ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม

A LEADERSHIP IN THE COMMUNITY DEVELOPMENT OF SANGHA ADMINISTRATORS, SAMUTSONGKHRAM PROVINCE.

พระมหานพพล กนฺตสีโล (สายสินธุ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม

พระมหานพพล กนฺตสีโล (สายสินธุ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A LEADERSHIP IN THE COMMUNITY DEVELOPMENT OF SANGHA ADMINISTRATORS, SAMUTSONGKHRAM PROVINCE.

PHRAMAHĀNOPPHON KANTASĪLŌ (SAISIN)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Management)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ..... ประธานกรรมการ

(พระมหาสม กลฺยาโณ, ดร.)

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.สุภกิจ โสทัด)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง)

..... กรรมการ

(พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ, ผศ.)

..... กรรมการ

(อาจารย์ พระมหาศักฎา สุมโน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง ประธานกรรมการ

พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ, ผศ. กรรมการ

อาจารย์พระมหาศักฎา สุมโน กรรมการ

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีก็ด้วยความเมตตานุเคราะห์ของหลายฝ่ายซึ่งผู้วิจัยขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ไว้ ณ ที่นี้

พระเดชพระคุณพระสุธีธรรมานุวัตร คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบพระคุณพระมหาสม กลฺยาโณ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ขออนุโมทนาขอบคุณ อาจารย์ ดร.สุภกิจ โสทัด และผศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง ประธานกรรมการวิทยานิพนธ์ ผู้แนะนำหัวข้อวิทยานิพนธ์ และให้คำปรึกษาในการเสนอโครงการวิทยานิพนธ์ อาจารย์พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ, ผศ. อาจารย์พระมหาศักฎา สุมโน และอาจารย์ที่ปรึกษาผู้ให้คำแนะนำในการศึกษาค้นคว้าจากตำราต่าง ๆ พร้อมตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๕ ท่าน อันได้แก่ อาจารย์พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตฺติปญฺโญ พระอาจารย์วันชัย ภทฺทจารี และขออนุโมทนาขอบคุณ ผศ.ดร.เติมศักดิ์ ทองอินทร์ อาจารย์ ดร.พิเชฐ ทั่งโต และอาจารย์ ดร.ภัทรพล ใจเย็น ที่กรุณาเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือเพื่อการวิจัย ขอขอบคุณผู้แต่งเรียบเรียงตำราและเอกสารต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้ใช้อ้างอิง ขอขอบใจประชาชนในจังหวัดสมุทรสงครามทุกคน ที่ได้ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามในครั้งนี้

ขอขอบคุณคณาจารย์ในคณะสังคมศาสตร์สาขาวิชาการบริหารจัดการเชิงพุทธทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้แก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดียิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณพระราชญาณวิสิฐ เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม ที่เมตตาอนุเคราะห์สถานที่ศึกษาและทุกสิ่งทุกอย่างด้วยดีเสมอมา และให้โอกาสผู้วิจัยได้ฝึกฝนพัฒนาตนเองในด้านการเผยแผ่วิปัสสนากัมมัฏฐานและส่งเสริมสนับสนุนให้ศึกษาต่อในระดับปริญญาโท ขอกราบขอบพระคุณพระสมุทรวชิรโสภณ เจ้าคณะตำบลแม่กลอง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเพชรสมุทรวรวิหาร ที่ได้สนับสนุนการศึกษาให้ข้อแนะนำและให้กำลังใจมาโดยตลอด ทั้งขอบคุณเพื่อนนิสิตคณะสังคมศาสตร์สาขาวิชาการบริหารจัดการเชิงพุทธทุกท่านที่เอื้อเฟื้อข้อมูลในการทำวิจัย ให้กำลังใจ ให้คำแนะนำและสนับสนุนด้วยดี

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดชัยมงคล และเจ้าหน้าที่ของหน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี ทุกท่าน ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์อำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ให้แก่ผู้วิจัย

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอถวายบูชาพระคุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ และบุพการีผู้ให้กำเนิดผู้ให้ชีวิตให้ทุกสิ่งทุกอย่าง คอยเป็นที่พึ่งและให้กำลังใจ ให้ความเข้าใจมาโดยตลอด และอุทิศให้ปู่ย่าตายาย รวมถึงพี่น้องและญาติมิตรทุกท่าน ผู้ที่เคยมอบความรู้แก่ผู้วิจัย ในชีวิตที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

พระมหานพพล กนฺตสีโล (สายสินธุ์)

วิทยานิพนธ์ : ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม
ผู้วิจัย : พระมหานพพล กนฺตสีโล (สายสินธ์)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: ผศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง พธ.บ., M.A., Ph.D.
: พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ, ผศ. ป.ธ.๗, พธ.บ., ศศ.ม., รป.ม.
: อาจารย์ พระมหาศักฏา สุมโน ป.ธ.๙, รป.บ., รป.ม.
วันสำเร็จการศึกษา : ๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาชุมชน ๒. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาชุมชน จำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล ๓. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะของประชาชนเกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ดำเนินการวิจัยโดยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชาชนในจังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน ๔๐๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม แบ่งเป็น ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของประชาชนต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าที (t-test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way analysis of variance) และทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่โดยวิธีหาผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD)

ผลการวิจัย พบว่า

๑. ความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้ง ๕ ด้าน พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๓๓ และเมื่อจำแนกรายด้านเรียงลำดับค่าเฉลี่ยมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด พบว่า ด้านการพัฒนาจิตใจ ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘ รองลงมาคือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๑ และด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ

๓.๒๗ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๑๗ และด้านการการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ๒.๙๕ ตามลำดับ

๒. ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามสถานสภาพส่วนบุคคลโดยรวม ประชาชนที่มีอายุที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ สำหรับประชาชนที่มีเพศ ระดับการศึกษา และอาชีพที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ปัญหาส่วนใหญ่ของพระสังฆาธิการในการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม คือพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อการการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง และทำแบบเชิงรับอยู่กับที่อยู่กับวัดเสียเป็นส่วนใหญ่ไม่ขยายขอบเขตการทำงานลงสู่เขตชุมชนทำให้ขาดการรับรู้ข้อมูล และปัญหาที่จริง ตลอดจนความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนที่อยู่โดยบริเวณรอบวัดของตน ทำให้การพัฒนาไม่ค่อยมีประสิทธิภาพอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้น ยังขาดนโยบายและการวางแผนและมีทิศทางเป้าหมายที่ชัดเจน และขาดการทำงานเป็นระบบมีเครือข่ายเดียวกัน เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ทำแบบต่างคนต่างทำ และที่สำคัญคือขาดบุคลากรที่มีคุณภาพที่จะมาสนองงานด้านการพัฒนาแต่ละด้านอีกมาก จึงทำให้เกิดปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านทั้ง ๕ ด้าน อันได้แก่ ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ซึ่งยังคงมีปรากฏให้เห็นในชุมชนและสังคม ตลอดจนในส่วนของวัดอีกด้วยอย่างยากที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และแก้ไขอย่างเสียสละและจริงจังจากคณะสงฆ์

ดังนั้น ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาคือเจ้าคณะพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามซึ่งเป็นผู้นำชุมชนอย่างแท้จริง จะต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะในเขตที่ตนอาศัยอยู่และปกครองอยู่อย่างมาก และควรปฏิบัติแบบเชิงรุก โดยมีการขยายขอบเขตการทำงานลงสู่เขตชุมชนรับรู้รับทราบข้อมูล และปัญหาในการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริงในทุกด้านตลอดจนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนที่อยู่โดยบริเวณรอบวัดของตนให้มาก มีภาวะผู้นำการในพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพอย่างเป็นรูปธรรม โดยพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องวางนโยบายและแผนงาน กำหนดทิศทางเป้าหมายการพัฒนาที่ชัดเจนและถาวรยั่งยืน ทำงานเป็นระบบมีเครือข่ายเดียวกันทั้งจังหวัดสมุทรสงคราม และที่สำคัญต้องมีการสนับสนุนส่งเสริมบุคลากรทั้งของพระสงฆ์และของชาวบ้านให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ เพื่อจะได้ดำเนินงานไปสู่การพัฒนาในทุกด้านอย่างเต็มศักยภาพจนเกิดเกิดประสิทธิผลเจริญรุ่งเรืองแก่ทุกฝ่ายต่อไป

Thesis Title : A Leadership in the Community Development of Sangha Administratoes, Samutsongkram Province

Researcher : Phramahãnopphon Kantasîlõ (Saisin)

Degree : Master of Arts (Buddhist Management)

Thesis Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Konit Srithong B.A., M.A., Ph.D.(Sociology)

: Phramaha Boonlert Inthapanyo Asst. Prof., B.A., M.A.,M.P.A. (Conflict management)

: Phramahasakda Sumano Pali IX, B.A, M.P.A.

Date of Graduation : 23 August 2011

ABSTRACT

The main objectives of this research are: 1) to study the level of opinions of the people to the Leadership in Community Development of Sangha administrators in Samutsongkram Province, 2) to compare the level of opinions of the people to the Leadership in Community Development of Sangha administrators in Samutsongkram Province, and 3) to suggest the guideline to the level of opinions of the people to the Leadership in Community Development of Sangha administrators in Samutsongkram Province. The research methodology is the Survey Research. The sample of this study consisted of 400 respondents living in Samutsongkram Province. The tool employed for collecting data is the questionnaire which divided into 3 parts. Part 1 is the general personnel data of the people who answer the questionnaires. Part 2 is the questionnaire about the opinions of the people to the Leadership in Community Development of Sangha administrators in Samutsongkram Province. Part 3 is the questionnaire about the problems , obstacles and suggestions of the people to the Leadership in Community Development of Sangha administrators in Samutsongkram Province. The data analysis were used by frequencies, percentage, average, standard deviation, t-test, one way analysis of variance and compare the least significant difference : LSD.

The results of this research found that :

1. The overall opinions of the people to the Leadership in Community Development of Sangha administrators in Samutsongkram Province were found at the

middle level (X =3.33). When taken into consideration in each aspect, it was found at a good level in the mental development aspect (X = 3.88), and noted at average level in social education (X= 3.41), Buddhist Propagation (X= 3.27), Public Welfare (X= 3.17) and Arts and Culture (X= 2.95), respectively.

2. With regard to the Leadership in Community Development of Sangha administrators in Samutsongkram Province, classified by the general personal status, it was noticed that age of people was found statistically significant different at .05 level, so the relevant hypothesis set forth could be accepted. However, sex, level of education, and occupation found no significant difference, thus the relevant hypotheses formulated could be rejected.

3. The problems , obstacles and suggestions of the people to the level of opinions of the people to the Leadership in Community Development of Sangha administrators in Samutsongkram Province are found that the majority of Sangha administrators give the importance to the community development at the middle level and passive strategy of works including no expanding to community. The monks do not have the good relationship with the community surrounding the temple area that makes the work inefficiently. They also do not have the policy and good plan and good directions for the work. They do not have the network to work together. It is more important that there is lack of efficient staff to work and solve the problems of the community, causing problems such as the mental development, welfare education side, Buddhist propagation, Arts and Culture for people in the community.

Therefore, the suggestions to develop the Sangha administrators in Samutsongkram Province were noticed that the real leaders of the community must give the importance to develop the community especially in the areas of Sangha administrators‘ management. Sangha administrators should also work in the active strategy by expanding the working areas to the community and let them know the information. They should take and solve the community problems seriously and have the good relationship with the community. They should have good leadership for the efficient work and have the good policy to develop the community permanently and work with the network in Samutsongkram province. The more importance is to support the monks and lay people to be qualified and efficient for carrying out community to develop efficiently for the sake of prosperity of people in the future.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๖)
สารบัญแผนภูมิ	(๑๑)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๑๒)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๕ สมมติฐานในการวิจัย	๕
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๗
บทที่ ๒ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ	๙
๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ	๙
๒.๑.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ	๒๓
๒.๑.๓ คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำ	๒๙
๒.๑.๔ คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา	๓๙
๒.๑.๕ หลักธรรมของผู้นำตามแนวทางของพระพุทธศาสนา	๕๒
๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	๖๒
๒.๒.๑. ความหมายของการพัฒนาชุมชน	๖๒
๒.๒.๒ ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน	๖๘
๒.๒.๓ แนวคิดการพัฒนาชุมชน	๖๙
๒.๒.๔ หลักการพัฒนาชุมชน	๗๑
๒.๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา	๗๕
๒.๒.๖ รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์	๗๘

๒.๒.๗ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน ๗๙
๒.๒.๘ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาชุมชน ๘๐
๒.๓ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ ๘๔
๒.๓.๑ ภาวะผู้นำในด้านการพัฒนาจิตใจ ๘๔
๒.๓.๒ ภาวะผู้นำในด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๘๗
๒.๓.๓ ภาวะผู้นำในด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ๙๒
๒.๓.๔ ภาวะผู้นำในด้านการสาธารณะสงเคราะห์ ๙๖
๒.๓.๕ ภาวะผู้นำในด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ๙๙
๒.๔ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ๑๐๗
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๑๑๘
๒.๔.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ ๑๑๘
๒.๔.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน ๑๒๐
๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย ๑๒๔

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย ๑๒๕
๓.๒ ประชากร ๑๒๖
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ๑๒๖
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล ๑๓๐
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ๑๓๐

บทที่ ๔ ผลการศึกษา

๔.๑ การวิเคราะห์สถานภาพทั่วไปของของผู้ตอบแบบสอบถาม ๑๓๒
๔.๒ การวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการพัฒนาชุมชน ๑๓๔
๔.๓ การเปรียบเทียบภาวะผู้นำพระสังฆาธิการในการพัฒนาชุมชน ๑๔๑
๔.๔ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความคิดเห็นด้านอื่น ๆ ๑๕๕
๔.๕ ผลการสัมภาษณ์ ๑๕๙

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย ๑๖๒
๕.๒ อภิปรายผล ๑๖๗
๕.๓ ข้อเสนอแนะ ๑๗๐

บรรณานุกรม ๑๗๔

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือในการทำวิจัย ๑๘๓
ภาคผนวก ข. หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูล ๑๘๙
ภาคผนวก ค. การสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย ๑๙๕
ภาคผนวก ง. แบบสอบถามเพื่อการวิจัยและแบบสัมภาษณ์ ๒๐๙

ประวัติผู้วิจัย ๒๒๘

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๓.๑	จำนวนกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามจำนวนหมู่บ้าน	๑๒๖
๔.๑	แสดงจำนวน และค่าร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม	๑๓๓
๔.๒	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	๑๓๔
๔.๓	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาจิตใจ	๑๓๕
๔.๔	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๑๓๖
๔.๕	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม	๑๓๘
๔.๖	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๑๓๙
๔.๗	ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม	๑๔๐
๔.๘	การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามเพศ	๑๔๑
๔.๙	การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามอายุ	๑๔๒
๔.๑๐	เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามอายุ โดยภาพรวม	๑๔๓
๔.๑๑	เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามอายุ ด้านการพัฒนาจิตใจประชาชน	๑๔๔
๔.๑๒	เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามอายุ ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๑๔๕
๔.๑๓	เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามอายุ ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม	๑๔๖
๔.๑๔	การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามระดับการศึกษา	๑๔๗

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
๔.๑๕	เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามระดับการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๑๔๘
๔.๑๖	เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามระดับการศึกษา ด้านการการเผยแผ่ศาสนธรรม	๑๔๙
๔.๑๗	การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามอาชีพ	๑๕๐
๔.๑๘	เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามอาชีพ ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๑๕๒
๔.๑๙	สรุปโดยภาพรวมการเปรียบเทียบภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ตามสมมติฐานที่ ๑-๔	๑๕๓
๔.๒๐	ปัญหา อุปสรรค และข้อแสนอแนะของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการพัฒนาจิตใจ (๒) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ (๓) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (๔) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และ (๕) ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม	๑๕๕
๕.๑	สรุปผลการทดสอบสมมติฐานของการวิจัย	๑๖๕

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๒.๑ แสดงภาวะผู้นำการบริหารคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงคราม	๑๐๘
๒.๒ กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๒๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อภาษาไทย

๑.๑ คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม ข้อ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๕ หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๓๓๑ หน้า ๒๖๕ เรียงตามคัมภีร์ ดังนี้

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาส	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
องฺ.จตุกฺก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ติกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ปญฺจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.สตฺตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาในสังคมไทย วัดจัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ซึ่งนอกจากจะเป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ศูนย์กลางชุมชน ชาวบ้านมีความเลื่อมใสศรัทธาอย่างมากต่อพระพุทธศาสนาได้ร่วมกันสร้างถาวรวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญให้แก่วัด บางวัดจัดเป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรม สายนักธรรม บาลี และสามัญศึกษา มีพระภิกษุและสามเณรจำนวนมาก ชาวบ้านจะนิยมและพอใจต่อพระภิกษุสามเณรที่ศรัทธาเล่าเรียนหนังสือเพื่อเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ดังนั้น วัดจึงมีบทบาทหลาย ๆ อย่าง ซึ่งนิโคลัส เบนเนต์ (Nicholas Bennett) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษผู้ซึ่งได้เข้ามาเมืองไทยในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ทางการศึกษายูเนสโก ได้กล่าวถึงว่า “เป็นเวลาหลายร้อยปีที่วัดได้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน” โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำผู้ให้บริการด้านต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น ให้การศึกษาแก่เด็กชาย ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านที่เดือดร้อน ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตลอดถึงให้การรักษาพยาบาล นอกจากนั้นวัดยังช่วยเก็บรักษาวัฒนธรรม โดยการที่พระสงฆ์ได้เป็นผู้นำและเข้าร่วมในกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ดังนั้น วัดและพระสงฆ์จึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ขาดไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านละแวกบ้านใดต่างก็มีวัดเป็นสมบัติร่วมกันของคนในท้องถิ่น ประชาชนในแต่ละแวกบ้านต่างก็มีความสัมพันธ์บริการแก่ชุมชนทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจ และแม้ในด้านวัตถุซึ่งเป็นสมบัติรวมของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ[๑]

วัดและพระสงฆ์จึงถือว่าเป็นศูนย์กลางเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการพัฒนาจิตใจและพัฒนาด้านต่าง ๆ ของประชาชนได้เป็นอย่างดี เปรียบประดุจเหมือนตะเกียงให้แสงสว่างเป็นประโยชน์แก่ผู้คน เป็นตะเกียงทางจิตวิญญาณของชาวบ้าน เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงเป็นผู้นำการริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งทั้งหลายทั้งปวงทั้งภายในวัดและภายนอกวัดด้วยหลักความถูกต้องดีงาม และได้ประโยชน์สูงสร้างความเจริญก้าวหน้าเป็นปึกแผ่นต่อวัดวาอาราม และเป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทที่เป็นชาวบ้านอย่างครบถ้วนบริบูรณ์[๒]

---

[๑]พระธรรมวรเมธี (สุชิน อคฺคชิโน), **การพัฒนาวัด,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๖๕-๖๖.

[๒]พิสิฐ เจริญสุข, **คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๖๕.

ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในระดับวัด จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาคนพัฒนาประเทศและจะต้องมีคุณลักษณะ คือ ผู้นำต้องมีคุณสมบัติ เช่น มีสติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความดีงามและความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงามและลักษณะผู้นำที่มีคุณภาพต้องประกอบด้วยหลัก ๓ ประการ คือ มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง ตลอดจนต้องมีประสิทธิภาพที่ดีตามแนวทางของหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ เพื่อประโยชน์สูงสุดต่อ การพัฒนาคนและสังคมต่อไป[๓] สมดังที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อวัดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้กล่าวแก่ศิษยานุศิษย์ว่า วัดจะเจริญดีมีความมั่นคง มีการพัฒนาและมีสันติสุขแก่วัดและสังคม ก็ด้วยเหตุปัจจัย ๔ ประการ ได้แก่ ๑. มีสมภารดี คือ มีพระภิกษุเจ้าอาวาส หรือพระอุปัชฌาย์อาจารย์ผู้นำ ผู้ได้อบรมตนตามพระธรรมวินัยดี ตั้งตนอยู่ในคุณอันสมควร มีสติปัญญา สามารถปกครองพัฒนา ดูแลรักษาพระภิกษุสามเณรในวัดให้ปฏิบัติในพระธรรมวินัยดี ๒. มีธรรมดี คือมีการศึกษาอบรมทั้งปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม คือปฏิบัติไตรสิกขาดี เพื่อความถึงปฏิเวธสัทธรรม ๓. มีพระดี มีเจดีย์ คือ ปูชนียวัตถุสำคัญได้แก่ พระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์และแม้รูปเหมือนของบุรพาจารย์ ผู้ทรงคุณธรรมสูง และ ๔. มีวัดดี คือ มีบริเวณวัด ที่จัดเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด สงบ ร่มรื่น สัปปายะ เหมาะแก่ที่จะเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน ผู้ประสงค์ศึกษาหาความรู้ มาบำเพ็ญกุศลคุณความดี ได้แก่ ทานกุศล ศีลกุศลและภาวนากุศล ให้เกิดความสงบสุขทางใจ[๔]

ดังคาถาพุทธภาษิตแสดงไว้ว่า เมื่อฝูงโคว่ายน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปคด โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปคด ฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่หากบุคคลผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็จะประพฤติซ้ำเสียหาย แว่นแคว้นทั้งหมด ก็จะยากเข็ญ หากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ธรรม

เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรง ฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติขอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็จะพลอยดำเนินตามทั้งแว่นแคว้นก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม[๕]

---

[๓]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑-๓๒.

[๔]พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล), **การบริหารวัด,** (นครปฐม: เพชรเกษมพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘๒-๒๘๓.

[๕]องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๙๘.

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้นำ ต่อความอยู่สวัสดิภาพ และสันติสุขของตนเอง องค์กร สังคมและประเทศชาติทั้งหมด[๖]

อีกประการหนึ่งที่เราไม่อาจมองข้ามได้เลยคือความรู้สึกของชาวบ้านที่มีต่อวัด “ความรู้สึกที่ว่าวัดเป็นของประชาชน ประชาชนเป็นเจ้าของวัด พระสงฆ์เป็นผู้นำผู้บริหารจัดการวัด” ความรู้สึกเช่นนี้จะทำให้ชาวบ้านรักและหวงแหนวัด คอยดูแลเอาใจใส่ ไม่ทอดทิ้งวัด ขาดเหลืออะไรก็สนับสนุนช่วยเหลือ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้จัดการอำนวยความสะดวกให้หรือพระสงฆ์ต้องการให้วัดและชุมชนเป็นอย่างไรก็อบรมแนะนำชาวบ้าน ให้ชาวบ้านรับรู้เมื่อเขาคล้อยตามก็จะสำเร็จประโยชน์ แต่ข้อสำคัญคือจะทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกเช่นนั้นได้อย่างไร ข้อนี้ก็อยู่ที่พระสังฆาธิการผู้บริหารจัดการวัด คือ พระสงฆ์จะสามารถนำและทำวัดให้เป็นที่ถูกใจของเจ้าของวัดได้มากน้อยเพียงไรเป็นสำคัญ มีคำกล่าวไว้น่าคิดว่า “เมื่อวัดไม่ทิ้งบ้าน บ้านก็ไม่ทิ้งวัด” คำกล่าวนี้เป็นปริศนา เมื่อผู้นำวัดแก้ปริศนานี้ตก ชาวบ้านก็จะเกิดความรู้สึกที่ดีต่อวัดและพากันเข้าวัดเหมือนวัดที่มีผู้คนหลั่งไหลเข้ามาอุปการะจุนเจือจนกระทั่งต้องขยายศาลาขยายพื้นที่วัดออกไปเรื่อย ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ชาวบ้าน[๗]

จากสภาพสังคมไทยในปัจจุบันจากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม, ด้านการเมืองการปกครอง, ด้านเศรษฐกิจ, ด้านการศึกษา, ด้านอบายมุขและด้านคุณธรรมจริยธรรม ล้วนแต่สร้างความวุ่นวายให้กับสังคมเป็นอย่างยิ่ง เพราะประชาชนส่วนใหญ่มีปัญหาความยากจนและการว่างงานการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจในประเทศและต่างประเทศมีมากขึ้น การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันในสังคมมีลดน้อยอย่างเห็นได้ชัด ผู้คนส่วนใหญ่เมื่อมีปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นมักจะเข้าวัดเพื่อหาความสงบให้กับจิตใจตนเอง เมื่อคนที่มีความทุกข์เข้าไปในวัดก็หวังเพื่อจากความสงบสุขทางจิตใจ พระสังฆาธิการในวัดถือได้ว่าเป็นผู้นำเป็นจุดศูนย์กลางของพัฒนาจิตใจของประชาชนได้เป็นอย่างดี พระสังฆาธิการในวัดต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ผู้ที่เข้าไปในวัดเกิดความสบายใจ, ความอิ่มเอิบใจเมื่อได้เข้ามาในวัด ถือว่าเป็นการสร้างพลังให้กับประชาชนทั้งพลังใจและพลังใจ เป็นแนวทางในการสร้างคนในสังคมและชุมชนให้เป็นคนที่มีคุณภาพคุณธรรม กิจกรรมที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมกันในชุมชน ก็ถือว่าเป็นการสร้างเสริมความสามัคคีให้กับชุมชนหมู่บ้านทำให้ชุมชน และชุมชนหมู่บ้านมีความเข้มแข็งพระสังฆาธิการ

---

[๖]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

[๗]พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **วิถีพุทธเฉลิมพระเกียรติ แนวคิด แนวทาง แนวทำ: โครงการสนับสนุนวัดเป็นศูนย์กลางสร้างสุขของชุมชน,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๖๕.

ต้องแสดงภาวะผู้นำในการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน และการพัฒนานั้นควรเป็นการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมมีแบบแผนและแนวทางที่ชัดเจนและสามารถทำได้จริง เพราะการพัฒนาชุมนและสังคมมิได้เพียงแต่พัฒนาด้านวัตถุอย่างเดียว ต้องพัฒนาด้านจิตใจและการศึกษาการปฏิบัติด้วย ดังนั้นการพัฒนาที่แท้จริงควรจะพัฒนาด้านวัตถุและจิตใจของประชาชนในชุมชนไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่และสมบูรณ์[๕]

ดังนั้นจากเหตุผลและความสำคัญดังที่กล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาวิจัยในฐานะเป็นพระสังฆาธิการในจังหวัดสมุทรสงคราม จึงสนใจศึกษาวิจัยในหัวข้อเรื่อง ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อต้องการศึกษาว่าในปัจจุบันนี้พระสังฆาธิการในจังหวัดสมุทรสงคราม มีภาวะผู้นำด้านคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของความเป็นผู้นำมาน้อยแค่ไหน มีแนวทางในการนำและพัฒนาชุมชนเป็นไปในทิศทางใด มีวิธีการกลยุทธ์ในการพัฒนาวัดและชุมชนให้เจริญรุ่งเรืองมีความสันติสุขและเกิดความพัฒนาอย่างมั่นคงต่อเนื่อง จนกระทั่งประชาชนในชุมชน และสังคมยอมรับยกย่องให้พระสังฆาธิการและวัดกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้นได้อย่างไรและมีปัจจัยอะไรบ้างที่จะช่วยส่งเสริมให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาของชุมชนต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาชุมชน

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาชุมชน จำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของประชาชนเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์ในจังหวัดสมุทรสงครามในการพัฒนาชุมชน ๕ ด้าน คือ ด้านการ

---

[๕]พระครูอาทรประชากิจ (อาทร สิริธมฺโม), **วัดพัฒนาประจำปี ๕๑,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๔๙-๕๐.

พัฒนาจิตใจ, ด้านการศึกษาสงเคราะห์, ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม, ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ผู้นำชุมชน ข้าราชการ ประชาชน ในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม ตามสำมะโนครัวประชากรจังหวัดสมุทรสงคราม ประจำปี ๒๕๕๓ จำนวน ๑๙๔,๒๑๒ คน[๙] ซึ่งใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม (Cluster Sampling) และกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยการเปิดตารางขนาดกลุ่มตัวอย่างของ TARO YAMANE ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๔๐๐ คน

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านสถานที่

เขตจังหวัดสมุทรสงคราม

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓ ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๔ รวมระยะเวลาในการทำวิจัย ๑๒ เดือน

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาชุมชน เป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาชุมชน จำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล เป็นอย่างไร

๑.๔.๓ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของประชาชนเกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีอะไรบ้าง

๑.๕ สมมติฐานในการวิจัย

๑.๕.๑ ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการพัฒนาชุมชน แตกต่างกัน

๑.๕.๒ ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการพัฒนาชุมชน แตกต่างกัน

---

[๙] สำนักงานสำรวจประชากรและสถิติ จังหวัดสมุทรสงคราม, ณ วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

๑.๕.๓ ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการพัฒนาชุมชน แตกต่างกัน

๑.๕.๔ ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการพัฒนาชุมชน แตกต่างกัน

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลในการกำกับกิจกรรมของกลุ่มไปสู่เป้าหมายร่วมกันอย่างสำเร็จเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล หรือการที่ผู้นำใช้อิทธิพล และอำนาจหน้าที่ตามความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อลูกน้องในสถานการณ์ต่าง ๆเพื่อปฏิบัติการ และอำนวยการโดยใช้กระบวนการติดต่อสัมพันธ์กันเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

ผู้นำ หมายถึง พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม รับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน การแบ่งความรับผิดชอบในหน้าที่การงาน การแก้ปัญหา ตลอดจนการส่งเสริมให้มีการพัฒนากิจการงานของวัดและชุมชน เพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จแห่งคณะสงฆ์ของวัดและชุมชน

พัฒนาชุมชน หมายถึง การกระทำเพื่อสร้างความสุขความเจริญก้าวหน้าจากการเปลี่ยนแปลงที่เชื่อว่าจะดีขึ้น ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามที่มีต่อชุมชน ๕ ด้าน คือ

๑. **ด้านพัฒนาจิตใจประชาชน** หมายถึง การให้การอบรมสั่งสอนประชาชนได้เข้าถึงหลักธรรมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิต และการจัดกิจกรรมส่งเสริมการสร้างคุณค่าความดีทางจิตใจในวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญของชาติ ตลอดจนให้การอนุเคราะห์สงเคราะห์สั่งสอนอบรมเด็กและเยาวชนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมคุณงามความดีเพื่อเป็นเยาวชนที่มีคุณค่าของชุมชนและสังคมประเทศชาติ

๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การสนับสนุนการศึกษาในแนวทางแห่งพุทธศาสนาและจัดการศึกษาสงเคราะห์ชุมชนในด้านต่าง ๆ ตลอดจนจัดทุนการศึกษาพร้อมอุปกรณ์ด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่ชุมชน ตลอดทั้งพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้แก่ชุมชน

๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม หมายถึง การให้ความรู้ด้านหลักธรรม หลักการดำเนินวิถีชีวิตแนวพุทธ และจัดกิจกรรมที่สนับสนุนสอดคล้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่ชุมชน ตลอดทั้งส่งเสริมพัฒนาบุคลากรในการเผยแผ่ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ

๔. ด้านการการสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การให้การอนุเคราะห์ สงเคราะห์แก่ชุมชนในด้านการก่อสร้างสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ และให้การส่งเสริมพัฒนาด้านอาชีพตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนมีความเจริญรุ่งเรือง สงบสุข เข้มแข็ง และมีความสามัคคีปรองดองเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

๕. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม หมายถึง การให้อบรมความรู้และส่งเสริมศิลปประเพณีวัฒนธรรมในทางพระพุทธศาสนาและของท้องถิ่น ตลอดจนให้การส่งเสริมสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เพื่อเป็นสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่าของชุมชนสืบต่อไป

ชุมชน หมายถึง ประชาชนในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม ตามสำมะโนครัวประชากรจังหวัดสมุทรสงคราม ประจำปี ๒๕๕๓

พระสังฆาธิการ หมายถึง พระภิกษุผู้มีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์สังกัดมหานิกายจังหวัดสมุทรสงคราม ตั้งแต่ระดับ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบระดับความคิดเห็นของประชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาชุมชน

๑.๗.๒ ทำให้ทราบผลการเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาชุมชน จำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล

๑.๗.๓ ทำให้ทราบปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ของประชาชนเกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในด้านการพัฒนาชุมชน

๑.๗.๔ เป็นฐานข้อมูลอันเป็นแนวทางให้พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามได้ใช้ศึกษาในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพต่อไป

บทที่ ๒

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร เกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำตลอดจนการพัฒนาชุมชน ทั้งจากพระไตรปิฎก จากเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาถึงแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ

๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ

๒.๑.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ

๒.๑.๓ คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำ

๒.๑.๔ คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา

๒.๑.๕ หลักธรรมของผู้นำตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๑. ความหมายของการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๒ ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๓ แนวคิดการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๔ หลักการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา

๒.๒.๖ รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์

๒.๒.๗ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๘ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาชุมชน

๒.๓ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ

๒.๓.๑ ภาวะผู้นำในด้านการพัฒนาจิตใจ

๒.๓.๒ ภาวะผู้นำในด้านการศึกษาสงเคราะห์

๒.๓.๓ ภาวะผู้นำในด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม

๒.๓.๔ ภาวะผู้นำในด้านการสาธารณะสงเคราะห์

๒.๓.๕ ภาวะผู้นำในด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

๒.๔ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ผู้นำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการบริหารงานในองค์การ องค์การจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในการดำเนินงานนั้น ปัจจัยสำคัญที่สุดก็คือผู้นำ ถ้าองค์การใดได้ผู้นำที่มีประสิทธิภาพก็จะสามารถสั่งการและใช้อิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงาน ตลอดจนทำกิจกรรมต่าง ๆ ในองค์การให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าองค์การใดได้ผู้นำที่ไม่มีประสิทธิภาพ ก็จะไม่สามารถสั่งการและใช้อิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาให้เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งได้ ซ้ำร้ายยังเป็นการทำลายขวัญของผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีต่อผู้นำ ซึ่งจะเป็นผลทำให้การปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ ในองค์การประสบความล้มเหลว[๑]

๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ

คำว่าผู้นำ (Leader) และภาวะผู้นำ (Leadership) มีความหมายที่แตกต่างกัน และมีประวัติที่ยาวนานมาก คำว่า “ผู้นำ” ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษของออกซ์ฟอร์ด (Oxford English Dictionary) ในราวปี ค.ศ. ๑๓๐๐ (พ.ศ. ๑๘๔๓) หรือเจ็ดร้อยปีที่แล้ว ส่วนคำว่า “ภาวะผู้นำ” นั้น ปรากฏขึ้นมาภายหลัง ประมาณปี ค.ศ. ๑๘๐๐ (พ.ศ. ๒๓๔๓) คือ ประมาณสองร้อยปีมาแล้วหรือแม้จนกระทั่งปัจจุบัน ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำยังเป็นปริศนาสำหรับนักวิชาการและบุคคลทั่วไป[๒]

ดังนั้น คำว่า “ผู้นำ”กับ”ภาวะผู้นำ”นั้น เป็นการมองคนละด้าน คำว่า ผู้นำ มองเน้นที่ตัวบุคคล ภาวะผู้นำ มองเน้นที่คุณลักษณะในตัวบุคคล ส่วนนักวิชาการทั้งหลายได้ให้ความหมายไว้ แตกต่างกันมากมายแต่ผู้วิจัยขอนำเสนอพอเป็นสังเขป ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ผู้นำคือ คำว่า ประมุข มาจากคำว่า ปะ แปลว่า ทั้งหมด ทั้งสิ้น และมุขะ แปลว่า หน้า รวมเป็น ปมุขะ มีความหมายว่า หน่วยออกหน้าทั้งหมดทั้งสิ้น คือ ลักษณะแห่งผู้นำนั้นเอง เป็นการนำอย่างสัตบุรุษ อย่างผู้มีคุณธรรมเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นความหมายกับผู้นำแห่งทุรราช ระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ถึงกระนั้นก็ไม่สูญเสีย

---

[๑]วิเชียร วิทยอุดม, **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธีระฟิล์ม และไซเท็กซ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

[๒]สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, **ภาวะผู้นำ เพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ,** พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

การเป็นผู้นำ เพราะมีการนำได้หลายทาง แม้จะไม่มีอำนาจทางการเมืองโดยสมบูรณ์ แต่ก็เมื่อมีโอกาสที่จะนำในทางเศรษฐกิจ การพัฒนา วัฒนธรรม การศึกษา ซึ่งดีไปกว่าการเมือง เรียกว่าผู้นำทางวิญญาณ คือ การทำให้เกิดความถูกต้องในทางจิตใจ ในการดำเนินชีวิต[๓]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคล ที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดีสู่จุดหมายที่ดีงาม[๔]

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายของผู้นำว่า คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ดีงาม

ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันสู่จุดหมายที่ดีงาม คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่างหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี[๕]

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่ทำให้คนอื่นต้องการทำงานตามที่ผู้นำต้องการ ดั้งนั้นผู้บริหารเชิงพุทธต้องมีภาวะผู้นำ คือมีความสามารถในการจูงใจให้คนเกิดความต้องการอยากปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บริหาร บุคคลที่จะเป็นผู้บริหารต้องมีคุณสมบัติสำคัญ ๒ ประการคือ อัตตหิตสมบัติ หมายถึงความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ และปรหิตปฏิบัติ หมายถึงความมีน้ำใจในการปฏิบัติงาน เพื่อส่วนรวมและองค์กรของตน[๖]

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัดและแม้กระทั้งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ[๗]

---

[๓]อมร รักษาสัตย์, **"สองนักวิชาการฟันธงชี้รัฐบาลชวน ๔"**, **เนชั่นสุดสัปดาห์**, ปีที่ ๓, (สิงหาคม ๒๕๓๗) : หน้า ๑๒-๑๓.

[๔]เรื่องเดียวกัน, ๗๔.

[๕]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ,** (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๓-๔.

[๖]พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕-๑๖.

[๗]พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล) ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นผู้นำคือนายสารถีที่ดี คือ ผู้ที่สามารถขับรถเทียบม้าให้สามารถบรรทุกสิ่งของได้มาก ไปถึงจุดหมายปลายทางได้รวดเร็วและปลอดภัย เพราะมีคุณสมบัติของนายสารถีที่ดีที่สามารถ หรือนางวงดนตรีที่ดี คือสามารถควบคุมวงดนตรี ซึ่งมีผู้เล่นดนตรีหลายชิ้นหลายคนเป็นวงใหญ่ให้บรรเลงเพลงได้ไพเราะเพราะพริ้ง สะกดใจผู้ฟังให้เคลิบเคลิ้มเป็นสุขใจ หรือให้บรรเลงเพลงได้เร้าใจถูกใจผู้ฟังให้สนุกสนาน เพราะเป็นนายวงดนตรีที่มีความสามารถ กล่าวคือมีสภาวะความเป็นผู้นำสูง ฉันใด หัวหน้าฝ่ายบริหารตลอดถึงหัวหน้างานทุกระดับขององค์กร ที่จะสามารถปกครองบังคับบัญชาผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และสามารถบริหารกิจการ กิจกรรม และหรือโครงการต่าง ๆ ขององค์กรให้บรรลุผลดีมีประสิทธิภาพสูง ก็จะต้องเป็นผู้มีลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี คือมีประมุขศิลป์สูง[๗]

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตฺโต) ให้ความหมายว่า ผู้นำ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Leadership” ซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกันว่า “Being a leader ; power of leading,the qualities of a leader” หมายถึง ผู้นำไปสู่สิ่งที่ดีงามและเป็นประโยชน์แก่มหาชน การนำไปในทางชั่ว ต่ำ เสียหาย เช่น เป็นหัวหน้าโจรพาลูกน้องไปปล้นหรือลักขโมย หรือการตั้งตนเป็นหัวหน้าไปพาคนค้ายาเสพติด ก็คงไม่นับว่าเป็นผู้นำหรือมีภาวะผู้นำ เพราะไม่สัมพันธ์กับเป้าหมายที่ดีงาม และมิได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งศีลธรรม คุณธรรม และสติปัญญา[๙]

พระครูสิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นหรือได้รับการยกย่องขึ้นให้เป็นหัวหน้ามีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชา และอาจชักนำพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชนไปในทางดีหรือชั่วได้ซึ่งเรียกผู้นำตามลักษณะนี้ว่า ผู้นำแบบพลวัต (Dynamic Leader) ซึ่งถ้าหากนำไปในทางที่ถูกที่ควรก็เรียกว่าเป็นผู้นำในทางที่ดี ถ้านำไปในทางไม่ถูกต้อง ปฏิบัติการอันเป็นปฏิปักษ์ต่อระเบียบแบบแผนของสังคมก็เรียกว่า เป็นผู้นำนิเสธ คือ นำในทางไม่ดี[๑๐]

---

[๗]พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล), **หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มงคลชัยพริ้นติ้ง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๒.

[๙]พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตฺโต), **ชุดพุทธศาสนาประยุกต์ สงฆ์ผู้นำสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๓.

[๑๐]พระครูสิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม), **ภาวะผู้นำเชิงพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔.

กวี วงศ์พุฒ ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำไว้ ๕ ประการ คือ[๑๑]

๑) ผู้นำ หมายถึง ผู้ซึ่งเป็นศูนย์กลางหรือจุดรวมของกิจกรรมภายในกลุ่ม เปรียบเสมือนแกนของกลุ่ม เป็นผู้มีโอกาสติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นมากกว่าทุกคนในกลุ่ม มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกลุ่มสูง

๒) ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งนำกลุ่มหรือพากลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์หรือสู่จุดหมายปลายทางที่วางไว้ แม้แต่เพียงชี้แนะให้กลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทาง ก็ถือว่าเป็นผู้นำ ทั้งนี้รวมถึงผู้นำที่นำกลุ่มออกนอกลู่นอกทางด้วย

๓) ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่คัดเลือกให้เขาเป็นผู้นำของกลุ่มซึ่งเป็นไปโดยอาศัยลักษณะทางสังคมมิติของบุคคลเป็นฐานและสามารถแสดงพฤติกรรมของผู้นำได้

๔) ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะบางอย่างคือสามารถสอดแทรกอิทธิพลบางประการ อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มได้มากที่สุด

๕) ผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้ซึ่งสามารถนำกลุ่มไปในทางที่ดีตามที่ต้องการ เป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมความเป็นผู้นำ

จรูญ คูณมี ได้สรุปความเป็นผู้นำไว้ว่า รากฐานของการเป็นผู้นำในตนเองที่จะนำไปสู่การเป็นผู้นำบุคคลอื่นอย่างแท้จริง จะต้องเกิดจากการศึกษาค้นคว้าหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อฝึกฝนตนเองให้เกิดทักษะของการเป็นผู้นำในการบริหารงานให้ประสบผลสำเร็จสูงสุดได้นั้น จะต้องมีภาวะเป็นผู้นำ ดังนี้[๑๒]

๑. มีวิสัยทัศน์ (Visionary Leadership)
๒. บริหารงานโดยหลักการ (Management by Principle)
๓. มุ่งสู่ความเป็นเลิศ (Standard of Excellence)
๔. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Enquirer Creativity)
๕. เป็นนักแก้ปัญหา (Problem-Solver)
๖. ความมุ่งหวังต้องกระจ่าง (Clear Expectation)
๗. ประเด็นปัญหาต้องเปิดเผย ให้ทุกคนได้รับรู้ร่วมกัน (Issues in the Open)
๘. เป้าหมายท้าทาย น่าใฝ่ฝัน ดึงดูดใจ (Challenging Goals)
๙. ทุกอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ ชี้แจงได้ (Candid)
๑๐. ต้องประสานพลัง (Synergy)
๑๑. ส่งเสริมการพึ่งพาซึ่งกันและกันให้เข้าลักษณะเอกภาพพหุคูณ (Promote

---

[๑๑]กวี วงศ์พุฒ, **ภาวะผู้นำ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔-๑๕.

[๑๒]จรูญ คูณมี, **การบริหารจัดการ**, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒), หน้า ๓-๔.

Interdependence)

๑๒. มีค่านิยมร่วมกัน (Shared Values)

๑๓. มีความรับผิดชอบทั้งส่วนตนและส่วนรวม (Self/team Responsibility)

๑๔. ร่วมกันตรวจสอบ ร่วมกันตัดสิน (Confrontation)

๑๕. คิดล่วงหน้า คิดถึงอนาคต (Thinks Ahead)

๑๖. มองต่างมุม ยอมรับความแตกต่าง (Perspective)

๑๗. มีความรอบครอบถ้วนถี่ (Through)

๑๘. สื่อไปกลับ (Two-way)

๑๙. พิสูจน์ความคิดของตน (Test Own Thinking)

๒๐. มีเหตุผล (Cause and Effect)

๒๑. ค้นหาสิ่งที่ถูกต้อง (What's Right)

๒๒. รับฟังเหตุผล (Open to Reason)

๒๓. หลีกเลี่ยงผลประโยชน์ส่วนตัว (Avoids Self-interest)

เดโช สวนานนท์ กล่าวว่า ผู้นำ เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลในหมู่คณะ ชะตากรรมของหมู่คณะว่า จะเป็นเช่นไรต่อไปนั้น ขึ้นอยู่กับตัวผู้นำเป็นส่วนสำคัญผู้นำมีหลายประเภทหลายลักษณะด้วยกัน การเลือกและสร้างผู้นำที่ดีได้เท่านั้น จึงจะพอมีช่องทาง พอมีโอกาสควบคุมสังคมได้บ้าง[๑๓]

ถวิล ธาราโภชน์ ให้ความหมายของคำว่าผู้นำ หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความสามารถในการนำพา การดำเนินกิจการ การแก้ไขปรับปรุง และการรักษาขวัญกำลังใจของกลุ่มเพื่อให้กลุ่มบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการให้มากที่สุด[๑๔]

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ ได้ให้ความหมาย ผู้นำไว้ ๕ ประการ ดังนี้[๑๕]

๑) ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลในทางที่ถูกต้องต่อการกระทำของผู้อื่น

๒) ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลในทางที่ถูกต้องต่อการกระทำของผู้อื่นมากกว่าคนอื่นในกลุ่มที่ปฏิบัติงานอยู่

๓) ผู้นำ คือ ผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งจากกลุ่มเพื่อเป็นหัวหน้า

๔) ผู้นำ คือ ผู้ที่ใช้อิทธิพลในการกำหนดเป้าหมายให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม

๕) ผู้นำ คือ ผู้ซึ่งได้รับตำแหน่งในสำนักงานและมีอิทธิพลในตัวสูง

---

[๑๓]เดโช สวนานนท์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๙๖.

[๑๔]ถวิล ธาราโภชน์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๗.

[๑๕]นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, **หลักการบริหารการศึกษา,** (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๙๕.

น้อย สุปิงคลัด กล่าวว่า “ผู้นำ คือ บุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ สอดคล้องกับสถานการณ์ที่กลุ่มยอมรับนับถือและมอบความไว้วางใจ ให้นำสมาชิกไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ด้วยความราบรื่นเรียบร้อย”[๑๖]

นิตย์ สัมมาพันธ์ ได้กล่าวว่า ผู้นำ (Leader) คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีอำนาจอิทธิพลในกลุ่ม หรือบุคคลผู้ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งได้รับคำยกย่องให้เป็นหัวหน้า เป็นผู้ตัดสินใจเหนือกลุ่มในการใช้อำนาจที่เกิดความแตกต่างในผลการดำเนินการขององค์กรได้ คือผู้นำระดับสูงขององค์กร[๑๗]

บุญทัน ดอกไธสง ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำไว้ว่า ผู้นำ (Leader) หมายถึง

๑) ผู้มีอิทธิพล มีศิลปะ มีอิทธิพลต่อกลุ่มชน เพื่อให้พวกเขามีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ

๒) เป็นผู้นำและแนะนำ เพราะผู้นำ ต้องคอยช่วยเหลือกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดตามความสามารถ

๓) ผู้นำไม่เพียงแต่ยืนอยู่เบื้องหลังกลุ่มที่คอยแต่วางแผนและผลักดัน แต่ผู้นำจะต้องยืนอยู่ข้างหน้ากลุ่มและนำกลุ่มปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย[๑๘]

ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่า ผู้นำ คือ ที่สามารถก่อให้สังคมมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน และรวมพลังกันปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จตามมุ่งหมาย[๑๙]

ปริญญา ตันสกุล ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีความสามารถแสดงบทบาทการเป็นผู้นำบุคคลอื่นได้โดยไม่ต้องบังคับหรือจูงใจใด ๆ แต่สามารถทำให้บุคคลอื่น ๆ ยอมรับและศรัทธา จนพร้อมที่จะเชื่อตาม ทำตามอย่างจริงใจและพอใจเสมอ[๒๐]

ภิญโญ สาธร กล่าวว่า ผู้นำ มีความหมาย ๓ ประการ คือ[๒๑]

๑) ผู้นำ คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มคนหลายๆ คนที่มีอำนาจ มีอิทธิพลหรือมีความสามารถจูงใจให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการหรือคำสั่งของเขาได้ ผู้นำ มี

---

[๑๖]น้อย สุปิงคลัด, **ภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน,** หน้า ๔.

[๑๗]นิตย์ สัมมาพันธ์, รศ., **ภาวะผู้นำพลังขับเคลื่อนองค์กรสู่ความเป็นเลิศ,** (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอินโนกราฟฟิกส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

[๑๘]บุญทัน ดอกไธสง, **การจัดการองค์กร**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖๖.

[๑๙]ประเวศ วะสี, **ภาวะผู้นำ พยาธิสภาพในสังคมไทยและวิธีการแก้ไข**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒.

[๒๐]ปริญญา ตันสกุล, **ศาสตร์แห่งผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จิตจักรวาล, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

[๒๑]ภิญโญ สาธร, **หลักการบริหารการศึกษา,** (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๕๙.

อิทธิพลเหมือนการปฏิบัติงานหรือพฤติกรรมของผู้อื่น ภาวะผู้นำ จะเกี่ยวข้องกับความเป็นผู้นำมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่ที่ความมากน้อยของอิทธิพลหรือความสามารถในการจูงใจคน

๒) ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอำนาจเหนือบุคคลอื่นในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

๓) ผู้นำ แตกต่างจากหัวหน้าหรือผู้บริหาร คนสองคนนี้อาจเป็นคนๆ เดียวกันก็ได้แต่ไม่จำเป็นเสมอไป หัวหน้าหรือผู้บริหารหลายคนมีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่ง แต่อาจไม่ใช่ผู้นำที่แท้จริงของกลุ่ม ผู้นำที่แท้จริงอาจเป็นคนอื่นซึ่งไม่ใช่หัวหน้าหรือผู้บริหาร แต่มีอำนาจมีอิทธิพลและมีความสามารถจูงใจคนให้ประพฤติปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการหรือคำสั่งของตนได้ทั้งๆ ที่ไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่งใดๆ

ยงยุทธ เกษสาคร กล่าวว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีบุคลิกลักษณะคุณสมบัติเด่นกว่าผู้อื่นในกลุ่มและมีอิทธิพลมากกว่าบุคคลอื่นๆ ในหน่วยงาน ทั้งสามารถสร้างความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้เกิดขึ้นแก่หน่วยงานนั้น ๆ ได้ ดังนั้น ผู้นำ จึงหมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งได้รับบทบาทเป็นผู้บริหารประสานประโยชน์ในกลุ่ม เสมือนเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มซึ่งมีอิทธิพลและอำนาจ สามารถบังคับบัญชาบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติงานจนบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้[๒๒]

รังสรรค์ ประเสริฐศรี ให้ความหมายว่า ผู้นำ เป็นบุคคลที่ทำให้องค์การประสบความก้าวหน้า และบรรลุผลสำเร็จโดยเป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้นำคือบุคคลซึ่งก่อให้เกิดความมั่นคงและช่วยเหลือบุคคลต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม[๒๓]

วิเชียร วิทยาอุดม ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับหรือยกย่องให้เป็นผู้นำ และต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถอันเกิดจากตัวของเขาเอง จนเป็นที่ยอมรับหรือยกย่องของกลุ่มให้เป็นผู้นำและนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย[๒๔]

ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์ ให้ความหมายผู้นำไว้ว่า เป็นผู้ที่มีความสามารถเป็นพิเศษเหนือกว่าบุคคลอื่นในกลุ่มชนขององค์การนั้น เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ (ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือรอบรู้งานในหน้าที่) และสามารถใช้ศาสตร์ และศิลปะในการจูงใจให้คนอื่นๆ คล้อยตาม ทำตาม และร่วมมืออย่างศรัทธา นับถือ ตามแนวทางที่ให้กระทำ ด้วยความเต็มใจอย่างประสานสัมพันธ์กันจนงานสำเร็จบรรลุเป้าหมายของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง[๒๕]

---

[๒๒]ยงยุทธ เกษสาคร, **ภาวะผู้นำและการจูงใจ,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๖.

[๒๓]รังสรรค์ ประเสริฐศรี, **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : ธนธัชการพิมพ์ , ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

[๒๔]วิเชียร วิทยาอุดม, **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : ธีระฟิล์มและไซเท็กซ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

[๒๕]ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : เทคนิค ๑๙, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๕.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ ได้กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลต่อกลุ่ม และสามารถนำกลุ่มปฏิบัติงานต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การแหล่งของอิทธิพลอาจเป็นทางการ[๒๖]

สมพงษ์ เกษมสิน กล่าวว่า "ผู้นำ คือ หัวหน้างานหรือผู้บังคับบัญชาสูงสุดในหน่วยงานแล้วจะประจักษ์ชัดว่า ผู้นำ ของหน่วยงาน คือ ผู้บริหารของกลุ่มโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยการ การจูงใจ การริเริ่ม การประนีประนอมและการประสานงาน"[๒๗]

สถิต วงศ์สวรรค์ กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่พฤติกรรมมีอิทธิพลเหนือ (Positive Influence) สมาชิกคนอื่น ๆ และสมาชิกในกลุ่มยอมรับนับถือยกย่องให้มีสถานภาพ เป็นผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ ควบคุม ประสาน และดำเนินกิจการงานของกลุ่ม ให้บรรลุเป้าหมาย[๒๘]

เสถียร เหลืองอร่าม ให้ความหมายผู้นำ หมายถึง ผู้ที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษประกอบด้วยความสามารถเป็นพิเศษในกลุ่มชนขององค์การนั้น เพราะบุคคลแต่ละกลุ่มขององค์การจะประกอบด้วยบุคคลที่มีบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ หรือทักษะแตกต่างกันออกไป ในขณะที่ทุกคนมีความผูกพันซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มจะต้องยอมรับนับถือความคิดเห็นของกันและกัน ด้วยเหตุนี้เองสถานการณ์ที่บีบตัวขึ้นจึงผลักดันให้สมาชิกของกลุ่มบางคนกลายเป็นผู้นำ[๒๙]

เสนาะ ติเยาว์ กล่าวว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถทำให้ผู้อื่นไปสู่จุดหมายปลายทางได้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุด โดยใช้วิธีการจูงใจและอาศัยบุคลิกภาพของตัวเอง ที่ทำงานให้สำเร็จด้วยลักษณะต่างๆ คือ การใช้อำนาจ การกำหนดเป้าหมาย ทัศนะต่อองค์การ การทำหน้าที่ผู้นำ โดยอาศัยความร่วมมือของผู้อื่น ความสัมพันธ์กับผู้อื่นและการวางตัวที่เหมาะสม[๓๐]

สุเทพ วงศ์ศรีวัฒน์ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาจโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่ม สามารถจูงใจ ชักนำ ชี้แนะให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติภารกิจต่างๆ ของกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ[๓๑]

---

[๒๖]ศิริวรรณ เสรีรัตน์, รศ., และคณะ, **พฤติกรรมองค์การ,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัทดวงกมลสมัย จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๗.

[๒๗]สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร,** (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๐.

[๒๘]สถิต วงศ์สวรรค์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์น วังบูรพา, ๒๕๒๙), หน้า ๒๔๕.

[๒๙]เสถียร เหลืองอร่าม, **หลักมนุษยสัมพันธ์ต่อการบริหารงานในองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๙), หน้า ๙๗.

[๓๐]เสนาะ ติเยาว์, **หลักการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๖-๘.

[๓๑]สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, **ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีปฏิบัติ,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิรัตน์ เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๓.

สุพานี สฤษฏ์วานิช ได้กล่าวว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถมีอิทธิพลเหนือกลุ่ม หรือผู้ที่มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำ คือมีลักษณะเด่น มีวิสัยทัศน์ มีค่านิยมที่เหมาะสม และมีอิทธิพลเหนือคนอื่นตลอดจนมีความสามารถในการตัดสินใจที่เป็นการตัดสินใจที่ยากและซับซ้อนได้อย่างเหมาะสม[๓๒]

แคทเทสท์ อาร์. บี. (Cattell R.B.) กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ที่มีอิทธิพลต่อกลุ่ม ที่ทำให้การปฏิบัติงานของกลุ่มมีประสิทธิภาพ และสามารถทำให้การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป็นไปด้วยความราบรื่น[๓๓]

เอิร์ล เจ. เฟรียริช (Earl J. Frierich) กล่าวว่า ผู้นำ เป็นกลุ่มของประชาชน ซึ่งเป็นผู้มีความแตกต่างจากประชาชนคนอื่นๆ โดยมีข้อยกเว้นพิเศษในการแสดงออกใดๆ ในทางการเมืองและเป็นผู้ซึ่งผูกขาดการปกครองเอาไว้ในมืออย่างมีประสิทธิภาพ และมีความผูกพันในกลุ่มอย่างสูง[๓๔]

เอลส์ (Elgie) ให้ความเห็นว่า ผู้นำทางการเมือง คือ บุคคลซึ่งถือครองตำแหน่งที่เด่นที่สุดเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจหน้าที่ (Authority) ในโครงสร้างอำนาจของรัฐ และพวกเขาเหล่านี้ สามารถกำหนด (outcome) ของกระบวนการการตัดสินใจได้[๓๕]

โอ เลินร์รี่ (O'Leary) ได้กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง หัวหน้ากลุ่มทีม หรือองค์กรที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นและผู้นำ บุคคลที่มีบารมี และสามารถตัดสินใจได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถกระตุ้นบุคคลอื่นให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้[๓๖]

พลาโต (Plato) ให้ความหมายว่า ผู้นำ เป็นบุคคลซึ่งใช้อิทธิพลได้มากในการควบคุม และกระทำการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคมผู้ได้รับอำนาจจากความมั่นคง สถานภาพด้านครอบครัว ชั้นวรรณะ ระบบหรือความมีสติปัญญา[๓๗]

---

[๓๒]สุพานี สฤษฏ์วานิช,รศ., **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่** : แนวคิดและทฤษฎี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙๖.

[๓๓]Cattell R.B., **Human Relations**, (New York : Free Press,1951), pp. 161-184.

[๓๔]Earl J. Frierich, **An Introduction to Political Theory**, (New York : Harper & Row Publishers,1976), p. 96.

[๓๕]Elgie, Robert, **Political Leadership in liberal democracies**, (New York : Palgrave, 1984), p. 47.

[๓๖]O'Leary, 2000, p. 1 : ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, ๒๕๔๙. อ้างใน http://www.pochanukul.com, July 2008.

[๓๗]Plato, **The Republic.tr.Paul Shorey**, (New Jersey : Princeto University Press, 1973), p.134.

เรมอนด์ เจ. เบอร์บี้ (RaymondJ. Burdy) กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่สามารถจูงใจให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเองสามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ได้ตั้งเอาไว้[๓๘]

ราฟมูสเซนท์ (Rasmussen) ให้ความหมายคำว่า “ผู้นำทางการเมือง” (Political leaders) ว่า ผู้นำทางการเมือง คือ บุคคลซึ่งยึดกุมตำแหน่งที่เด่นที่สุดในรัฐบาล และมีอิทธิพลทางการเมืองมากที่สุด พวกเขาเข้าสู่การเมืองโดยช่องทางต่างๆ[๓๙]

โรเบิสท์ เทนนาเบิลส์ (Robert Tannenbaum) ได้กล่าวว่า ผู้นำคือบุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มผู้มีอำนาจอิทธิพล หรือผู้มีความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ตามความต้องการ หรือตามคำสั่งของเขาได้ ผู้นำที่มีอิทธิพลเหนือการทำงานหรือเหนือพฤติกรรมของผู้ตาม[๔๐]

จากการศึกษาความหมายของคำว่า ผู้นำ จากเอกสารทั้งหมด ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ผู้นำนั้น มีความหมายเป็นจุดร่วมเดียวกันว่า ผู้นำ คือ บุคคลใดก็ตามที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ในการทำงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม และจากการให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ ตามพระพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้สามารถสรุปความหมายเป็นจุดร่วมเดียวกันว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม สามารถที่จะบริหารจัดการองค์การ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี มีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มหรือคณะไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย การเป็นผู้นำที่ดี จำเป็นต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนซึ่งต้องอาจใช้เวลานาน แต่หากสามารถทำได้สำเร็จก็เท่ากับว่าผู้นำนั้นมีกุญแจสำคัญที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้น

ในด้านภาวะผู้นำนั้นมีคณาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิ ทรงความรู้นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมสรุป ได้ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม[๔๑]

---

[๓๘]RaymondJ. Burdy**, Foundamental of Leadership Readings**, (Massachusetts Addison: Wesley Publishing Co,1972), p.43.

[๓๙]Rasmussen,Jorgen., **The process of politics : A comparative approach**, (Chicago : Aldine,1986), p.18.

[๔๐]Robert Tannenbaum and Others, **Leadership and Organization**, (New York : McGraw Hill Book, 1961), p. 24.

[๔๑]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ**, หน้า ๔.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตโต) ได้กล่าวไว้ว่า สงฆ์ผู้นำสังคม เป็นภาวะผู้นำคือความมีคุณธรรม มีคุณสมบัติในการริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ในการรวมเอากายเอาใจของมวลชนหรือประสานร้อยรวมคนจำนวนมากให้เห็นดีเห็นชอบ แล้วดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ดีงามพร้อมทั้งเป็นผู้เสียสละ กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมก่อนบุคคลอื่น ๆ เป็นต้น พูดให้สั้นๆ ว่า ภาวะผู้นำคือคุณความดีของบุคคลในทางสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามแก่สังคมและมนุษย์ชาติ เช่น ความมีสติปัญญา ความรู้ความสามารถ ความบากบั่นเอาจริง เสียสละสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนามรวมทั้งสามารถในการประสานงาน การชี้แจง แนะนำ ชักชวนให้บุคคล หรือกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไปให้เห็นร่วมกันเห็นไปในแนวเดียวกัน จนรวมเป็นกลุ่มเดียวกัน มีใจเดียว มุ่งมั่นทุ่มเทดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อเป้าหมายที่ดีงามร่วมกัน คนมีคุณธรรมอย่างนี้เราเรียกว่า ผู้นำ หรือมีภาวะผู้นำ[๔๒]

กิติ ตยัคคานนท์ ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ คือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น ผู้ร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการ โดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือการติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกับตนดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินการจะเป็นไปในทางดีหรือชั่วก็ได้[๔๓]

ฉายศิลป์ เชี่ยวชาญพิพัฒน์ และคณะ ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ คือ ศิลปะในการชักจูงผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มใจ เต็มความสามารถและกระตือรือร้น หรือภาวะผู้นำ คือ ผู้นำเป็นแบบอย่างและมีความสามารถพิเศษ แสดงบทบาทในการสั่งการและออกคำสั่ง ที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่น[๔๔]

เถาวัลย์ นันทาภิวัฒน์ ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ คือ ความสัมพันธ์ ซึ่งบุคคลหนึ่งหรือผู้มีอิทธิพล ให้ผู้อื่นทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายอันเป็นที่ต้องการของผู้นำ ผู้นำมิใช่เป็นผู้ผลักดันแต่เป็นผู้ดึงโดยแจ้งให้ผู้ตามทราบแนวทางปรารถนา ให้ปฏิบัติตามด้วยการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง[๔๕]

---

[๔๒]พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตฺโต), **สงฆ์ผู้นำสังคม,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๒.

[๔๓]กิติ ตยัคคานนท์, **เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : เชษฐการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓.

[๔๔]ฉายศิลป์ เชี่ยวชาญพิพัฒน์และคณะ, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘.

[๔๕]เถาวัลย์ นันทาภิวัฒน์, **หลักการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๐๓.

ทองอินทร์ วงศ์โสธร ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำ ไว้ ๔ ประการ[๔๖] คือ

๑) ภาวะผู้นำ คือ ความสามารถในการชักชวนหรือชี้นำคนอื่นโดยปราศจากการใช้อำนาจตามตำแหน่งหรือเหตุการณ์ภายนอก

๒) ภาวะผู้นำ คือ กระบวนการในการใช้อิทธิพลต่อกิจกรรมของกลุ่ม เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่มและทำกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์

๓) ภาวะผู้นำ คือ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อนและสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

๔) ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผลแห่งความสัมพันธ์ก็คือบุคคลหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่ง ต้องรับผิดชอบต่อกิจกรรมและสวัสดิการของกลุ่ม

ธวัช บุณยมณี ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง การกระทำระหว่างบุคคลโดยบุคคลที่เป็นผู้นำจะใช้อิทธิพล (Influence) หรือการดลบันดาลใจ (Inspiration) ให้บุคคลอื่น หรือกลุ่มกระทำหรือไม่กระทำบางสิ่งบางอย่าง ตามเป้าหมายที่ผู้นำกลุ่มหรือองค์การกำหนดไว้[๔๗]

นิตย์ สัมมาพันธ์ กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ พลังชนิดหนึ่งที่สามารถส่งแรงกระทำอันก่อให้เกิดการขับเคลื่อนกลุ่มคน และระบบองค์กร ไปสู่การบรรลุเป้าประสงค์[๔๘]

รังสรรค์ ประเสริฐศรี ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน หรือเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำ และผู้ตามซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน หรือเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่นและให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์การ[๔๙]

วิทูล แจ่มกลิ้ง ได้กล่าวว่าภาวะผู้นำนั้นเป็นการใช้ศาสตร์และศิลป์ด้านภาวะผู้นำที่มีคุณลักษณะเด่นของผู้นำ มีวิสัยทัศน์ ความรู้ ทักษะ ค่านิยมที่เหมาะสม สามารถปกครองบังคับบัญชาจูงใจคนให้ปฏิบัติตาม คำสั่ง ตามความต้องการของผู้นำได้ สามารถตัดสินใจที่ยากและซับซ้อนได้อย่างเหมาะสม ตั้งแต่จุดเริ่มต้นถึงจุดจบขององค์กร และการชุบชีวิตองค์กรด้วยภาวะผู้นำในทางดีด้วยกระบวนการดึงภาวะแห่งการเป็นผู้นำที่มองเห็นในความสำคัญของภาวะ

---

[๔๖]ทองอินทร์ วงศ์โสธร, **หลักและระบบบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๕-๑๖๖.

[๔๗]ธวัช บุณยมณี, **ภาวะผู้นำที่ดีเลิศ** : อ้างใน http://www.pochanukul.com, July 2008..

[๔๘]นิตย์ สัมมาพันธ์, **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : อินโนกราฟฟิกส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑.

[๔๙]รังสรรค์ ประเสริฐศรี, **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : ธนธัชการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

ผู้นำ (Leadership) ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญต่อความสำเร็จขององค์การ ความล้มเหลวขององค์การต่าง ๆ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการขาดผู้นำที่มีประสิทธิภาพแทบทั้งสิ้น[๕๐]

ศิริพร พงษ์ศรีโรจน์ ให้ความเห็นว่า ภาวะผู้นำคือ ศิลปะหรือกระบวนการที่มีอิทธิพลเหนือคน กระตุ้นให้ความร่วมมือปฏิบัติงานตามผู้ที่นำ ด้วยความศรัทธานับถือด้วยความเต็มใจอย่างประสานสัมพันธ์กันจนงานสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง[๕๑]

สมัย จิตต์หมวด ให้ความหมายภาวะผู้นำว่า หมายถึง การที่บุคคลหนึ่งหรือผู้นำพยายามใช้กำลังสมอง กำลังกาย และกำลังใจ เพื่อจูงใจ หรือดลใจให้ผู้ตาม หรือกลุ่มกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เป็นไปตามความประสงค์ของตน และเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และการจูงใจหรือดลใจนั้นจะต้องไม่เป็นการบังคับ ตลอดจนต้องได้รับความยินยอมจากผู้ตามหรือกลุ่มด้วย[๕๒]

สุพานี สฤษฏ์วานิช ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อผู้ตามหรือนำผู้ตามไปอย่างสัมฤทธิ์ผลหรือเป็นความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นทำงานอย่างเต็มที่ เพื่อที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ของงานอย่างเหมาะสม[๕๓]

สุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำ คือ การที่ผู้นั้นใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการโดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน ในอันที่จะบรรลุผลตามเป้าหมายหรือภาวะผู้นำคือ ความสามารถของบุคคลที่จะชักจูงผู้อื่นให้ร่วมมือร่วมใจกับตนดำเนินการไปสู่จุดหมายของตนเองได้[๕๔]

---

[๕๐]วิทูล แจ่มกลิ้ง, “พฤติกรรมผู้นำที่ควรจะเป็นของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนอาชีวศึกษา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรอุตสาหกรรมมหาบัณฑิต การบริหารอาชีวศึกษา,** (สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖.

[๕๑]ศิริพร พงษ์ศรีโรจน์, **องค์การและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : เทคนิค ๑๙, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๖.

[๕๒]สมัย จิตต์หมวด, **พฤติกรรมผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

[๕๓]สุพานี สฤษฏ์วานิช, **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙๖.

[๕๔]สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกรณีกำนันและผู้ใหญ่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๘.

อุทัย หิรัญโต ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำพอสรุปได้ดังนี้[๕๕]

๑) ภาวะผู้นำ คือ การที่บุคคลในความสัมพันธ์ซึ่งมีต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการโดยกระบวนการติดต่อสื่อสาร ติดตามซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

๒) ภาวะผู้นำในทางปฏิบัติ คือ การบริหารของกลุ่ม ทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยการจูงใจ ริเริ่ม ประนีประนอมและประสานงาน โดยอาศัยอำนาจหน้าที่และอำนาจบารมีเป็นเครื่องมือในการบริหารเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ดับบริ้น (Dubrin) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่นและการสนับสนุนให้เกิดขึ้นระหว่างบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการบรรลุเป้าหมายขององค์กร[๕๖]

อีมอร์รี่ เอส. โบการ์ดัส (Emory S. Bogardus) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ บุคลิกภาพในการกระทำการภายใต้เงื่อนไขของกลุ่ม การมีภาวะผู้นำต้องประกอบด้วยบุคลิกภาพและสถานการณ์ของกลุ่มซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับบุคคล เพื่อให้มีภาวะผู้นำครอบงำบุคคลอื่นได้[๕๗]

เกรน อาร์ เทอร์รี (George R. Terry) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ การสร้างอิทธิพลหรืออำนาจต่อผู้ตามในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายที่กำหนดไว้[๕๘]

ออร์เวร์ ทีส (Ordway Tead) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เป็นการประกอบกันของลักษณะที่บุคคลชี้นำ ให้บุคคลอื่นกระทำการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตนต้องการได้[๕๙]

ราฟ สโตร์บิว (Ralph Stogdill) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการใช้อิทธิพลต่อกลุ่มในองค์การเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้[๖๐]

รีชาร์ดสัน และ เบล์ดวิน (Richardson & Sidney Baldwin) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการซึ่งบุคคลหนึ่งบุคคลใด มีอิทธิพลต่อทัศนคติ ความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อ

---

[๕๕]อุทัย หิรัญโต, **หลักการบริหารบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๘.

[๕๖]Dubrin, **ภาวะผู้นำ** : อ้างใน http://www.pochanukul.com, July 2008.

[๕๗]Emory S. Bogardus, **Leaders and Leadership**, (New York : Appleton-century-Croffs, 1934), p. 313.

[๕๘]George R. Terry, **Principles of management**, (Illinois : Richard D. Irwin, 1977), p. 410.

[๕๙]Ordway Tead, **The Art of Leadership**, (New York : McGraw Hill Book Company.Inc., 1956), p.19.

[๖๐]Ralph Stogdill, **Leadership Membership and Oraganization**, (Psychological Bulletin, 1950), p. 4.

พฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือมากกว่า โดยพยายามที่จะทำให้สมาชิกขององค์การประพฤติไปในทิศทางที่จะทำให้องค์การนั้น ๆ บรรลุถึงเป้าหมายที่ได้ตั้งเอาไว้[๖๑]

เรนสิส ริ่งเก็ตส์ (Rensis Likert) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ กระบวนการซึ่งผู้นำจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับความคาดหวัง ค่านิยมและความสามารถในการติดต่อพบปะเจรจากันของบุคคลที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้น เพื่อจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ผู้นำต้องแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่า ควรสนับสนุนในความสามารถของเขา[๖๒]

เสต็มเพิส (Stephen P. Robbins) ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสมามารถที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มเพื่อให้ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้[๖๓]

เทรน (Tead) ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ คือการใช้อิทธิพลจูงใจให้ผู้อื่นร่วมใจในการปฏิบัติเพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมายหรือตามความมุ่งหมาย[๖๔]

จากการศึกษาทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ คือ ศิลปะและความสามารถในการนำและจูงใจผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มและขององค์การ และคุณลักษณะส่วนตัวของบุคคลในสถาบันใดก็ตามล้วนเป็นกระบวนการที่แสดงออกมาเพื่อปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างการปฏิบัติงาน หรือให้ผู้ร่วมในสถานการณ์เดียวกัน ในอันที่จะทำให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายและความสำเร็จ ฉะนั้นเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบแล้ว ผู้นำหมายถึง ตัวบุคคลและภาวะผู้นำเป็นเรื่องของคุณลักษณะ หรือคุณสมบัติของบุคคลที่ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จอันสูงสุดตามเป้าหมายที่วางเอาไว้

๒.๑.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

จากการให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ (Leader) และภาวะผู้นำ (Leadership) ดังที่กล่าวมา นักวิชาการ ยังเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ โดยพิจารณาจากปัจจัยสำคัญและจุดเน้นที่แตกต่างกัน ในที่นี้ผู้วิจัยจะเสนอเฉพาะทฤษฎีที่เห็นว่า เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้

---

[๖๑] I.L.Richardson & Sidney Baldwin, **Public Administration : Government in Action**, (Ohio : Charles E. Merrill Publishing Co,1976), p.147.

[๖๒] Rensis Likert. **The Human Organization**, (New York : McGraw – Hill,1967), p.172.

[๖๓] พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์, ผศ., **พฤติกรรมองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๖.

[๖๔] Tead, Ordway, **The art of leadership**, New York : McGraw Hill, 1935), pp. 20-35

บาร์บารา เคลแมน (Barbara Kelleman) ได้สรุปความหมาย ทฤษฎีภาวะผู้นำต่างๆ เอาไว้เป็นหมวดหมู่ ๑๐ หมวด คือ[๖๕]

๑) ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นจุดศูนย์กลางของกระบวนการกลุ่ม ภาวะผู้นำ เป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงและกิจกรรมของกลุ่ม

๒) ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นบุคลิกภาพและผลกระทบจากสิ่งนี้เอง ภาวะผู้นำ จึงเป็นการเชื่อมโยงภาพพจน์ในอันที่ทำให้ปัจเจกบุคคล สามารถที่จะทำการจูงใจบุคคลอื่นๆ ให้มีการทำหน้าที่ได้สอดคล้องกับภาวะหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

๓) ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นศิลปะที่ใช้ในการชี้นำภาวะผู้นำ จึงเป็นการแสดงออกในบริบทของอำนาจหรืออิทธิพล ดังนั้น จึงมีความพยายามที่จะให้กลุ่มนั้น เป็นไปตามแนวทางหรือเจตนารมณ์ของตัวบุคคลที่เป็นผู้นำนั้น

๔) ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นการใช้อิทธิพล การเป็นผู้นำนั้น ได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับพฤติกรรมของบรรดาสมาชิกภายในกลุ่ม ทั้งนี้โดยที่มีความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับบรรดาผู้ตามนั้น เป็นไปในลักษณะของการตอบสนองต่อกันภายใต้ความสมัครใจ

๕) ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ในขณะที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการอำนวยการเรื่องกิจกรรมกลุ่ม

๖) ภาวะผู้นำ ในฐานะที่เป็นรูปแบบของการชักชวน ภาวะผู้นำ ยังเป็นการบริหารคนด้วยการใช้วิธีการจูงใจและมีการสร้างจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยไม่ใช้วิธีการบังคับ

๗) ภาวะผู้นำ ในฐานะที่มีการใช้ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างบุคคลโดยในแนวทางนี้ ต้องยอมรับว่า อำนาจระหว่างบุคคลนั้น เป็นผลมาจากการที่มีพลังอำนาจบังคับสูงสุด ซึ่งบุคคลหนึ่งสามารถใช้อำนาจนั้นมาบังคับบุคคลอีกคนหนึ่ง ให้ลดการต่อต้านเท่าที่จะลดลงได้มากที่สุด ซึ่งบุคคลหลังนี้ สามารถที่จะทำให้เกิดขึ้นได้

๘) ภาวะผู้นำ ในฐานะเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้บรรลุจุดมุ่งหมายโดยที่ภาวะผู้นำ จะเป็นการกระทำเพื่อให้มีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของกลุ่ม

๙) ภาวะผู้นำ ในฐานะการจำแนกบทบาท ทั้งนี้โดยที่ภาวะผู้นำนั้นต้องการรวบรวมบทบาทต่างๆ ในกลุ่มเข้ามาไว้ด้วยกันซึ่งทั้งนี้ก็ด้วยการอำนวยการใช้ความพยายามเพื่อที่จะให้บรรลุความสำเร็จที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้

๑๐) ภาวะผู้นำ ในฐานะของการมีความคิดริเริ่ม ภาวะผู้นำ เป็นผลลัพธ์จากการที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (Group interaction)

---

[๖๕]BarbaraKelleman.(ed), **Laaeadership as a Political Act, in Laaeadership Multidisciplinary Perspectives.** (New Jersey : Prentice – Hall,1984), p .70.

ฮอดจ์ และ จอห์นสัน (Hodge & Johnson) ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ โดยมีพื้นฐานตั้งอยู่บนสมมติฐานต่าง ๆ ดังนี้[๖๖]

๑) ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำ (Traitist Theory) ทฤษฎีนี้โดยมีสมมติฐานว่า ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จจะมีลักษณะของบุคลิกภาพที่ดี

๒) ทฤษฎีทางสถานการณ์ (Situatist Theory) โดยมีสมมติฐานว่าบุคคลที่ได้รับการยอมรับว่า เป็นผู้นำที่เหมาะสมที่สุดในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าเกิดจากลักษณะของกลุ่มที่เขาเป็นผู้นำ

๓) ทฤษฎีการเป็นผู้ตาม (Followship Theory) ทฤษฎีนี้มีสมมติฐานว่า เครื่องบ่งชี้คุณภาพของผู้นำก็คือ คุณภาพของผู้ตามซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการประเมินคุณค่าของผู้นำ คือ การวิเคราะห์ผู้ตามนั้นเอง

๔) ทฤษฎีของผลรวม (Electic Theory) ทฤษฎีนี้เกิดจากการนำเอาคำอธิบายของทฤษฎีทั้งสามข้างต้นมารวมกัน เพื่อจะทำการอธิบายเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

ราล์ฟ เอ็ม. สต๊อกดิลล์ (Ralph M. Stogdill) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำไว้ดังนี้[๖๗]

๑) Greatman Theory ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ลักษณะภาวะผู้นำได้เกิดมาแต่กำเนิด

๒) Environment Theory ทฤษฎีนี้ก็มีความเชื่อว่า ลักษณะภาวะผู้นำนั้นเกิดจากสภาพแวดล้อม เวลา สถานที่และโอกาส

๓) Personal Situation Theory ทฤษฎีนี้เชื่อในแง่ที่ว่า ภาวะผู้นำนั้นนอกจากสถานการณ์และสภาวะแวดล้อมแล้ว ยังมีความสามารถเฉพาะตัวเป็นส่วนประกอบด้วย ดังนั้น ผู้นำจึงต้องเป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาด มีความสามารถ นอกจากนี้ ยังต้องมีเพื่อนร่วมงานที่ดีด้วย

๔) Interaction Expectation Theory ทฤษฎีนี้ได้ให้ความสำคัญกับปัจจัย ๓ ประการ คือ การกระทำ (Action) การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และเจตคติ (Sentiment) โดยที่มีความเชื่อว่า ผู้ที่จะเป็นผู้นำได้นั้น จะต้องมีความสามารถในการกระทำ มีมนุษยสัมพันธ์และมีการควบคุมทางใจที่ดี มีความเหมาะสมกับเหตุการณ์

---

[๖๖]Hodge Billey J. & Herbert J. Johnson, **Management and Oganization Behavior.** (New York : John Willey & Sons,1970), pp. 255 – 259.

[๖๗]Ralph M. Stogdill. **Personal Factor Associated with Leaderpship Survey of Literature in leadership**. (Marryland Penguin Books, 1967), p. 91.

จากการศึกษาทฤษฎีภาวะผู้นำ สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเกิดขึ้นได้ทั้งทางพันธุกรรม หรือ สัญชาตญาณ (Instinct) และสถานการณ์ เวลา โอกาส สภาพแวดล้อมทางสังคม ภาวะผู้นำนั้น ทั้งศาสตร์ เป็นทั้งศิลปะสำหรับบริหารจัดการและเป็นจุดศูนย์กลางของพฤติกรรม คือ ใช้อำนาจ อิทธิพล ตามบทบาทหน้าที่ เพื่อให้บรรลุความสำเร็จ ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีการเป็นผู้นำหรือภาวะความเป็นผู้นำ[๖๙] เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปมานานแล้ว ซึ่งภาวะการณ์เป็นผู้นำ ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการบริหาร เพราะช่วยทำให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กร ซึ่งการศึกษาจากนักวิชาการต่างๆ สามารถสรุปแนวทฤษฎีได้เป็น ๔ กลุ่มทฤษฎีดังนี้

๑) ทฤษฎีคุณลักษณะความเป็นผู้นำ (Trait Theory)

ทฤษฎีนี้เชื่อว่าบุคคลบางคนเกิดมาพร้อมด้วยลักษณะบางประการที่จะช่วยสนับสนุนให้เขาเป็นผู้นำได้ ซึ่งหมายถึงคุณลักษณะดังนี้

๑. บุคลิกภาพ (Personality) เป็นเรื่องที่ติดมากับตัวของบุคคลแต่ละคน ในส่วนที่สามารถปรับปรุงแก้ไขให้ดีได้ บุคลิกภาพดังกล่าวคือ

๑) ความสามารถในการปรับตัว เป็นความสามารถของบุคคล

๒) ความต้องการที่จะทำ ซึ่งอาจจะเป็นความสามารถในส่วนลึกๆ มองไม่เห็นชัดนักแต่ก็สามารถค้นหาได้

๓) ความมั่นคงทางอารมณ์ ซึ่งแต่ละคนจะมีนิสัยทางด้านความคงที่ของอารมณ์การควบคุมอารมณ์ได้มากน้อยเพียงใด

๔) ความเป็นตัวของตัวเอง มีอำนาจในการตัดสินใจต่างๆ ตามสภาพสังคมและวัฒนธรรม

๕) ความอุตสาหะ พยายาม หมายถึง ความอดทนของแต่ละบุคคลที่จะพยายามฟันฝ่าอุปสรรคนานาประการ

๖) ความคิดสร้างสรรค์ ถือเป็นพรสวรรค์อย่างหนึ่ง ที่บุคคลหนึ่งมีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะแล้วคิดออกมาเป็นรูปธรรม

๗) ความทะเยอทะยาน เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการความสะดวกสบายเกิดขึ้นตลอดเวลา หากทุกคนได้ใช้ความคิดดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา เพราะการคิดแต่ละคนนั้นย่อมแตกต่างกันออกไป

---

[๖๙]นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๗ – ๒๘.

๒. ความรู้ความสามารถ (Intelligence) สมองของคนเรานี้ธรรมชาติสร้างมาเพื่อใช้สติปัญญาให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ความรู้ความสามารถจะเห็นได้จาก

๑) เชาว์ปัญญาคนทุกคนมีสติปัญญาและความเฉลียวฉลาดแตกต่างกันไป อาจจะด้วยสาเหตุหลายๆ ประการ ทั้งเรื่องพันธุกรรม สภาพแวดล้อม การแข่งขัน การฝึกฝนตนเองให้เป็น ผู้ที่สนใจในการศึกษาเล่าเรียน

๒) ความแม่นยำในการตัดสินใจ เพราะเราต้องทำการตัดสินใจอยู่ตลอดเวลาในการทำงานการดำรงชีวิต การตัดสินใจที่แม่นยำจึงต้องอาศัยประสบการณ์

๓) ระดับความรู้ ทุกคนไม่สามารถศึกษาเล่าเรียนได้เท่ากัน เพราะสมองแต่ละคนไม่สามารถรับอะไรได้อย่างเต็มที่ คือที่บรรจุความจำไว้เท่ากันก็จริง แต่การรับรู้การถ่ายทอดอาจจะมีบางสิ่งบางอย่างแตกต่างกันออกไป เราจึงวัดระดับความรู้ได้จากการศึกษาในระดับสูงๆ ขึ้นไปของแต่ละคน

๔) ความคล่องแคล่วในการใช้ภาษา สื่อภาษาเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ทุกชาติ จะมีภาวะของตนเองหรือไม่ก็ตามแต่การพูดถือเป็นเรื่องของการสื่อความหมายให้สามารถเข้าใจกัน ผู้นำที่มีความสามารถในการพูด การเขียนย่อมได้เปรียบกว่า

๓. คุณลักษณะด้านสังคม (Social Skill) การเข้าสังคมเป็นเรื่องของคน ทุกคนเพราะคนเราไม่สามารถอยู่คนเดียวในโลกได้ การเข้าสังคมของแต่ละระดับต้องมีพิธีรีตองแตกต่างกันออกไปตามสภาพการณ์และเหตุการณ์นั้นคุณลักษณะด้านสังคมมีดังนี้

๑) การรู้จักประนีประนอม การที่เราทำงานร่วมกับคนอื่น ผลประโยชน์เป็นเรื่องที่มีความสำคัญไม่น้อย ด้วยเหตุนี้จึงต้องการคนที่จะมาประสานผลประโยชน์หรือเป็นคนที่คอยประนีประนอมให้ทุกคนที่ร่วมงานเกิดความพอใจ

๒) ความสามารถในการบริหาร งานบริหารเป็นการใช้ศิลป์ ซึ่งแต่ละคนไม่สามารถใช้ได้ทัดเทียมกัน ด้วยข้อจำกัดต่างๆ นานา การศึกษาเล่าเรียน ก็จะเป็นส่วนประกอบในการบริหารได้บ้างเช่นกัน

๓) ความร่วมมือ ถือเป็นเรื่องสำคัญมากในการเป็นผู้นำ เพราะผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่สามารถชักจูงให้ผู้ร่วมงานตั้งใจทำงานหรือทำตามที่ผู้นำต้องการด้วยความเต็มใจ

๔) ความเป็นที่นิยมชมชอบ เราคงจะเข้าไปในงานเลี้ยงและพบคนหนึ่งซึ่งจากสีหน้าท่าทางเป็นบุคคลที่เรามองแล้วเกิดความรู้สึกอยากรู้จัก อยากทักทาย มีความเลื่อมใสศรัทธา ยิ่งเมื่อเห็นเขาพูดจาด้วยแล้วเกิดความนิยมชมชอบตามมา

๕) ความเป็นนักการพูด การที่คนเราจะเป็นนักการพูดที่ดีนั้น ต้องอาศัยปฏิภาณไหวพริบมากมาย ต้องเอาใจเขามาใส่ใจเรา ต้องโน้มน้าวเรื่องใหญ่ที่เกิดขึ้นแก้ปัญหา ให้กลายเป็นเรื่องเล็กต้องใช้ความสามารถหลาย ๆ ด้านประกอบกันซึ่งไม่ใช่การพูดเป็นเพียงอย่างเดียว

๔. คุณลักษณะด้านกายภาพ (Physical Characteristics) ถือเป็นเรื่องที่ติดตัวมาอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ อาจสามารถแก้ไขปรับปรุงด้วยการให้อำนาจหรือรับประทานที่ถูกสุขลักษณะ รวมทั้งการออกกำลังกายที่เหมาะสมด้วย คุณลักษณะด้านกายภาพมีดังนี้

๑) ส่วนสูง ถึงแม้ทุกคนไม่สามารถสูงทัดเทียมแต่ก็เป็นที่ประจักษ์แล้วว่าการรับประทานอาหารที่ถูกต้องตามหลักโภชนาการนั้น มีส่วนทำให้คนสูงได้ มิใช่เพียงเพราะพันธุกรรมเพียงอย่างเดียว

๒) น้ำหนัก การควบคุมน้ำหนัก จะเห็นได้ชัดเจน จากนักมวย เพราะการควบคุมต่างๆ ย่อมเกิดตามที่เราต้องการหรือเป็นตามเป้าหมายระหว่างบุคคลมีนักจิตวิทยาได้ทำการทดสอบเรื่องน้ำหนักกับการเป็นภาวะผู้นำเหมือนกันแต่ไม่มีความสำคัญ

๓) ความฝึกฝน นับเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมากในการดำรงชีวิต การที่ร่างกายของคนเราได้รับการออกกำลังกาย การฝึกฝนให้ใช้ความคิด การใช้สมอง การนั่งสมาธิล้วนแล้วแต่มีส่วนทำให้จิตใจเยือกเย็นสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นผู้นำได้ในที่สุด

๔) ความสมบูรณ์ของร่างกาย การรักษาตนให้พ้นจากโรคภัย ถือเป็นอันประเสริฐตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนั้น ความสมบูรณ์ต้องมีส่วนประกอบด้านอื่นด้วย เช่น การรักษาความอบอุ่นของร่างกาย การผักผ่อนที่เพียงพอ การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น

สรุปแล้ว คุณลักษณะสำคัญของการเป็นผู้นำตามทฤษฎีดังกล่าว จะสามารถส่งผลให้ผู้นำทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ คือ

๑) ความเฉลียวฉลาด หมายถึง ความสามารถและทักษะในการติดต่อสื่อสารที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในการจูงใจ เพื่อที่จะก่อให้เกิดหรือทำให้ได้รับความร่วมมือจากผู้ร่วมงานหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และส่งผลให้องค์กรมีความพัฒนาและเจริญรุ่งเรืองได้อย่างมั่นคง

๒) ความเจริญวัยด้านสังคม หมายถึง ความเป็นผู้ใหญ่ทางด้านอารมณ์ คือ มีความสามารถในการรักษาไว้ซึ่งความสงบทางใจ เมื่อแม้หรือประสบชัยชนะ รวมถึงความสำเร็จต่าง ๆ มีการควบคุมอารมณ์ได้ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความเคารพในตนเองและมีความสนใจในขอบเขตที่กว้าง และสามารถทำให้คนและสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีสุข

๓) แรงจูงใจภายใน เป็นความปรารถนาที่จะให้ประสบความสำเร็จเป็นการตอบสนองความต้องการระดับสูงของมนุษย์ทุกคน และคนในองค์กร

๔) ทัศนคติด้านมนุษย์สัมพันธ์ หมายถึง เป็นผู้ที่ยอมรับว่าการร่วมมือระหว่างกันเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในการทำงาน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดความสมัครสมานสามัคคีนั่นเอง

๒.๑.๓ คุณลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำ

นักวิชาการ และนักสังคมวิทยา ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำเอาไว้ว่า ลักษณะของผู้นำ จะเป็นแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสังคมในแต่ละแห่งเป็นตัวกำหนด เพราะผู้นำ คือบุคคลธรรมดาที่ได้รับการยอมรับจากมติของมหาชน จึงปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ส่วนนักจิตวิทยา ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำเอาไว้ว่า ลักษณะของผู้นำ ขึ้นอยู่กับโครงสร้างของสังคม ความแตกต่างของลักษณะสังคมจะเป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างของลักษณะผู้นำแต่ละประเภท เมื่อกล่าวโดยสรุป ลักษณะของผู้นำ ที่แตกต่างกัน ก็โดยเกณฑ์ที่แตกต่างกันดังกล่าว เป็นเครื่องกำหนด สำหรับนักวิชาการท่านอื่น ๆ ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำ ไว้ดังนี้

ทวิช เปล่งวิทยา ได้รวบรวมคุณสมบัติของผู้นำ โดยแยกพิจารณาเป็น ๔ ลักษณะ คือ[๖๙]

ก. ลักษณะทางสติปัญญา
ข. ลักษณะทางร่างกาย
ค. ลักษณะทางอารมณ์
ง. ลักษณะทางอุปนิสัย

ลักษณะทางสติปัญญา ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๕ ประการ คือ

๑. ความตื่นตัว (Alertness) มีความว่องไว เตรียมพร้อม ระวังไว้ตื่นตัวอยู่เสมอและมีสมองดี คิดได้ว่องไว มีไหวพริบในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างฉับพลัน

๒. ความคิดอย่างมีเหตุผล (Logical thought) คิด บริหารงาน และแสดงออกทางกาย วาจา ประกอบด้วยเหตุผลที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือ หรือพิจารณาก่อนทำว่า ดีหรือไม่

๓. สามัญสำนึก (Common sense) มีความรู้สึกผิด ชอบ ชั่ว ดี

๔. ดุลยพินิจ (Judgment) พิจารณาใคร่ครวญก่อนตัดสินใจทำงาน ใช้ประสบการณ์การเรียนรู้ให้เกิดดุลยพินิจในการแก้ปัญหา

๕. การมองการณ์ไกล (Fore sight) เมื่อกระทำสิ่งใดเล็งเห็นผลที่เกิดขึ้นในอนาคต ประเมินสถานการณ์ วางแผนการปฏิบัติงานอย่างมีเหตุและผล โดยตั้งสมมติฐาน รวบรวมข้อมูลและใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมา เป็นแนววิเคราะห์พิจารณาใคร่ครวญวิธีปฏิบัติให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสีย

คุณลักษณะทางร่างกาย ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๕ ประการ คือ

---

[๖๙]ทวิช เปล่งวิทยา, **จิตวิทยาผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๔๘-๓๐๖.

๑. สุขภาพ (Health) ผู้นำต้องมีความสมบูรณ์ทางร่างกาย เพื่อให้มีความพร้อมในการทำงานอยู่เสมอ สุขภาพดีก็จะอำนวยผลให้การทำงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๒. กำลังกาย (Energy) ต้องมีกำลังกายที่ดี เพราะบางโอกาส บางสถานการณ์ผู้นำต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยการใช้พลังทางกาย

๓. ความทรหดอดทน (Endurance) มีร่างกายแข็งแกร่ง อดทนต่อความยากลำบากความหิวกระหาย และความเลวร้ายของดินฟ้าอากาศ สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ในทุกสถานที่

๔. รูปร่างท่าทางดี (Pleasing appearance) มีทรวดทรงบุคลิกลักษณะเป็นผู้นำ สง่าผ่าเผย เป็นที่เกรงขาม และดึงดูดความเลื่อมใสจากผู้ใต้บังคับบัญชา อดีตผู้นำไทยที่มีบุคลิกลักษณะอย่างนี้ที่เห็นได้ในปัจจุบัน เช่น พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นต้น

คุณลักษณะทางอารมณ์ ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๑๑ ประการ คือ

๑. มองในแง่ดี (Optimism) มองคนอื่นในฐานะเป็นมิตร มีความเข้าใจคนอื่น

๒. การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม (Adaptability) สามารถปรับตัวได้กับผู้ใหญ่และผู้ใต้บังคับบัญชา วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ทัศนคติของสังคม และภูมิศาสตร์ดิน ฟ้า อากาศ

๓. ความมีใจเยือกเย็น (Even temper) มีการอดกลั้นอารมณ์ไว้ได้ มีใจหนักแน่นไม่ท้อถอย ไม่โกรธง่าย ไม่แสดงอาการสูงต่ำ

๔. การบังคับตนเอง (Self-control) บังคับตนเองและสำรวมไว้ได้ดี ไม่ให้ตกไปในอำนาจฝ่ายต่ำ หรือสิ่งยั่วยุให้ย่ามใจอันก่อให้เกิดการละเมิดมาตรฐานทางจริยธรรม และวัฒนธรรมของสังคม

๕. ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) ตั้งใจกระฉับกระเฉงในการทำงานไม่ผัดวันประกันพรุ่ง และมีการเตรียมแผนงานไว้ในใจ ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ มีประสิทธิผล และประหยัด

๖. การสังคมดี (Sociability) มีอัธยาศัยไมตรี มีสัมพันธภาพได้กับคนทุกชั้นวรรณะทั้งในประเทศและต่างประเทศ ไม่ถือตัว ไม่วางท่ายกตนข่มท่าน

๗. ความแนบเนียน (Tact) เมื่อทำพูดคิด รู้จักกาลเทศะ มีความแนบเนียนไม่เก้งก้างในการแก้ปัญหา ข้อนี้ต้องอาศัยความมีศิลปะ ประสบการณ์ และการฝึกฝนอยู่เสมอ

๘. อารมณ์ขัน (Sense of humor) ทำงานด้วยความรู้ตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เกิดอารมณ์เครียด มองโลกในแง่ดี อารมณ์ขันนี้จะทำให้ไม่เหนื่อย บริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ผู้นำไม่ควรแสดงอารมณ์ขันต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างพร่ำเพรื่อ จนขาดความนับถือยำเกรง

๙. ความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-confidence) มีความมั่นใจ มั่นคงทางจิตไม่อ่อนไหวตามคำพูดของคนอื่น สามารถตัดสินปัญหาต่าง ๆ ด้วยเหตุผล และความเชื่อมั่นของตนเองที่สำคัญ

คือ ต้องมีประสบการณ์มาก ๆ ดังประโยคที่ว่า “การเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดีต้องเป็นฝ่ายอำนวยการที่ดีมาก่อน”

๑๐. ความสนใจกว้างขวาง (Bread of interest) มีความอยากรู้อยากเห็น เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ไม่สำคัญตนว่าเป็นผู้รู้ดี มีความกล้าปรึกษาหารือถามผู้รู้

๑๑. การเข้าใจคน (Human understanding) มีวิจารณญาณ สังเกต เข้าใจพฤติกรรมของผู้ใต้บังคับบัญชา ทั้งนี้เพื่อมอบงานให้เหมาะแก่จริตผู้นั้น และงานจะสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

คุณลักษณะทางอุปนิสัย ประกอบด้วยข้อพิจารณา ๘ ประการ คือ

๑. ความตรงไปตรงมา (Truthfulness) เป็นคนพูดจริงทำจริง พูดอย่างไรทำอย่างนั้น มีสัจจะต่อคำสัญญา ไม่ผิดนัด

๒. ความจงรักภักดี (Royalty) จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ผู้นำต้องสร้างความมั่นใจในการบัญชาของตนแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อเกิดความจงรักภักดีตามมา

๓. ความสำนึกในหน้าที่ (Sense of duty) มีความสำนึกในการปฏิบัติงานตามนโยบายที่ได้วางไว้ อย่างมีความรับผิดชอบ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซงหน้าที่ของคนอื่น

๔. ความไว้วางใจ (Dependability) ดำรงตนอยู่ในจริยธรรม ไม่เป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก เป็นที่ไว้วางใจของคนอื่น

๕. ความกล้าหาญ (Courage) มีความกล้าหาญทางจริยธรรม กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ทำงานด้วยเหตุผลและกล้ารับผิดชอบ

๖. ความเข้มแข็ง (Force) ไม่มีความย่อท้อต่ออุปสรรคต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล

๗. ความยุติธรรม (Fairness) ไม่ลำเอียง วางตัวเป็นกลาง บริหารโดยยึดความถูกต้องและประโยชน์ของชาติเป็นหลัก

๘. ความไม่เห็นแก่ตัว (Selflessness) มีความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เสียสละบางอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา สละความสุขส่วนตน บำเพ็ญประโยชน์เป็นแบบอย่าง

ทินพันธ์ นาคะตะ ได้เปรียบเทียบถึงลักษณะของผู้นำในทางวิชาการกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้[๗๐]

๑) ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness) คือ การที่ไม่ยอมฉวยโอกาสเอาเปรียบเพื่อความสุขผลประโยชน์หรือความปลอดภัยเฉพาะส่วนตัว ซึ่งตรงกับ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคือ ทาน คือ การให้ ปริจาคะ คือ การเสียสละเพื่อส่วนรวม

---

[๗๐]ทินพันธ์ นาคะตะ, **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๑๖-๑๑๘.

๒) ลักษณะท่าทาง (Bearing) คือ การวางตัวเหมาะสมทั้งในด้านการปกครอง และ ในด้านความประพฤติ ตลอดจนมีความสงบเสงี่ยม (Humility) คือ การไม่อวดดี ไม่หยิ่งหรือภูมิใจโดยไร้เหตุผลอันควร ตรงกับ หลักมัททวะ คือ ความสุภาพอ่อนโยน ทั้งทางใจและวาจาไม่แข็งกระด้าง อวิโรธนะ คือ ความสงบเสงี่ยมและการมีสติควบคุมรักษามารยาทให้มีระเบียบประเพณี กฎหมายและศีลธรรม ให้มีความสุภาพเมื่อจะเสียขันติ สีละ คือความมีศีลธรรม สำรวมควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย

๓) ความซื่อสัตย์สุจริต (Integrity) คือ การซื่อตรงมั่นคงอยู่ในศีลธรรม รักษาสัจจะและเกียรติยศ ตลอดจนเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้ (Dependability) คือ ในเรื่องการทำงานและมีความภักดี (Loyalty) ต่อผู้ใหญ่กว่าผู้ร่วมงานตลอดจนผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งตรงกับ หลักอาชชวะ คือ ความซื่อตรงต่อตนเอง ต่อการงาน ต่อบุคคลอื่นและมีความภักดี ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม

๔) ความอดทน (Endurance) ทนต่อความเคร่งเครียดต่าง ๆ ทั้งทางกายและใจ เช่น อดทนต่อความเจ็บปวด เหนื่อยอ่อนทนต่อความทุกข์และความยากลำบากไม่ยอมแพ้ รวมทั้ง ความกล้าหาญ (Courage) ทั้งทางกายและทางใจ คือ ตระหนักถึงความกลัว แต่ยังสามารถเผชิญกับอันตรายได้ด้วยความสงบมั่นคง ควบคุมตนเองได้ ทั้งยังสำนึกในความรับผิดชอบที่ต้องทำการในเหตุการณ์นั้นด้วย ซึ่งตรงกับหลัก ขันติ คือ ความอดทนอดกลั้น รู้จักข่มใจและห้ามใจตนเอง ทนทานต่อกิเลสและความทุกข์ มีสติควบคุมจิตใจให้อยู่คงที่ตามปกติ ไม่ให้กำเริบอ่อนไหวในเมื่อเผชิญกับความยุ่งยาก ความลำบากหรือภยันตราย เป็นธรรมที่จะฟันฝ่าอุปสรรคไปจนถึงจุดหมายปลายทางได้ แสดงถึงความเข้มแข็งและกล้าหาญ

๕) ความเด็ดขาด (Decisiveness) คือ มีความสามารถในการตัดสินตกลงปลงใจอย่างมั่นคงและรวดเร็วไม่ลังเลและมีอำนาจในตัว (Force) คือ ความสามารถที่จะบังคับผู้อื่นปฏิบัติตามความตั้งใจของตนซึ่งตรงกับหลักตปะ คือ การมีอำนาจหรืออำนาจที่ทำลายหรือขจัดความชั่วเป็นอำนาจที่ทำให้เกิดความเคารพยำเกรง

๖) ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) คือ รู้จักแบ่งเบา ความรู้สึกของผู้อื่น ที่อยู่ร่วมกันรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งตรงกับหลัก อักโกธะ คือ ความไม่กริ้วโกรธโดยไม่ใช่นิสัย มีความเมตตารักและปรารถนาดีต่อผู้อื่นและหลักอวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน มีความกรุณาช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

๗) ความยุติธรรม (Justice) คือมีความเสมอภาคไม่ลำเอียงปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชา เช่น การให้รางวัลหรือการลงโทษซึ่งตรงกับหลักปกครองโดยยุติธรรมได้แก่ เว้นจากอคติ ๔ คือ เว้นจากการลำเอียงอันเป็นเหตุให้เกิดความเป็นธรรมอันเนื่องมาจากความรักใคร่กัน ไม่ชอบกัน เนื่องจากความเขลาหรือความกลัว ดังมีพระพุทธภาษิตว่า “บุคคลใดล่วงละเมิดความยุติธรรม เพราะอคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อม บุคคลใดไม่ล่วงละเมิดความ

ยุติธรรมเพราะอคติ ยศของ ผู้นั้นย่อมบริบูรณ์ นอกจากนั้น ในพรหมวิหาร ๔ ยังกล่าวถึงการถือหลักยุติธรรมของผู้ใหญ่ ไว้อีกด้วย

๘) ความรู้ (Knowledge) คือ มีความรู้ในวิชาชีพและความรู้ทั่วไปรู้จักงานของคน มีความรู้ความเข้าใจบุคคลอื่น รวมทั้งมีความฉลาด (Intelligence) มีสติปัญญาจัดการกับปัญหาต่างๆ และมีความแนบเนียน มีกาลเทศะ (Tact) คือ มีปฏิภาณไหวพริบ สามารถปฏิบัติต่อบุคคล โดยวิธีอันเหมาะสม ปราศจากข้อขุ่นเคืองหรือขัดขืนซึ่งตรงกับหลักสัปปุริสธรรม คือ เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาลเวลาอันสมควร รู้จักประชุมชน รู้จักเลือกบุคคลมีพุทธภาษิตใน ขุททกนิกาย ชาดกว่า “ผู้มีปัญญาถึงพร้อมด้วยความรู้ ฉลาดในวิธีจัดการงาน รู้จักกาล รู้สมัย เขาพึงอยู่ในราชการได้”

๙) ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) คือ มีความเอาใจใส่ จดจ่อ หรือสนใจอย่างจริงจังต่องานที่ทำและการปฏิบัติต่างๆ ตลอดเวลา รวมทั้งมีความคิดริเริ่ม (Initiative) คือ คุณลักษณะที่เล็งเห็นว่า สิ่งใดควรทำหรือต้องทำแล้วทำในสิ่งนั้น ซึ่งตรงกับหลักอิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมที่ทำให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่างได้แก่ ความพอใจ รักใคร่ในสิ่งนั้น เพียรประกอบสิ่งนั้น เอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น พร้อมทั้งมีความกระตือรือร้นและหลักอริยมรรค ๘ คือ มีปัญญาเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ทำการชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ ดังที่มีภาษิตอยู่ว่า “ผู้หมั่นในการงาน ไม่ประมาท มีปัญญาเห็นประจักษ์ จัดการงานได้เรียบร้อย เขาพึงอยู่ในราชการได้”และ “ยศย่อมเจริญแก่ผู้มีความขยัน มีสติ มีการงานสะอาด มีปกติใคร่ครวญแล้วจึงทำสำรวมระวังดี เลี้ยงชีพโดยชอบและไม่ประมาท”

มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์ ได้ศึกษากำหนดลักษณะของผู้นำออกเป็น ๓ แบบ คือ[๗๑]

๑) ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย โดยพิจารณาจากพฤติกรรมของผู้นำและการกำหนดนโยบายของผู้นำ ซึ่งผู้นำประเภทนี้ จะตัดสินใจเอง ไม่ให้กลุ่มตัดสินใจ มีลักษณะถือตัวและมีความภูมิใจในตัวเอง

๒) ผู้นำแบบประชาธิปไตย เป็นผู้นำที่ให้สมาชิกของกลุ่มมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จะกำหนดนโยบายและลงมือกระทำโดยใช้ความคิดเห็นจากกลุ่ม มีการแบ่งงานกันทำ และผู้ทำแบบนี้จะมีการเน้นที่การสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน

๓) ผู้นำแบบเสรีนิยม เป็นผู้ที่ให้เสรีภาพเต็มที่ ปราศจากการมีส่วนร่วมของตัวผู้นำ เว้นแต่จะมีการร้องขอให้ผู้นำ เข้ามามีส่วนร่วม ผู้นำ จะเป็นผู้ให้ข้อแนะนำกิจกรรมของสมาชิก โดยพยายามจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องในการปฏิบัติการ

---

[๗๑]มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์, “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

และได้แบ่งลักษณะผู้นำออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ

๑) สถานภาพลักษณะเป็นผู้นำเหมือนกับความสำคัญของตำแหน่งของคนๆ นั้น

๒) การยกย่องนับถือ คือ เป็นลักษณะผู้นำที่เป็นที่รวมของความสนใจผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือ มักจะได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำด้วย

๓) ลักษณะด้านพฤติกรรม คือ ผู้ที่แสดงพฤติกรรมในการนำ เนื่องจากการที่มีตำแหน่งต่างกัน พฤติกรรมในการนำจึงต่างกันออกไปด้วย

๔) อิทธิพล คือ ผู้นำ มีอิทธิพลเหนือคนอื่นและมีการชักนำคนอื่นให้ปฏิบัติตาม ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย[๗๒]

สรุปได้ว่าคุณสมบัติต่าง ๆ ที่ผู้นำพึงมี สามารถสรุปเป็นลักษณะใหญ่ ๆ ได้ ๔ ลักษณะ คือ

ก. ลักษณะทางสติปัญญา คือ มีความรู้ความสามารถในรัฐประศาสตร์นัยทั้งด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ มีเชาว์และไหวพริบสามารถวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเฉียบแหลมและทันท่วงที

ข. ลักษณะทางอุปนิสัย คือ มีพฤติกรรมทางจริยธรรมอันดี เช่น ความซื่อสัตย์ ความอ่อนโยน ความมีสัจจะ ความรับผิดชอบ และความไม่เห็นแก่ตัว เป็นต้น หรือยึดมั่นในรัฐนิยมอันเป็นแผนปฏิบัติของชาติ

ค. ลักษณะทางอารมณ์ คือ สามารถบังคับหรือควบคุมอารมณ์และบทบาทของการเป็นผู้นำได้ เมื่อควบคุมตัวเองเป็นแบบอย่างที่ดีได้ ก็เป็นเหตุให้ควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาได้ง่าย

ง. ลักษณะทางร่างกาย คือ มีบุคลิกภาพทางกายดี สุขภาพแข็งแรง มีพลังศักยภาพในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และภาวะร่างกายที่ดีย่อมแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพของการเป็นผู้นำให้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น

โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่า ผู้นำนั้น หมายถึง สิ่งที่เป็นรูปธรรม คือเป็นตัวบุคคล สามารถจับต้องหรือสัมผัสได้ แต่ภาวะผู้นำนั้น เป็นนามธรรมอยู่ภายในตัวของผู้นำ ไม่สามารถที่จะแตะต้องหรือสัมผัสได้ แต่ก็สามารถสะท้อนออกมาในลักษณะต่างๆ ของผู้นำ ทั้งทางกาย และวาจา แต่ก็สามารถรู้ได้ว่า ผู้นำคนไหนมีภาวะผู้นำหรือไม่ ถึงแม้จะสะท้อนออกมาในลักษณะที่ไม่ดี ก็ยังถือว่ามีภาวะผู้นำ ฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องมีหลักธรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนาคอยกำกับควบคุม ให้สะท้อนลักษณะของภาวะผู้นำออกมาในลักษณะที่ดีมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

---

[๗๒]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

รัศมี ภิบาลแทน ได้เสนอคุณสมบัติของผู้นำไว้ โดยพิจารณาความหมายจากคำว่า LEADERSHIP ดังนี้[๗๓]

๑. L = Love คือ มีความรักในหน้าที่ รักผู้ใต้บังคับบัญชา รักความยุติธรรม รักความก้าวหน้า

๒. E = Education and Experience คือ มีการศึกษาดี มีประสบการณ์ เป็นแบบอย่างได้ หรือเป็นได้ทั้งในฐานะผู้นำและเป็นครูคนอื่น

๓. A = Adaptability คือ มีความสามารถ ในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม ได้ รู้จักแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

๔. D = Decisiveness คือความสามารถในการพิจารณาตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและ ถูกต้อง

๕. E = Enthusiasm คือมีความกระตือรือร้น ตั้งใจทำงานอย่างจริงจังและสามารถชักนำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานอย่างจริงจังได้ด้วย

๖. R = Responsibility คือ ความรับผิดชอบในส่วนของตนและผู้อื่นที่ได้ทำลงไปไม่ปัดความรับผิดชอบและรวมถึงความรับผิดชอบที่เกิดจากสั่งงานที่มีความเสี่ยง (risk) หรือตัดสินใจอย่างรีบด่วน

๗. S = Sacrifice and Sincerity คือมีความเสียสละและอุทิศผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวมด้วยความจริงใจ

๘. H = Harmony คือ มีความนุ่นนวลโอนอ่อนผ่อนปรน ก่อให้เกิดความสามัคคี และอาจหมายถึงการถ่อมตัว (Humble) ตามกาลเทศะด้วย

๙. I = Intellectual Capacity คือ มีความเฉลียวฉลาด มีไหวพริบทันคนทันเหตุการณ์

๑๐. P = Persuasiveness คือ มีความสามารถในการจูงใจคน

สมพงษ์ เกษมสิน ได้กล่าวถึงลักษณะผู้นำ โดยพิจารณาจากการบริหารงาน โดยแบ่งออกเป็น ๔ แบบ ดังนี้[๗๔]

๑) ผู้นำแบบเจ้าระเบียบ ผู้นำแบบนี้มักจะถือระเบียบแบบแผนเป็นสำคัญ ไม่ชอบให้มีการเปลี่ยนแปลง มีลักษณะคล้ายกับผู้นำแบบอัตตนิยม การสั่งการมักใช้กฎระเบียบเป็นเครื่องมือ โดยยกเหตุผลในระเบียบมาใช้ในการปฏิบัติงานมากกว่าการติดต่อสื่อสาร สั่งงานมักเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

---

[๗๓]รัศมี ภิบาลแทน, **คุณลักษณะของความเป็นผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓), หน้า ๔๐-๔๗.

[๗๔]สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๓๖๔.

๒) ผู้นำแบบบงการ ผู้นำ ที่ชอบใช้อำนาจในการปฏิบัติงานขาดหลักมนุษยสัมพันธ์ ทำงานแบบสั่งการเพื่อแสดงถึงการมีอำนาจและความสัมพันธ์ในการทำงาน

๓) ผู้นำแบบจูงใจ เป็นผู้นำ ที่ปฏิบัติงานให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมพิจารณาแสดงความคิดเห็นและเป็นการบรรเทาต่อต้านไปด้วย การติดต่อสั่งงานเป็นแบบสองทิศทาง

๔) ผู้นำแบบร่วมใจ เป็นผู้นำ ที่นิยมการปรึกษาหารือและเสริมสร้างความสัมพันธ์ อันดีระหว่างผู้บังคับบัญชา ยึดหลักประนีประนอมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันในฐานะผู้ร่วมงาน อาศัยศิลปะการจูงใจ เมื่อประสงค์ให้ผู้ร่วมงานปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งให้ความร่วมมือร่วมใจในการแสดงความคิดเห็นและการปฏิบัติงาน

เดสเทอร์ (Dessler) กล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของผู้นำว่ามี ๖ ประการ ดังนี้[๗๕]

๑. เป็นผู้นำที่มีแรงจูงใจ หมายถึง เป็นผู้ที่มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะประสบความสำเร็จ มีพลังอย่างมาก และมีความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ

๒. มีความต้องการที่จะเป็นผู้นำ ชอบที่จะเป็นผู้นำมากกว่าผู้ตาม และจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น

๓. มีความซื่อสัตย์และมีคุณธรรม

๔. เป็นผู้มีความมั่นใจ ซึ่งความมั่นใจจะมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจ และทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความเชื่อมั่นในผู้นำ

๕. มีความสามารถในการรับรู้และมีความฉลาด

๖. ต้องเป็นผู้ที่รู้จักองค์การเป็นอย่างดี เพราะจะเป็นข้อมูลที่ช่วยในการตัดสินใจที่ถูกต้องและเหมาะสม

เค็ต (Katz) การที่ผู้บริหารจะปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในอาชีพของตน ผู้บริหารทุกระดับจะต้องมีทักษะ ๓ ประการ คือ[๗๖]

๑. ทักษะทางด้านมนุษย์ หมายถึง ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่นมีความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ และมีความสามารถที่จะตระหนักในปัญหาด้านการกระตุ้นให้คนทำงาน

๒. ทักษะทางด้านความรู้ด้านเทคนิค หมายถึง ความสามารถที่จะใช้เทคนิคความรู้วิธีการและเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์กับการทำงาน และในด้านการปรับปรุงวิธีการทำงานให้มีการพัฒนาไปสู่ความก้าวหน้ายิ่งขึ้น

---

[๗๕] Gary Dessler, **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders,** 3th ed., (New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004), pp. 256-258.

[๗๖] Katz L. R., **Skills and Effective Administrator**, (New York : The President and Fellows of Harvard College, 1964), pp. 172-174.

๓. ทักษะทางด้านความคิดรวบยอด หมายถึง ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงาน เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายขององค์การ และความสามารถในการวางแผนการจัดองค์การ การกำหนดมอบหมายงาน การควบคุมตรวจสอบ การติดตามผลงาน และการประสานงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ออร์ดเวย์ ทีด (Orway Tead) ได้รวบรวมคุณสมบัติของผู้นำที่สำคัญ ๆ ที่ผู้นำต้องมี ดังนี้[๗๗]

๑. พลังกายและพลังประสาท ผู้นำต้องมีพลังกายและพลังประสาทเข้มแข็งมีกำลังใจกล้าแกร่ง มีความอดทนกว่าคนธรรมดา ในเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง ต้องมีความมั่นคงและวางเฉยไม่แสดงอาการหรือความรู้สึกใด ๆ ออกมา จะทำเช่นนี้ได้ จะต้องมีพลังกายและพลังประสาทเข้มแข็งจริง ๆ และยิ่งไปกว่านั้น การเป็นผู้นำจะต้องทำงานหนักกว่าคนธรรมดา หมายความว่า ผู้นำต้องฉลาดรู้ในการบริหารงานที่ควรหรือไม่ควรแก่หน้าที่ของผู้นำ ไม่ปล่อยงานให้เป็นภาระของผู้ใต้บังคับบัญชาเพียงอย่างเดียว และผู้นำต้องทำงานมากตรากตรำหลายชั่วโมง มีเวลาพักผ่อนน้อย ถ้าหากพลังกายและพลังประสาทไม่เข้มแข็งจริง ๆ อาจเกิดความเจ็บป่วยหรือดุลยภาพในตนบกพร่องไป

๒. รู้จุดหมายและแนวทางที่จะนำประเทศ คุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่ผู้นำต้องมี คือการมีนโยบาย หรือแผนปฏิบัติงานที่จะทำให้เสร็จก่อนหรือหลัง ผู้นำต้องรู้ว่า เป้าหมายในการนำประเทศนั้นมุ่งหน้าไปในแนวทางใด ตนควรจะแสดงบทบาทอย่างไรที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายเหล่านั้น โดยเป้าหมายจะเป็นจริงได้ถ้าหาก

ก. มีวิธีการที่แน่นอน (ชัดเจน) เพื่อการบรรลุเป้าหมายนั้น

ข. คนอื่นสามารถเข้าใจหรืออธิบายให้คนอื่นเข้าใจเป้าหมายและวิธีการนั้น

ค. คนอื่น ๆ เข้าใจและเห็นด้วยในวิธีการนั้น

ง. ผู้นำต้องมั่นคงและจริงจัง และพยายามทำเป้าหมายนั้นให้เป็นจริงขึ้นมา

๓. ความกระตือรือร้น ผู้นำต้องมีความกระตือรือร้น บากบั่นขวนขวายที่จะทำเป้าหมายของตนให้สัมฤทธิผลให้ได้ ความกระตือรือร้นจะทำให้เขายึดมั่นอยู่กับเป้าหมายและแผนงานอันนั้น ทั้งจะช่วยให้ผู้ใต้บังคับบัญชาพลอยกระตือรือร้นในการทำงานไปด้วย ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินการตามแผนงานนั้นราบรื่นขึ้น

๔. ความเป็นมิตรและความรัก ผู้นำต้องมีความรักและความเป็นมิตรกับผู้ใต้บังคับบัญชา มีความโอบอ้อมอารี เอื้ออาทรต่อความเป็นอยู่ของผู้ร่วมงาน และประชาชน เมื่อมีโอกาสก็จะแสดงความห่วงใยให้ปรากฏ การรู้จักครอบครัวของบริวาร และการไต่ถามทุกข์สุขของ

---

[๗๗] Orway Tead, **The Art of Leadership**, 7th ed.,(New York : McGraw Hill Book, 1936), pp. 48-62.

บริวารและคนในครอบครัวของเขา จะเป็นพลังเสน่ห์ยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างศรัทธาในตัวผู้นำให้แนบแน่นต่อไป

๕. ความน่าเชื่อถือ ผู้นำจะต้องทำตนให้น่าเชื่อถือ พูดจริงทำจริง ทำสัญญาประชาคมไว้แล้วต้องทำตาม ไม่เป็นคนเหลาะแหละโลเล หรือท้อแท้ จับจอ บริวารและคนใกล้ชิดจะได้มีความมั่นใจว่า พวกเขาสามารถฝากอนาคต และผลประโยชน์ของพวกไว้กับผู้นำได้ ผู้นำจะต้องระมัดระวังพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่เหมาะสมต่อคุณค่า (Values) หรือมาตรฐานทางศีลธรรมของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

๖. ความกล้าตัดสินใจ ความกล้าตัดสินใจเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้นำ ปัญหาที่เผชิญหน้าผู้นำนั้นล้วนแต่เป็นปัญหาสำคัญ ๆ เกี่ยวกับความเสื่อมถอยหรือความรุ่งเรืองของประเทศชาติ ปัญหาแต่ละปัญหาอาจมีทางออกได้หลายทาง จะเป็นทางใดดี ผู้นำจะต้องกล้าตัดสินใจ ในบางสถานการณ์อาจทำให้มีเวลาทบทวนครุ่นคิดไม่มากนัก ผู้นำจะต้องตัดสินใจเลือกทางออกทางใดทางหนึ่งแน่นอนว่า มันจะถูกหรือผิดก็ได้ เช่น ประธานาธิบดี Woodrow Wilson “การตัดสินใจของข้าพเจ้าอาจจะถูกหรืออาจจะผิดก็ได้ อย่างไรก็ตามข้าพเจ้าจะต้องกล้าเสี่ยงและตัดสินใจทำบางสิ่งบางอย่างลงไป” และเมื่อตัดสินใจลงไปแล้วผู้นำจะต้องกล้ารับผิดชอบผลที่จะเกิดขึ้นจากการตัดสินใจนั้น ด้านผู้นำไทย คือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แม้พฤติกรรมบางอย่างจะเป็นที่น่ารังเกียจในบางสังคม และต่อมาตรฐานทางศีลธรรมอันดีงามในด้านความกล้าตัดสินใจและความกล้าในการรับผิดชอบแล้ว เป็นผู้นำคนหนึ่งที่ได้รับการชมเชย กล่าวขานกันอยู่เสมอจากประโยคที่ว่า “ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบแต่ผู้เดียว”

๗. สติปัญญาความรอบรู้ ผู้นำควรเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รอบรู้เรื่องราวต่าง ๆ กว่าคนสำคัญทั่วไป แต่ในบางโอกาส บางสถานการณ์ ผู้ที่ได้รับมติให้เป็นผู้นำอาจมีสติปัญญาไม่เลอเลิศเหนือบุคคลธรรมดา แต่ความเฉลียวฉลาดรู้ทันเกมการเมืองเป็นเรื่องที่สำคัญมาก

๘. ครูที่ดี ผู้นำที่ดีต้องเป็นครูที่ดี เพราะในฐานะผู้นำนั้นจะต้องสามารถชี้แนวทางเหตุผล ในการปฏิบัติที่ถูกต้องและความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เมื่อมีปัญหาก็สามารถชี้แจงให้ผู้ร่วมงานหรือคนใกล้ชิดเข้าใจได้ด้วยคำพูดธรรมดา ๆ ถ้าหากลูกน้องทำผิดพลาด แต่ความผิดพลาดไม่รุนแรงนัก อภัยได้ก็ควรให้อภัย ถ้าอภัยไม่ได้ก็ต้องลงโทษ ตามสมควรแก่เหตุและจะต้องให้ผู้ที่ถูกลงโทษเข้าใจและรับรู้ความผิดของตน

๙. ศรัทธาและความเชื่อมั่น การทำงานบริหารประเทศนั้น จะให้ผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อเหล่าผู้นำหรือนักการเมืองมีความกระตือรือร้น และกระฉับกระเฉงในการทำงานไม่รู้สึกเหนื่อยหน่ายเฉื่อยชา จะเป็นเช่นนี้ได้ผู้ทำงานจะต้องรู้สึกว่า งานที่ตนกำลังดำเนินการอยู่นั้นมีทางสำเร็จมีเป้าหมายที่เด่นชัด มีอุดมการณ์ที่มั่นคง มีศรัทธาและความเชื่อมั่นต่อความสำเร็จสูง ผู้นำจะต้องสามารถสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาในความสำเร็จของงานให้เกิดขึ้นกับลูกน้อง

หรือประชาชน เหนือสิ่งอื่นใดผู้นำจะต้องสามารถทำให้ลูกน้องมีความเข้าใจว่า ความศรัทธาและความเชื่อมั่นในตนเองจะเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จของเขา

สรุปได้ว่า ลักษณะคุณสมบัติของผู้นำที่ดีนั้น เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและเป็นมรรควิธีหรือกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาของผู้นำ ปัญหาของผู้ใต้ปกครอง ปัญหาวัฒนธรรมขององค์กร ปัญหาการบริหารและปัญหาจากสภาพแวดล้อมอื่น ๆ และยังเป็นปัจจัยให้ผู้นำมีสัมพันธภาพกับมวลชนได้อย่างองอาจและทำให้มวลชนยอมรับเลือกให้มาดำรงตำแหน่งซึ่งจะเป็นผลให้แสดงบทบาทและหน้าที่ได้อย่างชอบธรรมและมีประสิทธิภาพจริยธรรมของผู้นำสามารถนำพาองค์กรก้าวพ้นปัญหา และพัฒนาองค์กรให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่องค์กรตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และองค์กรก็บังเกิดความมั่นคงในทุก ๆ ด้าน

๒.๑.๔ คุณสมบัติของผู้นำและภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเกี่ยวกับตัวผู้นำและภาวะในการเป็นผู้นำนี้ไว้มาก โดยมีคำสอนที่พูดถึงเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำดังที่ปรากฏอยู่ในทุติยปาปณิกสูตร[๗๘] ว่าผู้นำจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้คือ

๑) จกฺขุมา คือ ความเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลสามารถมองสภาพเหตุการณ์ออกและจะวางแผนเตรียมรับหรือรุกได้อย่างไร

๒) วิธุโร คือ ความเป็นผู้ชำนาญในงานรู้จักวิธีการต่างๆไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ

๓) นิสฺสยสมฺปนฺโน คือ ความเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีและได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น[๗๙]

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำนั้น จะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา คือมีหูตาไวกว้างไกลสามารถจำแนกบุคคลและเหตุการณ์ออกว่าเป็นอย่างไรซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์มีความชำนาญในการปกครองเข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี แต่คุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนี้ มีระดับความสำคัญมากน้อยต่างกันไปตามระดับตำแหน่งหน้าที่ขององค์กรหรือหน่วยงานว่าเล็กหรือใหญ่ขนาดไหนหรือมี ความสำคัญเพียงใดโดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศแล้วนับว่าเป็นองค์กรที่ใหญ่ผู้นำหรือผู้บริหารจึงต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน จึงจะสามารถยึดศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้

---

[๗๘] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

[๗๙] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ผู้จะทำหน้าที่ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาทั้งกาย วาจา และใจ จนมีความสามารถยอมรับหลักการและปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ด้วยตนเองก่อน ดังพุทธพจน์ว่า

> ...เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม
>
> ...เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกันในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติชอบธรรมตามไปด้วยหากพระราชาตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็เป็นสุข[๙๐]

จะเห็นว่าการเป็นผู้นำที่จะทำให้บุคคลอื่นตามหรือเชื่อมั่น ผู้นำต้องสามารถนำการกระทำได้ หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำในตนเองหรือพัฒนาตนเองให้ก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำ พระพุทธศาสนาถือว่า ผู้นำต้องเอาชนะใจตนเอง เมื่อชนะตนเองได้ ก็ชื่อว่าชนะสิ่งอื่นได้ ดังพุทธพจน์ว่า[๙๑]

> บุคคลชนะหมู่มนุษย์ตั้ง ๑๐๐,๐๐๐ คนในสมรภูมิ
> ยังไม่ชื่อว่า เป็นผู้ชนะสงครามอย่างเด็ดขาด
> คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวนี่สิ
> จึงชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงครามได้เด็ดขาด

การสร้างลักษณะความเป็นผู้นำให้กับตนเองเป็นพื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางตนให้เหมาะสม เอาชนะอกุศลในใจตนได้ มีธรรมประจำตนก็สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้ใต้ปกครองได้ จึงเป็นมรรควิธีนำไปสู่เป้าหมายการปกครอง

นอกจากนี้ ผู้นำจะต้องประกอบไปด้วยคุณธรรมจริยธรรมจะต้องวางตัวอยู่ในกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด ในคัมภีร์สังฆโสภณสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงถึงลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้บริหารไว้ว่า[๙๒]

๑) วิยตฺโต เป็นผู้มีปัญญา
๒) วินีโต เป็นผู้มีระเบียบวินัยดี
๓) วิสารโท เป็นผู้แกล้วกล้า
๔) พหุสฺสุโต เป็นผู้มีความรู้ ศึกษาทรงจำมาก

---

[๙๐] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

[๙๑] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๔๐.

[๙๒] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗/๑๒.

๕) ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม รักษาความถูกต้องในสิ่งดีที่ถูกที่ควร

หลักธรรมที่ยกมาก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิดหรือคำสอนเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมกับการบริหารตามทรรศนะพระพุทธศาสนาเท่านั้น คำว่า นักบริหารนี้ไม่ได้หมายความเฉพาะเจาะจงเอาเพียงแค่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่หมายรวมเอาผู้บริหารทุกระดับชั้นทุกตำแหน่ง ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองรัฐ ข้าราชการ บริษัทเอกชน หรือ แม้แต่การบริหารองค์กรที่เล็กที่สุดของสังคม คือ ครอบครัว ย่อมที่จะต้องอาศัยหลักธรรมในการบริหารเดียวกันนี้เพราะหลักธรรมเหล่านี้ ล้วนมุ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเอง ผู้ปฏิบัติและสังคมรอบด้าน สมดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”[๙๓]สังคมใดหากไร้ธรรม สังคมนั้นก็สับสนวุ่นวาย สังคมใดไร้ธรรม สังคมนั้นก็เป็นสังคมของคนชั่ว ยิ่งเกี่ยวกับเรื่องการบริหารการเมืองและการปกครองแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องตระหนักเป็นอย่างยิ่งเพราะจะต้องรับผิดชอบต่อประชาชนหรือผู้ใต้การปกครอง

ดังความในเตสกุณชาดก ได้แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติผู้บริหารและผู้ปกครองดังนี้[๙๔]

๑) ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่ใช้อารมณ์ในการตัดสินปัญหา มีใจดีไม่ทอดทิ้งงาน มีความเพียรอุตสาหะในการงาน

๒) ฉลาดวางบุคคลให้เหมาะสมกับงาน รู้ประโยชน์และโทษ รักษาความลับ ไม่ดำเนินชีวิตในทางที่ผิด รักษาเกียรติประวัติ รักษาประโยชน์ส่วนรวม และต้องรอบรู้ในกิจการคลัง บริหารการคลังด้วยตนเอง ไม่ควรไว้ใจให้คนอื่นจัดการ รู้รายรับรายจ่ายของแผ่นดินหรือในกิจการงานนั้น ๆ ที่รับผิดชอบ

๓) บำรุงขวัญกำลังใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องบุคคลผู้ควรแก่การยกย่อง ข่มผู้ควรข่ม รู้ในสิ่งที่ควรทำก่อนทำหลัง ออกรับฟังปัญหาหรือพบปะราษฎรอยู่สม่ำเสมอเพื่อรับฟังปัญหาและทางแก้ไขหรือชี้แนะแนวทาง

๔) ออกติดตามผลงาน ตรวจตราดูแลความประพฤติของเจ้าหน้าที่ ไม่พึงมอบภารกิจที่สำคัญๆ แก่ผู้อื่นและใช้วิจารณญาณในการบริหาร

๕) ไม่พึงละการบำเพ็ญประกอบตนในศีลธรรมที่ดีงาม เพื่อเป็นแบบอย่างและยึดมั่นเป็นข้อปฏิบัติ ไม่สำคัญตนผิดว่ายิ่งในอำนาจ

๖) ไม่ลุ่มหลงในกามคุณ และโลกธรรม และมีปัญญา มีกำลังแห่งสติเพราะจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้นำหรือผู้ปกครองสามารถฟันฝ่าอุปสรรคแก้ไขปัญหาไปได้แม้ถึงคราวอับจน

---

[๙๓]ขุ.ชา.วีสติ. (ไทย) ๒๗/๓๘๕/๔๓๗.

[๙๔]ขุ.ชา.จตฺตาลีส. (ไทย) ๒๗/๑/๕๙๕-๖๗๒.

ข้อความที่กล่าวแล้วนี้ ชี้ให้เห็นว่าผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีนั้น จะต้องเป็นผู้มีศีล เพราะศีลเป็นของผู้มีปัญญา แต่ถ้าผู้นำและผู้ปกครองเป็นผู้ไม่มีศีลและปัญญาแล้วก็จะเป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ ในทางตรงข้ามแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครอง มีทั้งศีล ปัญญาและสุตะ อยู่ในตนแล้วก็จะเป็นประโยชน์ในการเป็นผู้ที่ดี ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็ให้ความเคารพด้วยความอ่อนน้อมอย่างแท้จริงและในกูฏทันตสูตร สีลขันธวรรค ทีฆนิกาย ยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตะผู้ปกครองนครที่ดี ๘ ประการ ดังนี้คือ[๙๕]

๑) ทรงเป็นอุภโตสุชาต ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีพระครรภ์เป็นที่ปฏิสนธิหมดจดดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึงพระชาติกำเนิดได้

๒) ทรงมีพระรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระฉวีวรรณคล้ายพรหม มีพระรูปคล้ายพรหม น่าดู น่าชมไม่น้อย

๓) ทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญญาหารมาก มีพระคลังและฉางเต็มบริบูรณ์

๔) ทรงมีกำลัง ทรงสมบูรณ์ด้วยเสนามีองค์ ๔ ซึ่งอยู่ในวินัย คอยปฏิบัติตามพระราชบัญชา มีพระบรมเดชานุภาพดังจะเผาผลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราชอิสริยยศ

๕) ทรงพระราชศรัทธา เป็นทายก เป็นทานบดี มิได้ปิดประตูเป็นดุจโรงทานของสมณะพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพกและยาจก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

๖) ได้ทรงศึกษา ทรงสดับเรื่องนั้นๆมาก

๗) ทรงทราบอรรถแห่งข้อที่ทรงศึกษาและภาษิตนั้นๆ ว่า นี้อรรถแห่งภาษิตนี้

๘) ทรงเป็นบัณฑิต เฉียบแหลม ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราชดำริอรรถอันเป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า การเป็นผู้นำนั้น ต้องเป็นผู้มีปัญญา มีประสบการณ์ เข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ผู้นำประสานคนภายในดุลยภาพแห่งธรรม หลักธรรมสำคัญ ที่ชาวพุทธรู้จักกันดีซึ่งผู้นำแน่นอนว่าจะต้องมี แม้จะเป็นเรื่องง่าย ๆ พื้น ๆ ก็ขาดไม่ได้ หลักธรรมนั้นเรารู้กันดีว่า คือ พรหมวิหาร ๔ ประการ พรหมวิหารเป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ในฐานะเป็น “พรหม” คือเป็นผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ โดยเฉพาะสำหรับผู้นำนั้นแน่นอนว่าจะต้องเป็นแบบอย่างที่จะต้องมีพรหมวิหาร ๔ ประการ เพราะพรหมวิหารนั้นเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่ เป็นผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษา ได้พัฒนาตนแล้ว

---

[๙๕] ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๐-๓๔๑/๑๓๓-๑๓๔.

พรหมวิหาร ๔ ประการเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่ประสบ กล่าวคือ[๙๖]

๑. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มี เมตตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ทั้งแต่ละคนๆ ที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตานี้เป็นคุณธรรมพื้นใจประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือ เมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มีเมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

๒. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มี กรุณา คือ ความพลอยรู้สึกไหวตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดเปลื้องให้เขาพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไปกลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มีกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

๓. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม ความสุขความสำเร็จ เราก็มี มุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็ย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการงานตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไปนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุนแต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดี

ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ก็จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมืออย่างไรก็ตาม ปิโยเท่านั้นไม่พอ ปิโยนั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังต้องมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

๔. ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มี อุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการ หรือละเมิดต่อความถูกต้อง ทำให้เสียหลัก เสียกฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้น ผู้นำจะต้องอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างหยุดการขวนขวาย ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคน หรือ

---

[๙๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ,** หน้า ๑๒.

ช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกาที่ชอบธรรม

นอกจากนี้ยังมีหลักพุทธธรรมของผู้นำอีกส่วน คือ สัปปุริสธรรม ในสัปปุริสสูตร อุปริปัญญาสก์ มัชฌิมนิกาย ปรากฏพุทธโอวาทเรื่องธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษย์ชาติ มีธรรมะหรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สัปปุริสธรรม ๗ ประการ คือ[๙๗]

๑. ธัมมัญญุตา รู้หลักการ เมื่อดำรงตำแหน่ง มีฐานะ หรือจะทำอะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกาที่เกี่ยวข้อง เช่น อย่างผู้ปกครองประเทศชาติก็ต้องรู้หลักรัฐศาสตร์ และรู้กฎกติกาของรัฐ คือกฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา แล้วก็ยืนอยู่ในหลักการ ตั้งตนอยู่ในหลักการให้ได้ชุมชน สังคม องค์กร หรือกิจการอะไรก็ตาม ก็ต้องมีหลักการ มีกฎ มีกติกา ที่ผู้นำจะต้องรู้ชัด แล้วก็ตั้งมั่นอยู่ในหลักการนั้น

๒. อัตถัญญุตา รู้จุดหมาย ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมายก็ไม่รู้ว่าจะนำคนและกิจการไปไหน นอกจากรู้จุดหมาย มีความชัดเจนในจุดหมายแล้ว จะต้องมีความแน่วแน่มุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงจุดหมายด้วย ข้อนี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญมาก เมื่อใจมุ่งจุดหมาย แม้มีอะไรมากระทบกระทั่ง ก็จะไม่หวั่นไหว อะไรไม่เกี่ยวข้อง ไม่เข้าเป้า ไม่เข้าแนวทางก็ไม่มัวว่อกวาย ใครจะพูดว่าด่าเหน็บแนมเมื่อไม่ตรงเรื่อง ก็ไม่มัวถือสา ไม่เก็บเป็นอารมณ์ ไม่ยุ่งกับเรื่องจุกจิกไม่เป็นเรื่อง เอาแต่เรื่องที่เข้าแนวทางสู่จุดหมาย ใจมุ่งสู่เป้าหมาย อย่างชัดเจน และมุ่งมั่นแน่วแน่

๓. อัตตัญญุตา รู้ตน คือ ต้องรู้ว่าตนเองคือใครมีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด สติปัญญา ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีข้อยิ่งข้อหย่อน จุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเอง และเตือนตนเองอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเอง ให้มีคุณสมบัติความสามารถยิ่งๆ ขึ้นไป ไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำแล้วจะเป็นคนสมบูรณ์ไม่ต้องพัฒนาตนเอง ยิ่งเป็นผู้นำก็ยิ่งต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลาให้นำได้ดียิ่งขึ้นไป

๔. มัตตัญญุตา รู้ประมาณ คือ รู้จักความพอดี หมายความว่าต้องรู้จักขอบเขตขีดขั้นความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่างๆ ท่านยกตัวอย่าง เช่น ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาญา และการเก็บภาษี เป็นต้น ไม่ใช่เอาแต่จะให้ได้อย่างใจ และต้องรู้จักว่าในการกระทำนั้นๆ หรือในเรื่องราวนั้นๆ มีองค์ประกอบหรือมีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องบ้าง ทำแค่ไหนองค์ประกอบของมันจะพอดี ได้สัดส่วนพอเหมาะ การทำการต่างๆ ทุกอย่างต้องพอดี ถ้าไม่พอดีก็พลาดความดีจึงจะทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง ฉะนั้นจะต้องรู้องค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และจัดให้ลงตัวพอเหมาะพอดี

---

[๙๗]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ**, หน้า ๒๔.

๕. กาลัญญุตา รู้กาล คือ รู้จักเวลา เช่น รู้ลำดับ ระยะ จังหวะ ปริมาณ ความเหมาะของเวลาว่า เรื่องนี้จะลงมือตอนไหน เวลาไหนจะทำอะไรอย่างไร จึงจะเหมาะ ดังจะเห็นว่าแม้แต่การพูดจาก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จักวางแผนงานในการใช้เวลา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่น วางแผนว่า สังคมมีแนวโน้มจะเป็นอย่างนี้ในเวลาข้างหน้าเท่านั้น และเหตุการณ์ทำนองนี้จะเกิดขึ้น เราจะวางแผนรับมือกับสถานการณ์นั้นอย่างไร

๖. ปริสัญญุตา รู้ชุมชน คือ รู้สังคมตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้สังคมโลก รู้สังคมของประเทศชาติว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการอย่างไร โดยเฉพาะถ้าจะช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ปัญหารู้ความต้องการของเขา แม้แต่ชุมชนย่อยๆ ถ้าเราจะช่วยเหลือเขา เราต้องรู้ความต้องการของเขา เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด

๗. ปุคคลัญญุตา รู้บุคคล คือ รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วมการร่วมไปด้วยกัน และคนที่เราไปให้บริการตามความแตกต่างเฉพาะตัว เพื่อปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสม และได้ผล ตลอดจนสามารถทำบริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ รู้ว่าจะใช้วิธีสัมพันธ์พูดจาแนะนำติชมหรือจะให้เขายอมรับได้อย่างไร โดยเฉพาะในการใช้คน ซึ่งต้องรู้ว่าคนไหนเป็นอย่างไร มีความถนัดอัธยาศัยความสามารถอย่างไรเพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน นอกจากนั้นก็รู้ประโยชน์ที่เขาพึงได้ เพราะว่าในการทำงานนั้นไม่ใช่ว่าจะเอาเขามาเป็นเพียงเครื่องมือทำงานได้ แต่จะต้องให้คนที่ทำงานทุกคนได้ประโยชน์ ได้พัฒนาตัวเอง ผู้นำควรรู้ว่า เขาควรจะได้ประโยชน์อะไรเพื่อความเจริญงอกงามแห่งชีวิตที่แท้จริงของเขาด้วย ที่กล่าวมานี้ คือหลักธรรมที่เรียกว่า สัปปุริสธรรม ๗ ประการ[๙๘] ถ้ามีคุณธรรม ๗ ประการนี้ แม้จะไม่มีคุณสมบัติข้ออื่นก็เป็นผู้นำได้เพราะรู้องค์ประกอบและปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเพียงพอที่จะจัดการให้ได้ผล สามารถจัดวางวิธีปฏิบัติการที่เหมาะสมให้บรรลุผลสำเร็จได้ ส่วนคุณสมบัติอย่างอื่นก็มาเสริม

สิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของผู้นำคือลักษณะภายใน คุณธรรมของผู้นำผู้ปกครอง ผู้ปกครองจะต้องกอปรด้วยธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง อันได้แก่ พรหมวิหารธรรม ๔ คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพรหม ดังนี้คือ[๙๙]

๑) เมตตา (ความรัก) คือ มีความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒) กรุณา (ความสงสาร) คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อน ของคน และสัตว์ทั้งปวง

---

[๙๘] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

[๙๙] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖.

๓) มุทิตา (ความเบิกบานพลอยยินดี) คือ เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุขก็มีใจแช่มชื่นเบิกบานเมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จงอกงามยิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย

๔) อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง) คือ การมองตามความเป็นจริงโดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดุจตราชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม

เมื่อมีคุณธรรมสมบูรณ์ การทำงานจะถูกต้องเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ก็ด้วยละอคติ ๔ ความลำเอียงเป็นสาเหตุสำคัญ ที่ทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคมเพราะสร้างความแตกแยกจนเกิดไร้ความสามัคคีกันได้โดยง่าย ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมจักต้องไม่เป็นผู้ที่มีความลำเอียงโดยเด็ดขาด ในปุราเภทสุตตนิทเทส อัฏฐกวรรค ขุททกนิกาย ว่าด้วยผู้ไม่มีความลำเอียง คำว่า “ละ” ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย คือ ไม่ถึงฉันทาคติ ไม่ถึงโทสาคติ ไม่ถึงโมหาคติ ไม่ถึงภยาคติ ไม่ลำเอียงด้วยอำนาจแห่งราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ อุทธัจจะ วิจิกิจฉา อนุสัย ไม่ไป ออกไป พาไป และนำไปด้วยธรรมทั้งหลาย อันทำให้เป็นพรรคพวก เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย อคติมี ๔ ประการ ที่นักปกครองที่ดีเมื่อปฏิบัติหน้าที่แล้วพึงละเว้น คือ[๙๐]

๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ

๒) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง

๓) โมหาคติ ลำเอียงหลงหรือเขลา

๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

ส่วนการดำเนินกิจกรรมต่างๆของบุคคลจะมีความเหมาะสมเพียงใดนั้น มีหลักพุทธธรรมอีกส่วนหนึ่ง คือ สัปปุริสธรรม ในสัปปุริสสูตร อุปริปัญณาสก์ มัชฌิมนิกาย ปรากฏพุทธโอวาทเรื่องธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษย์ชาติ มีธรรมะ หรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สัปปุริสธรรม ๗ ประการ คือ

มีข้อธรรมจาก สัปปุริสสูตร จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ที่ได้กล่าวถึงการแสดงออกหรือพฤติกรรมของสัตบุรุษ (ผู้มีคุณธรรม) ไว้ดังนี้คือ[๙๑]

...แม้ถูกถาม ก็ไม่เปิดเผยความเสียหายของผู้อื่น จะกล่าวอะไรถึงไม่ถูกถามเล่า แต่เมื่อถูกถามเข้าก็ไม่แก้ปัญหาโดยตรง อ้อมค้อมหน่วงเหนี่ยว กล่าวความเสียหายของผู้อื่นโดยย่อไม่เต็มที่ แม้ไม่ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความดีของผู้อื่นจะกล่าวอะไรถึงถูกถามเล่า เมื่อถูกถามเข้าก็แก้ปัญหาโดยตรงไม่อ้อมค้อม ไม่หน่วงเหนี่ยวกล่าว ความดีของผู้อื่นเต็มที่อย่างกว้างขวาง

---

[๙๐]องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๗ /๒๙.

[๙๑]องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๓ /๑๑๘.

...แม้ไม่ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความเสียหายของตน จะกล่าวอะไรถึงถูกถามเล่า แต่เมื่อถูกถามเข้าก็แก้ปัญหาโดยตรง ไม่อ้อมค้อมไม่ หน่วงเหนี่ยวแล้วกล่าวความเสียหายของตนเต็มที่อย่างกว้างขวางแม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยความดีของตนจะกล่าวอะไรไม่ถึงถูกถามเล่าแต่เมื่อถูกถามเข้าก็ไม่แก้ปัญหาโดยตรง อ้อมค้อม หน่วงเหนี่ยว แล้วกล่าวความดีของตนโดยย่อ...

ข้อนี้หมายความว่า พฤติกรรมของสัตบุรุษนั้น มีลักษณะอุปนิสัยไม่ชอบกล่าวให้ผู้อื่นเสียหาย แม้บุคคลนั้นจะเป็นคนไม่ดีก็ตาม แม้ถึงที่สุดคือ เมื่อมีใครมาถามก็ไม่เปิดเผยในเรื่องที่ไม่ดีของเขา กล่าวแต่เรื่องดี ยิ่งไม่ต้องพูดว่า จะกล่าวออกมาเอง หากว่าจำเป็นจะต้องชี้แจง ก็กล่าวแต่เพียงอ้อมๆ แต่ถ้าหากเป็นเรื่องที่ดีแล้วควรขยายความให้ผู้อื่นทราบ ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากเป็นเรื่องของตนถ้าเป็นเรื่องเสียหาย ก็กล่าวอย่างเต็มที่ไม่ปกปิด ไม่อ้อมค้อม พอเป็นเรื่องความดีของตน ไม่ควรสรรเสริญเยินยอตนเอง นี้คือ คุณสมบัติของคนดี

กิจกรรมที่ผู้นำต้องดำเนินการนั้น มีความเกี่ยวพันกับความเป็นอยู่ของประชาชน คือ การกินดีและอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าผู้นำดีนั่นก็หมายถึงต้องสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของอาณาประชาราษฎร์ได้ นับเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารประเทศและยังสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความเป็นผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า เป็นผู้ปกครองโดยธรรมอย่างสม่ำเสมอ ย่อมสั่งสมบารมีอันยากแก่คนพาลทั่วไปจักทำลายล้างได้ ทรงแสดงให้เห็นว่า หลักธรรมเป็นเกราะคุ้มครองผู้ประพฤติปฏิบัติและนำประโยชน์สุขมาสู่ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองโดยธรรม สามารถปกครองและบริหารองค์กรที่รับผิดชอบให้ดำเนินไปถึงความสำเร็จอย่างมีผลดีมีประสิทธิภาพสูงและความเจริญและสันติสุขให้มั่นคงในกาลทุกเมื่อ ไม่กลับกลายเป็นความทุกข์เดือดร้อนอีกในภายหลัง เป็นเสมือนนายสารถีผู้ขับรถเทียมม้าหรือนายวงดนตรีผู้ควบคุมดนตรีที่สามารถฉันใดก็ฉันนั้น

ผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัย “ธรรม” เป็นหลักการสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่หมู่คณะ มวลชน สังคมและประเทศชาติอย่างมั่นคง ยั่งยืนตลอดไปในหัวข้อนี้ผู้วิจัยขอนำเสนอแนวคิดของผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรมในทัศนะของนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ภาวะผู้นำ” เกี่ยวกับการเป็นผู้นำที่ดีพอสรุปได้ดังนี้[๙๒]

๑) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพรหมวิหาร ๔[๙๓] เป็นไปในทางปฏิบัติทั้งนี้เพื่อให้ผู้นำสามารถประสานงาน ประสานคนได้อย่างมีดุลยภาพ ทำให้สามารถดำเนินกิจการงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

---

[๙๒]พระพรหมคุณาภรณ์, **ภาวะผู้นำ**, หน้า ๑๑.

[๙๓]ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๑/๔๙.

๒) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักธรรมาธิปไตย[๙๔] ไม่มีอคติ เป็นผู้มีความยุติธรรมเที่ยงตรงในการดำเนินกิจการงานเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างยั่งยืน

๓) ผู้นำที่ดีพึงยึดธรรมของสัตตบุรุษ คือ หลักสัปปุริสธรรม ๗[๙๕] อันเป็นธรรมที่มีคุณสมบัติครบถ้วนแห่งการมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดีพร้อมทุกประการ ย่อมเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล รู้เป้าหมายการทำงานอย่างชัดเจน รู้การพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอรู้ความพอเหมาะพอดี ในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างอย่างเหมาะสม รู้จักการประสานงานกับบุคคลต่าง ๆอย่างถูกต้อง รู้จักการวางแผนงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์โลก มีคุณธรรม จริยธรรมในการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน สังคมและประเทศชาติตลอดไป

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึง การเป็นผู้นำที่ดี สรุปได้ดังนี้[๙๖]

๑) ผู้นำที่ดีพึงมีคุณลักษณะที่ดี ๓ ประการด้วยกัน ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในทุติยปาปณิกสูตร[๙๗] คือ จักขุมา เป็นผู้มีปัญญามองการณ์ไกล วิธูโรเป็นผู้รอบรู้ในการจัดการกิจการงานทุกอย่างอย่างถูกต้องและนิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี คุณสมบัติทั้ง ๓ ข้อนี้ย่อมทำให้ผู้นำสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพตามเป้าหมายที่วางไว้

๒) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักธรรมาธิปไตย[๙๘] เพื่อมุ่งบำเพ็ญประโยชน์สุขให้เกิดมีแก่มวลชน สังคม ประเทศชาติอย่างมั่นคงและยั่งยืนตลอดไป

๓) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพละ ๔[๙๙] คือ ปัญญาพละ เพื่อให้เกิดมีการพัฒนาปัญญาให้รอบรู้ในทุก ๆ ด้านคือ ทั้งด้านตน ด้านคนและด้านการทำงานอย่างถูกต้องในการปฏิบัติงาน วิริยพละ เพื่อให้เกิดความมุ่งมั่นพากเพียร ไม่ท้อถอยในกิจการงานทุกอย่าง บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ อนวัชชพละ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานในการทำหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักสำคัญและสังคหพละ เพื่อให้เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลทั้งหลาย

๔) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพรหมวิหาร ๔[๑๐๐] เพื่อทำให้เกิดมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการดำเนินกิจการทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้

---

[๙๔] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๑.

[๙๕] องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

[๙๖] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร,** หน้า ๓๘ - ๓๙.

[๙๗] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

[๙๘] องฺ ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๑.

[๙๙] องฺ จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๕๑/๒๑๔.

[๑๐๐] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๑/๔๙.

๕) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักสังคหวัตถุ ๔[๑๐๑] เพื่อทำให้เกิดมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการประสานงานกับบุคคลทั้งหลายให้กิจการงานทุกอย่างบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมนั้น ผู้นำที่ดีจะต้องยึดหลัก “ธรรม” คือคุณธรรมและการปฏิบัติธรรม เป็นลักษณะสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้กิจการงานทุกอย่างบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยมุ่งที่จะให้เกิดประโยชน์สุขแก่มวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างมั่นคงและยั่งยืน ตลอดไป

ถ้าหากจะประมวลคุณลักษณะของผู้นำตามหลักของพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์ต่างๆเราสามารถสรุปลักษณะที่สำคัญๆ ของผู้นำได้ดังต่อไปนี้

๑. ผู้นำต้องเป็นผู้ทรงธรรม การที่ผู้นำจะเป็นผู้ที่ทรงธรรมได้นั้น การปฏิบัติตนที่ดีงามจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ดังข้อความที่ปรากฏในอธัมมิกสูตร ว่า

“ในเวลาที่พระราชาตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกข้าราชการก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อข้าราชการตั้งอยู่ในธรรม แม้พวกพราหมณ์ก็ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกพราหมณ์ตั้งอยู่ในธรรม แม้ชาวนิคมและชาวชนบทก็ตั้งอยู่ในธรรม” ตรงกันข้าม ถ้าผู้นำไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็จะไม่ตั้งอยู่ในธรรมด้วย[๑๐๒] ดังข้อความที่ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยวโคทั้งฝูงก็คดเคี้ยวตามกัน ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับการแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย”[๑๐๓]

ธรรมที่กล่าวมาข้างต้น หมายเอาทั้งส่วนที่เป็นธรรมสำหรับปฏิบัติตนในฐานะปัจเจก และธรรมที่เป็นหลักในการปกครอง ซึ่งประการหลังนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม อปริหานิยธรรม จักรวรรดิธรรม สังคหวัตถุ พรหมวิหารธรรม เป็นต้น

๒. ผู้นำต้องทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ความยุติธรรมของสังคมเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะหากจะพิจารณาจากอัคคัญญสูตร จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของรัฐ ก็เพื่อจัดสรรแบ่งปันทรัพย์สินให้เกิดความเป็นธรรมนั่นเอง เมื่อเกิดความขัดแย้งในสังคมผู้นำหรือผู้ปกครองต้องให้ความเป็นธรรม ไม่เอนเอียงไปในด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าผู้ปกครองไม่มีความยุติธรรม บ้านเมืองจะระส่ำระสายไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ไม่สามารถดำเนินไปตามปกติได้ ในคัมภีร์ชาดกได้แสดงหลักดังกล่าวไว้ว่าถ้าผู้นำบริหารบ้านเมืองโดยชอบธรรม ย่อมไม่ทำให้ประเทศล่มจม อีกทั้งยังทำให้ประเทศชาติมีความสุข[๑๐๔]

หลักธรรมที่ผู้ปกครองต้องนำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมก็คือหลักอคติ ๔ หมายถึง ความลำเอียง เอนเอียง ผู้ที่มีอคติอยู่ในใจจะมีความเอนเอียง ไม่สามารถ

---

[๑๐๑] องฺ จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

[๑๐๒] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔.

[๑๐๓] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕.

[๑๐๔] ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๓๓.

ให้ความเป็นธรรมแก่สังคมได้ ความเอนเอียงนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่ามีสาเหตุมาจาก ๔ เรื่อง คือ ๑) ความรัก ๒) ความโกรธ ไม่พอใจ ๓) ความไม่รู้ ไม่เข้าใจ ๔) ความกลัว

๓. ผู้นำต้องมีความรอบรู้ รอบรู้ทั้งเรื่องการบริหารงานและรอบรู้การบริหารคน อย่างน้อยที่สุดผู้ปกครองหรือผู้นำ ต้องมีคุณลักษณะที่เป็นองค์คุณแห่งความรู้ ๓ ประการคือ

๑) มีสายตายาวไกล สามารถมองทะลุปัญหาที่เกิดขึ้นได้ รู้จักเลือกคนเข้ามาช่วยบริหารราชการแผ่นดิน ให้เหมาะสมกับหน้าที่และความสามารถ ดังความที่ปรากฏในคัมภีร์โยธาสูตร[๑๐๕] ได้กล่าวถึงความรอบรู้ไว้ ๔ ประเด็น คือ ๑) ฉลาดในหน้าที่ของตน ๒) เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ๓) สามารถแก้ไขปัญหานั้นให้ลุล่วงได้ด้วยดี ๔) สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยความเชื่อมั่น

๒) ต้องแจงงานได้ดี คือ เป็นผู้ที่มีความสามารถในด้านการบริหารงานบ้านเมืองให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ ทั้งที่เป็นผู้ที่เอาใจใส่ในหน้าที่การงานของตน ค้นหาวิธีที่จะทำให้การบริหารเป็นไปได้ด้วยดี

๓) มีหลักมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ผู้ปกครองที่ดีจะต้องเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ เข้าได้กับคนทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย

๔. มีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ที่ดีเป็นผู้มีหน้าที่บริหารบ้านเมืองจะต้องมีคุณสมบัติของความเป็นผู้ใหญ่ในพื้นฐานอย่างน้อย ๔ ประการ คือ[๑๐๖] ๑) มีความรัก ความปรารถนาดีต่อประชาชน ความเห็นอกเห็นใจประชาชน ๒) ปฏิบัติหน้าที่ราชการบ้านเมืองเพื่อการปัดทุกข์บำรุงสุขให้ประชาชนโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ๓) รู้สึกชื่นชม เมื่อประชาชนได้บรรลุถึงเป้าหมายที่ประสงค์ และ ๔) อุเบกขา มีใจเป็นกลาง เที่ยงธรรม ไม่เข้าไปก้าวก่ายเรื่องราวต่างๆจนกระทั่งเสียระบบงานโดยส่วนรวม

ในพระพุทธศาสนาผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีนั้น จะต้องเป็นผู้มีศีลเพราะศีลเป็นของผู้มีปัญญา แต่ถ้าผู้นำและผู้ปกครองเป็นผู้ไม่มีศีลและปัญญาแล้วก็เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ มีแต่ความเลวลง แม้แต่ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็พากันรังเกียจ ในทางตรงข้ามแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครอง มีทั้งศีล ปัญญา และสุตะ อยู่ในตนแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ในการเป็นผู้ที่ดี ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็ให้ความเคารพด้วยความอ่อนน้อมอย่างแท้จริง

ดังนั้น ภาวะผู้นำที่เป็นเลิศจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม จะต้องวางตัวอยู่ในกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดในโสภณสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงถึงคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้บริหารไว้ว่า[๑๐๗]

---

[๑๐๕] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘.

[๑๐๖] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๕/๓๘๐.

[๑๐๗] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗/๑๒.

๑. วิยุตฺโต เป็นผู้มีปัญญา

๒. วินีโต เป็นผู้มีระเบียบวินัยดี

๓. วิสารโท เป็นผู้แกล้วกล้า

๔. พหุสฺโต เป็นผู้มีความรู้ศึกษาทรงจำมาก

๕. ธัมมานุธัมมปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติธรรม รักษาความถูกต้องในสิ่งที่ถูกที่ควร

ผู้นำที่ประกอบด้วยคุณธรรม ๕ ประการดังกล่าวนี้ย่อมประสบความสำเร็จและได้รับการยกย่องนับถือ

ในอังคุตฺตรนิกาย ปัญจกนิบาตได้แสดงหลักธรรมสำหรับผู้นำไว้ ๖ ประการ คือ[๑๐๙]

๑. ขมา คือ มีความอดทนต่อการปฏิบัติงานมีใจหนักแน่น ไม่ยอมตกในความชั่วไม่เกรงกลัวหรือมีอคติ ๔ เมื่อจะต้องตัดสินใจและไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ๘

๒. ชาคริยะ คือ มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา มีความระมัดระวังไม่ประมาทในการประครองชีวิตหน้าที่และการงาน

๓. อุฏฐานะ คือ มีความขยันหมั่นเพียรต่อหน้าที่การงาน

๔. สังวิภาคะ คือ มีอัธยาศัยดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีน้ำใจต่อผู้ร่วมงาน

๕. ทยา คือ มีจิตใจที่เอ็นดู รู้ใคร่ห่วงใยเอาใจใส่ผู้ร่วมงาน

๖. อิกขนา คือ เอาใจใส่ตรวจตรางานและหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ

หลักธรรมที่ยกมาแสดงไว้เหล่านี้ ชี้ให้เห็นภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาที่มีแนวคิดหรือคำสอนเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมกับการบริหารตามทรรศนะพระพุทธศาสนา

ผู้นำเป็นผู้ทำให้ศักยภาพที่แฝงอยู่ของมวลสมาชิกแสดงออกมาเป็นรูปธรรม ดังนั้นผู้นำจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเป็นผู้นำตามเป้าหมายแห่งพระพุทธศาสนา สิ่งที่สำคัญคือคุณธรรม หรือการประพฤติธรรมของผู้นำนั่นเอง การปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัว ผู้นำจักต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ความจำเป็นและท่าทีของผู้ร่วมงานตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของสังคมนั้นๆ ผู้นำต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ ทั้งทางด้านวิชาการและด้านปฏิบัติอย่างเพียงพอ

จากข้อธรรมเรื่องคุณสมบัติของผู้นำและภาวะผู้นำในทางพระพุทธศาสนานี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญต่อระบบการปกครองที่ดี โดยนอกจากจะมองที่พฤติกรรมการแสดงออกในลักษณะต่างๆ แล้วยังมองที่ลักษณะรูปร่างของบุคคลมาประกอบด้วยเพราะถือว่าสิ่งที่ปรากฏในปัจจุบัน คุณธรรมบางประการของผู้นำในทางพระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลักธรรมต่างๆมากมาย เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติและเป้าหมายที่ชัดเจน ซึ่งผู้นำสามารถเลือกปฏิบัติได้ตามความพร้อม เหมาะสมกับอุปนิสัยและสติปัญญาของตนเอง สามารถปฏิบัติหน้าที่ต่างๆได้อย่างเป็นระบบ มีคุณธรรมจริยธรรมในจิตใจมีความ

---

[๑๐๙]องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๕๖.

เอื้อเฟื้อเกื้อกูลแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงานและสามารถนำพาองค์กรให้มีความเจริญมั่นคงตลอดไป

จากการที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนา โดยเริ่มการศึกษาตั้งแต่แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ ซึ่งได้กล่าวถึงความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำจากนักวิชาการหลายๆ ท่านทำให้ทราบว่า ทั้งผู้นำและภาวะผู้นำนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกัน คำว่าผู้นำ มีความหมายมากมายแล้วแต่ว่าใครจะนิยามซึ่งนักวิชาการแต่ละท่านก็มีทัศนะแตกต่างกัน แต่ในทัศนะของผู้วิจัย ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับหรือยินยอมหรือได้รับแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจแต่งตั้งให้เป็นผู้ที่นำหรือพาหมู่คณะองค์การ หน่วยงาน หรือประเทศชาติ ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน

ส่วนภาวะผู้นำ มีผู้ให้ความหมายและนิยามไว้มากมายจนในปัจจุบันก็ยังไม่มีข้อสรุปว่า นิยามของผู้ใดถูกต้องที่สุดกันแน่ แต่ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า การนิยามความหมายของคำว่าผู้นำกับภาวะผู้นำของแต่ละท่านล้วนถูกต้องและมีเหตุผลทั้งนั้น เนื่องจากว่า ผู้นำและภาวะผู้นำนั้นมีหลายประเภทหลายแบบ หลายประการ ขึ้นอยู่กับว่าจะเป็นผู้นำอะไร อยู่ในระดับไหน มีขอบเขตอำนาจหน้าที่มากน้อยแค่ไหน มีองค์ประกอบหรือปัจจัยอะไรบ้างที่จะเป็นตัวกำหนด ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้นำต้องมีภาวะผู้นำ จึงจะเป็นผู้นำที่สมบูรณ์ ซึ่งคุณลักษณะที่เป็นส่วนประกอบต่างๆ ของผู้นำที่กล่าวข้างต้น มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทุกอย่าง

๒.๑.๕ หลักธรรมของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา

หลักธรรมของผู้นำเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาแก้ปัญหาจริยาธรรมของผู้นำ เนื่องจากเป็นหลักที่ทำให้เกิดการพัฒนาที่ดีแก่ผู้นำผู้ปกครองและผู้บริหารบ้านเมืองระดับต่าง ๆ ซึ่งผู้นำที่จะประสบความสำเร็จได้นั้นต้องมีหลักธรรมในการเป็นผู้นำและคุณสมบัติของผู้นำที่ดีนั้นหมายถึงความเป็นผู้มีศักยภาพในตัวเองทั้งทางร่างกาย จิตใจ ความรู้ และความสามารถพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างชาญฉลาดและประสบความสำเร็จ

ผู้นำไม่จำเป็นต้องรู้ทุกอย่างทำทุกอย่าง เพราะสามารถหาคนอื่นที่ชำนาญด้านนั้น ๆ มาช่วยงานได้ จากภาวะความเป็นผู้นำดังกล่าว สะท้อนถึงภาพลักษณ์ความเป็นผู้นำทุกระดับนับว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นเรื่องความอยู่รอดและเสถียรภาพขององค์กรและประเทศชาติโดยรวมด้วย ดังจะเห็นได้จากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“บ้านเมืองนั้นมีทั้งคนดีและไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อยจึงไม่ใช่ทำให้ทุกคนเป็นคนดีหากแต่อยู่ที่การ

ส่งเสริม คนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมืองและควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจไม่มีความเดือดร้อนวุ่นวายได้"[๑๐๙]

จากพระบรมราโชวาทข้างต้นจะเห็นคุณสมบัติของผู้นำในการบริหารประเทศ ที่สำคัญคือบุคคลนั้น ต้องเป็นคนดี ซึ่งคนดีในที่นี้สามารถศึกษาได้จากคุณสมบัติของผู้นำต้องได้รับการพัฒนาตามกระบวนการของการพัฒนามนุษย์ จนมีความสามารถและยอมรับหลักการปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ และจะเน้นในเรื่องการปกครองตนเองเป็นอันดับแรก เนื่องจากการจะเป็นผู้นำได้นั้น ต้องปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

"บุคคลพึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมอันสมควรก่อน แล้วพึงพร่ำสอนผู้อื่นในภายหลัง บัณฑิตประพฤติตนอย่างนี้แล้ว พึงไม่เศร้าหมอง[๑๑๐] เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรงโคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตามกัน เพราะมีผู้นำไปตรงฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็ดำเนินตาม ทั้งแว่นแคว้น ก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม"[๑๑๑]

จะเห็นได้ว่า การจะเป็นผู้นำ ให้บุคคลอื่นทำตามหรือมีความเชื่อมั่น ผู้นำต้องสามารถนำการกระทำได้ จะไม่ถูกตำหนิในภายหลัง หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำในตนเองหรือพัฒนาตนเองให้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้นำและการพัฒนาตนเองนั้น ต้องพัฒนาทั้งกาย วาจาและใจ คือ ไม่คิดชั่ว พูดชั่วและทำชั่วที่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อนแก่ตนเองและสังคม ต้องทำในสิ่งที่ถูกและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและส่วนรวมด้วยและการจะพัฒนาตนเองตามกระบวนการดังกล่าวได้ ต้องมุ่งเน้นที่การพัฒนาจิตใจ ปลูกฝังคุณธรรมให้มีจิตสำนึก ควบคุมตนเองได้ พระพุทธศาสนาถือว่าผู้นำต้องเอาชนะใจของตนเองเสียก่อน เมื่อสามารถชนะใจของตนได้ ก็ชื่อว่าเอาชนะสิ่งอื่นได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า "บุคคลชนะหมู่มนุษย์ตั้งล้านคน ในสมรภูมิ ยังไม่ชื่อว่า เป็นผู้ชนะสงครามอย่างเด็ดขาด คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวนี่สิ จึงชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาด"[๑๑๒]

การที่พระพุทธศาสนาเน้นคุณธรรมเป็นสำคัญเพราะถือว่าเมื่อผู้มีคุณธรรมแล้วประชาชนย่อมอยู่เป็นสุข คุณธรรมของการเป็นผู้นำนั้น เป็นหลักของการบริการที่ดี เรียกว่าธรรมาธิปไตย หมายถึงการบริหารโดยถึงธรรมเป็นใหญ่ กล่าวคือ ยึดหลักบรรทัดฐาน หลักการ

---

[๑๐๙]ธีรโชติ เกิดแก้ว, **พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม,** (ปทุมธานี : สำนักพิมพ์สื่อตะวัน, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๐.

[๑๑๐]ขุ.ธ (ไทย) ๒๕/๑๕๗/๖๐.

[๑๑๑]องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๙๘.

[๑๑๒]ขุ.ธ (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๔๐.

และคุณธรรม เป็นแนวทางในการบริหาร และการบริหารนั้นต้องใช้ทั้งพระเดชและพระคุณหรือใช้อำนาจและคุณธรรมซึ่งจะทำให้ได้ทั้งน้ำใจและผลของงาน[๑๑๓]

ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำ มีลักษณะใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ ติเตียนหรือชี้ผิดถูกที่ควรติหรือชี้ข้อผิดข้อถูกซึ่งหลักธรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนานั้น ผู้นำ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โดยใช้ควบคู่กับกฎหมายรัฐธรรมนูญและระเบียบข้อบังคับของแต่ละสังคมองค์กรหรือหน่วยงานนั้น ๆ เพื่อให้งานบริหารลุล่วงไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ มีดังนี้

๑. จักรวรรดิวัตร

เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้ปกครองดำเนินกุศโลบายในทางการเมือง วัตถุประสงค์ของหลักจักรวรรดิวัตรนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริงของสังคมโดยส่วนรวมโดยมุ่งสอนให้ผู้นำใช้อำนาจเพื่อสร้างสรรค์ความสงบสุขและระบบเศรษฐกิจที่ดีของราษฎรและจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การอธิบายถึงวิธีการที่ใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อราษฎร โดยเข้าไปปรึกษาสมณพราหมณ์ ผู้ปฏิบัติชอบมีอยู่ ๑๒ ประการ คือ[๑๑๔]

๑) ให้ยึดถือธรรมเป็นธงชัยในการปกครองในประเทศเคารพธรรม

๒) ให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรมแก่ชน หรือ ชนภายใน เช่น พระมเหสี พระโอรส พระธิดา ตลอดจนถึงผู้ปฏิบัติราชการในพระองค์ทั้งหมด โดยการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยดีงาม เป็นต้น

๓) ให้ความคุ้มครองรักษาแก่กำลังพล เช่น ทหารข้าราชการตำรวจโดยเป็นธรรม

๔) ให้ความคุ้มครองแก่กษัตริย์ที่เป็นเมืองขึ้น ตลอดจนชนชั้นผู้ปกครองและนักบริหารชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย

๕) ให้ความคุ้มครองแก่อนุชน หรือข้าราชการบริพาร ผู้ตามเสด็จ ในสมัยปัจจุบันก็คือ ข้าราชการพลเรือนในราชสำนัก

๖) ให้ความคุ้มครองแก่ชนเจ้าพิธี ผู้ประกอบอาชีพวิชาการ พ่อค้า เกษตรกรด้วยวิธีการจัดหาทุนทรัพย์และอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

๗) ให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรทั้งปวง ทั้งในเมือง ชนบท และชายแดนโดยเป็นธรรมเสมอเหมือนกัน

๘) ให้ความคุ้มครองแก่ พระสงฆ์ บรรพชิต นักบวช สมณชีพราหมณ์

๙) ให้ความคุ้มครองนกและเนื้อสัตว์ที่ควรสงวนทั้งหลาย

---

[๑๑๓]พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และเสฐียรพงษ์ วรรณปก, **มณีแห่งปัญญา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๓๕๓๖), หน้า ๑๗-๑๘.

[๑๑๔]ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๔๔.

๑๐) ป้องกันไม่ให้อธรรมทุกชนิดเกิดขึ้นในราชอาณาจักรปราบปรามผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ มิให้การกระทำทุจริต ผิดกฎหมายบ้านเมือง

๑๑) ธนานุประทาน แบ่งบันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ประชาชนผู้ยากไร้ มิให้ผู้ขัดสนขาดแคลนอยู่ในแว่นแคว้นโดยไม่ได้รับการเหลียวแลช่วยเหลือตามสมควร

๑๒) สมณพราหมณ์ปริปุจฉา มีความสนใจศาสนาและศีลธรรมหมั่นปรึกษา ไต่ถาม สมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ นักวิชาการผู้ที่มีความรู้ดี ความสามารถดี ต้องแสวงหา ปัญญา ความรู้และคุณธรรมอยู่เสมอ

๒. ทศพิธราชธรรม

หลักธรรมข้อนี้นับว่าเป็นคุณธรรมประจำจิตใจของพระราชาและผู้บริหารหรือผู้ปกครองรัฐหรือประเทศชาติ รวมถึงผู้นำผู้ปกครองทุกระดับชั้นในสังคม มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ[๑๑๕]

๑) ทาน การให้ปัน การช่วยเหลือ เกื้อกูล อนุเคราะห์ให้ผู้ใต้ปกครองของตนให้มีการดำรงชีวิตที่ดี ไม่อดอยาก รวมถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่างๆ ที่แสดงออกถึงการเผื่อแผ่แบ่งปันแก่บุคคลผู้ด้อยโอกาสในสังคมอีกด้วย

๒) ศีล การประพฤติปฏิบัติตนให้ดีงาม ประกอบด้วยความสุจริตทางกาย วาจา และใจ ให้ดีงาม เรียบร้อย ถูกต้องตามกฎระเบียบวินัยของสังคม เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครอง

๓) ปริจจาคะ การเสียสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขของส่วนรวม ยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเข้าไปรับภาระหน้าที่ดำเนินงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนหมู่คณะหรือประเทศชาติข้อนี้เป็นการมุ่งถึงความเสียสละไม่เห็นแก่ตัวนั้นเอง

๔) อาชชวะ ความซื่อตรง การกระทำในสิ่งที่เป็นภาระหน้าที่ของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรง จริงใจต่อประชาชน หลักธรรมนี้มุ่งถึงความซื่อตรงต่อตนเองและบุคคลอื่นตลอดถึงหน้าที่การงานด้วยความสุจริตจริงใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่หลอกลวงประชาชนหรือผู้ใต้ปกครอง มีความจงรักภักดีต่อสถาบันและประเทศชาติ

๕) มัททวะ ความอ่อนโยน การปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยความสุภาพ อ่อนโยนไม่ถือตัว เย่อยิ่ง มีอัธยาศัยไมตรีที่ดีงาม พร้อมที่จะรับฟังคำแนะนำตักเตือนจากผู้อื่น อันจะส่งผลให้ได้รับความจงรักภักดีจากประชาชนและผู้ใต้บังคับบัญชา

๖) ตปะ ความทรงไว้ซึ่งอำนาจ เดช หรือธรรมอยู่ในตัว ที่คอยกำกับยับยั้งชั่งใจไม่ปล่อยให้ความชั่วอกุศลกำเริบ เป็นอำนาจที่ปราบจิตใจของผู้ปกครองให้ดำรงอยู่ในทำนองคลองธรรม ไม่หลงใหลมกมุ่นอยู่ในกามคุณ จนหลงลืมความมุ่งมั่นในการกระทำภารกิจของตนให้สมบูรณ์

---

[๑๑๕]ขุ.ชา (ไทย) ๒๘/๒๔๐/๖๒.

๗) อักโกธะ ความไม่ถือโกรธ ความมีเมตตาธรรมประจำจิตใจกระทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยยึดหลักเหตุผลเพื่อระงับความโกรธ ความขุ่นเคือง มีความรักปรารถนาดีต่อประชาชน หรือผู้ใต้ปกครองอย่างสม่ำเสมอ

๘) อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบขั้น กดขี่ข่มเหง ให้ประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองของตนให้ได้รับความเดือดร้อน โดยปราศจากเหตุผล ตลอดถึงการบริหารกิจการต่าง ๆ ให้เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม เช่น ไม่เก็บภาษีขูดรีด ไม่ใช้แรงงานจนเกินขนาดไม่หลงระเริงในอำนาจขาดความมีเมตตากรุณาในทางกลับกันจะต้องมีความกรุณาช่วยเหลือให้ประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองให้พ้นจากทุกข์ และมีความสุขความเจริญ

๙) ขันติ ความอดทน อดกลั้น รู้จักข่มใจตนเองไม่ท้อแท้ เหนื่อยหน่ายกับอุปสรรคต่างๆ ที่มากระทบกระทั่งกับการปฏิบัติภารกิจหน้าที่ของตน มีสติคอยควบคุมจิตใจให้คงที่อยู่ตามปกติ ไม่ให้กำเริบอ่อนไหวในเมื่อเผชิญกับปัญหา แม้จะหนักขนาดไหนก็ต้องอดทนเพื่อให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เป็นการแสดงออกถึงความเข้มแข็งกล้าหาญและอดทนต่อทุกสถานการณ์

๑๐) อวิโรธนะ ความไม่ผิดไปจากธรรม ความไม่คลาดเคลื่อนจากธรรมวางตนเป็นหลักแน่นในธรรมไม่หวั่นไหวไปตามลาภสักการะและถ้อยคำดี ร้าย มีความเที่ยงธรรมและรักษาระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนประเพณีอันดีงามไว้ มั่นธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจของอคติ

๓. ราชสังคหวัตถุธรรม

ราชสังคหวัตถุ คือ การทำนุบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคีด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ มี ๔ ประการ คือ[๑๑๖]

๑) สัสสเมธะ คือ ฉลาดบำรุงพืชพันธ์ธัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรมให้อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปศึกษาถึงสภาพปัญหาและความต้องการของราษฎร เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมและดำเนินการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือให้ผลต่อไป

๒) ปุริสเมธะ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ ให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ ข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ส่งเสริมคนดีมีความสามารถและจัดสวัสดิการที่ดี

๓) สัมมาปาสะ คือ ผูกประสานปวงประชา คือ ฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม รู้จักผูกน้ำใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดกองทุนให้กู้ยืม โดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำเป็นต้น เพื่อนำไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ทั้งในด้านอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม เป็นต้น

---

[๑๑๖] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๑๐.

๔) วาชเปยยะ คือ ความมีวาจาอันดูดดื่มน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศรัยยกย่องเชิดชู ชี้แจงแนะนำ รู้จักถามทุกข์สุขของราชราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

๔. อคติ ๔

หลักธรรมข้อนี้ นับว่าสำคัญสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครอง ที่จะต้องละเว้นอคติทั้ง ๔ให้ได้ เพราะเป็นทางประพฤติที่ผิดเป็นหายธรรมในสังคมอย่างยิ่ง อคติ แปลว่า ฐานะอันไม่พึงถึงทางความประพฤติผิดความไม่เที่ยงธรรมหรือความลำเอียง มี ๔ อย่าง คือ[๑๑๗]

๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ เพราะพอใจ หรือเพราะรักในผู้นั้น จึงทำให้ผู้นั้นได้ดีเป็นคนเด่นในสังคม

๒) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ไม่ชอบหน้า ไม่พอใจผู้นั้น แม้เขาทำดีเพียงใดความดีก็ไม่ปรากฏ

๓) โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา ไม่รู้ความจริง ไม่เห็นความดีของเขามักเห็นผิดพลาดไป

๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะขาดกลัว อาจจะกลัวเพราะเขามีเงินทอง มีอำนาจ มีญาติพี่น้องใหญ่โตกว้างขวางในสังคม

๕. พรหมวิหารธรรม

พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ หลักธรรมข้อนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง ผู้บริหารที่จำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติ มี ๔ ประการ ดังนี้[๑๑๘]

๑) เมตตา ความรัก ใคร่ปรารถนา มีไมตรีต่อประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองกล่าวคือปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุข

๒) กรุณา ความสงสารคิดช่วยเหลือให้ประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองให้พ้นจากทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความเดือดร้อนของปวงประชารวมถึงสัตว์ทั้งปวงด้วย

๓) มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดีเมื่อประชาชนหรือปกครองประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานก็รู้สึกชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของเขาเหล่านั้น

๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง คือ อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยความรักละชัง ไม่ซ้ำเติมเมื่อผู้อื่นประสบความทุกข์ พิจารณาเห็นการกระทำของเขาเหล่านั้นตามหลักแห่ง

---

[๑๑๗]ที.ปา (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๙.

[๑๑๘]ที.ปา (ไทย) ๑๕/๒๒๘/๒๓๒.

กรรม คือ การกระทำของเขาเอง ว่าเขาเป็นผู้กระทำขึ้น อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ

๖. สาราณียธรรม

สาราณียธรรม หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันอยู่เสมอหมายถึงธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยไมตรี สงเคราะห์ เอื้อเฟื้อต่อกันจนทำให้เกิดความรักใคร่สมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวกัน คิดถึงและระลึกถึงกันอยู่เสมอ มี ๖ ประการ ได้แก่[๑๑๙]

๑) เมตตากายกรรม คือ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา การแสดงกิริยาอาการที่สุภาพต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้าและลับหลังให้ความช่วยเหลือกันไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน

๒) เมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปราณีต่อกันทางวาจา การช่วยบอกแจ้งในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี มีวาจาสุภาพให้ความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตามโนกรรม คือ การตั้งจิตปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม หมู่คณะเดียวกัน มีจิตคิดทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน มองกันแต่ในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยในกันและกัน

๔) สาธารณโภคี คือ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อกันและกัน การแสดงความเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารีด้วยการแบ่งปัน แจกจ่าย ลาภผล สิ่งที่ตนได้มาโดยชอบธรรมให้ทุกคนอย่างสม่ำเสมอกัน เพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน

๕) สีลสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีศีล ความประพฤติเสมอเหมือนกันกับบุคคลอื่น การประพฤติปฏิบัติดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความถูกต้อง เรียบร้อยดีงาม เคารพกติการะเบียบของสังคม ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖) ทิฏฐิสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีทิฏฐิหรือความเห็นเสมอกัน การปรับความคิดเห็นเข้าหากัน การให้ความเคารพยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น กล่าวคือ ยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มาก แม้จะไม่ถูกใจก็ตาม ยึดถือหลักอุดมคติแห่งความดีงามหรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุด อันเดียวกัน

๗. อธิปไตย

ผู้ที่จะเป็นนักปกครองที่ดีนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้จักหลักความเป็นใหญ่หรืออำนาจที่เรียกว่า อธิปไตย ๓ คือ[๑๒๐]

---

[๑๑๙]ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑.

[๑๒๐]ที.ปา (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

๑) อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำด้วยปรารภตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยเคารพตน

๒) โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือความนิยมของชาวไทยเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยมหรือหวั่นกลัวเสียงว่ากล่าวเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยความเคารพเสียงหมู่ชน

๓) ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยความปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดความสามารถและสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปตามธรรมและเพื่อความดีงามเป็นประมาณ อย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

๘. สัปปุริสธรรม ๗

สัปปุริสธรรม หมายถึง ธรรมของสัปปุริสชน คือ คนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีความเป็นคนที่สมบูรณ์และถือเป็นคุณธรรมที่สำคัญของการเป็นผู้นำที่สมบูรณ์ ๗ ประการ ดังนี้[๑๒๑]

๑) ธัมมัญญุตา รู้จักเหตุผล คือ เมื่อผู้นำตำแหน่ง จะทำหน้าที่อะไรก็ตามต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ ถึงกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตเกี่ยวข้องกับหน้าที่รับผิดชอบของตน โดยรู้ว่า สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์และจะให้ความสุขแก่ผู้ใต้ปกครองได้อย่างไรและให้การช่วยเหลือตั้งตนอยู่ในหลักการนั้น

๒) อัตถัญญุตา รู้จักจุดมุ่งหมายและผล คือ รู้จุดมุ่งหมายที่ตนกระทำว่ามีจุดมุ่งหมายอะไรในการปกครอง คือปรารถนาให้ผู้ใต้ปกครองมีความสุขเป็นหลักในการปกครอง

๓) อัตตัญญุตา รู้จักตน คือ รู้ตามความเป็นจริงว่าโดยชาติ โดยตระกูล โดยหน้าที่ โดยคุณธรรมและความรู้ที่ตนมีอยู่แล้ว จะประพฤติตนให้สมกับที่เป็นผู้ปกครองว่าสิ่งที่ตนกระทำไปนั้นให้อะไรแก่ผู้ใต้ปกครอง

๔) มัตตัญญุตา รู้จักประมาณ คือ รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์และการเก็บเกี่ยวภาษีอากรแต่พอควร รู้จักประมาณในการแบ่งปันความสุขแก่ผู้ใต้ปกครองให้ทั่วถึง

๕) กาลัญญุตา รู้จักกาล คือ รู้กาลอันควรในการทำกิจต่างๆ เวลาไหน ควรทำอะไร

๖) ปริสัญญุตา รู้จักชุมชน คือ รู้กริยาที่พึงประพฤติต่อชุมชนนั้นว่าแต่ละชุมชนมีความต้องการอะไร ควรจะสงเคราะห์อย่างไรจึงจะเหมาะสม

---

[๑๒๑] องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

๗) ปุคคลัญญุตา รู้จักบุคคล คือรู้จริตของแต่ละบุคคลว่ามีความโน้มเอียงไปด้านใด ผู้ปกครองที่มีความเข้าใจหรือมีความรู้ในเรื่องดังกล่าว ย่อมสามารถช่วยให้สามารถทำงานกับบุคคลที่มีความหลากหลายได้อย่างเป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ

๙. อปริหานิยธรรม

อปริหานิยธรรม คือ หลักธรรมที่ป้องกันความเสื่อม ทำให้การปกครองเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวมี ๗ ประการ คือ[๑๒๒]

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ การประชุมพบปะปรึกษาหารือมีความจำเป็นที่จะช่วยระดมความคิดเห็น หาข้อยุติร่วมกัน การวางระเบียบกติกาทางสังคมหรือแม้กระทั่งการปรับความเข้าใจระหว่างกัน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อระบบการปกครอง

๒) พร้อมเพียงกันในการเข้าประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพียงกันเลิกประชุม ตลอดถึงความพร้อมเพียงในการทำกิจการงานทุกอย่างที่ทำร่วมกัน อันจะเป็นผลให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ ไม่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย

๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ การให้ความเคารพยึดถือปฏิบัติในกฎระเบียบกติกาที่ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด ที่สมาชิกในสังคมได้ร่วมกันบัญญัติหรือตกลงกันไว้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงการให้ความเคารพในกฎเกณฑ์ที่ได้บัญญัติเอาไว้ หากเพิกถอนสิ่งที่ดีงามเหล่านั้น ก็จะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการขาดความเคารพ ยำเกรงในสิ่งที่ดีงามนั้น อันอาจจะส่งผลไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมในภายหลังได้

๔) การให้ความเคารพ ยำเกรง นับถือ ให้เกียรติผู้ใหญ่ของบ้านเมืองและยอมรับฟังข้อคิดเห็นไม่ละเลยต่อคำแนะนำตักเตือนของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์อันยาวนาน ข้อนี้จึงมีลักษณะคล้ายกับข้อ ๓ ต่างกันแต่ ข้อนี้เน้นที่ตัวบุคคล ส่วนข้อที่ ๓ เน้นที่หลักการ

๕) การให้เกียรติ คุ้มครอง ป้องกันสตรีมิให้ถูกข่มเหงรังแก หลักการข้อนี้มุ่งถึงการป้องกันละเมิดสิทธิสตรีซึ่งสังคมดั้งเดิมถือว่า สตรีนั้นไม่ค่อยมีปากมีเสียงหรือมีบทบาทในสังคม แต่อย่างไรก็ตาม สตรีก็มีบทบาทในครอบครัว หากสตรีมิได้รับการคุ้มครองก็อาจจะกระทบ กระเทือนถึงความดีงามภายในสังคมได้

๖) การให้ความเคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เร้าใจให้ทำความดีเป็นศูนย์รวมจิตใจทำให้เกิดความสามัคคีของคนในชาติ ไม่ปล่อยให้ประเพณีหรือการบูชาต่างๆ ที่เคยกระทำต่อปูชนียสถานเหล่านั้นสูญหายไป

---

[๑๒๒] ที.ม. (ไทย) ๑๑/๓๔/๗๘-๘๐.

๗) การให้การอารักขา บำรุง คุ้มครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่สมณพราหมณ์ นักบวช ผู้ทรงศีลธรรมอันบริสุทธิ์ ผู้เป็นตัวอย่างที่ดีทางศีลธรรมและขอให้ตั้งใจไว้ว่าท่านที่ทรงคุณธรรมเหล่านั้นที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข ข้อนี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของสถาบันศาสนา อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน หากผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองไม่ให้ความสำคัญ ถือว่าขาดสรรพกำลังในการช่วยบริหารบ้านเมืองให้เกิด สันติสุขร่มเย็น

จากการที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเริ่มการศึกษาตั้งแต่แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ ซึ่งได้กล่าวถึงความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ ทำให้ทราบว่า ทั้งผู้นำและภาวะผู้นำนั้นมีลักษณะแตกต่างกัน คำว่าผู้นำ มีความหมายมากมายล้วนแต่ว่าใครจะมีนิยามซึ่งนักวิชาการแต่ละท่านก็มีทัศนะแตกต่างกัน แต่ในทัศนะของผู้ศึกษาวิจัยสรุปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่ได้รับการยอมรับหรือยินยอมหรือได้รับแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจแต่งตั้งให้เป็นผู้ที่นำหรือพาหมู่คณะองค์กร หน่วยงาน สังคม หรือประเทศชาติ ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน

ส่วนภาวะผู้นำ ก็เช่นกัน มีผู้ให้ความหมายและนิยามไว้มากมายจนในปัจจุบันก็ยังไม่มีข้อสรุปว่า นิยามของผู้ใดถูกต้องที่สุดกันแน่

จากการศึกษาทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยสรุปว่า นิยามความหมายของคำว่าผู้นำกับภาวะผู้นำของแต่ละท่าน ล้วนถูกต้องทั้งนั้น เนื่องจากว่า ผู้นำและภาวะผู้นำนั้นมีหลายประเภทและหลายแบบ หลายประการ ขึ้นอยู่กับว่า จะเป็นผู้นำอะไร อยู่ในระดับไหน มีขอบเขตอำนาจหน้าที่มากน้อยแค่ไหน มีองค์ประกอบหรือปัจจัยอะไรบ้างที่จะเป็นตัวกำหนดว่า เมื่อเป็นผู้นำระดับนี้ หรือมานำองค์กรหรือมานำหน่วยงานนี้ ต้องมีลักษณะภาวะผู้นำ แบบนี้จึงจะเหมาะจะควรและการจะใช้ลักษณะของภาวะผู้นำ ก็ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น สติปัญญา การศึกษาเรียนรู้ ประสบการณ์ วันเวลา สถานที่ โอกาส อำนาจและสิทธิในการกระทำ และที่สำคัญก็คือตัวผู้นำเอง เมื่อวันเวลา สถานที่ โอกาสอำนาจและสิทธิต่างๆ อำนวยให้แล้ว ตัวผู้นำเอง จะกล้าตัดสินใจหรือไม่กล้าตัดสินใจ การตัดสินใจนั้น ประกอบด้วยอารมณ์หรือว่าเหตุผล ที่คิดพินิจวิเคราะห์อย่างละเอียดถี่ถ้วนอย่างดีที่สุดแล้วมากกว่ากัน ดังนั้นผู้นำจึงต้องมีภาวะความเป็นผู้นำจึงจะเป็นผู้นำที่สมบูรณ์

ดังจะเห็นได้ว่า ภาวะผู้นำ จึงถือเป็นคุณลักษณะหรือองค์ประกอบประการหนึ่ง ซึ่งผู้นำทุกคนควรจะมี ที่กล่าวเช่นนี้ก็เนื่องจากว่า ผู้นำทุกคนมิใช่จะมีภาวะผู้นำเสนอไปทุกคน ผู้นำบางคนเป็นผู้นำ แต่ไม่มีภาวะผู้นำ ซึ่งยังผลให้การบริหารหรือการนำของผู้นำนั้น ๆ ประสบความล้มเหลว ไม่สามารถนำพาองค์กรหรือหน่วยงานที่ตนนำไปสู่เป้าหมายได้ ผู้นำบางคนอาจจะเก่ง มีความรู้ดี แต่ความประพฤติไม่ดี ก็คือเก่งในทางไม่ดีนั่นเอง ผู้นำประเภทนี้อันตรายเพราะผู้นำที่เก่งและฉลาดในทางไม่ดี ก็สามารถทำการแยบยลมากกว่าและกระทำการอย่างชาญฉลาด ซึ่งจะมีผลเสียหายมากกว่า ดังจะสังเกตว่ามีปัญหาเกี่ยวกับผู้นำในทางลบ

เกิดขึ้นมากมายในสังคมปัจจุบัน เช่น บริหารงานด้วยความไม่โปร่งใสบ้าง หาผลประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้อง มีความลำเอียงด้วยประการต่างๆ หรือสักว่าเมื่อเขาให้นำก็นำเฉยๆ ตามตำแหน่งหน้าที่บังคับให้นำ หรือบางคนกว่าจะได้ตำแหน่งมาต้องลงทุนลงแรงไปมาก พอมีโอกาส ก็จะกอบโกยผลประโยชน์อย่างเต็มที่ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องชอบธรรมและวิธีการ ซึ่งเป็นการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ที่เป็นเช่นนี้ ก็เนื่องจากว่า ผู้นำดังกล่าวนั้นขาดคุณสมบัติของผู้นำที่ดีตามหลักของพระพุทธศาสนาหรือหลักธรรมที่ผู้นำควรจะมีในตัว จึงกล้าตัดสินใจทำสิ่งที่ไม่ดีลงไป

ดังนั้น บุคคลที่จะเป็นผู้นำที่ดีและมีความสมบูรณ์ในทุกด้าน และจำเป็นจะต้องได้ศึกษาเรียนรู้ทั้งศาสตร์แลศิลป์ ตลอดจนนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมเกี่ยวกับผู้นำว่า ผู้นำที่ดีควรมีหลักธรรมข้อใดบ้างแล้วนำไปประยุกต์ใช้ให้ถูกต้องและเหมาะสมกับองค์กรหน่วยงานหรือสังคมที่ตนนำหรือปกครองอยู่ ก็จักไม่ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมของผู้นำ และจะเป็นผู้นำที่ดีที่พึงประสงค์ คือ มีทั้งความรู้ดี ความสามารถดีและความประพฤติดี ผู้นำที่เก่ง อาจจะมีมากแต่ที่เก่งด้วยและดีด้วยมีน้อยและเมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ผู้ศึกษาเชื่อว่า ผู้นำที่ดีจะต้องเป็นผู้นำพากลุ่มบุคคล องค์กรหน่วยงานหรือสังคม แม้กระทั่งประเทศชาติ ไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์กรนั้นๆ ได้อย่างแน่นอน

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาชุมชนนั้นมีผู้ให้ทัศนะไว้หลายท่านมากมายแตกต่างกันซึ่งมีทั้งเนื้อหาสาระและความหมายที่ความคล้ายคลึงกัน ซึ่งผู้วิจัย ได้คัดสรรผลงานที่เกี่ยวข้องนำเสนอ ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการพัฒนาและการพัฒนาชุมชน

คำว่า “การพัฒนา” คืออย่างไร ก่อนอื่นเราต้องทราบว่า “พัฒนา คือ มุ่งให้เกิดความเจริญก้าวหน้า มุ่งให้ทุกคนมีความสุขสบาย” ดังนั้นทุกคนจึงมุ่งที่จะพัฒนา แต่เพราะการที่ทุกคนมุ่งที่จะพัฒนานี้จึงมีทางทำให้เสียไดเพราะว่ามีผู้ที่ไม่ได้มุ่งให้เกิดความก้าวหน้าแท้จริงรวมอยู่ด้วย หรืออาจเป็นว่าฝ่ายตรงข้ามนำเอาคำ “พัฒนา” ไปใช้ด้วยก็ได้ ผู้ที่ฉลาดมีไหวพริบดีจึงจะแยกได้ว่า ใครจะมาพัฒนาให้และใครจะมามุ่งพัฒนาเพื่อประโยชน์ของฝ่ายพวกตัว”[๑๒๓]

คำว่า **“พัฒนา”** ในภาษาสันสกฤตมาจาก **“วรฺธน”** แปลว่า ความเจริญ มาจากบาลีว่า **“วฑฺฒน”** หรือ **“วัฒนะ”** แปลว่า ความเจริญ ความงดงาม เพิ่มขยายขึ้น ฝึกฝน ทำให้

---

[๑๒๓]สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **ถ้อยธรรมพระราชดำรัส,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘.

ยืนยาวขึ้น และนำมาใช้ในภาษาไทย ก็มีความหมายว่า ความเจริญ ความงอกงาม การขยับขยาย[๑๒๔]

คำว่า **“พัฒนา”** หรือ **“วฒฺนา”** ในภาษาบาลีนั้นแปลว่า รก คือ รกอย่างหนาแน่น เช่น รกหญ้า ผมบนศีรษะรก ก็เรียกว่าพัฒนา คือเป็นความเจริญด้วยเหมือนกัน ถ้าบุคคลมีความประพฤติหรือการกระทำที่ไม่มีประโยชน์อะไรในโลกนี้ ก็เรียกว่า คนทำโลกให้รก รวมความคำว่า “พัฒนา” แปลว่า ทำให้รก หรือสร้างความรก ถ้าจะให้รกไปด้วยคนดี หรือทรัพยากรมนุษย์ที่ดีแล้วจำเป็นต้องส่งเสริมปลูกสร้าง ทัศนคติโดยต้องพัฒนาทางจิต ซึ่งเป็นผู้นำของกาย ถ้าจะให้รกไปด้วยปัญหายุ่งยาก รกไปด้วยความโกลาหลวุ่นวาย ก็ต้องพัฒนาวัตถุ การพัฒนาที่สมบูรณ์แบบจำเป็นต้องพัฒนาให้ครบทั้ง ๒ ด้าน กล่าวคือ ควรพัฒนาทั้งทางวัตถุและทางจิตใจให้ควบคู่และทัศนคติ โดยเฉพาะทัศนคติเป็นการพัฒนาทางด้านจิตใจจะต้องเน้นเป็นพิเศษ เพราะการพัฒนาถูกต้องดีแล้ว ก็จะสามารถควบคุมการพัฒนาทางด้านวัตถุให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องได้และการพัฒนาจิตที่ถูกต้องก็คือ พัฒนาจิตให้มีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ จนกระทั่งพัฒนาจิตให้มีสมาธิ ตั้งมั่น มั่นคง สะอาด สว่าง จากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย จนเป็นจิตที่ควรแก่การทำงาน สามารถจะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้[๑๒๕]

การพัฒนา(Development) เป็นกระบวนการที่นำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่มีการวางแผนและกำหนดเป้าหมายไว้ การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่ง ซึ่งกำหนดให้มีคุณค่าและเป็นไปตามขั้นตอน เพราะฉะนั้นการพัฒนาเป็นกระบวนการทำให้เจริญก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทิศทางที่พึงปรารถนาการพัฒนาเป็นทั้งสื่อ (Means) และจุดหมายปลายทาง (End)[๑๒๖]

การพัฒนา(Development) ความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลง และแปลงรูปสภาพแวดล้อม โครงสร้างกระบวนการและพฤติกรรมของระบบ และปัจเจกบุคคล ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เพื่อสนองตอบข้อเรียกร้องและความต้องการของมวลมนุษยชาติทั้งในแง่ของความยากจน ความเขลาหรือไม่รู้ ความเจ็บไข้ได้ป่ายและความหิวโหย[๑๒๗]

---

[๑๒๔]ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๙.

[๑๒๕]ณัฐหทัย ชลายนวัฒน์, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักธรรม : กรณีศึกษา บริษัท ๕๐๕ โภคภัณฑ์ จำกัด”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

[๑๒๖]จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๑.

[๑๒๗]ติน ปรัชญพฤทธิ์, **ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้นิยามคำว่า “พัฒนา” แปลว่า “เจริญ” ตรงกับบาลีว่า “ภาวนา” เช่นการเจริญเมตตา เรียกว่า เมตตาภาวนา แม้ในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๒ ฉบับภาษาบาลีได้แสดงการพัฒนาตนเองในทัศนะของพระพุทธศาสนา ถือได้ว่ามี ๔ ด้าน คือ ๑) กายภาวนา หมายถึง การพัฒนากาย คือ รู้จักควบคุมอินทรีย์ ไม่ให้เกิดอกุศลธรรม และเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายอย่างถูกต้องดีงาม ๒) สีลภาวนา หมายถึง การพัฒนาศีล คือการพัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีลให้ตนเองมีระเบียบวินัยเป็นการพัฒนาเพื่ออยู่ร่วมกับสังคม ๓) จิตตภาวนา หมายถึง การพัฒนาจิตการฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม และ ๔) ปัญญาภาวนา หมายถึง การพัฒนาด้านปัญญา เชาว์ ไหวพริบ การเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง[๑๒๘]

การพัฒนา (Development) คือ กระบวนการเปลี่ยนสภาพจากเดิมไปสู่สภาพใหม่ในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงใดที่ทำให้เกิดสภาพที่แย่ลงกว่าเดิมจึงไม่ถือว่าเป็นการพัฒนา[๑๒๙]

ความหมายของชุมชนและการพัฒนาชุมชน ได้มีนักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ความหมายไว้มากมาย จึงขอนำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้พอสังเขป ดังนี้

กรมการพัฒนาชุมชน ให้ความหมายว่า ชุมชนหมายถึง กลุ่มคนที่ความคิดไปในแนวทางเดียวกัน และสามารถร่วมกำลังดำเนินงานกิจกรรมใด ๆ เพื่อประโยชน์ร่วมกันได้[๑๓๐]

ดิเรก ฤกษ์หร่าย กล่าวว่า “การพัฒนา หมายถึง กระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย มุ่งให้เกิดความเสมอภาค และการกระจายอย่างเป็นธรรมทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยให้น้อยที่สุด ทั้งนี้กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ สามารถที่จะกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลง มีโครงสร้างและระบบที่เหมาะสมตลอดจนการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงได้อย่างบังเกิดผล[๑๓๑]

---

[๑๒๘]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง,** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๙๒.

[๑๒๙]อมรเทพ แกล้วกสิกรรม, น.ท.ผ.ศ., **การพัฒนาบุคคล**, วารสารโรงเรียนนายเรือ,(ม.ค.–มี.ค. ๒๕๔๙), หน้า ๕๒.(อัดสำเนา)

[๑๓๐]กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, **คู่มือการบริหารกองทุนหมู่บ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : ธันวาธุรกิจ, ๒๕๔๗) , หน้า ๑๒.

[๑๓๑]ดิเรก ฤกษ์หร่าย, “ภูมิปัญญาพุทธกับแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศของไทย”, **ภาคนิพนธ์ปริญญาพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต พัฒนาสังคม**, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ การพัฒนาชุมชน หมายถึง ความเพียรพยายามอยู่ร่วมกัน ของประชาชนเพื่อปรับปรุงความสามารถของประชาชนในการมีส่วนร่วม การกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง และการผนึก ระดมความเพียรพยายามในการทำกิจกรรมของชุมชน[๑๓๒]

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ได้กล่าวว่า ชุมชน หมายถึงกลุ่มบุคคลที่ตั้งอยู่เป็นที่เป็นทางมีขอบเขตเดียวกัน และผู้คนเหล่านี้มีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และติดต่อซึ่งกันและกัน มีความสนใจร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความรักชาติ รักมาตุภูมิ มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น การกินอยู่ ภาษาพูด เป็นต้น[๑๓๓]

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ได้อธิบายว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวกันและมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน หรือการมีอาชีพร่วมกัน หรือการประกอบกิจกรรม ซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกันหรือการมีวัฒนธรรมความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน[๑๓๔]

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ ได้กล่าวว่า พัฒนาชุมชน หมายถึง[๑๓๕]

๑. การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนหนึ่งดีขึ้นหรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น

๒. การส่งเสริมให้ชุมชนนั้น ๆ มีวิวัฒนาการดีขึ้น คือเจริญทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

๓. การพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ

๔. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นทั้งนี้ โดยให้ประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินงานเอง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ นำเสนอให้เห็นถึงองค์ประกอบที่สำคัญในการพิจารณาถึงความอยู่รอดหรือการดำรงอยู่ได้ขององค์กรชุมชนและความเป็นชุมชน กล่าวคือ[๑๓๖]

๑. การมีอุดมการณ์ร่วม การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกัน และการยอมรับในอุดมการณ์และทิศทางการพัฒนาซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวการรวมกลุ่มหรือองค์กรไว้

---

[๑๓๒]นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์, **กลวิธี-แนวทาง-วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

[๑๓๓]ไพฑูรย์ เครือแก้ว, **ลักษณะสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิธการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

[๑๓๔]ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม, **สำนึกไทยที่พึงงานปรารถนา**, (กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

[๑๓๕]วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, **การพัฒนาชุมชนประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๓.

[๑๓๖]สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑.

๒. มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการจัดทำข้อตกลงในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน

๓. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรในการสร้างผลประโยชน์และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวเป็นองค์กรโดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม

๔. ทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญขององค์กร โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านความคิด ศีลธรรม การประกอบอาชีพ การพูด การประสานงาน และผู้นำที่มีบารมี ผู้นำด้านต่าง ๆ เหล่านี้มีบทบาทและความสำคัญต่อองค์กร

๕. สมาชิก ทั้งที่เป็นสมาชิกในองค์กร และชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เข้าร่วม แต่มีผลกระทบต่อองค์ทั้งด้านความร่วมมือ ข้อวิพากษ์วิจารณ์ และผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

๖. การบริหารจัดการ ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและชี้วัดความเข้มแข็งของชาวบ้านโดยในด้านการบริหารจัดการ มีรายละเอียดที่สำคัญ คือ การตัดสินใจร่วมกัน การจัดโครงสร้างองค์กรและบทบาทหน้าที่ การกำหนดกฎ กติการ่วมกัน สถานที่และทรัพยากรที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ การสื่อสารและการประสานงาน กระบวนการควบคุมตรวจสอบและประเมินผล

๗. กิจกรรม การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่อองค์กร สมาชิกและชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการพัฒนา

๘. ทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น ทรัพยากรในด้านความรู้ ประสบการณ์และเทคโนโลยี ทรัพยากรในด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุนจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน

สุเทพ เชาวลิต อธิบายความเป็นชุมชนที่ (True community) ว่าเป็นลักษณะของการที่ผู้คนหันหน้าเข้าหากัน เพื่อเผชิญกับปัญหา หรือแรงกดดันจาดสังคมภายนอกหรือจากความตั้งใจในความปรารถนาร่วมกันของคนในสังคม (Community by Doing) ว่าต้องการให้ชุมชนของตนเป็นเช่นไร โดยความเป็นชุมชนที่แท้จริงนั้นย่อมดำเนินไปในพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง รู้จักใจกว้างยอมรับความแตกต่าง และความหลากหลายซึ่งเป็นคุณค่าหลักของระบอบประชาธิปไตย และความเป็นพลเมืองความเป็นชุมชนดังกล่าวแตกต่างจากการสร้างภาพลวงให้หลงนึกว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง (Pseudo community) เหมือนเช่นกิจกรรมพัฒนาในหลายกิจกรรมที่สร้างขึ้นโดยมีผู้เข้าร่วมมากมายแต่กลับพบว่า กิจกรรมดังกล่าวเป็นเพียงเรื่องของการ “เฮโลสาระพา” โดยไม่สามารถสร้างองค์ความรู้ความเข้าใจและยกระดับสำนึกของการพัฒนาขึ้นมาได้[๑๓๗] และยังกล่าวอีกว่า การพัฒนา

---

[๑๓๗]สุเทพ เชาวลิต, **หลักการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕.

ชุมชน เป็นการพัฒนาความคิด และความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกันเอง เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย และขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศในการปกครองระบอบประชาธิปไตย[๑๓๘]

อภิชัย พันธเสน ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า คือลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ตั้งใจกระทำให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นจากสภาพคล่องการพัฒนา มีการกินดีอยู่ดี มีการส่งให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีการปรับปรุง ดัดแปลง หรือ ควบคุมทรัพยากรและสภาพแวดล้อม มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองกับสังคมภายนอกชุมชนของตนตลอดจนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชุมชนเป็นสำคัญ[๑๓๙]

เพรสเดอลิกส์ เอส เพิสก์ (Frederick S. Perls) กล่าวว่า “พัฒนาการเป็นกระบวนการแห่งความงอกงามเติบโต (Growth) ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่หยุดนิ่ง และยาวนานชั่วชีวิต[๑๔๐]

เกรช อาร์ โรแกนร์ (Garl R. Rogers) กล่าวว่า “การพัฒนาตนเองเป็นแรงจูงใจพื้นฐานของมนุษย์ เป็นการทำงานร่วมกันทั้งหมดของอินทรีย์มิใช่ส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น แม้ว่าขณะที่มนุษย์กำลังแสวงหาอาหาร การแสวงหานี้ ก็มิได้ไปลดความต้องการที่จะมีเกียรติและคุณค่า (Self – esteem) และความต้องการอื่น ๆ แต่อย่างใด[๑๔๑]

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ เป็นกระบวนการที่เกิดจากการร่วมมือกันระหว่างราษฎรกับเจ้าหน้าที่ เพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคมการเมืองและวัฒนธรรมเพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติในที่สุด ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนมีขึ้นเพื่อสนองความต้องการของชุมชน โดยประชาชนในชุมชนนั้นมีหลักการว่า กิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีขึ้นเพื่อสนองความต้องการของชุมชน โดยประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัยควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ทั้งคนและวัตถุ การเปลี่ยนแปลงทุกระดับชั้นต้องสอดคล้องกับนโยบายในการพัฒนาประเทศ ส่วนวิธีการในการพัฒนาชุมชนนั้นคือ การให้การศึกษาแก่ชุมชน

---

[๑๓๘]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

[๑๓๙]อภิชัย พันธเสน, **แนวคิด ทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนท์พับลิชชิ้ง จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๕.

[๑๔๐]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

[๑๔๑]ชูชัย สมิธิไกร, ผศ.ดร., **การพัฒนาบุคคลกรด้วยกลุ่มสร้างสรรค์ความงอกงามทางจิตใจ**, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘), หน้า ๓๔.

และการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรในชุมชนสิ่งเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจก่อนที่จะศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นขั้นตอนของการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนต่อไป

๒.๒.๒ ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนมาจากหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความแตกต่างกันทั้งทางรูปร่าง มันสมอง และจิตใจ มนุษย์จึงไม่มีความเท่าเทียมกัน แต่โดยข้อเท็จจริงมนุษย์ทุกคนจะมีสิทธิและความเสมอภาคในการมีโอกาสที่จะกระทำสิ่งต่างๆ สิทธิและโอกาสที่จะก้าวหน้า แสดงความรู้ ความสามารถ การประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ให้พัฒนาขึ้น เป็นต้น แต่โอกาสเหล่านี้ขึ้นอยู่กับภาวะธรรมชาติและภาวะกายภาพของแต่ละบุคคล ดังนั้นมนุษย์จึงย่อมไม่มีสิทธิและเสมอภาคในความสำเร็จของชีวิตโดยเท่าเทียมกัน[๑๔๒]

ปรัชญาองค์การพัฒนาชุมชนเกิดจากการผสมผสานหลักการดังกล่าวเข้ากับความหมายของการพัฒนาชุมชนที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพและโอกาสในการประสบความสำเร็จในชีวิตของคนมี ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลแต่ละคนมีความสำคัญถึงแม้บุคคลจะมีความแตกต่างกัน แต่ทุกคนมีสิทธิที่พึงได้รับความยุติธรรมและอย่างมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้หนึ่ง

๒. บุคคลแต่ละคนมีสิทธิ เสรีภาพในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิตตามความต้องการของตน โดยไม่ถูกบีบบังคับจากบุคคลอื่น

๓. บุคคลแต่ละคนมีศักยภาพหรือพลังความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ ทั้งที่เปิดเผยและแฝงเร้น ศักยภาพเหล่านี้มีประโยชน์ต่อบุคคลและชุมชนเป็นอย่างมาก ถ้ารู้จักนำมาใช้อย่างถูกวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลังที่แฝงเร้นอยู่ในบุคคล ซึ่งไม่ถูกนำมาใช้ประโยชน์มากนัก

๔. การพัฒนาศักยภาพของบุคคลและชุมชน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน และสังคม โดยสามารถพัฒนาได้ด้วยวิธีการให้การศึกษาและการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

๕. ถ้ามีโอกาสเมื่อไร บุคคลแต่ละคนมีความสามารถในการพัฒนาศักยภาพ หรือพลังความสามารถของตนได้

สรุปได้ว่า ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความศรัทธาในศักยภาพหรือพลังความสามารถของคนเป็นอย่างมาก คนแต่ละคนมีความสามารถพัฒนาตนเองได้ถ้ามีโอกาส การพัฒนาชุมชนจึงต้องพัฒนาบุคคลให้มีความคิดและความสามารถเพิ่มขึ้น ให้บุคคลได้รับความยุติธรรม มีอิสรภาพ เสรีภาพ และความเสมอภาคในการดำรงชีวิต โดยใช้วิธีการให้การศึกษาและการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนนี้มีความ

---

[๑๔๒]ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, **การพัฒนาชุมชน : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ,** (กรุงเทพมหานคร : หจก. บางกอกบล็อก, ๒๕๓๔), หน้า ๔.

สอดคล้องกับปรัชญาทางการเมือง การปกครอง แบบเสรีประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก ดั้งนั้นการนำเอาปรัชญาและการศึกษามาใช้ในการพัฒนาชุมชนจึงนับว่ามีประโยชน์และเกิดประสิทธิภาพมาก

๒.๒.๓ แนวคิดการพัฒนาชุมชน

จากการศึกษาปรัชญาของการพัฒนาชุมชนแล้ว จะเห็นได้ว่า การพัฒนาชุมชนมีแนวความคิดที่เป็นประเด็จสำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน และปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคน การดำรงอยู่ หรือการล่มสลายของชุมชน การพัฒนาหรือเสื่อมถอยของชุมชน ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ การพัฒนาชุมชนจึงต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คือ พัฒนาคนให้มีขีดความสามารถในการพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานในการดำรงชีวิตหรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองในระดับหนึ่ง

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในทุก ๆ ขั้นตอน ทั้งรวมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นแนวความคิดที่สำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาชุมชน

๓. การช่วยเหลือตัวเองของชุมชน จากความเชื่อในปรัชญาเรื่องศักยภาพและพลังความสามารถของชุมชนแล้ว การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชน และชุมชนให้สามารถที่จะพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน ต้องเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของชุมชนเท่านั้น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ศีลธรรม และสุขภาพ[๑๔๓]

๔. การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาชุมชนใดผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น ดังนั้นนอกจากการพัฒนาด้วยการช่วยตนเองของคนในชุมชนแล้วต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชน ไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่น ๆ ก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองเช่นเดียวกัน ในเรื่องของการใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนนี้ ส่วนหนึ่งรัฐบาลจะให้การสนับสนุน แต่มักจะเป็นโครงการขนาดใหญ่ต้องใช้ทรัพยากรมากเป็นแผน

---

[๑๔๓]ประเวศ วะสี, **ประชาคมตำบล,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐.

และโครงการที่รัฐดำเนินผ่านหน่วยงานราชการ ไม่ใช่เป็นแผนและโครงการพัฒนาของประชาชนในชุมชน

๕. การริเริ่มของประชาชนในชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเชื่อในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มในการจัดทำโครงการ ไม่ใช่ถูกกำหนดโดยบุคคลหรือหน่วยงานนอกชุมชน การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่าง ๆ ต้องให้ประชาชนในชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ หน่วยงานอื่น ๆ ควรเป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้โดยวิธีการให้การศึกษาแก่ชุมชนจนมีความรู้ ความสามารถในระดับที่เรียกว่า คิดเป็น ทำเป็น จนมีความสามารถที่จะค้นหาปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหา และดำเนินการแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

๖. ขีดความสามารของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ เพราะรัฐบาลมีขีดความสามารถจำกัดทั้งบุคลากรงบประมาณ หรือทรัพยากร ระบบการบริหารและดำเนินงานพัฒนา ส่วนประชาชนในชุมชนเองก็มีขีดความสามารถจำกัดในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรที่ใช้ในการพัฒนาไม่เพียงพอ ดังนั้น การจะดำเนินงานพัฒนาชุมชนในชุมชนใด จึงต้องคำนึงถึงขีดความสามารของชุมชนรัฐบาลกล่าวคือ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งขีดความสามารถของตนเองมาก ชุมชนทีมีความพร้อมน้อย รัฐก็เข้าไปให้ความสนับสนุนมากขึ้น ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐนี้จะต้องเป็นสัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน

๗. การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐและประชาชนไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว เพราะทั้งรัฐบาลและประชาชนในชุมชนต่างก็มีขีดความสามารถที่จำกัดไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ การร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนนี้ต้องตั้งอยู่บนปรัชญาและแนวคิดของการพัฒนาชุมชน คือ การช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนและการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐอย่างเหมาะสม นอกจากการร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับประชาชนในชุมชนแล้ว ยังสามารถขอการสนับสนุนจากภาคเอกชนและชุมชนภายนอกที่พร้อมจะให้การสนับสนุนได้อีกทางหนึ่ง

๘. การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กันหลายด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อการประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องเกี่ยวข้องกับบุคคล หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ต้องใช้การประสานงานที่ดี จึงจะประสบความสำเร็จ

๙. ความสมดุลในการพัฒนา การพัฒนาชุมชนมีกิจกรรมที่ต้องดำเนินการหลาย

ด้าน ไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียวต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้านไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างเพศและวัย เป็นต้น

๑๐. การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชน มีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงมีลักษณะที่เป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการ และเป็นขบวนการทางสังคม ดังนี้

๑๐.๑ การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือ มีความต่อเนื่องของปฏิกิริยาโต้ตอบต่อกันของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันจะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

๑๐.๒ การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจน มีความสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาลความต้องการของประชาชนในชุมชนและเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของชุมชน

๑๐.๓ การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) ประกอบด้วยเนื้อหาและแผนงานย่อยที่เน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมความก้าวหน้าของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน การสนับสนุนจากรัฐบาลและการประสานงานกันระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

๑๐.๔ การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคม (Social process) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแพร่ระบาดทางอารมณ์ อันก่อให้เกิดพฤติกรรมมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Movement) ไม่เฉื่อยชาหรือท้อถอย

สรุปได้ว่า แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาการพัฒนาชุมชนและการศึกษาเรียนรู้ ประสบการณ์ วัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่ทำให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาโดยเป็นผู้ริเริ่มร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา และร่วมกันรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแนวคิดนี้ เป็นแนวทางของการกำหนดความหมายของการพัฒนาชุมชน ซึ่งจะได้ศึกษาต่อไป

๒.๒.๔ หลักการพัฒนาชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้เสนอแนะและอธิบายหลักการพัฒนาชุมชนไว้ ซึ่งจำแนกไว้ ๑๐ ประการ ดังต่อไปนี้[๑๔๔]

๑. หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วน

---

[๑๔๔]สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีการพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : หจก.เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๔๑), หน้า ๕-๑๖.

ร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมประเมินผล ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลการพัฒนา ทั้งในรูปของบุคคล กลุ่มและองค์กรอย่างแท้จริงและด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่ด้วยความเกรงใจหรือถูกบังคับ การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นหลักการพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน เพราะเป็นการสร้างความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง มองเห็นและตระหนักถึงศักยภาพหรือพลังความรู้ ความสามารถของตนเอง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและงานพัฒนาชุมชน (Sense of belonging) สามารถดำเนินงานพัฒนาชุมชนของตนได้สำเร็จ และนำไปสู่การพัฒนาด้านอื่น ๆ ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

๒. หลักการพึ่งตนเองของชุมชน จุดมุ่งหมายสูงสุดของการพัฒนา คือ การพึ่งตนเองของประชาชน (Self reliance) ตามศักยภาพหรือพลังความสามารถที่มีอยู่ในชุมชนทั้งศักยภาพของคน ทรัพยากร และสิ่งต่าง ๆ ให้ประชาชนมีความสามารถในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง เพราะเป็นผู้รู้สภาพความเป็นจริงของปัญหาในชุมชนมากกว่าผู้อื่น เป็นผู้เกี่ยวข้องกับชุมชนมากกว่าผู้อื่น และต้องดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนมากกว่าผู้อื่น การพึ่งตนเองได้ของชุมชนเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาล และเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชน เพราะศักยภาพสูงสุดของชุมชน ก็คือ การพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ โดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือหรือพึ่งพาชุมชนอื่น ๆ อีกต่อไปนั่นเอง ดังนั้น รัฐบาลหรือหน่วยงานต่าง ๆ จึงควรตระหนักในหลักการพัฒนาชุมชนข้อนี้ เนื่องจากปัญหาประการหนึ่งที่เกิดขึ้น คือการเข้าไปให้ความช่วยเหลือชุมชนมากเกินไปจึงเกิดความเคยชิน ไม่สามารถพึ่งตนเองได้

๓. หลักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มนั้น การพัฒนาชุมชนเป็นกิจกรรมที่เป็นของส่วนรวมไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง การทำงานร่วมกันของประชาชนในรูปของกลุ่มและองค์กร จึงเป็นหลักการของการพัฒนาชุมชนที่สำคัญประการหนึ่ง กลุ่มและองค์กรเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เป็นแหล่งกลางของการร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมมือปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบ กลุ่มและองค์กรยังเป็นแหล่งผนึกกำลังหรือความรู้ความสามารถของชุมชนทำให้เกิดศักยภาพหรือพลังในการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ทั้งยังส่งเสริมหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักการพึ่งตนเองของประชาชนที่กล่าวมาแล้วให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปอีกด้วย นอกจากนี้กลุ่มและองค์กรยังช่วยให้เกิดความมั่นใจว่าการพัฒนาชุมชนจะไม่ประสบความล้มเหลว เพราะถึงแม้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสบปัญหาและไม่เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา แต่กลุ่มและองค์กรยังคงมีอยู่ สามารถดำเนินงานพัฒนาต่อไปได้อีก

๔. หลักการค้นหาและพัฒนาผู้นำ ผู้นำในการพัฒนาชุมชนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถมีบุคลิกภาพเด่นเป็นพิเศษ เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลในชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการ ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้ง และได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำกลุ่ม หรือคนอื่น ๆ เพื่อร่วมกันดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาชุมชน เพราะเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนเคารพนับถือ สามารถชักจูงและก่อให้เกิดความศรัทธา

ในหมู่ประชาชนได้ จึงมีลักษณะเป็นตัวเชื่อมประชาชนกับผู้ที่เกี่ยวข้องในงานพัฒนาชุมชน เป็นผู้มีบทบาทในการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มขึ้นในชุมชน ผู้นำชุมชนจึงเป็นหลักอันสำคัญในการพัฒนาชุมชน ดังนั้น การค้นหาและการพัฒนาผู้นำจึงเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๕. หลักการประสานงาน การพัฒนาชุมชนมีบุคคลกลุ่มและองค์กรเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมากการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้หลักการประสานงานเป็นหลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การประสานงานเป็นเรื่องเกี่ยวกับการประสานคน ประสานทรัพยากร ประสานแผนและโครงการ ประสานผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอันเป็นการร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งการพัฒนาสิ้นสุดลง การประสานมีทั้งลักษณะที่แบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบและร่วมมือกันรับผิดชอบในกิจกรรมร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ คือ เป็นไปตามลำดับ ไม่ซ้ำซ้อน ประหยัดแรงงาน ทรัพยากรและเวลา

๖. หลักการเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ประชาชนยอมรับและนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน วัฒนธรรมเกิดจากการกระทำหรือผลงานของมนุษย์ทั้งที่เป็นวัตถุ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ และที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น วัฒนธรรมบางอย่างอาจจะเป็นภูมิปัญญาของชุมชน คือ เกิดจากชาวบ้านในชุมชนเอง วัฒนธรรมในแต่ละชุมชนอาจเหมือนหรือแตกต่างไปจากชุมชนอื่นก็ได้ แต่มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่ง คือ มีความสำคัญต่อการทำกิจกรรมของประชาชนในชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากน้อยเพียงใด และจะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้น ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความเข้าใจในวัฒนธรรม และวิธีการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนนั่นเอง

๗. หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน ปรัชญาและความคิดของระบบประชาธิปไตยกับปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชน มีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ให้ความสำคัญแก่ประชาชนให้ประชาชนมีสิทธิ อิสรภาพ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ ในการดำรงชีวิตตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังนั้น หลักการพัฒนาชุมชนประการหนึ่ง คือ หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน กล่าวคือ กิจกรรมการพัฒนาชุมชนต้องเป็นของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนในชุมชน ด้วยความสมัครใจไม่ใช่ถูกบังคับ เมื่อมีความคิดเห็นไม่ตรงกันจะใช้เสียงข้างมากตัดสิน ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นได้เท่าเทียมกันมีความสำคัญทัดเทียมกัน และได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเท่าเทียมกัน เป็นต้น

๘. หลักการสมทบ การพัฒนาชุมชนมุ่งที่จะให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

โดยใช้ประชาชนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ แต่ขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนนั้นมีขีดจำกัด กล่าวคือมีขีดความสามารถในระดับหนึ่ง ไม่สามารถระดมมาใช้อีกต่อไปการสนับสนุนช่วยเหลือจากภาครัฐบาลและภาคเอกชนที่อยู่นอกชุมชน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่การสนับสนุนและการพึ่งตนเองได้ของชุมชน ไม่ใช่พึ่งพารัฐบาลและองค์กรเอกชนตลอดไป ดังนั้นหลักการสมทบจึงเป็นการสบทบระหว่างขีดความสามารถทั้งหมดที่ชุมชนมีอยู่กับการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลและองค์กรเอกชนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในการพัฒนาชุมชน

๙. หลักการขยายผล การพัฒนาชุมชนมีโครงการและกิจกรรมการดำเนินงานหลายโครงการและหลายกิจกรรม โครงการและกิจกรรมใดที่ประสบความสำเร็จแล้ว ความเป็นแบบอย่างให้กับโครงการและกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกัน ทั้งโครงการและกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในชุมชนเดียวกัน และที่ดำเนินการอยู่ในชุมชนอื่น ๆ เพราะตัวอย่างของความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนและกระตุ้นให้เกิดความเชื่อมั่นศรัทธา ไม่ท้อถอยในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา และยังใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงวิธีการพัฒนาที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จให้เหมาะสมและนำไปสู่ความสำเร็จในที่สุด หลักการขยายผลนี้ควรทำให้ชุมชนอื่น ๆ ได้รับรู้ด้วยรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ซึ่งนอกจากเป็นผลดีต่อชุมชนอื่น ๆ แล้ว ยังสร้างความภาคภูมิใจให้กับประชาชนในชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา และนำไปสู่การพัฒนาอื่น ๆ ต่อไปอีกด้วย วิธีการขยายผลอีกอย่างหนึ่ง คือ การสร้างเครือข่ายชุมชน ซึ่งเป็นกรเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน เพื่อเรียนรู้กระบวนการพัฒนาชุมชนของกันและกัน และสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกันจะทำให้การพัฒนาชุมชนแผ่ขยายออกไปได้อย่างรวดเร็วและมีพลังมากขึ้น

๑๐. หลักการจัดการชุมชน คือ คนในชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชน ได้มีความสามารถในการวางแผนงานและโครงการ สามารถจัดกระบวนการหรือเตรียมการเพื่อดำเนินการตามแผนงานและโครงการได้ มีทักษะในการดำเนินการตามแผนและโครงการ และสามารถทำการประเมินผลงานได้ด้วยตนเอง หลักการจัดการชุมชน เป็นหลักการสำคัญที่สนับสนุนส่งเสริมหลักการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นอีกด้วย

หลักการพัฒนาชุมชนอยู่ที่ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงในชุมชนทั้งทางวัตถุและจิตใจ เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง และต้องตรงกับความต้องการของประชาชนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของตนให้ดีกว่าเดิม โดยการดำเนินการเองของคนที่อยู่ในชุมชน หรือใช้วิธีการกระตุ้นให้ริเริ่มเอง ดำเนินการเอง การมีส่วนร่วมโดยบุคคลทุกหมู่เหล่าไม่ว่าจะเป็นเด็ก สตรี เยาวชนก็ควรจะได้รับการยอมรับในการเข้าร่วมกิจกรรม โดยรัฐบาลและเอกชนเข้ามาช่วยเหลืออย่างจริงจังในสิ่งที่เกินความสามารถของชุมชนเอง การพัฒนาในระดับท้องถิ่น ต้องสอดคล้องกับนโยบายและแนวทางในการพัฒนาระดับประเทศด้วย

ในการพัฒนาชุมชนในแต่ละโครงการแต่ละครั้งนักพัฒนามักจะนำหลักการต่าง ๆ มาใช้ในชุมชนเกือบทุกหลักการเพียงแต่เน้นแต่ละหลักการต่างกันเท่านั้น และโดยทั่วไปแล้วสิ่ง

ที่นักพัฒนาละเลยไม่ได้ คือ หลักการมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอนเท่าที่จะเป็นไปได้ของคนในชุมชนที่ต้องช่วยตนเองก่อนที่จะรับความช่วยเหลือจากผู้อื่นต้องมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ปัญหาจนกระทั่งถึงการแก้ปัญหาโดยคนในชุมชนนั้นเอง

สรุปได้ว่าจากปรัชญาและหลักการพัฒนาชุมชนทำให้เห็นว่าการพัฒนาชุมชนนั้นต้องเป็นการพัฒนาที่เริ่มจากการแก้ปัญหาหรือความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง และต้องให้คนในชุมชนนั้นมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยตนเองพึงพาตนเองในการกระทำต่าง ๆ นั้นจะเป็นโครงการต่อเนื่องแบบเบ็ดเตล็ด เป็นการพัฒนาคน พัฒนางาน พัฒนาจิตใจ เพื่อพัฒนาวัตถุที่จะทำให้เกิดความเจริญทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง ในชุมชนท้องถิ่นของตนเองซึ่งต้องใช้วิธีการที่เหมาะสมและการพัฒนานั้นต้องสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศชาติด้วย

๒.๒.๕ แนวคิด ทฏษฎีการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา

มีนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ ทรงความรู้ในทางพระพุทธศาสนาได้นำเสนอแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา ไว้หลายท่าน ดังนี้

การพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม และในท่ามกลางความตีบตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ดังที่ พระธรรมปิฎก (ปยุทธ์ ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า[๑๔๕] เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้ และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด ๔ ประการ คือ

๑. พัฒนากาย มีการพัฒนาทางกายภาพ อันได้แก่ มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยาบรรเทารักษาโรค มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

---

[๑๔๕]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗๙-๘๑.

๒. พัฒนาศีล มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมายอันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถขจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาสังคม

๓. พัฒนาจิต มีการพัฒนาจิตใจ ด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

๓.๑ คุณภาพจิต เป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดี อันได้แก่ มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปันมีน้ำใจเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีย์

๓.๒ สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถ เนื่องจากถูกฝึกให้มีสติความพากเพียรสู้งาน มีความอดทนมีสมาธิแน่วแน่ มีสัจจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและอุดมการณ์ในใจ

๓.๓ สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

๔. พัฒนาปัญญา มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลป์และศาสตร์ต่าง ๆ อย่างไม่มีอคติ มีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมดาของสังขารคือโลกและชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) ได้เสนอแนวคิด เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นพื้นฐาน สมาชิกของสังคมทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง เพื่อส่วนรวมโดยอาศัยพุทธธรรมเป็นแนวทางเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัว เช่น พ่อค้าก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนในการค้าขายอย่างสุจริต ไม่เอาเปรียบลูกค้า และไม่หลอกลวงลูกค้า ผู้ปกครองก็ปกครองตามหน้าที่ของตนโดยให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนและไม่เอาเปรียบประชาชน เป็นต้น[๑๔๖]

หลวงพ่อนาน แห่งวัดสามัคคี จังหวัดสุรินทร์ได้ใช้หลักธรรมขัดเกลาสั่งสอนชาวบ้านเพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและชุมชน โดยใช้หลักอริยสัจ ๔[๑๔๗] มาอธิบายว่า

---

[๑๔๖]พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๑๐.

[๑๔๗]สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, **ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔.

ทุกข์ คือ การที่ชาวบ้านมีหนี้สินความยากจน เกิดอบายมุข ฟุ่มเฟือย โดยการกดขี่ขูดรีด

สมุทัย คือ สาเหตุแห่งทุกข์ เพราะไม่ได้เก็บรักษาทรัพย์ การเสียเปรียบนายทุน การโดนเอารัดเอาเปรียบในชีวิตประจำวัน

นิโรธ คือ ความดับทุกข์ โดยจะมีการบริหารจัดการชีวิต และชุมชนให้มีความสุขขึ้น มีจิตใจที่สูงขึ้นโดยใช้หลักกรรมฐาน เป็นตัวพื้นฐาน ที่ทำให้จิตใจยอมรับต่อปัญหา และสามารถต่อสู้กับปัญหาได้

มรรค คือ วิธีการโดยมีกิจกรรม สหบาลข้าว ร้านค้าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ทั้ง ๓ กิจกรรม นำไปสู่มรรค ควบคู่กับกิจกรรมอื่น ๆ

นอกจากนี้หลวงพ่อนาน ยังค่อย ๆ สอนคนเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และใช้วิธีการซึมซับตามธรรมชาติของคนแต่ละระดับ บางคนรับได้เร็วบางคนช้า จึงต้องอดทน ไม่ใจร้อน เน้นให้ชาวบ้านรู้จักตัวเอง รู้จักปัญหา รู้จักลดอบายมุข อยากพึ่งตนเอง จนนำไปสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวว่า เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางความคิด และความอับจนของการพัฒนาตามแบบจำลองของตะวันตก ผลักดันให้หลายกลุ่มหวนไปหาปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญาในบางประเทศ ได้มีการนำเอาแนวความคิดบางอย่างของพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมที่ต้องเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหลายมิติ คือ[๑๔๘]

๑. การพัฒนาต้องอาศัยวัฒนธรรมพื้นฐานของตนเอง โดยนำเอาพุทธปรัชญามาปรับปรุงใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนในชนบท

๒. การพัฒนาโดยการปฏิวัติวัฒนธรรม หมายถึง การปฏิเสธวัฒนธรรมแบบทุนนิยม เช่น การบูชาวัตถุ การลุ่มหลงความเจริญในเทคโนโลยี และอุตสาหกรรมรวมทั้งวัฒนธรรมแห่งการบริโภคทั่ว ๆ ไป เป็นต้น วัฒนธรรมแบบนี้ทำให้มนุษย์หลงลืมความหมายของชีวิตอย่างสิ้นเชิง

๓. ความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

๔. สิ่งที่เราได้จากความหมายใหญ่ของการพัฒนาแบบพุทธ คือ “จริยธรรมในการพัฒนา” จริยธรรมเป็นเรื่องที่จะบอกเราว่า อะไรเป็นสิ่งที่ดีงาม อะไรเป็นสิ่งชั่วร้าย นอกจากนี้จริยธรรมยังบอกเราอีกด้วยว่า อะไรควรทำ และเราควรทำอย่างไร เพื่อที่จะให้สังคมและชีวิตของมนุษย์อยู่ในสภาพที่ดีงาม

---

[๑๔๘]ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, **วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา,** (กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรสโปรดักส์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาตามเชิงพุทธนี้ถึงแม้จะมิได้เป็นการแก้ปัญหาในยุคหลังสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างสิ้นเชิง แต่ก็เป็นทางออกหรือเป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับหนึ่ง คือการพัฒนาที่มีรากฐานทางด้านวัฒนธรรม เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุโดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันดังที่ทางคณะสงฆ์ออกระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุ และการพัฒนาจิตใจ

๒.๒.๖ รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์

รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ จะมีทั้งที่เป็นทางการคือการร่วมมือกับหน่วยงานราชการบางหน่วยและทั้งที่ไม่เป็นทางการคือการไม่ยึดติดรูปแบบของราชการ คือแบบแผนดั่งเดิมของวัดแต่จะพัฒนาชุมชนไปตามสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เป็นอยู่จริงจึงทำให้การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้นมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสรุปรูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์สังเขปได้ ดังนี้[๑๔๙]

รูปแบบที่ ๑ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์กับชาวบ้าน” คือพระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นโดยไม่อาศัยกลไกของรัฐไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือข้าราชการอื่นๆ

รูปแบบที่ ๒ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ ชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้าน” การพัฒนาชุมชนรูปแบบนี้เกิดขึ้นจาก ๒ ลักษณะคือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนจึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ลักษณะที่สองเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นต่อต้านการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ต่อเมื่อทำใจได้ว่า เหตุการณ์ภายในชุมชนย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดาหรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชนมากขึ้นก็จะอาสาเข้ามาช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงใจ

รูปแบบที่ ๓ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ ชาวบ้าน และกำนัน” การพัฒนารูปแบบนี้ เกิดขึ้นในลักษณะที่ว่า ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนโดยที่กำนันจะค่อยดูอยู่ห่าง ๆ เพราะไม่แน่ใจว่างานพัฒนาจะสำเร็จหรือไม่ ต่อเมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว กำนันจึงเข้าร่วมโครงการพัฒนากับพระสงฆ์เพราะไม่เช่นนั้นกำนันที่ไม่ทำอะไรจะดูเหมือนถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทช่วยเหลือชุมชนไป

---

[๑๔๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

รูปแบบที่ ๔ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์ ข้าราชการและชาวบ้าน” รูปแบบของการพัฒนาชุมชนนี้อย่างน้อยมี ๓ ลักษณะคือ

ลักษณะแรก เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ครูใหญ่และชาวบ้าน

ลักษณะที่สอง เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการฝ่ายปกครองและชาวบ้านซึ่งพัฒนาชุมชนในลักษณะนี้จะให้งานพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างกว้างขวางเพราะได้รับความช่วยเหลือจากข้าราชการฝ่ายปกครองของอำเภอ

ลักษณะที่สาม เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการที่นอกเหนือจากฝ่ายปกครองและชาวบ้าน

สรุปได้ว่า จากรูปแบบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ดังที่กล่าวมา ทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่ารูปแบบการพัฒนาชุมชนควรเป็นไปตามสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของชุมชน ทั้งที่เป็นทางการคือ จะผูกพันกับระบบราชการก็ได้ และไม่เป็นทางการ คือ จะไม่ผูกพันกับระบบราชการก็ได้เพราะข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ เป็นปัจจัยรองของการพัฒนาชุมชนที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ปัจจัยหลักสำคัญของการพัฒนาคือตัวพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำชุมชน ที่มีความรู้มีประสบการณ์ มีความเสียสละ และมีความสามารถในการร่างโครงการและแสวงหาแหล่งเงินทุนมาสนับสนุนโครงการพัฒนาชุมชนได้มากน้อยเพียงใด และจะมีชาวบ้านเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของพระสงฆ์จำนวนเท่าใด

๒.๒.๗ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันจารีตประเพณีที่มีความสำคัญยิ่ง พระสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และมีบทบาทที่สำคัญในการชี้นำสังคม ซึ่งแม้บทบาทในด้านการเป็นผู้นำจะลดน้อยลงไปในปัจจุบัน แต่บทบาทด้านการเป็นผู้นำทางศีลธรรมจรรยา พระสงฆ์ยังได้รับความเคารพนับถืออย่างสูง และเป็นสถาบันสังคมที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของชาวชนบทส่วนใหญ่ ซึ่งนอกจากเป็นที่พึ่งทางใจแล้วยังเป็นสถานที่เอื้ออำนวยในด้านบริการสังคมอื่น ๆ ที่กลไกของรัฐบาลเข้าไปช่วยให้บริการไม่ทั่วถึง เพื่อเป็นการสร้างบูรณาการภายในชุมชน ดังที่พระมหาประยุทธ์ ปยุตฺโต ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ไว้ว่า[๑๕๐]

๑. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในแต่ละยุคสมัย

๒.เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

---

[๑๕๐]พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, **บันทึกการสัมมนาเรื่อง พุทธศาสนากับสังคมไทย,** (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนศิวพร, ๒๕๑๓), หน้า ๑๖.

๓. เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญาความรู้ของพระสงฆ์

๔. เป็นที่พักของคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและงานมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน

๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ต่าง ๆ

๘. เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติเป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมศิลปวัตถุที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๙. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนจัดงานขึ้น

๑๐. เป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน เพื่อแจ้งข่าวทางราชการต่าง ๆ

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือบริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของคนในระยะเวลาต่าง ๆ

๒.๒.๘ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนาในงานพัฒนาชุมชนนี้มีผู้ให้ทัศนะความเห็นที่แตกต่างกันไปที่น่าสนใจ ดังนี้คือ

พุทธทาสภิกขุ ได้เสนอแนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมนิยมเพื่อการแก้ปัญหาและการพัฒนาว่าคือ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความยากจน และปัญหายาเสพติด เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นพื้นฐาน ความเห็นแก่ตัวทำให้คนเราต้องสนองความยากของตนเองจนปราศจากการคำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อื่น และปฏิเสธหน้าที่อันพึงปฏิบัติของตนเอง เช่น ความเห็นแก่ตัวของพ่อค้าที่ฉวยโอกาสขึ้นราคาสินค้า ความเห็นแก่ตัวของนักการเมือง ท่านพุทธทาสได้เสนอแนวคิดธัมมิกสังคมนี้ อันเป็นหลักการในการสร้างความเจริญแก่ชุมชน สังคม ประเทศชาติ บนพื้นฐานของพุทธธรรม ในธรรมนี้สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้องเพื่อส่วนรวมเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัว ให้ใช้ส่วนเกินให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม ให้ทุกคนเจียดประโยชน์ของตนเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม ไม่หวงกับสิ่งที่เกินมาควรแบ่งปันแก่ส่วนรวมให้เป็นประโยชน์มากที่สุด[๑๕๑]

---

[๑๕๑]พุทธทาส ภิกขุ,**รากฐานที่มั่นคง แห่งความเป็นมนุษย์,** (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๑), หน้า ๗๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหลักการพึ่งตนเอง เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนอาจจะแยกแยะโดยยึดหลักสำคัญ ๕ ประการ คือ[๑๕๒]

๑. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตใจสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตเอื้ออาทร ประนีประนอมเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

๒. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นอิสระ

๓. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยให้ยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน

๔. ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องความต้องการ และสภาพแวดล้อม

๕. ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีการลดรายจ่ายในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือจะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญและยึดหลักพออยู่ พอกิน

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) กล่าวถึง การพัฒนาตามหลักพุทธบัญญัติว่า หลักการพัฒนาตามพุทธบัญญัติคำนึงถึงการพัฒนาทั้งทางความคิดจิตใจและทางวัตถุ โดยให้พัฒนาการทางจิตใจนำพัฒนาการทางวัตถุ และให้พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุเคราะห์ชาวบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็ให้รักษาพระธรรมวินัย ไม่ช่วยเหลือชาวบ้านโดยฝ่าฝืนวินัย และไม่คลุกคลีกับชาวบ้านจนเกิดอุปสรรคในการแสวงหาความรู้พ้นทุกข์ของตน หลักการพัฒนาตามพุทธอาจสรุปได้ดังนี้ ก. การพัฒนาจิตใจเป็นพื้นฐาน ข. การพัฒนาเพื่อพ้นทุกข์ ค. การทำลายกิเลสตัณหา ง. การส่งเสริมการทำหน้าที่และ จ. การส่งเสริมการพึ่งตนเอง หลักธรรมพุทธศาสนาถือว่าการแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตทุกระดับต้องเริ่มที่จิตใจเป็นพื้นฐาน หากจิตใจยังไม่พัฒนายังมีความหลงผิด และยังเป็นอกุศล ย่อมไม่อาจนำไปสู่การพัฒนาทางวัตถุและการสร้างสรรค์งานภายนอกให้บรรลุเป้าหมายได้ ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไปว่าเป็นผู้นำชุมชน พระสงฆ์จึงควรพัฒนาให้ได้ก่อนเข้าไปพัฒนาชุมชน มีจิตใจที่พัฒนาที่อิสระจากกิเลสตัณหา ทำให้สามารถนำคุณธรรมและแนวทางอันดีงามมาสู่ชุมชนได้ และสามารถเป็นที่พึ่งของชุมชนได้[๑๕๓]

---

[๑๕๒]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน,** (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗.

[๑๕๓]พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พระกับป่ามีปัญหาอะไร,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๓.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหลักธรรมการพัฒนามนุษย์ไว้ดังนี้[๑๕๔]

๑. การพัฒนาทางกาย ได้แก่ การพัฒนาคนให้มีร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ดี มีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสม

๒. การพัฒนาด้านศีล ได้แก่ การพัฒนาด้านการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมทำให้คนในสังคมมีระเบียบวินัย มีความประพฤติดี มีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียน ตลอดจนมีความสุจริตทั้งทางกาย วาจา ใจ และอาชีพ

๓. การพัฒนาด้านจิต ได้แก่ การพัฒนาด้านการฝึกอบรมจิตตนเอง พัฒนาตนเองให้เจริญขึ้นมีคุณธรรมเพื่อให้มีคุณภาพจิตที่ดี มีจิตใจที่มั่นคงไม่ปล่อยให้จิตคิดฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ เมื่อสุขภาพจิตดีจะก่อให้เกิดมีสุขภาพดีไปด้วย

๔. พัฒนาปัญญา ได้แก่ การพัฒนาการฝึกอบรมปัญญาให้รู้และเข้าใจ มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จะต้องฝึกปัญญาทั้งในแง่ที่ทำให้ขบวนความคิด การรับรู้ที่ไม่ถูกกิเลส อาทิ ความโลภ ความโกรธ และความหลงเข้าครอบงำทำให้การคิดที่ไม่มีอคติด้วยการใช้โยนิโสมนสิการพิจารณาให้เห็นจริงด้วยปัญญาตามหลักทางพุทธศาสนาในงานพัฒนาชุมชนความจำเป็นที่จะต้องรู้ถึงปัญหาของชาวบ้านเพื่อทำการพัฒนาให้ถูกจุดซึ่งสามารถนำเอาหลักอริยสัจ ๔ ประการมาใช้แก้ปัญหาได้ดังนี้

๑. ทุกข์ คือ การทำให้รู้จักตัวความทุกข์หรือตัวปัญหาที่เกิด สามารถค้นหาสิ่งที่ทุกข์นั้นได้

๒. สมุทัย คือ รู้จักต้นเหตุของปัญหาว่าปัญหาอย่างไรที่เกิด คนโดยมากอยากจะดับที่ปลายเหตุ แต่แทนที่จะแก้ที่ต้นเหตุกลับไปวุ่นวายอยู่ที่ตัวความทุกข์อันเป็นผลจึงแก้ไม่ได้

๓. นิโรธ คือ ให้รู้จักความดับทุกข์ แก้ปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาซึ่งทางพระพุทธศาสนาชี้แจงว่าการดับทุกข์นั้นไม่ใช่ดับผล ต้องดับเหตุจึงจะดับไปด้วย ถ้าดับแต่ผลเหตุยังอยู่ ทุกข์ก็จะต้องเกิดอีก

๔. มรรค คือ ให้รู้จักว่าความดับทุกข์นั้นจะเกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ จะต้องมีข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือถึงจุดหมายของงานที่ได้ตั้งเอาไว้

พระพุทธศาสนาเน้นให้มนุษย์พัฒนาปัญญาจนสามารถหลุดพ้นความทุกข์ได้และเน้นการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ เพราะมนุษย์มีศักยภาพและธรรมชาติที่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตได้อย่างดียิ่งผู้วิจัยจะแนะนำเสนอกระบวนการพัฒนาชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาด้วยระบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา กระบวนการที่จะพัฒนาชีวิตด้วยหลักไตรสิกขานี้ **พระธรรมปิฎก** ให้ได้แนวทางไว้ดังนี้ "มรรคมีองค์ ๘ หรือทางสายกลาง คือกระบวนการของไตรสิกขา

---

[๑๕๔]พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธศาสนา (ปาฐกถาธรรม),** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๓๑), หน้า ๒๑.

ในแง่วิถีชีวิตสิกขา คือการศึกษา หรือฝึกฝนพัฒนาคน พัฒนาเพื่อให้เขาดำเนินชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ ไตรสิกขาเป็นองค์สรุปของมรรคมีองค์ ๘ และถือว่าเป็นระบบการปฏิบัติที่ครบถ้วนสมบูรณ์มีขอบเขตครอบคลุมมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ มีความเห็นถูกต้อง
๒. สัมมาสังกัปปะ คิดดี
๓. สัมมาวาจา วาจาดี
๔. สัมมากัมมันตะ การกระทำดี
๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพถูกทาง
๖. สัมมาวายามะ เพียรพยายาม
๗. สัมมาสติ ระลึกถูกทาง
๘. สัมมาสมาธิ จิตตั้งใจในสิ่งนั้น

ภัทรพร สิริกาญจน กล่าวถึงกิจกรรมที่พระสงฆ์ได้ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาไปประยุกต์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน และเสนอสาระสังเขปไว้ว่าการปลูกฝังธรรมะในจิตใจ หมายถึง การหล่อหลอมความคิด ทัศนคติ ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ด้วยหลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต หลักธรรมสอนให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่อยู่โดดเดี่ยว แต่มีความสัมพันธ์สอดคล้องเป็นเหตุปัจจัยต่อกัน เมื่อต้องการผลเช่นใดก็ต้องสร้างเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเช่นนั้น เช่น เมื่อต้องการพ้นจากความยากจนก็ต้องขยันหมั่นเพียรและต้องแก้ไขสาเหตุของความยากจน เมื่อต้องการให้พืชผลเจริญงอกงามก็ต้องทะนุบำรุงและขจัดภัยของพืชเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมข้ออื่น ๆ ที่เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในพุทธธรรมคือ หลักอิทธิบาท ๔ ว่าด้วย ฉันทะ พอใจ, วิริยะ ความพากเพียร, จิตตะ ความเอาใจใส่, วิมังสะ หมั่นไตร่ตรองงานที่ทำ อันเป็นผลให้การทำงานมีผลดี ทำให้การงานมีความรอบคอบถี่ถ้วน และเกิดประโยชน์มากที่สุดมีคุณภาพที่สุดการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการเดินทางสายกลาง หมายถึง การลงมือประกอบการทำมาหากินด้วยตนเองโดยทำเกษตรแบบผสมผสาน เช่น ทำนาและเลี้ยงปลาร่องนาไปด้วย หรือทำไร่แบบผสมผสาน ปลูกพืชหมุนเวียน เช่น ถั่วสลับกับพืชอย่างอื่น ในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจแบบผสมผสานนี้จะได้ผลดีต่อเมื่อผู้ประกอบการใช้วิธีเดินทางสายกลางตามหลักพระพุทธศาสนาคือ มีเป้าหมายในการเลี้ยงตนเท่านั้นตามหลักกินดีอยู่แต่พอดี ไม่ใช่เพื่อกินดีอยู่ดี จึงไม่มีความจำเป็นที่จะขยายงานให้มีขนาดใหญ่โตเกินความจำเป็นในการเดินทางสายกลางพวกเขาไม่ร่ำรวยล้นฟ้า แต่ก็ไม่ลำบากยากจน สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข[๑๕๕]

---

[๑๕๕] ภัทรพร สิริกาญจน, “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติแนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต,** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า๕๖ – ๕๗.

สรุปได้ว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ส่วนใหญ่จะเน้นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านการพัฒนายกระดับจิตใจให้ผ่องใสดีงามปราศจากกิเลสและมณฑิลเครื่องเศร้าหมองต่างๆ ซึ่งแสดงในโอวาท ๓ และกระบวนการพัฒนาชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาด้วยระบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา กระบวนการที่จะพัฒนาชีวิตด้วยหลัก มรรคมีองค์ ๘ หรือทางสายกลาง เป็นกระบวนการของไตรสิกขา ในแง่วิถีชีวิตสิกขา คือ การศึกษา หรือฝึกฝนพัฒนาคน พัฒนาเพื่อให้เขาดำเนินชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ ตลอดทั้งหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นเน้นการพัฒนาทั้งมนุษย์(คน) และพัฒนาวัตถุให้เจริญมั่นคงควบคู่กันไปอย่างเหมาะสมและมีความพอดีเป็นเหตุเป็นผลเสมอเป็นการประสานทั้งจิตใจมนุษย์และวัตถุอย่างลงตัวอันเป็นการพัฒนาอย่างมั่นคงและถาวร

๒.๓ ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนนั้น บุคคลที่บทบาทหน้าที่มีความสำคัญมากในการเป็นผู้นำชุมชนได้แก่พระสงฆ์ซึ่งจะได้รับให้เป็นแกนนำในการพัฒนาเสมอ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆาธิการ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ที่ประชาชนให้การยอมรับ นับถือ เชื่อมั่น และศรัทธาต่อพระสงฆ์มาก เมื่อพระสงฆ์มีความคิดและความต้องการที่จะปรับปรุงพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นประชาชนในชุมชนก็จะให้ความร่วมมือและให้ความช่วยเหลืออย่างดียิ่ง ส่งผลให้การพัฒนาที่มีพระสงฆ์เป็นแกนนำหรือผู้นำนั้น ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้นบทบาทหน้าที่ภาวะผู้นำหลักที่สำคัญของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนนั้นประกอบภาวะผู้นำด้านการพัฒนาจิตใจ ภาวะผู้นำด้านการศึกษาสงเคราะห์ ภาวะผู้นำด้านการเผยแผ่หลักศาสนธรรม ภาวะผู้นำด้านสาธารณสงเคราะห์ และภาวะผู้นำด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารที่มีความสำคัญน่าสนใจอันเกี่ยวภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ภาวะผู้นำในด้านการพัฒนาจิตใจ

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในด้านการพัฒนาจิตใจนั้น โดยยึดหลักการใช้ศาสนธรรมของพระพุทธศาสนามาพัฒนาจิตใจ ยึดหลักประชาธิปไตยพื้นฐานมาพัฒนาชุมชนและสังคมและยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือซึ่งกันและกันตลอดจนการร่วมมือร่วมใจในการประกอบกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมนให้มีความสงบสุข สันติสุข แก่ชุมชนและสังคม นั่นเอง

การพัฒนาจิตใจ หมายถึง กระบวนการปลูกฝังเสริมสร้างเสริมความรู้สึกนึกคิดความยึดมั่นที่จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้อธิบายว่า การพัฒนาจิตใจ หมายถึงกระบวนการให้การศึกษาอบรมและส่งเสริมสุขภาพจิต สมรรถภาพจิตและคุณภาพจิตใจที่งามการพัฒนาจิตใจกล่าวโดยผล เป็นการยกระดับจิตใจของคนให้สูงขึ้น จากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งที่สูงขึ้น มีความหมายคล้ายกันกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการยกระดับความเป็นอยู่

หรือมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น ความแตกต่างกันก็คือการพัฒนาจิตใจเป็นเรื่องของนามธรรมที่มองเห็นยาก ส่วนการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเรื่องของรูปธรรมซึ่งมองเห็นได้ง่ายเราอาจจะแบ่งระดับการพัฒนาจิตใจของคนออกเป็น ๓ ระดับเช่นเดียวกันคือ จิตใจด้วยพัฒนา (under developed mind) จิตใจที่กำลังพัฒนา (developing mind) และจิตใจทีพัฒนาแล้ว (developed mind) การพัฒนาจิตใจจึงเป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นจากระดับด้อยพัฒนาไปสู่ระดับกำลังพัฒนา จากระดับกำลังพัฒนาเป็นระดับพัฒนาแล้ว

พระพุทธเจ้าได้เปรียบบุคคลเหมือนบัว ๔ เหล่า จิตใจที่ด้วยพัฒนาอาจจะเป็นจิตใจของคนประเภทบัวใต้น้ำ ซึ่งยังติดโคลนตม อาจจะกลายเป็นอาหารของเต่าปลา จิตใจที่กำลังพัฒนาอาจจะเป็นจิตใจที่กำลังพัฒนาของคนประเภทบัวที่ปริ่มน้ำหรือกำลังจะพ้นน้ำ ส่วนจิตใจที่พัฒนาแล้ว อาจจะเป็นจิตใจของคนประเภทบัวพ้นน้ำ

จิตใจที่ด้อยพัฒนาอาจจะเป็นจิตใจที่ต่ำทราม ตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า จิตใจที่ต่ำทรามเป็นจิตใจที่อ่อนแอไม่กลัวและไม่อดทนที่จะเพียรพยายามสร้างสมความดีงาม ความเจริญความสำเร็จในทางที่ถูกต้องเป็นธรรม ดีแต่คิดจะให้ได้มาโดยสะดวกง่ายดายโดยไม่คำนึงถึงผิดชอบชั่วดี จิตใจดังนี้ถ้าปล่อยให้มีขึ้นจนเคยชินอย่างน้อยที่สุดก็ทำให้เป็นคนมักง่ายทำงานบกพร่องเสียหาย อย่างมากก็จะทำให้เป็นคนด้นหน้าไร้ความอาย หยาบคาย ละโมบ ทำอะไรที่ไหนก็เกิดอันตรายที่นั่น

การพัฒนาจิตใจนั้น พระสงฆ์ควรมุ่งเน้นในการพัฒนาคุณภาพของประชาชนในชุมชนให้ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมอันดีงามเหมาะสมในทางพระพุทธศาสนา และควรเน้นคุณธรรม ๔ ประการ ตามกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันเพื่อให้หมู่มวลสมาชิกของชุมชนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ที่ทำงาน หมู่บ้านชุมชน สังคมและประเทศชาติ ดังนี้

การเป็นผู้มีจริตธรรม คือ มีความเมตตากรุณา มีความสำรวม มีสติรอบคอบ มีความพากเพียร อดทนอดกลั้น รู้จักครองตนโดยปราศจากอบายมุข มีความซื่อสัตย์สุจริตและจริงใจ ทั้งในทางการพูดและการกระทำ

การเป็นผู้มีวัฒนธรรม คือ มีจรรยามารยาท รู้จักระเบียบปฏิบัติในวันสำคัญของชาติ เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสามัคคีและรู้จักการปรับตัว รวมทั้งมีความเชื่อในค่านิยมไทยที่ดีงาม

การเป็นผู้มีจิตใจใฝ่พัฒนา คือ มีจิตใจใฝ่ในการพัฒนาตนเองในด้านความสะอาด มีระเบียบวินัย รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีจิตใจใฝ่ในการพัฒนาครอบครัวในด้านขยันทำงานประหยัดและเลี้ยงชีวิตแต่พอดี และมีจิตใจใฝ่พัฒนาสังคม ในด้านมีใจเที่ยงธรรม มีอุดมการณ์ รู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

การเป็นผู้มีจิตใจใฝ่หาความรู้ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ ทั้งด้านกฎหมาย สุขภาพอนามัย การศึกษา อาชีพและการผลิต

คนเรานั้น สำคัญอยู่ที่ควรจะได้ปรารถนาที่จะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นเป็นลำดับเพื่อให้ชีวิตเป็นสุข และเจริญรุ่งเรือง พระพุทธศาสนามีธรรมอยู่มากมายหลายชั้นอันพอเหมาะพอดีกับอัธยาศัยจิตใจของบุคคลประเภทต่าง ๆ สำหรับเลือกเฟ้นมาแนะนำสั่งสอนขัดเกลาความประพฤติปฏิบัติของบุคคลให้ดีขึ้นเจริญขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ[๑๕๖]

ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการพัฒนาจิตใจ ในโครงการพัฒนาหมู่บ้านของแต่ละชุมชนจะมีหลักการการพัฒนาจิตใจผสมผสานอยู่ด้วยกันเสมอ โดยเฉพาะในหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีการพัฒนามาก ชาวบ้านจะมีระดับของการพัฒนาทางจิตใจที่สูงพอสมควร กล่าวคือ

ในด้านจริยธรรม ชาวบ้านในชุมชนมีการลดละเลิกอบายมุข เมื่อชาวบ้านมีสติไม่หลงอยู่ในการพนันหรือสุราเมรัย การทะเลาะวิวาท การประทุษร้ายต่อกัน การข่มขืน การลักขโมย หรือการก่ออาชญากรรมอื่น ๆ ก็แทบจะไม่มี พระสงฆ์ผู้นำทางพระพุทธศาสนามีบทบาทหน้าที่ในการชักชวนให้ชาวบ้านอยู่ในศีลธรรม มีความเพียรและรู้จักเสียสละเพื่อหมู่บ้าน

ในด้านวัฒนธรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่มีจรรยามารยาทที่ดี ใครมาที่ชานเรือนก็ต้อนรับ เจรจาด้วยไมตรีจิตและยกน้ำมาให้ดื่ม การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย มีการคงไว้ซึ่งประเพณีอันดีงามในวันสำคัญของชาติ หรือยังเคร่งครัดในการร่วมประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความเชื่อในการช่วยเหลือตนเอง การปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านและชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นระยะ การรับใช้ชาติด้วยการเข้ารับเกณฑ์ทหาร ความอดทนต่ออาชีพการทำงาน การเสียสละแรงกายและทรัพย์สินในการพัฒนาหมู่บ้านหรือพัฒนาชุมชนของตน

ในด้านการมีจิตใจใฝ่พัฒนา ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีระเบียบและรักษาความสะอาด ดังจะสังเกตได้จากถนนหนทาง บริเวณสนามหน้าบ้านและใต้ถุนบ้าน ตลอดจนภายในบ้าน ครัวและส้วม มีการเก็บเครื่องมือ เครื่องใช้ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงและวัชพืชอย่างปลอดภัยจากเด็กเล็ก มีการกำจัดขยะและมูลสัตว์อย่างถูกวิธี ภาชนะใส่น้ำมีฝาปิดมิดชิด มีการใช้สอยทรัพย์สินและสิ่งของอย่างประหยัด ถนอมใช้ ดูแลรักษา ซ่อมแซมอยู่เสมอและมีการเข้าร่วมกลุ่มประกอบกิจกรรมกับชาวบ้านเป็นประจำ

ในด้านการมีจิตใจใฝ่หาความรู้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะอ่านออกเขียนได้ มีความสนใจในการศึกษาของบุตรหลาน ติดตามข่าวเกี่ยวกับการเกษตร การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง การปกครอง ตลอดจนอาชีพการงานอื่น ๆ ที่พอจะเป็นรายได้ให้แก่ครอบครัว ชาวบ้านมีความเข้าใจในหลักโภชนาการและการรักษาสุขภาพอนามัยพอสมควรกับสถานภาพ[๑๕๗]

---

[๑๕๖]สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **ถ้อยธรรมพระราชดำรัส,** หน้า ๔๗.

[๑๕๗]ศูนย์ส่งเสริมและประสานการเผยแพร่อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง (ศธท.), **อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง : นโยบายและแนวการปฏิบัติ,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิคตอรี่เพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๒๗), หน้า ๑๖-๒๗.

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำด้านการพัฒนาด้านจิตใจของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ได้แก่การพัฒนาจิตใจของประชาชนให้มีความคิดที่ถูกตองมีจิตใจใฝ่พัฒนาโดยปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มีวัฒนธรรมอันดีงามยึดมั่นในคุณธรรม ๔ ประการ ตามพระบรมราโชวาท เพื่อให้เกิดผล ๕ ประการ คือ ๑. มีความคิดที่ดี ๒. มีใจใฝ่พัฒนา ๓. ยึดศาสนาเป็นหลัก ๔. รักษาวัฒนธรรมอันดีงาม ๕. ปฏิบัติตามคุณธรรมอันดีงาม ๔ ประการ อันเป็นแนวทางที่จะสามารถยกระดับจิตใจให้ประชาชนมีจิตใจใฝ่พัฒนา และทั้งมีจิตใจใฝ่ในการพัฒนาตนเองในด้านความสะอาด มีระเบียบวินัย รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีจิตใจใฝ่ในการพัฒนาครอบครัวในด้านขยันทำงานประหยัดและเลี้ยงชีวิตแต่พอดี และมีจิตใจใฝ่พัฒนาสังคม ในด้านมีใจเที่ยงธรรม มีอุดมการณ์ รู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม อันเป็นการพัฒนาแบบถาวรยั่งยืนสืบต่อไป

๒.๓.๒ ภาวะผู้นำในด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การที่พระสงฆ์และวัดจัดการเรียนการสอน หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนนั้น เช่น การพัฒนาและการจัดการศึกษาสำหรับฆราวาส การสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน การจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด และการจัดตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียน รวมไปถึงการจัดการศึกษาให้กับชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ของวัด เป็นต้น

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺโญ) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ตามประวัติและความเป็นมาของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์นั้น โรงเรียนในประเทศเรามีมากมายหลายประเภทด้วยกัน เป็นต้นว่า โรงเรียนอนุบาล โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา โรงเรียนพาณิชยการ ฯลฯ โรงเรียนที่กล่าวมาแล้วนั้นล้วนแต่เป็นที่ทราบของประชาชนโดยทั่วไปและประชาชนก็นิยมนำลูกหลานของตนเข้าเรียนเข้าศึกษาในโรงเรียนเหล่านั้นแทบทุกคน ทั้งนี้ก็เพราะรัฐบาลกำหนดไว้ว่า ประชาชนจะต้องได้รับการศึกษาอย่างต่ำประถมศึกษาปีที่ ๖ แต่มีโรงเรียนอีกประเภทหนึ่งที่ประชาชนไม่ค่อยจะรู้จักหรือรู้จักแต่ประชาชนที่มีความสนใจเท่านั้น แต่โรงเรียนที่ว่าก็เป็นที่รวมเอานักเรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาไปจนถึงระดับอุดมศึกษาเข้าเรียนเข้าศึกษาในโรงเรียนเดียวกันได้ โรงเรียนที่ว่านั้นก็คือ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นสถานที่อบรมกุลบุตรกุลธิดา ให้ตั้งมั่นอยู่ในขนบธรรมเนียม ประเพณี ศีลธรรม และวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยเรา โดยเน้นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการปฏิบัติพิธีกรรมเป็นหลัก นอกจากนี้ยังควรต้องเน้นการจัดกิจกรรมด้าน

อื่น ๆ โดยให้เด็กและเยาวชนที่มาร่วมการปฏิบัติกิจกรรมได้สร้างความคิดว่าวัดนี้เป็นของเรา จัดตั้งอยู่ตามวัดต่าง ๆ[๑๕๘]

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงฺคปญฺโญ) ได้กล่าวถึง การศึกษาที่ภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินการในปัจจุบัน ๔ ลักษณะ คือ[๑๕๙]

๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดหรือมูลนิธิในวัดจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิง เรียนร่วมกับพระสงฆ์ สามเณร ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

๒) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงฆ์และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ และอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ปัจจุบันมีจำนวน ๓ แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนมและโรงเรียนนนทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน

๓) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งให้การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชนสอนเฉพาะวันอาทิตย์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จัดตั้งขึ้นตามความคิดและการนำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งนี้ เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาได้ศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาในวันที่สถานศึกษาของทางฝ่ายราชอาณาจักรหยุดเรียนตามแบบสากล นอกจากจะสอนธรรมะแก่เด็ก ศูนย์แห่งนี้ยังได้ทบทวนวิชาสามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาปกติของตนที่โรงเรียน เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ เป็นการชักจูงให้นักเรียนได้มาเรียนพุทธศาสนา

๔) ศูนย์อบรมเด็กก่อนวัยเรียน เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ตลอดจนเตรียมความพร้อมด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มขึ้น และเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันก็ยังดำเนินการ เพื่อรับเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานชาวบ้านที่อายุยังไม่ครบเกณฑ์การเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาตามกฎหมาย มาช่วยเลี้ยงฝึกหัดมารยาทให้คุ้นเคยกับวัดและพระตั้งแต่เด็กๆ สอนหนังสือง่าย ๆ เบื้องต้นที่ไม่เกินกำลังของสมองที่เด็กจะเรียนได้และให้รู้จักสวดมนต์ ไหว้พระ เป็นต้น

---

[๑๕๘]สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺโญ), **คู่มือวิทยากร อบรมพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส**, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๙๑.

[๑๕๙]พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงฺคปญฺโญ), **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๘-๔๙.

การศึกษาสงเคราะห์นอกจากจะจัดแก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว ภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานที่ศึกษาทั่วประเทศ อาทิ ตั้งทุนสนับสนุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ทุกระดับชั้น ได้แก่ ชั้นประถมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ช่วยพัฒนาสถานศึกษา ช่วยเหลืออุปกรณ์การศึกษาและช่วยเฉพาะบุคคลที่กำลังศึกษา วัดและพระสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่มีส่วนในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนของชาติในด้านการศึกษา เป็นสถานอบรมบ่มนิสัยเด็กและเยาวชนมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะเด็กที่ยากจนขาดคนดูแลและกำพร้าบิดา ก็ได้อาศัยสถาบันสงฆ์เป็นผู้อุปการะเป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนได้ใกล้ชิดพระศาสนาและเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้พัฒนาทรัพยากรของชาติตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อจะได้เป็นผู้ใหญ่ที่พึงปรารถนาของสังคมต่อไป[๑๖๐]

การศึกษาสงเคราะห์ ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษาสงเคราะห์ การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาประชากรของประเทศให้เป็นกำลังคนที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพในการรักษาความมั่นคงแห่งชาติ และสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศ พระสงฆ์และคณะสงฆ์ไทยได้ทำหน้าที่จัดการศึกษา และให้การศึกษาแก่คนไทยมาแต่อดีตเมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นสภาพการณ์ต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปหน้าที่และความรับผิดชอบของพระสงฆ์วัด และคณะสงฆ์ในด้านการศึกษาของสังคมไทยได้ลดน้อยลงจนเหลือแต่ด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือการให้การสงเคราะห์แก่รัฐในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนเช่นในปัจจุบันนี้

การศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการช่วยเหลือให้เด็กและประชาชนได้ศึกษาวิชาการและวิชาชีพ ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนของฝ่ายราชอาณาจักร เพื่อให้คนไทยทุกคนสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศ

๑. วัดที่มีโรงเรียนตั้งอยู่ เจ้าอาวาสควรจะให้ความอุปถัมภ์แก่โรงเรียน ครูอาจารย์และนักเรียนตามกำลังความสามารถ เพื่อให้เด็กนักเรียนได้รู้คุณค่าของพระพุทธศาสนาเป็นการอบรมบ่มนิสัยให้นักเรียนได้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควร เป็นการแสดงออกซึ่งความเมตตาจิตของพระสงฆ์ที่มีต่อเยาวชน ครู อาจารย์

๒. ควรจัดวัดเป็นสถานที่ให้การศึกษานอกโรงเรียนแก่ชาวบ้านในชุมชน เช่น ทำที่อ่านหนังสือพิมพ์ หรือสร้างห้องสมุดประชาชนไว้สำหรับหาความรู้

๓. นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาสงเคราะห์อื่น ๆ ที่พระสงฆ์ควรสงเคราะห์ประชาชน เช่น

---

[๑๖๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

๓.๑ การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน

๓.๒ การสอนธรรมศึกษา

๓.๓ การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด

๓.๔ การจัดตั้งทุนสงเคราะห์นักเรียน

๓.๕ การจัดหาอุปกรณ์การศึกษาให้

๓.๖ การตั้งทุนอาหารกลางวัน ฯลฯ

การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน

๑. การศึกษาธรรมศึกษาตามหลักสูตรแม่กองธรรมสนามหลวงได้จัดให้มีขึ้น พร้อมกับศึกษานักธรรมระดับชั้นตรี โท และเอกของพระภิกษุสามเณร แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนักเพราะเหตุปัจจัยบางประการทำให้อัตราความสนใจของกลุ่มเยาวชนทั่ว ๆ ไปอยู่ในเกณฑ์ที่น้อย ทั้งนี้เนื่องจากขาดการสนับสนุนและส่งเสริมจากผู้บริหารและผู้รับผิดชอบทางฝ่ายรัฐเอกชน สถาบันการศึกษา รวมทั้งขาดการประชาสัมพันธ์ติดต่อประสานงานระหว่างสำนักเรียนสำนักศาสนศึกษากับสถาบันการศึกษาทั่วไป ทำให้การศึกษาแผนกธรรมที่กุลบุตรกุลธิดาผู้เป็นพุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้น สมควรจะศึกษาเล่าเรียนไม่เจริญแพร่หลายเท่าที่ควร กลับมีอัตราลดน้อยลงไปเป็นที่น่าวิตกจนกระทั้งคำว่า “ธรรมศึกษา” กำลังจะเลือนหายไปทุกขณะ

๒. ควรสนับสนุนส่งเสริมและจัดให้มีการสอนธรรมศึกษาในสถานศึกษาและเรือนจำเพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์เยาวชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไปที่เป็นพุทธศาสนิกชนให้เป็นผู้มีอัธยาศัยเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมเป็นเครื่องอาภรณ์ประดับกายและใจอย่างแน่นแฟ้นมั่นคงเป็นศรีสง่าแก่พระพุทธศาสนาและประเทศชาติสืบต่อไป

การศึกษาเด็กก่อนเกณฑ์

ประวัติความเป็นมา สมเด็จพระสังฆราชได้ทรงปรารภกับนายอภัย จันทวิมล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเมื่อต้นปีพุทธศักราช ๒๕๑๖ ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ทางคณะสงฆ์พิจารณาหาทางจัดการสอนเด็กและประชาชนให้มีความรู้อ่านออก เขียนได้ แม้ในปัจจุบันมีโรงเรียนในระบบการศึกษาของชาติเป็นฝ่ายรับผิดชอบในการศึกษาของเด็กและประชาชนอยู่แล้ว แต่วัดต่าง ๆ ที่ได้มีส่วนช่วยเหลือการศึกษาของเด็กและเยาวชนอยู่เป็นอันมาก เป็นต้นว่าอนุญาตให้โรงเรียนเกือบทุกประเภททุกสังกัดใช้ที่ดินของวัดเป็นที่ตั้งโรงเรียนเป็นบริเวณเป็นสนาม ส่งเสริมการจัดตั้งโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ ให้ที่อยู่อาศัยแก่นักเรียนโดยการมาเป็นเด็กวัด ศิษย์วัดและช่วยอบรมสั่งสอนนอกเวลาเรียนตลอดจนให้ความอุปการะแก่เด็ก และประชาชนในด้านการศึกษาด้วยประการต่าง ๆ ปัญหาสำคัญในการจัดการศึกษาของรัฐแก้ได้ไม่หมดก็คือ เด็กในเกณฑ์บังคับให้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่ต้องคอยจนถึงอายุย่างเข้าปีที่แปดจึงจะมีโอกาสได้เข้าเรียนใน

โรงเรียนประถมศึกษา และเมื่อเข้าเรียนและปรากฏว่ามีเด็กจำนวนไม่น้อยที่ต้องเรียนซ้ำซ้อนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ เป็นเวลาถึงสองปีจึงจะได้เลื่อนชั้นไปเรียนในชั้นประถมปีที่ ๒ ทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณแผ่นดินเป็นจำนวนมาก ในการจัดหาสถานที่เรียน และจัดหาครูสำหรับสอนนักเรียนที่ต้องเรียนซ้ำในชั้นนี้จึงนับเป็นการสูญเสียเปล่าทางการศึกษาที่น่าเสียดายมาก

กระทรวงศึกษาธิการใน พ.ศ.๒๕๑๖ จึงได้คิดโครงการโรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้น เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยวางแผนอย่างกว้าง ๆ ในตอนแรกว่า ขอความอนุเคราะห์จากพระสงฆ์ให้จัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้น โดยให้พระเป็นครูและให้ทำการสอนเด็กที่อายุก่อนเกณฑ์บังคับเข้าเรียนในโรงเรียนตามกฎหมายว่าด้วยประถมศึกษา การจัดตั้งโรงเรียนวัดเช่นนี้จะค่อยทำค่อยไปโดยในชั้นต้นเลือกเอาแต่บางวัด ที่มีสถานที่กว้างขวางพอสมควร และมีพระภิกษุที่พอจะสามารถทำการสอนเด็กก่อนเกณฑ์บังคับได้ซึ่งปรากฏว่าก่อนที่กระทรวงศึกษาธิการจะเริ่มดำเนินการตามนโยบายนี้มีบางวัดได้จัดดำเนินการในลักษณะเดียวกันอยู่แล้ว และได้ผลดีพอสมควร ทั้งผู้ปกครองเด็กและชาวบ้านก็พอใจ

การดำเนินการ

กฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๔ และฉบับที่ ๕ (พ.ศ.๒๕๐๖) ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการหรือพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ อันได้แก่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสไว้ข้อหนึ่งว่า

การควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินการไปด้วยดี

การจัดการศึกษาให้แก่เด็กและประชาชนให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้ให้ทั่วถึง แบบโรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์นี้จัดได้ว่าเป็นการศึกษาสงเคราะห์เด็กและสาธารณสงเคราะห์ประการหนึ่ง และการจัดการศึกษาประเภทใดหรือระดับใดก็ตาม ถ้าสามารถจัดโดยวัดหรือพระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการแล้วนับเป็นการทำให้เด็กหรือประชาชนได้ใกล้ชิดหรือเข้าวัดมากขึ้นมีศีลธรรม และเป็นคนโดยสมบูรณ์มากกว่าเด็กหรือประชาชนที่ไม่มีโอกาสศึกษา ดังนี้

๑. ให้เป็นโรงเรียนที่จัดขึ้นเพื่อการกุศล ไม่เก็บค่าธรรมเนียมการเรียนแต่อย่างใด
๒. ให้ใช้ชื่อโรงเรียนว่า “โรงเรียนวัด...”
๓. ให้สอนเด็กก่อนเกณฑ์บังคับตามกฎหมายทั้งชาย – หญิง อายุตั้งแต่ ๕ ปี ถึงย่างเข้าปีที่ ๘
๔. ให้พยายามสอนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้ด้วย
๕. ครูผู้สอน คือ พระภิกษุสามเณร และจะให้ฆราวาสเป็นครูช่วยสอนก็ได้

๖. ความมุ่งหมายของโรงเรียนคือ เตรียมให้เด็กพร้อมที่จะเข้าเรียนในการศึกษาภาคบังคับอบรมในด้านกิริยามารยาท และศีลธรรมตลอดจนสอนผู้ใหญ่ให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้

๗. ในชั้นต้นให้จัดตั้งอย่างน้อย อำเภอละ ๒ แห่ง

๒.๓.๓ ภาวะผู้นำในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนที่เรียกว่า “ประเทศไทย” ในปัจจุบันนี้เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๕ โดยพระเถระ ๒ รูป คือ พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระภายใต้การดำเนินนโยบายเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ผลที่เกิดจากการดำเนินงานของพระเจ้าอโศกมหาราชในครั้งนั้น เป็นสาเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก นอกเหนือจากชมพูทวีป

ประเทศไทยเป็นภูมิภาคหนึ่งที่ได้รับผลจากการดำเนินงานครั้งนั้น ทำให้ดินแดนแห่งนี้เป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมทุกระดับชั้น ประชาชนได้รับผลจากการหันไปนับถือพระพุทธศาสนามีหลักในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการดำรงตนดูแลสังคมหรือกระทั่งช่วยเหลือประเทศชาติ สังคมมีความสงบร่มเย็นจนประเทศไทยได้รับการขนานนามว่า “เมืองพุทธ”

พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ฌาณสุนฺทโร) ให้ความหมายของการเผยแผ่เป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาบุคคลทางด้านจิตใจให้มีความเคารพเลื่อมใส ยำเกรง ในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแห่งการปฏิบัตินั้น เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก เป็นศาสนาแห่งสันติภาพของโลกและสันติภาพแห่งโลกสากล สมดังพระดำริที่จะส่งพระอรหันต์สาวก ๖๐ รูป ออกไปเผยแผ่พุทธธรรมให้ชาวโลกได้รับรู้ จึงได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า จรถ ภิกฺขเว จาริกำ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานำ แปลว่า ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์ และความสุข แก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เหล่าทวยเทพและมนุษย์ และให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามที่พระองค์ทรงประสงค์ว่า ๓ ประการ คือ[๑๖๑]

๑. ทิฏฐธรรมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์โลกนี้, ประโยชน์ขั้นต้น

๒. สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องหน้าหรือในภพหน้า, ประโยชน์สูงขึ้นไป

๓. ปรมัตถะ คือ ประโยชน์สูงสุด, จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน

---

[๑๖๑]พระพิพิธธรรมสุนทร(สุนทร ฌาณสุนฺทโร), **คม ชัด ลึก เล่ม ๒,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑.

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนา หมายถึง การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ศาสนทายาทและประชาชนได้รับทราบในทุกๆวิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่างๆทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์หรือวีดีทัศน์ ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระสงฆ์จัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในวัดโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา การดำเนินการใดๆของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดและนอกวัด ชื่อว่าภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น[๑๖๒]

บุญศรี พานะจิตต์ กล่าวว่า การประกาศธรรมเป็นบทบาทที่สำคัญของสถาบันสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของพระสงฆ์ งานเผยแผ่ที่พระสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมีดังนี้[๑๖๓]

๑) งานพระธรรมทูต ดำเนินงานโดยใช้มติมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานพระธรรมทูตภายในประเทศ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยจัดพระสงฆ์ผู้สมัครบำเพ็ญประโยชน์แก่พระศาสนา ออกไปจาริกเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนทั่วประเทศ เป็นงานที่นำพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะและความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรมะ สามารถนำธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกวิธีและถูกต้อง รวมทั้งสามารถใช้ธรรมะแก้ปัญหาต่าง ๆ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครองและสิ่งแวดล้อม และงานพระธรรมทูต เป็นงานพัฒนาทรัพยากรบุคคลและเป็นงานที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ แนวการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศน์ การบรรยาย การสนทนาธรรมีกถา นำฝึกสมาธิ นำเป็นพุทธมามกะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่น สาธิตและนำจัดกิจกรรม

๒) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทยตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้พระสงฆ์ในชนบทมีบทบาท

---

[๑๖๒] กรมการศาสนา, **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๙.

[๑๖๓] บุญศรี พานะจิตต์, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

และเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น

๓) งานอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการและประชาชน เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตนตามหน้าที่ของชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และน้อมนำพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๔) งานบรรพชาสามเณรฤดูร้อน เป็นการจัดบรรพชาเยาวชนชายอายุตั้งแต่ ๑๐ ปี เพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาธรรมในช่วงปิดฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายน

๕) การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เป็นหน่วยสงเคราะห์ที่วัดและประชาชนจัดให้มีขึ้นในวัด ในหมู่บ้านเพื่อฝึกอบรมด้านความรู้ ความประพฤติและจิตใจ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ฝึกอบรมสั่งสอนและบริหารงานทั่วไปของหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ เรียก พุทธมามกาจารย์ แบ่งเป็น ๓ คณะ คือ คณะประถมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๗-๑๐ ขวบ คณะมัธยมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๑-๑๕ ขวบ คณะอุดมพุทธมามกะ ได้แก่ เด็กอายุ ๑๖-๑๘ ปี

๖) การเผยแผ่ทางสื่อมวลชน เป็นการดำเนินการโดยเผยแผ่ทางวิทยุ โทรทัศน์ วารสาร นิตยสารเผยแผ่ธรรมและการเผยแผ่ในต่างประเทศ อาจมีการตั้งวัดในต่างประทศ

๗) การเผยแผ่ตามศักยภาพของวัด เป็นโครงการที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชุมชนตามศักยภาพของวัด ได้แก่ โครงการอุทยานการศึกษา การจัดสวนสมุนไพรในวัด โครงการลานวัดลานใจการกีฬา เป็นต้น

ปิ่น มุทุกันต์ การเผยแผ่พุทธธรรมในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ามีวิธีดำเนินการในการประสานมนุษย์สัมพันธ์โดยตระหนักในเหตุ ๓ ประการ ๗๐ อยู่เสมอ และในทุก ๆ กรณีที่พระพุทธองค์ทรงดำเนินการ คือ ๑) ทรงค้นหาพื้นเพเดิมของเขา ๒) ทรงวิจัยถึงความต้องการของเขา ๓) ทรงรู้วิธีเข้าถึงจิตใจของเขา จึงกล่าวได้ว่าการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าทำกันหลายรูปแบบ เช่น การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน กาปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานแม่แบบ(หลัก)ในการปฏิบัติ(การแสดงธรรม)ให้มีเหตุผลต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมไม่ยกตนข่มท่าน และไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น ให้เกิดความกระทบกระเทือน

ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนมุ่งประโยชน์ต่อมหาชน สอนด้วยเหตุผล เป็นศาสนาที่มีในโลก ที่องค์ผู้ประดิษฐานและผู้เผยแผ่ ไม่ได้สอนให้เชื่ออย่างงมงาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสอยู่เสมอว่า ให้คิดตรึกตรองเสียให้ดีก่อน แล้วจึงเชื่อ ให้เชื่อภายหลังที่เข้าใจ

เหตุผลดี ไม่ใช่ให้เชื่อเสียก่อน แล้วจึงเข้าใจภายหลังหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนานั้นอยู่ที่เหตุผล ผลทุกประการย่อมมาจากเหตุ ถ้าไม่มีเหตุก็ไม่มีผลด้วยเหตุดังนี้บทบาทการเผยแผ่มีเหตุผลที่ดี จึงประกาศให้ทราบ มีลักษณะ อะลุมอะล่วย แสดงถึงการมีใจกว้าง ไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตนอีกทั้งการเผยแผ่พุทธธรรม นับว่าเป็นหัวใจของการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้วัฒนาสถาพร งานเผยแผ่ที่พระสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมี ดังนี้[๑๖๔]

๑. งานพระธรรมทูต เป็นงานที่นำพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะ และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรม สามารถนำธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างวิธีและถูกต้องรวมทั้งสามารถแก้ปัญหาต่างๆในด้านเศรษฐกิจสังคมการปกครองและสิ่งแวดล้อมประเทศชาติ แนวการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศน์ การบรรยายการสนทนา ธรรมึกถา นำฝึกปฏิบัติ นำเป็นพุทธมามกะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่นสาธิตและนำจัดกิจกรรม

๒. หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ไทยตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้พระภิกษุในชนบทได้มีบทบาทเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น ๆ

๓. งานอบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อมุ่งให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตนตามหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและน้อมนำหลักพุทธธรรมไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

๔. การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์

๕. วารสาร นิตยสารเผยแผ่ธรรม

๖. งานเผยแผ่ต่างประเทศ

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในด้านการเผยแผ่นั้นเป็นภาระหน้าที่อันสำคัญยิ่งของพระสงฆ์ เพราะการเผยแผ่หลักธรรมพระพุทธศาสนาเป็นการประกาศพระสัจจธรรมเป็นบทบาทภาวะผู้นำหน้าที่ที่สำคัญของคณะสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยอาศัยความเมตตาและกรุณาของพระสงฆ์ งานเผยแผ่ที่พระสงฆ์นั้นจึงเป็นการทำเพื่อสงเคราะห์แก่ประชาชน ๆ จะได้นำหลักธรรมอันดีงามเหมาะสมไปปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมดีงามจนเกิดประโยชน์สุขทั้งในส่วนของตนเอง ประโยชน์สุขในส่วนรวมกับชุมชม และสังคมประเทศชาติ

---

[๑๖๔]ปิ่น มุทุกันต์, **มุมสว่าง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๒๐๕–๒๐๖.

๒.๓.๔ ภาวะผู้นำในด้านงานสาธารณสงเคราะห์

งานสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ การช่วยเหลือเกื้อกูล หรือการอุดหนุนจุนเจือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติแก่ประชาชนทั่วไป เช่น การจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี คือ เจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ต้องมีการตื่นตัว เป็นคนไม่อยู่เปล่า ไม่กินเปล่า ต้องบำเพ็ญตนเป็น “อัตถถาจารีบุคคล” คือ เป็นคนทำประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวมโดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งภายในวัด และภายนอกวัดเพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชนทั้งหลายอันเป็นการแสดงภาพพจน์ที่ดีงามให้ประชาชนทั้งหลายเกิดทัศนคติที่ดีต่อพระสงฆ์ “พระสงฆ์ไม่ละทิ้งประชาชน”

พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม) ได้กล่าวไว้ว่า การสาธารณะสงเคราะห์เป็นงานในส่วนไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างถนนทำสะพาน ศาลาพักร้อนงานนี้จะมี อบต. เข้ามาทำหน้าที่ ส่วนที่คณะสงฆ์จะช่วยสังคมได้ เช่นการช่วยเหลือผู้ยากไร้เพราะถูกไฟไหม้บ้าน การจัดหน่วยบรรเทาสาธารณภัยหรือการจัดบริหารให้ฟรีในพิธีงานศพ ไม่เก็บค่าน้ำค่าไฟไม่เก็บค่าเจ้าพนักงาน หากเขามีศรัทธาก็จะทำบุญ ส่วนนี้ก็จะช่วยบรรเทาทุกข์ให้กับชาวบ้านที่เป็นพุทธศาสนิกชนได้ ตลอดทั้งให้การช่วยเหลือสังคมทั้งภายในวัดและนอกวัด ภายในวัด เช่น อำนวยความสะดวกแก่ผู้มาพึ่งมาทำบุญที่วัดให้เหมาะสมและวัดต้องสะอาด สะดวกสบาย ภายนอกวัด เช่น สงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้านที่มีทุกข์เท่าที่จะทำได้อย่านิ่งดูดาย[๑๖๕]

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงฺคปญฺโญ) การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การช่วยเหลือสังคมในด้านต่าง ๆ การจัดกิจการอันเป็นประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณสงเคราะห์ แยกโดยลักษณะมี ๔ ประการคือ[๑๖๖]

๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจอย่างใดอย่างหนึ่งมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประจำตำบลกิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณะประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ขุดสระน้ำขนาด

---

[๑๖๕]พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม), **สารภาค ๑๕**, (กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

[๑๖๖]พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงฺคปญฺโญ), **การคณะสงฆ์และพระศาสนา,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๑–๖๒.

ใหญ่เพื่อเป็นแหล่งอุปโภคและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่นๆ

๓) การเกื้อกูลสาธารณสมบัติสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาลและจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้าปลูกต้นไม้ และอื่นๆ

๔) การเกื้อกูลประชาชนหรือสรรพสัตว์ ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการคอยช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณะภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้านไฟไหม้และน้ำท่วมพร้อมมอบเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุนทำอาหารเลี้ยงเด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาส หรือกระบวนการสงเคราะห์ปวงชนผู้ประสบภัยพิบัติจากวินาศภัย อุบัติเหตุ และสาธารณะภัยซึ่งได้แก่ภัย คือ ความยากจน ความเจ็บไข้

พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ) กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า การสาธารณะสงเคราะห์เป็นการจัดให้การสงเคราะห์ในด้านต่างๆแก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายกทายิกาของวัดหรือประชาชนทั่วไป วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้านและบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของวัดจะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัดและเจ้าอาวาสจะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดจะจัดได้[๑๖๗]

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมาย ไว้ว่า การสาธารณะสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่างๆที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระสงฆ์ สามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระสงฆ์ สามเณรที่วัดประสบภัยขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาส พระสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การช่วยเหลือผู้ยากไร้ เป็นต้น[๑๖๘]

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า การสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆเพราะพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวย

---

[๑๖๗]พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ), **การจัดสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์ของวัด**, หน้า ๑๔.

[๑๖๘]กรมการศาสนา, **คู่มือการบริหารจัดการวัดฉบับย่อ**, หน้า ๗.

ปัจจัยที่ได้รับบริจาคมาพระสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์เป็นสาธารณกุศลและช่วยเหลือบุคคลผู้ขาดแคลนและด้อยโอกาส[๑๖๙]

ไพบูลย์ เสียงก้อง อธิบดีกรมการศาสนา ได้กล่าวว่า งานสาธารณสงเคราะห์เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคม โดยมีวัดและพระภิกษุสามเณรเป็นแกนนำได้แก่ โครงการอุปสมบท และบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัดเจ้าอาวาส พระภิกษุ เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่นให้สถานที่เป็นที่จัดประชุม อบรมเยาวชน และประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนการช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้[๑๗๐]

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในงานสาธารณะสงเคราะห์เป็นหน้าที่อันจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะต้องให้การช่วยเหลือสงเคราะห์แก่ประชาชนและสังคม เพราะพระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นแกรนหลักเป็นที่พึงผิงในการสงเคราะห์ประชาชนเกือบจะทุก ๆ ด้านที่ถูกต้องเหมาะสมและไม่ขัดกับพระธรรมวินัย และกฎหมายบ้านเมือง และที่สำคัญทั้งพระสงฆ์และวัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม พระสงฆ์อยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้านและบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งพระสงฆ์และวัด พระสงฆ์และวัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์จะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์

๒.๓.๕ ภาวะผู้นำในด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

สถาบันสงฆ์และศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่คู่มากับสังคมไทย ทำให้เกิดเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และมรดกที่สำคัญ ซึ่งเป็นความภูมิใจ แสดงถึงเกียรติภูมิ ศักดิ์ศรีของไทย ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยังบรรจุความสำคัญของวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ไว้ในการแก้ปัญหาของชาติ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ ของคนไทยทุกคนต้องร่วมใจอนุรักษ์ ฟื้นฟูเผยแพร่สืบสารวัฒนธรรมที่ดีงามนี้สืบไป ความสำคัญของการสืบทอดวัฒนธรรม

---

[๑๖๙]บุญศรี พานะจิตต์, **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี**, หน้า ๒๕.

[๑๗๐]ไพบูลย์ เสียงก้อง **"หลักการบริหารวัด", วัดพัฒนา ๔๔,** (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖.

ความสำคัญของการอนุรักษ์สืบทอดศิลปวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย ทั้งยังเป็นเครื่องวัดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคม ซึ่งมีผลต่อความก้าวหน้าของประเทศ เพราะประเทศจะเจริญหรือไม่นั้นย่อมขึ้นอยู่กับการ พัฒนาของคนในสังคม จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่กล่าวถึงการพัฒนาประเทศให้ เจริญก้าวหน้านั้น สังคมต้องมีดุลยภาพ จากการพัฒนาคนในสังคม ปรากฏผลได้ดังนี้

๑. เป็นสังคมคุณภาพ หมายถึง สังคมไทยต้องพัฒนาคนในสังคมทุกด้าน ทั้งด้านความรู้ ทักษะมีการดำเนินชีวิตที่ดี โดยยึดหลักความพึงพอเพียง ความพอดี และสามารถพึ่งตัวเองได้

๒. เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและกาเรียนรู้ โดยคนไทยสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ให้เป็นคนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น เป็นผู้มีเหตุผล ร่วมใจกันพัฒนาภูมิปัญญาไทยควบคู่กับการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น

๓. เป็นสังคมที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยต้องปลูกฝังให้คนไทยเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และมีค่านิยมที่ถูกต้อง พึ่งพาอาศัยกัน มีความรู้รัก รู้สามัคคี ภูมิใจในความเป็นไทย รักษาสถาบันที่สำคัญของสังคมไทยสืบต่อไป

ความหมายของศิลปะและวัฒนธรรม

ศิลปะและวัฒนธรรม (Art and Culture) หมายถึง ผลงานสร้างทางศิลปะและพุทธิปัญญาทุกแขนง เป็นสิ่งที่มีการสร้างสรรค์เพิ่มเติมจากธรรมชาติ ซึ่งอาจอยู่ในลักษณะรูปธรรมหรือนามธรรม ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมหลวงหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีการสืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน โดยแสดงออกถึงความเจริญงดงามและความมีศีลธรรมอันดีของมนุษย์

ศิลปะ หรือ ศิลป ทั่วๆ ไปแล้วจะหมายถึงการกระทำหรือขั้นตอนของการสร้างชิ้นงาน ศิลปะ ศิลปะเป็นคำที่มีความหมายกว้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วจะมีความหมายเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ สุนทรียภาพด้านต่าง ๆ งานศิลปะ จะรวมถึงชิ้นงานหลาย ๆ ชนิดโดยผู้สร้างตั้งใจสร้างชิ้นงานเพื่อสื่อสาร สื่ออารมณ์ หรือใช้สัญลักษณ์เพื่อให้ผู้ชมชิ้นงานตีความ ผู้สร้างงานศิลปะ มักเรียกโดยรวมว่า ศิลปิน

ศิลปะอาจรวมไปถึงงานในรูปแบบต่างๆเช่น งานเขียน บทกวี การเต้นรำ การแสดงดนตรี งานประติมากรรม ภาพวาด-ภาพเขียน หรือ อื่น ๆ อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่แล้วศิลปะจะหมายถึงงานทางทัศนศิลปะได้แก่ ภาพวาด-ภาพเขียน งานประติมากรรม งานแกะสลัก รวมถึงงานแบบ Conceptual Art และ Installation Art ในบางตำราแบ่งศิลปะซึ่งเรียกว่า วิจิตรศิลป์(Fine Art) ออกเป็น ๕ ประเภท

๑. จิตรกรรม (Painting) การพิมพ์ภาพ (Printing)

๒. ประติมากรรม (Sculpture)

๓. สถาปัตยกรรม (Architecture)

๔. วรรณกรรม (Literature)

๕. คีตกรรม ดนตรีและนาฏศิลป์ (Music & Dramatic Art)

วัฒนธรรม คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

วัฒนธรรม ในทางวิทยาการหมายถึง วิถีการดำเนินชีวิต ตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า (The way of life) ซึ่งเป็นพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน

วัฒนธรรม มาจากภาษาบาลีบวกกับภาษาสันสฤต ซึ่งคำว่า “วฑฺฒน” ในภาษาบาลี คือความเจริญส่วนคำว่า “ธรฺม” ในภาษาสันสฤตหมายถึงความดี พอเอาสองคำมารวมกันจึงได้คำว่า “วฑฺฒนธมฺม” หมายถึงความดีอันจะก่อให้เกิดความงอกงามที่เป็นระเบียบเรียบร้อย ประเภทของวัฒนธรรม เราสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่มนุษย์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อความสุขทางกาย อันได้แก่ ยวดยานพาหนะ ที่อยู่อาศัย ตลอดจนเครื่องป้องกันตัวให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งปวง

๒. วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ เพื่อให้เกิดปัญญาและมีจิตใจที่งดงาม อันได้แก่ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม คติธรรม ตลอดจนศิลปะวรรณคดี และระเบียบแบบแผนของขนบธรรมเนียมประเพณี

พระยาอนุมานราชธน ปราชญ์ด้านวัฒนธรรม ให้ความเห็นไว้ว่า “วัฒนธรรมจะเปลี่ยนไปเป็นความเจริญ อยู่ที่คนในสังคมมีปัญญาความสามารถค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ยังเร้นอยู่ และประดิษฐ์เสริมสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่า เพื่อรักษาเสถียรภาพและบุคลิกของสังคมตนเอาไว้ การเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าเท่านั้นที่จะทำให้วัฒนธรรมมีเสถียรภาพ เรียกว่าวัฒนธรรมมีพลวัต และในการเคลื่อนที่ไปนั้น หากไม่มีการสลัดของเก่าที่ไม่สอดคล้องแล้วทิ้งไปเสียบ้าง พร้อมกับต่อเติมเสริมแต่งสิ่งใหม่เข้าไป ก็จะทำให้วัฒนธรรมเกิดอาการล้า และเสื่อมไป จนในที่สุดก็จะมีการตัดทิ้งวัฒนธรรมของตนเสีย แล้วรับเอาวัฒนธรรมอื่นเข้ามาแทนที่ เป็นผลให้สังคมนั้นต้องสูญเสียบุคลิกลักษณะของตนในที่สุด” มิติทางวัฒนธรรมสามารถใช้เป็นพลังสำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยการนำอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งไม่ใช่การหวนคืนสู่อดีตแต่เป็นการกลับไปสู่รากเหง้าของตนเพื่อที่จะก้าวต่อไปข้างหน้าอย่างมั่นใจว่าคนนั้นจะไม่สูญเสียอัตลักษณ์ วัฒนธรรมในแต่ละชุมชนก็ไม่ใช่อยู่ที่การปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเท่านั้น หากอยู่ที่จิตใจการมีส่วนร่วมและการเห็นคุณค่า โดยใช้ปัญญา ทำการพื้นฟู ประยุกต์ และประดิษฐ์นวัตกรรมบนฐานรากของการอนุรักษ์

การอนุรักษ์

การอนุรักษ์ (Conservation) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ คือการรักษาให้คงเดิม (การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติก็คือ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ได้นานที่สุด เกิดประโยชน์มากที่สุด และสูญเสียน้อยที่สุด การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมคือ การรู้จักรักษาไว้มิให้สูญเสียไปหรือให้อยู่ในสภาพคงเดิม)

การอนุรักษ์ ความหมายทางกระบวนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เริ่มจากการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย ในทางวิชาการหลากหลายสาขาที่เกี่ยวข้องในลักษณะสหวิชาการ ข้อแนะนำเงื่อนไขต่าง ๆ ที่นำไปสู่การเลือกสรรวิธีการที่ดีที่สุดเหมาะสมที่สุด ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องแต่ละประเภท แต่ละแหล่ง ให้มั่นคง เป็นแหล่งเรียนรู้ และตอบสนองประโยชน์ต่อสังคมปัจจุบัน ซึ่งเนื้อหาประกอบด้วย

๑ การศึกษาวิจัย เฉพาะทาง

๒ การดำเนินการอนุรักษ์ ในระดับต่าง ๆ เช่น การป้องกันการเสื่อมสภาพ การสงวนรักษา การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประยุกต์ใช้สอย การฟื้นฟู การทำใหม่ การจำลองแบบ การบำรุงรักษาและการดูแลรักษา

๓ การอนุรักษ์เมือง ย่าน และชุมชนประวัติศาสตร์

๔ การอนุรักษ์ภูมิทัศน์

๔ การอนุรักษ์มรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น

๕ การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี / แหล่งประวัติศาสตร์

๖ สภาพโดยรอบที่สัมพันธ์กับมรดกวัฒนธรรม

๗ การสื่อความหมาย

๘ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณสถานที่เกี่ยวข้อง

๙ การอนุรักษ์ หมายถึงกระบวนการต่างๆ ที่ดูแลรักษาโบราณสถานนั้นไว้ให้คงคุณค่าความสำคัญทางวัฒนธรรมต่อไป

๑๐ การบำรุงรักษา หมายถึงการดูแลป้องกันวัสดุและบริเวณโดยรอบโบราณสถานนั้น ๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งต่างจากการซ่อมแซมตรงที่การซ่อมแซมจะเกี่ยวข้องการปฏิสังขรณ์และการบูรณะ

๑๑ การสงวนรักษา หมายถึง การดูแลรักษาโครงสร้างของโบราณสถานไว้ตามสภาพเดิมและชะลอความเสียหายที่จะเกิดขึ้น

๑๒ การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้โครงสร้างของโบราณสถานกลับคืนสู่สภาพเดิมโดยนำสิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาออกไปหรือรวบรวมส่วนประกอบที่เหลืออยู่ให้กลับสู่สภาพเดิมโดยไม่ใช้วัสดุใหม่

๑๓ การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมให้เหมือนเดิมโดยต่างจากปฏิสังขรณ์ตรงที่ใช้วัสดุที่ทำขึ้นมาใหม่

๑๔ การปรับปรุง การปรับเปลี่ยน หมายถึง การปรับปรุงพื้นที่ให้เหมาะแก่การใช้งานที่มีอยู่หรือที่จะมีขึ้น

๑๕ การใช้การอนุรักษ์ หมายถึง หน้าที่ของโบราณสถานรวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโบราณสถาน

๑๖ การใช้งานที่เหมาะสม หมายถึง การใช้พื้นที่ที่ตระหนักถึงความสำคัญทางวัฒนธรรมของโบราณสถาน เช่นการใช้งานที่ไม่มีผลกระทบหรือมีผลกระทบน้อยต่อความสำคัญทางวัฒนธรรม

๑๗ การสื่อความหมาย คือ การอธิบายว่าโบราณสถานมีความสำคัญอย่างไร สื่ออะไรทำให้ระลึกถึงอะไรหรือแสดงออกถึงสิ่งใด

๑๘ การตีความ หมายถึง การนำเสนอความสำคัญทางวัฒนธรรมของโบราณสถานในทุกรูปแบบ

พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำในการรักษามรดกทางวัฒนธรรม พึงควรมีแนวทางในการดูแลปกป้องและอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม จากอดีตจนถึงปัจจุบันนั้นเป็นสิ่งขอกซึ่งเป็นประจักษ์พยานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่สำคัญในวิถีชีวิตร่วมสมัยที่สาธารณชนจะต้องเข้าถึงรับรู้ได้ การที่จะปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์หลังฐานทางภายภาพของโบราณสถานที่ยังคงอยู่ จิตวิญญาณขนบธรรมเนียมที่สืบทอดรวมทั้งบริบทที่เกี่ยวข้องในภาพรวมทั้งหมดได้นั้น จะต้องสร้างความเข้าใจและทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมในกลุ่มประชาชนในท้องถิ่นและผู้มาเยือนด้วยลักษณะที่มีความสมดุลและปรับใช้ตามสถานภาพที่เป็นอยู่ลักษณะเฉพาะของทั้งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม มีระดับของความสำคัญที่แตกต่างกัน ในขณะที่บางแหล่งมีคุณค่าความสำคัญอย่างยิ่งในระดับโลก ก็ยังมีแหล่งอื่นๆ ที่มีคุณค่าเพียงในระดับชาติ ระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น การสื่อความหมายต่างๆ จะต้องนำเสนอถึงความแตกต่างของระดับความสำคัญนี้แก่ประชาชนในท้องถิ่นและผู้มาเยือนด้วยวิธีการใช้สื่อรูปแบบการศึกษาและเทคโนโลยีในปัจจุบันที่มีความเหมาะสมกิจกรรมการสื่อความหมายนี้จะต้องสนับสนุนให้สาธารณชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและให้ความร่วมมือช่วยเหลืออันจะส่งผลให้มรดกทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมดำรงอยู่สืบต่อไป[๑๗๑]

---

[๑๗๑]วิทูรย์ เหลียวรุ่งเรือง ผศ.ดร., **การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม,** (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑-๕.

กิจกรรมการสื่อความหมาย ควรนำ เสนอความสำคัญของแหล่งโบราณสถาน วัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติกันอยู่ตั้งแต่อดีตในยุคสมัยต่างๆ และในท้องที่ภูมิภาคต่าง ๆ โดยไม่ละเลยถึงวัฒนธรรมและภาษาของชนกลุ่มน้อย ผู้มาเยือนควรได้รับข้อมูลของคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แตกต่าง อันเป็นตัวกำหนดลักษณะเฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว มีความเป็นไปด้วยความรวดเร็วจนอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งทางคุณค่าขึ้น จึงควรมีการจัดการในรูปแบบที่ยั่งยืนเพื่อให้สืบทอดแก่คนในรุ่นต่อไป

๑. โบราณสถานมีคุณค่าสำหรับทุกคนในฐานะพื้นฐานที่สำคัญของความหลากหลายทางวัฒนธรรมและพัฒนาการทางสังคม มีมาตรการในการปกป้องและอนุรักษ์ในระยะยาว

๒ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณีที่สืบทอดต่อมา และความผสานกลมกลืนทางทางกายภาพกับสภาพแวดล้อมจะต้องถือเป็นส่วนสำคัญของนโยบายในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการท่องเที่ยวของท้องถิ่น

๓. โครงการและกิจกรรมการพัฒนาทางการท่องเที่ยว จะต้องนำมาซึ่งผลลัพธ์ในทางบวกและก่อให้เกิดผลกระทบให้น้อยที่สุดต่อมรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ในขณะที่พยายามสนองต่อความต้องการและความปรารถนาของผู้มาเยือน

๔. การอนุรักษ์ การสื่อความหมายและการพัฒนาการท่องเที่ยว ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจในคุณค่าความสำคัญเฉพาะของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมพร้อมด้วยการศึกษาวิจัย ค้นคว้าข้อมูลใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง ถือเป็นส่วนสำคัญของความเข้าใจและซาบซึ้งในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม

๕. การอนุรักษ์ไว้ซึ่งความเป็นของแท้ดั้งเดิมของโบราณสถาน ถือเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นข้อแม้สำคัญที่ทำให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรม

๖. โครงการพัฒนาการท่องเที่ยว และการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ต้องมีการคำนึงถึงมิติทางด้านสุนทรียภาพ ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม ลักษณะเฉพาะแห่งความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางสายตาในภาพรวมที่กว้างที่สุดของมรดกทางวัฒนธรรม ควรคิดถึงการใช้วัสดุในท้องถิ่นเป็นอันดับแรก และคำนึงถึงลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น

๗. การส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ต้องผ่านกระบวนการการวางแผนการจัดการ ซึ่งคำนึงถึงคุณค่าของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม โดยจำกัดให้มีการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีคุณค่านั้นให้น้อยที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้คำนึงถึงผลกระทบของจำนวนของผู้มาเยือนที่มายังแหล่ง ความผสานกลมกลืน ความสมดุลของระบบนิเวศ การเข้าถึงและการคมนาคมขนส่ง สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

๘. การประเมินผล เพื่อให้ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวและการพัฒนา

ด้วยเหตุดังกล่าวเบื้องต้น พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำในการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทย จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อการพัฒนาคนและสังคมไทยอยู่หลายประการดังนี้

๑. ทำให้มองเห็นวิถีความเป็นไทย ความคิดสร้างสรรค์ ทั้งทางด้านศาสนา สังคม วัฒนธรรม การปกครองที่สังคมสืบทอดกันมา

๒. ทำให้คนไทยเป็นผู้มีความรับผิดชอบ รู้จักรักษาระเบียบวินัย มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์รู้จักพัฒนาตนเอง ซึ่งเป็นการเสริมสร้างในการปลูกจิตสำนึกที่ดีงามเหมาะสมกับ สภาพของสังคมไทยสืบไป

๓. ทำให้คนไทยทั้งชุมชนเมืองและชุมชนเมืองและชุมชนชนบท เกิดความร่วมมือร่วมใจ ส่งเสริมขนบธรรมเนียมที่ดีงาม นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนในชาติเป็นที่รู้จักของชาวโลก

๔. ทำให้เกิดการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งซึ่งนับว่าเป็นการสืบทอดเอกลักษณ์ไทย เพื่อให้คงอยู่ในสังคมสืบต่อไป

การธำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมไทย

ศิลปวัฒนธรรม เป็นสิ่งมีคุณค่าที่ควรธำรงรักษาไว้เป็นมรดกสืบไป จึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์และองค์กรต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนตลอดจนคนไทยทุกคนที่ต้องส่งเสริมและธำรงรักษาไว้ ซึ่งมีแนวทางดังนี้

๑. การสั่งสมศิลปวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์ โดยประพฤติ ปฏิบัติวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ทั้งศิลปะ วรรณกรรม ประเพณีต่าง ๆ คุณธรรม จริยธรรม ตามหลักศาสนามารยาทไทย ศีลธรรมจรรยาต่าง ๆ เพื่อธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติ และมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไปให้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม

๒. การถ่ายทอด สืบสานศิลปวัฒนธรรม โดยการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ ครอบครัว ผู้ใหญ่ หรือบุคคลอื่น ซึ่งเป็นงานทางวัฒนธรรมประเพณีที่สั่งสมไว้ และเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามนำมาปฏิบัติ ถ่ายทอด อาจออกมาในรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การตั้งชมรมวัฒนธรรมในซึ่งเป็นงานทางวัฒนธรรมประเพณีที่สั่งสมไว้และเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามนำมาปฏิบัติ ถ่ายทอด อาจออกมาในรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ป้ายโฆษณา แผ่นพับ วิทยุ และโทรทัศน์ เป็นต้น เพื่อธำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมสืบไป

๓. การปรับปรุงและเผยแพร่งานทางศิลปวัฒนธรรมไทย โดยสร้างความรู้ความเข้าใจโดยอาศัยสื่อต่าง ๆ โดยเน้นการส่งเสริมการทำกิจกรรมร่วมกัน หรืออาจขอความร่วมมือจากศิลปิน เพลงสร้างสรรค์เนื้อเพลงและร่วม ร้องเพลงเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย โดยสอดแทรกปรัชญาและวิธีการดำเนินชีวิตแบบไทย ชี้นำให้คนไทยเลือกสรรวัฒนธรรมที่ดีงาม และปฏิเสธ

วัฒนธรรมอื่น ที่ไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิตแบบไทย เพื่อเอกลักษณ์ประจำชาติ ให้ชาวต่างชาติได้เข้าใจในวัฒนธรรมไทย

๔. สถาบันสงฆ์/วัดและรัฐบาลต้องสนับสนุนและส่งเสริมองค์กรที่เกี่ยวข้อง ในการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์อบรมให้ความรู้เสนอข่าว ประชาสัมพันธ์ ฟื้นฟู เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยเพื่อให้ชาวต่างชาติรู้จัก

การที่ประเทศชาติเจริญก้าวหน้านั้น ขึ้นอยู่กับทรัพยากรบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ และการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชาติต่อการรักษาศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เพราะสิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่หลอมให้คนในชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็นชาติที่จะดำรงอยู่ได้นั้นจึงต้องมีเอกลักษณ์ และสิ่งสำคัญก็คือเอกลักษณ์ของความเป็นชาตินั้นเอง

การสืบทอดศิลปวัฒนธรรม

พระสงฆ์เป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างในการพัฒนาและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทย เป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่ง ที่จะดำรงไว้ซึ่งสิ่งที่ดีงามสืบไป การเรียนรู้และฝึกตนเองให้เห็นคุณค่าจึงเป็นวิธีการที่ดี และควรทำตั้งแต่วัยเด็ก ด้วยการปลูกจิตสำนึก โดยสถาบันที่สำคัญของชาติต้องให้ความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นในลักษณะการอบรมสั่งสอน หรือการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีก็ตามการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทยที่สำคัญ ๓ ประการ คือ[๑๗๒]

๑. การปลูกฝังค่านิยมที่ดี ซึ่งต้องเริ่มที่พ่อ - แม่ ควรเป็นตัวอย่างที่ดี อบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดีของสังคม

๒. การจัดวิชาการที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมประเพณีไว้ในหลักสูตรทุกระดับชั้น เพื่อเป็นการปลูกฝังและสั่งสมความรู้ ประสบการณ์ตั้งแต่เด็ก ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากสถาบันการศึกษา ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้แก่กระทรวงศึกษา และภาคเอกชน ได้แก่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ

๓. การสนับสนุนส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีอย่างจริงจัง โดยประสานงานกับหน่วยงานของจังหวัดหรือท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน ช่วยจัดงานฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีให้เป็นที่รู้จัก

๔. การจัดกิจกรรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและประเพณีไทย โดยใช้การท่องเที่ยว เช่นโครงการ Unseen Thailand เที่ยวเมืองไทยไม่ไปไม่รู้ เป็นต้น

๕. การจัดงานการท่องเที่ยวกับผลิตภัณฑ์สินค้าไทยเป็นงานเกี่ยวกับ OTOP (One Tambol One Product)หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภันฑ์ มีการสาธิตเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี

---

[๑๗๒]จันทิรา ธนสงวนวงศ์, **ชีวิตและวัฒนธรรมไทย,** <http://mos.etech.ac.th/mdec/learning/s1301/index.html>, 24/July/2010.

ไทย เรื่องของอาชีพ การแสดงพื้นบ้านต่าง ๆ อาจจัดงานใหญ่ เช่น ที่ศูนย์การประชุมแห่งชาติ หรือหน่วยงานของเอกชน

๖. การเสนอข่าวประกาศเกียรติคุณบุคคลที่ประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนทั่วไป เช่น แม่ดีเด่น ลูกกตัญญู หรือผู้ที่มีผลงานหรืออนุรักษ์ผลงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยผู้อนุรักษ์หุ่นละครโรงเล็ก ผู้ประดิษฐ์ดนตรีไทยอาจใช้วัสดุสมัยใหม่

๗. การส่งเสริมให้สถาบันทางศาสนาเป็นศูนย์รวมแหล่งความรู้แขนงต่าง ๆ เช่นวัดหรือพระสงฆ์ เป็นต้นมีส่วนในการช่วยปลูกฝังส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่นการเทศน์ การอบรม การเรียนการสอนในโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

สรุปได้ว่าพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้นำในการรักษามรดกทางวัฒนธรรม พึงควรมีแนวทางในการดูแลปกป้องและอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม พระสงฆ์มีบทบาทภาวะผู้นำที่ต้องทำหน้าที่สำคัญในวิถีชีวิตร่วมสมัยที่สาธารณชนจะต้องเข้าถึงรับรู้ได้ การที่จะปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์หลังฐานทางภายภาพของโบราณสถานที่ยังคงอยู่จิตวิญญาณขนบธรรมเนียมที่สืบทอดรวมทั้งบริบทที่เกี่ยวข้องในภาพรวมทั้งหมดได้นั้น จะต้องสร้างความเข้าใจและทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม เพราะมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย ทั้งยังเป็นเครื่องวัดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคม ซึ่งมีผลต่อความก้าวหน้าของประเทศ เพราะประเทศจะเจริญหรือไม่นั้นย่อมขึ้นอยู่กับการ พัฒนาของคนในสังคมและประเทศชาติ

๒.๔ ภาวะผู้นำของคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงคราม

๑) ผู้นำคณะบริหารคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงคราม

ในอดีตการบริหารและการปกครองเป็นไปตามสมัยสุโขทัย อยุธยา กรุงธนบุรี รัตนโกสินทร์ จนมาถึงในปัจจุบัน มีการจัดโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้เกิดจากความต้องการของรัฐบาลในสมัยนั้นซึ่งมี จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่มุ่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองประเทศของ จอมพลสฤษดิ์ที่นิยมการรวบอำนาจการตัดสินใจเด็ดขาดไว้กับผู้นำที่เข้มแข็ง จอมพลสฤษดิ์เห็นว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่กำหนดให้มีการถ่วงดุลอำนาจกันนั้นนำมาซึ่งความล่าช้าและความขาดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ดังนั้น จึงเห็นว่าการแยกอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ออกเป็น ๓ ทาง คือ สังฆสภาคณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นระบบที่มีผล บั่นทอนประสิทธิภาพในการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ให้ต้องประสบอุปสรรคและล่าช้า

ด้วยเหตุผลดังกล่าวคณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติแต่งตั้งคณะกรรมการยกร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับ ใหม่ขึ้นในพ.ศ. ๒๕๐๓ เมื่อคณะกรรมการทำงานสำเร็จ รัฐบาลจึงได้ตราพระราช บัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญในฐานะรัฐสภา เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้คือ โดยที่การจัดดำเนินกิจการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลอำนาจเช่นที่ เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบัน และโดยระบบเช่นว่านั้นเป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินกิจการจึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ ให้สมเด็จพระสังฆราช องค์สกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา

จากการที่กล่าวข้างต้น การปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามในปัจจุบัน (มหานิกาย) จึงเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ แก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติ โดยการบริหารและการปกครองของคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามเป็นไปในรูปแบบการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค เป็น ไปตามความในมาตรา ๒๒ ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่กำหนด ตำแหน่งพระสังฆาธิการ หรือผู้ปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้นคือ ๑) เจ้าคณะภาค ๒) เจ้าคณะจังหวัด ๓) เจ้าคณะอำเภอ ๔) เจ้าคณะตำบล และ ๕) เจ้าอาวาส[๑๗๓]

---

[๑๗๓]พระวิสุทธิภัทรธาดา (ประสิทธิ์ พุรหฺมรํสี), **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๗.

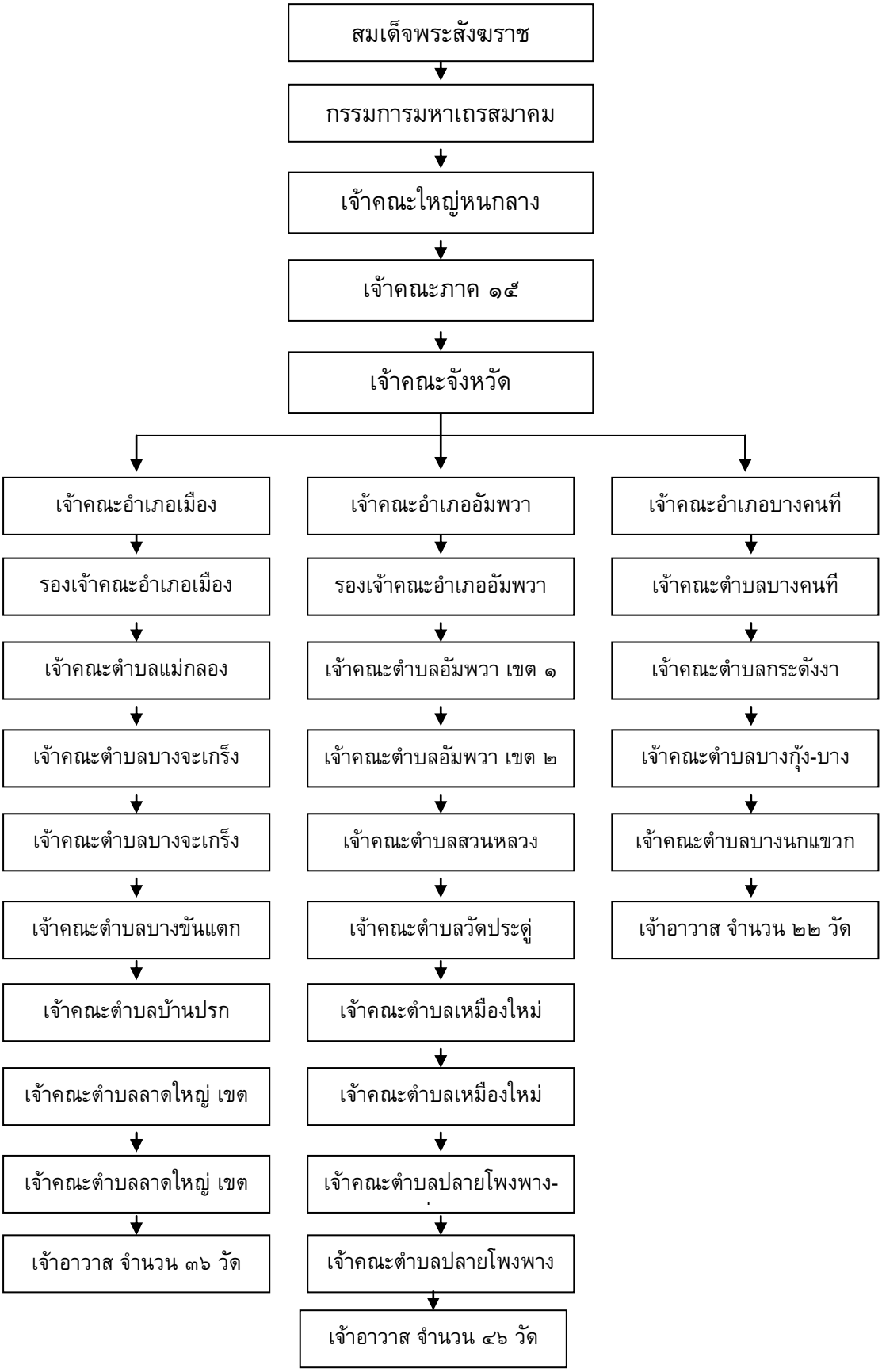

แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงภาวะผู้นำการบริหารคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงคราม (มหานิกาย)

ดังนั้นภาวะผู้นำในการบริหารและปกครองคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามในปัจจุบัน (มหานิกาย) สามารถแสดงรายละเอียดตามลำดับชั้นผู้ปกครองคณะสงฆ์ได้ดังนี้

๑. สมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุข

๒. กรรมการมหาเถรสมาคม

๓. เจ้าคณะใหญ่หนกลาง สมเด็จพระมหาธีราจารย์ วัดชนะสงคราม

๔. เจ้าคณะภาค ๑๕ พระธรรมปริยัติเวที วัดพระปฐมเจดีย์ ราชมหาวรวิหาร

๕. เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม พระเทพสมุทรโมลี วัดเพชรสมุทรวรวิหาร มีเขตปกครองระดับอำเภอ ๓ อำเภอ ระดับตำบล ๑๙ ตำบล ระดับวัด ๑๐๔ วัด ดังนี้

๑) อำเภอเมือง

๑) เจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม พระราชวชิรดิลก วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

๒) รองเจ้าคณะอำเภอเมือง พระครูสุตธรรมนิเทศ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร มีเขตปกครองทั้งหมด ๗ ตำบล ดังนี้

๑) เจ้าคณะตำบลแม่กลอง พระสมุทรวชิรโสภณ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

๒) เจ้าคณะตำบลบางจะเกร็ง เขต ๑ พระครูสมุทรวุฒิคุณ วัดป้อมแก้ว

๓) เจ้าคณะตำบลบางจะเกร็ง เขต ๒ พระครูพิพิธพิพัฒนโกศล วัดศรัทธาธรรม

๔) เจ้าคณะตำบลบางขันแตก พระครูเกษมสมุทรคุณ วัดนางพิมพ์

๕) เจ้าคณะตำบลบ้านปรก พระครูสุวิมลสมุทรกิจ วัดคู้สนามจันทร์

๖) เจ้าคณะตำบลลาดใหญ่ เขต ๑ พระครูไพศาลสมุทรกิจ วัดดาวโด่ง

๗) เจ้าคณะตำบลลาดใหญ่ เขต ๒ พระครูพิศาลสมุทรกิจ วัดลาดใหญ่ มีวัดในเขตปกครอง จำนวน ๓๖ วัด

๒) อำเภออัมพวา

๑) เจ้าคณะอำเภออัมพวา พระครูสมุทรทิวากรคุณ วัดปากน้ำ

๒) รองเจ้าคณะอำเภออัมพวา พระครูประภัศร์วรพินิจ วัดเทพประสิทธิ์คณาวาสมีเขตปกครองทั้งหมด ๘ ตำบล ดังนี้

๑) เจ้าคณะตำบลอัมพวา เขต ๑ พระครูวิจิตรสมุทรคุณ วัดบางพรม

๒) เจ้าคณะตำบลอัมพวา เขต ๒ พระครูสมุทรชัยคุณ วัดมณีสรรค์

๓) เจ้าคณะตำบลสวนหลวง พระครูวิกรมปัญญาภรณ์ วัดสวนหลวง

๔) เจ้าคณะตำบลวัดประดู่ พระครูพิศาลจริยาภิรม วัดประดู่

๕) เจ้าคณะตำบลเหมืองใหม่ เขต ๒ พระครูปิยธรรมากร วัดบางเกาะเทพศักดิ์

๖) เจ้าคณะตำบลเหมืองใหม่ เขต ๓ พระครูสมุทรธรรมาภรณ์ วัดปรกสุธรรมาราม

๗) เจ้าคณะตำบลปลายโพงพาง-ยี่สาร พระครูอมรธรรมนายก วัดอมรวดี

๘) เจ้าคณะตำบลปลายโพงพาง เขต ๒ พระครูใบฎีกาชาญ วัดสี่แยกราษฎร์บำรุงมีวัดในเขตปกครอง จำนวน ๔๖ วัด

๓) อำเภอบางคนที

เจ้าคณะอำเภอบางคนที พระครูสมุทรกวี วัดกลางเหนือ มีเขตปกครองทั้งหมด ๔ ตำบล ดังนี้

๑) เจ้าคณะตำบลบางคนที พระครูสมุทรประภากร วัดตะโหนดราย

๒) เจ้าคณะตำบลกระดังงา พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ วัดไทร

๓) เจ้าคณะตำบลบางกุ้ง พระครูวิมลสมุทรกิจ วัดแก่นจันทร์เจริญ

๔) เจ้าคณะตำบลบางนกแขวก พระครูปราโมทย์ปัญญาวัฒน์ วัดปราโมทย์ มีวัดในเขตปกครอง จำนวน ๒๒ วัด[๑๗๔]

๒) ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

๒.๑ ภาวะผู้นำในการพัฒนาจิตใจของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ภาวะผู้นำของคณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามได้มีการส่งเสริมและจัดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาจิตใจเพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนให้มีการดำรงวิถีชีวิตอย่างมีความสุขและเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนให้มีความเป็นอยู่ดีกินดี ตลอดจนน้อมนำหลักพระพุทธศาสนาไปใช้อย่างเกิดประโยชนอย่างสูงสุด โดยภาวะผู้ในการส่งเสริมและพัฒนาด้านจิตใจของคณะสังฆาธิการสมุทรสงครามนั้น สรุปได้ดังนี้

๑) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามมีการจัดกิจกรรม โดยการแสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนเข้าใจหลักธรรมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินวิถีชีวิตในปัจจุบันได้ อันเป็นการยกระดับและพัฒนาจิตใจประชาชน ตามแนวทางที่ถูกต้องแห่งพระพุทธศาสนา

๒) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามมีการจัดกิจกรรมให้ประชาชนรักษาศีลอุโบสถทุกวันพระทั้งในช่วงเข้าพรรษาและนอกพรรษาเป็นประจำ เพื่อเป็นการยกระดับและพัฒนาจิตใจประชาชนตามแนวทางที่ถูกต้องแห่งพระพุทธศาสนา

๓) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการจัดกิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน พร้อมอบรมความรู้ในด้านศีล สมาธิ ปัญญาให้กับเด็กเยาวชน เพื่อเป็นการยกระดับและ

---

[๑๗๔] สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม, **เอกสารประกอบการประชุมพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ประจำปี ๒๕๕๓**, หน้า ๑๐-๑๒.

พัฒนาจิตใจเด็กและเยาวชน เพื่อเป็นการยกระดับและพัฒนาจิตใจประชาชนตามแนวทางที่ถูกต้องแห่งพระพุทธศาสนา

๔) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการส่งเสริมสนับสนุนจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรม เนื่องในวันสำคัญของชาติ เช่น วันพ่อแห่งชาติและวันแม่แห่งชาติ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพื่อเป็นการยกระดับและพัฒนาจิตใจประชาชนตามแนวทางที่ถูกต้องแห่งพระพุทธศาสนา

๕) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการสนับสนุนส่งเสริมจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนเข้าวัด ศึกษา และปฏิบัติธรรมตามวิถีพุทธเพื่อเป็นคนดีของสังคม โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพื่อเป็นการยกระดับและพัฒนาจิตใจประชาชนตามแนวทางที่ถูกต้องแห่งพระพุทธศาสนา

๖) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามการมีการให้คำปรึกษาทั้งปัญหาทางด้านจิตใจ และปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตให้แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อบรรเทาทุกข์แก่ประชาชน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพื่อเป็นการยกระดับและพัฒนาจิตใจประชาชนตามแนวทางที่ถูกต้องแห่งพระพุทธศาสนา

๗) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีจัดอบรมความรู้ในพระกัมมัฏฐานให้แก่ประชาชนในด้านการพัฒนาจิตใจ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา (สมถะ/วิปัสสนา) เพื่อเป็นการยกระดับและพัฒนาจิตใจประชาชน

๘) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นแบบอย่างในด้านมีความกระตือรือร้นและการเอาใจใส่ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นตนเองและกล้าตัดสินใจ มีความซื่อสัตย์และมีคุณธรรมประจำใจ มีแนวทางการปกครองแบบธรรมาธิปไตย มีความเสียสละ และมีความเคร่งครัดในวินัยสงฆ์ มีจิตอาสาในการเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของประชาชน และรู้หลักหรือแนวทางของการพัฒนาจิตใจของประชาชน

๙) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ได้ปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความสงบร่มรื่น ด้วยการปลูกต้นไม้ยืนต้นชนิดต่าง ๆ การปลูกไม้ดอกไม้ประดับต่าง ๆ การสร้างทางเท้าสำหรับให้ผู้คนได้เดินสะดวกสบายขึ้น การปรับปรุงสถานที่เพื่อให้ดูสะอาดตา การนำเอาม้านั่งหินอ่อนมาจัดตั้งไว้ตามใต้ต้นไม้ เพื่อให้ผู้คนได้นั่งพักผ่อน และการดายหญ้าที่ขึ้นสูงทิ้งไป ทำให้สภาพพื้นที่ภายในวัดมีความสงบร่มรื่น ให้ผู้คนรวมทั้งเด็กนักเรียนสามารถมานั่งพักผ่อนหย่อนใจเพื่อหลบแดดหลบฝน และหาความสงบร่มเย็นได้ ตลอดจนอนุเคราะห์การใช้สถานที่ภายในวัดเป็นที่ปรึกษาปัญหาชีวิตของชาวชุมชนอันเป็นการยกระดับและพัฒนาจิตใจประชาชน

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำและคุณสมบัติภาวะผู้ของคณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาจิตใจสามารถสรุปได้ ๑๐ ประการ คือ มีจิตดีงามมีความเมตตาและเสียสละมาก มีความรู้ความสามารถ มีความกระตือรือร้นเอาใจใส่ในหน้าที่ มีความคิดริเริ่ม

สร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นและกล้าหาญในการตัดสินใจ มีความซื่อสัตย์และมีคุณธรรมประจำใจ รู้หลักหรือแนวทางของการพัฒนาจิตใจ มีแนวทางการปกครองแบบธรรมาธิปไตย (โดยการใช้หลักธรรมมาเป็นแนวทาง เช่น พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ และขันติธรรม เป็นอาทิ) มีความเสียสละ มีการดูแลเอาใจใส่ต่อจิตใจและความเป็นอยู่ของประชาชน มีความเคร่งครัดในวินัยสงฆ์ เคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง อันเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน และสังคมประเทศชาติ

๒.๒ ภาวะผู้นำในการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ภาวะผู้นำของคณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์นั้น คณะสังฆาธิการได้มีการส่งเสริมและจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชน เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน สังคมและประเทศชาติให้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นถึงคุณค่าแห่งการศึกษาของคณะสงฆ์สมุทรสงครามนั้น สรุปได้ดังนี้

๑) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการจัดการศึกษาสงเคราะห์เน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมแก่เด็กเยาวชนและประชาชน เพื่อสนับสนุนการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ชุมชน และสังคมประเทศชาติ

๒) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามมีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้นในวัดเพื่อปลูกฝังคุณธรรม/จริยธรรมแก่เด็กเยาวชน เพื่อเป็นการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ชุมชน และสังคมประเทศชาติ

๓) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการส่งเสริมสนับสนุนจัดสร้างอาคารเรียน/ห้องสมุด/จัดหาอุปกรณ์การศึกษา/อุปกรณ์กีฬา ให้แก่โรงเรียนเพื่อให้สาธารณชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เพื่อเป็นการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ชุมชน และสังคมประเทศชาติ

๔) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการส่งเสริมสนับสนุนและการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์และแจกทุนการศึกษา เพื่อให้การศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กนักเรียนและเยาวชน เพื่อเป็นการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ชุมชน และสังคมประเทศชาติ

๕) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการสนับสนุนส่งเสริมโดยการนำเด็กที่ขาดแคลนทุนทรัพย์เข้ามาอนุเคราะห์ เพื่อให้การศึกษาเรียนต่อในโรงเรียนปริยัติธรรม และในโรงเรียนต่างๆ ของรัฐ เพื่อเป็นการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ชุมชน และสังคมประเทศชาติ

๖) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการสนับสนุนส่งเสริมจัดมอบทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนและเยาวชนที่ยากจนขาดแคลน และบริจาคทรัพย์ส่วนตัวเพื่อ

การศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กทั่วไป เพื่อเป็นการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ชุมชน และสังคมประเทศชาติ

๗) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการให้การสนับสนุนส่งเสริมพระสงฆ์ในการสอนศีลธรรม/จริยธรรมในโรงเรียน/สถานศึกษาแก่เด็กนักเรียนและประชาชน เพื่อเป็นการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ชุมชน และสังคมประเทศชาติ

๘) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการสนับสนุนส่งเสริม โดยการเป็นที่พึ่งของประชาชนด้วยการจัดวัดเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนองค์ความรู้แห่งการศึกษาทุกประเภทกับหน่วยงานราชการ และองค์กรต่าง ๆ เพื่อเป็นการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนในชุมชน

๙) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ได้มีการสนับสนุนส่งเสริมจัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดและสถานศึกษาของชุมชนเพื่ออนุเคราะห์ประชาชน เพื่อเป็นการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนในชุมชน

๑๐) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ได้มีการอำนวยความสะดวกและจัดสถานที่วัดสำหรับเป็นแหล่งการศึกษาความรู้ธรรม มีความร่มรื่น สะอาด สงบมีบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้ธรรม ตลอดจนมีการพัฒนาและให้คำปรึกษาแก่โรงเรียนสถานศึกษาและให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่ประชาชน เพื่อเป็นการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนในชุมชน

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนในชุมชนของคณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการพัฒนาสังคมหรือพัฒนาบุคลากรในชุมชนให้ได้รับการศึกษาอย่างสมบูรณ์แบบอย่างเท่าเทียมกันทั้งในด้านหลักธรรมและด้านอาชีพควบคู่กันไป คณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามได้ให้การอนุเคราะห์สงเคราะห์ประชาชนให้ได้รับการพัฒนาในด้านการศึกษาสงเคราะห์ เพื่อให้ได้มาซึ่งบุคลากรมนุษย์ที่สมบูรณ์มีคุณค่ามีคุณภาพเพื่อมาช่วยกันพัฒนาสังคมประเทศชาติต่อไปในอนาคต

๒.๓ ภาวะผู้นำในการพัฒนาด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ภาวะผู้นำของคณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในการเผยแผ่ศาสนธรรมนั้น คณะสังฆาธิการได้มีการส่งเสริมและจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมแก่ประชาชน เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน สังคมและประเทศชาติให้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นถึงคุณค่าแห่งหลักพระธรรมคำสอนอันดีงามและเป็นประโยชน์ในการอนุเคราะห์สงเคราะห์ซึ่งกันและกันอันเป็นแนวทางแห่งความสุขสงบร่มเย็นของประชาชนในชุมชน ตลอดจนสังคมประเทศชาติ โดยการส่งเสริมสนับสนุนในการเผยแผ่ศาสนธรรมของคณะพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

๑) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการสนับสนุนส่งเสริมจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมภายในวัดเพื่อเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและคุณประโยชน์ของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนในชุมชน และประชาชนสามารถนำหลักธรรมไปปรับประยุกต์ใช้จนเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคมประเทศชาติได้จริง

๒) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีสนับสนุนส่งเสริมการอบรมพระภิกษุสามเณรและคนในชุมชนให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม ศีลาจริยวัตรประเพณีอันดีงามและเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคม และมีการจัดแสดงพระธรรมเทศนา/อบรมศีลธรรม/สั่งสอนประชาชนทั้งภายในวัด ภายนอกวัดและในชุมชนต่าง ๆ อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและคุณประโยชน์ของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนในชุมชน และประชาชนสามารถนำหลักธรรมไปปรับประยุกต์ใช้จนเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคมประเทศชาติได้จริง

๓) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการสนับสนุนส่งเสริม โดยจัดทำหนังสือธรระ/และสื่อธรรมะ ให้แก่ประชาชนและองค์กรต่างๆ ได้ศึกษาเรียนรู้ธรรมะเพื่อนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้ อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและคุณประโยชน์ของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนในชุมชน และประชาชนสามารถนำหลักธรรมไปปรับประยุกต์ใช้จนเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคมประเทศชาติได้จริง

๔) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา/จัดให้มีพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะภายในวัดและนอกวัด อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและคุณประโยชน์ของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนในชุมชน และประชาชนสามารถนำหลักธรรมไปปรับประยุกต์ใช้จนเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคมประเทศชาติได้จริง

๕) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการส่งเสริมสนับสนุน/อบรมพัฒนาพระวิทยากรให้เป็นบุคลากรที่มีความรู้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชน อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและคุณประโยชน์ของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนในชุมชน และประชาชนสามารถนำหลักธรรมไปปรับประยุกต์ใช้จนเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคมประเทศชาติได้จริง

๖) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการส่งเสริมสนับสนุนจัดวัดให้เป็นเรียนรู้ด้านศีล สมาธิ ปัญญา สอนให้ประชาชนได้เข้ามาเรียนรู้ในวัด เพื่อรู้จักหน้าที่ตนเองและรู้จักผิดชอบชั่วดี อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและคุณประโยชน์ของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนในชุมชน และประชาชนสามารถนำ

หลักธรรมไปปรับประยุกต์ใช้จนเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคมประเทศชาติได้จริง

๗) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มีการปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสนับสนุนส่งเสริมบุคลากรให้มีทักษะและความรู้ในการเผยแผ่ธรรมให้เข้ายุคสมัยได้และประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชนอันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและคุณประโยชน์ของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนในชุมชนและประชาชนสามารถนำหลักธรรมไปปรับประยุกต์ใช้จนเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคมประเทศชาติได้จริง

สรุปได้ว่าภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในการเผยแผ่ศาสนธรรมนั้น พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามให้ความสำคัญมากในการนี้มาก จึงมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุนการเผยแผ่ศาสนาธรรมทุก ๆ รูปแบบที่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและเหมาะสมกับภาวการณ์ยุคสมัย เพราะคณะพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามถือว่าการเผยแผ่หลักพระธรรมคำสั่งสอนอันถูกต้องดีงามเหมาะของพระพุทธเจ้าเป็นภาระหน้าที่สำคัญที่พระพุทธองค์และพระอริยสาวกตลอดจนคณาจารย์ในทุกยุคทุกสมัยได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนสร้างความสุขความเจริญแก่สังคมประเทศไทยและพระพุทธศาสนาก็มีความมั่นคงถาวรอีกด้วย

๒.๔ ภาวะผู้นำในการพัฒนาด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ภาวะผู้นำของคณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในด้านการสาธารณสงเคราะห์นั้น คณะสังฆาธิการได้มีการส่งเสริมและจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านการสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชน เพื่อเป็นการอนุเคราะห์สงเคราะห์พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เพราะงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์เป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญเป็นรูปธรรมอย่างยิ่งในการสร้างศรัทธาและเป็นการอำนวยความสะดวกและเป็นภาพลักษณ์ภาพพจน์อันเข้มแข็งในการให้การสงเคราะห์ของพระสงฆ์ไทยมาทุกยุคทุกสมัยมาแล้วสมกับที่กล่าวกับไว้ว่า “บวร” คือ บ้าน วัด โรงเรียน ล้วนต้องพึ่งพาอาศัยสงเคราะห์ซึ่งกันและกันเสมอ เพราะว่าพระและวัดต้องอาศัยประชาชนจึงจะสามารถตั้งอยู่ได้ ประชาชนและชุมชนและโรงเรียนก็ต้องอาศัยพระสงฆ์และวัดเช่นกันจึงจะสามารถตั้งดำรงอยู่ได้ ดังนั้นคณะพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามได้ดำเนินงานด้านการสาธารณสงเคราะห์เพื่ออำนวยประโยชน์ต่อประชาชนและชุมชนในด้านต่างๆ สามารถสรุปได้ดังนี้

๑) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำในการช่วยอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ และจัดกิจกรรมเกี่ยวกับ

พระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ เพื่ออำนวยความสะดวกและอนุเคราะห์สงเคราะห์ประชาชนและชุมชน

๒) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำในการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการประกอบงานการกุศลตามประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

๓) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมในการสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่ประชาชนและชุมชนตลอดจนองค์กรต่าง ๆ

๔) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำในการสนับสนุนส่งเสริมและแนะนำประชาชนเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีพที่เหมาะสมแก่ประชาชน โดยยึดตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๕) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำในการรณรงค์ให้อบรมให้ความรู้แนะนำทางราชาการและประชาชนและจัดกิจกรรมเพื่อป้องกันยาเสพติดแก่เด็กเยาวชนและชาวบ้านในชุมชน

๖) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำในการรณรงค์อบรมแนะนำและให้ความรู้แก่ประชาชน เด็กเยาวชนในชุมชนและสังคม ในด้านการป้องกันอบายมุขต่างๆ

๗) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำในการรณรงค์อบรมแนะนำให้ความรู้แก่ประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติและลดภาวะโลกร้อน โดยเฉพาะแม่น้ำแม่กลอง และแหล่งป่าไม้สำคัญของจังหวัดสมุทรสงคราม

๘) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำโดยการใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการหรือองค์กรต่างๆ กับประชาชนในชุมชน

๙) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำในการรณรงค์อบรมความรู้แก่ประชาชนในชุมชนในด้านข้อกฎหมาย/ความรู้ความเข้าในหลักประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพของประชาชน เพื่อประโยชน์และความสงบสุขของชุมชน

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำในด้านการสาธารณสงเคราะห์ประชาชนของสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้น ส่วนใหญ่มุ่งในการปฏิบัติงานดำเนินกิจกรรมส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในกิจการงานหรือสัมมาอาชีพและการป้องกันอบายมุขตลอดจนส่งเสริมอนุรักษ์แหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน และที่สำคัญนั้นมุ่งเน้นประโยชน์ให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้เป็นที่ตั้งและให้ชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีต่อกัน เมื่อประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้และมีความสามัคคีต่อกันแล้ว ก็จะสามารถพัฒนาชุมชนและสังคมตลอดจนสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้อย่างมั่นคงถาวรต่อไปได้อย่างไม่ยากเย็น

๒.๔ ภาวะผู้นำการพัฒนาด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ภาวะผู้นำของคณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในการส่งเสริมอนุรักษณ์ศิลปวัฒนธรรมนั้น จังหวัดสมุทรสงครามมีศิลปะวัฒนประเพณีทั้งที่เป็นของเก่าแต่โบราณอันมีคุณค่าแก่การศึกษาและอนุรักษ์มากและของศิลปวัฒนธรรมประเพณีใหม่เกิดขึ้นและมีผสมผสานกลมเกลือนกันอย่างลงตัวอย่างมีคุณค่า และเป็นภาระสำคัญที่พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามให้ความสำคัญอย่างมาก ดังนั้นงานพัฒนาในด้านการส่งเสริมอนุรักษณ์ศิลปะวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของคณะพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้น จึงพอสรุปได้ดังนี้

๑) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำโดยมีการสนับสนุนส่งเสริมและให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำโดยให้การสนับสนุนส่งเสริมการให้อบรมให้ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้รู้จักคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของชุมชนและของชาติ

๓) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำโดยให้สนับสนุนส่งเสริมการจัดกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดแก่อนุชนรุ่นหลัง

๔) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำโดยให้ความรู้ให้การสนับสนุนส่งเสริมให้เด็กเยาวชนและประชาชนในชุมชนได้เข้าจึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมและหวงแหนในมรดกศิลปวัฒนธรรมของบรรพชน

๕) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำโดยการให้ความรู้ให้คำแนะนำแก่ประชาชนเกี่ยวกับการประยุกต์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เห็นว่าเหมาะสมกับการปฏิบัติในสภาวะการณ์ยุคสมัยปัจจุบัน

๖) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำโดยการให้ใช้สถานที่ของวัดเป็นศูนย์กลางการอนุรักษ์ และจัดนิทรรศการที่เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรม

๗) คณะสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นผู้นำในการพัฒนาและมีความสนใจในการแสวงหาความรู้ในด้านศิลปวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของพระพุทธศาสนาและของชาติตลอดจนก่อตั้งพิพิธภัณฑ์เพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของประชาชนในชุมชนและท้องถิ่น[๑๗๕]

---

[๑๗๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕-๒๑.

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้น เป็นสิ่งสำคัญสิ่งจำเป็นยิ่งในการพัฒนา เพราะพระสังฆาธิการตระหนักว่าเป็นมรดกเป็นเอกลักษณ์อันล้ำค่าของชุมชน เป็นมรดกเป็นเอกลักษณ์ล้ำค่าของจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นมรดกเป็นเอกลักษณ์ล้ำค่าของพระพุทธศาสนา และเป็นเป็นมรดกเป็นเอกลักษณ์ล้ำค่าของชาติไทย อันเป็นบ่งบอกถึงความเป็นชาวพุทธ และความชาติไทย

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำและพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ปรากฏว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้หลายท่านหลายแนวทางที่สำคัญ ซึ่งผู้ศึกษาวิจัย ได้คัดสรรผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำเสนอ ดังนี้

๒.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ

นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัฒน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรมผู้นำจะต้องยึดหลัก “ธรรม” เช่น พรหมวิหาร๔ ธรรมาธิปไตย พละ ๔ และสัปปุริสธรรม ๗ เป็นต้น เป็นคุณธรรมสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างได้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้และนำพาหมู่คณะและสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป รูปแบบผู้นำที่พึ่งประสงค์ในยุคโลกาภิวัฒน์ที่เกิดจากการประยุกต์ของภาวะผู้นำตามแนวคิดตะวันตกและหลักพุทธธรรม ย่อมประกอบด้วยหลักการ ๓ ประการ คือ หลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาตน พัฒนาคน และพัฒนาระบบงานให้มีคุณภาพและสมบูรณ์แบบ[๑๗๖]

พระบุญเรือง ฐิตธมฺโมได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะวิธีแก้ปัญญาของพระพุทธเจ้า”, จากผลการวิจัยพบว่า ภาวะผู้นำคือ ผู้มีความรู้ความสามารถในการตัดสินใจในกานำพาตนเองและคณะองค์การให้ดำเนินไปได้ในสถานการณ์หนึ่งๆ ภาวะผู้นำนั้นยังขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพเป็นตัวส่งเสริม ในพระพุทธศาสนาแสดงหลักธรรมไว้สำหรับผู้นำ คือ หลักพรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ ฆราวาสธรรม ๔

---

[๑๗๖] นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๙), หน้า ก.

ทศพิธราชธรรม ๑๐ และจักรวรรดิวัตร๑๒ รวมลักษณะของหลักธรรมทั้งหมดแล้วจะต้องเกื้อหนุนให้นักปกครองประสบความสำเร็จในการปกครองทั้งสิ้น[๑๗๗]

พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฏฺฐเมธี (ศิริพันธ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท", จากการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำ เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และเป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ และความหมายของภาวะผู้นำ ยังมีมากมายแล้วแต่จะมีผู้นิยาม ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาการที่จะเป็นผู้นำที่ดีมีความสามารถ ก็ต้องสร้างภาวะผู้นำให้แก่ตนเองโดยเริ่มพัฒนาที่จิตใจของตน และยึดหลักธรรมในการบริหารงาน ส่วนหลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก ได้แก่ หลักราชสังคหวัตถุ หลักจักรวรรดิวัตร หลักสาราณียธรรม หลักทศพิธราชธรรม หลักอคติธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักสาราณียธรรม หลักอธิปไตย และหลักสัปปุริสธรรม นอกจากนี้ผู้นำต้องรู้จักใช้หลักธรรมในการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ในผลการศึกษายังพบว่าผู้นำที่มีปัญหาในการบริหารงานกับผู้ร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชาส่วนหนึ่งอันสืบเนื่องจากการขาดภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมดังกล่าวเป็นประการสำคัญ[๑๗๘]

พระสามารถ อานนฺโท ได้เสนอปริญญานิพนธ์เรื่อง ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ พบว่า ผู้นำโดยทั่วไปและภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม เป็นผู้นำที่มีลักษณะเป็นศูนย์รวม มีหลักการ มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินงาน มีการประเมินตน มีการรู้จักประมาณความพอดีในทุกกรณี รู้จักเวลาที่เหมาะในการดำเนินกิจการ รู้ระเบียบโครงสร้างของสังคม ตลอดจนรู้จักประเภทของบุคคลที่ควรคบหา ทำให้สามารถเป็นผู้นำที่เหมาะสมกับหน้าที่ และนำความสงบสุขมาสู่สังคมได้[๑๗๙]

สุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ :ศึกษาเฉพาะกรณีกำนันผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับ "ผู้นำ" ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ เช่น อัคคัญญสูตร ส่วนหลักพุทธธรรมที่แสดงถึง "ภาวะผู้นำ" ปรากฏในพระสูตร คือ ลักขณสูตร สัปปุริสสูตร ซึ่งเป็นคุณลักษณะของผู้นำตามหลักพุทธธรรม

---

[๑๗๗] พระบุญเรือง ฐิตธมฺโม, "การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า", **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

[๑๗๘] พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฏฺฐเมธี (ศิริพันธ์),"การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต รัฐประศาสนศาสตร**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

[๑๗๙] พระสามารถ อานนฺโท, "ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม", **ปริญญานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ ได้สอดคล้องกับแนวความคิดของนักคิดตะวันออกและตะวันตกต่างๆ ที่ได้กำหนดคุณสมบัติ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำที่พึงประสงค์ในสังคมไว้[๑๘๐]

จากการศึกษาทบทวนเอกสารงานวิจัยเรื่องเกี่ยวกับภาวะผู้นำแล้วมีความสอดคล้องกัน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำที่ดีมีประสิทธิภาพ คือผู้ที่ใช้อำนาจอิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการ โดยการใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกัน เพื่อมุ่งให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้ระบบคุณธรรมคือใช้หลักธรรมอาทิ หลักพรหมวิหารธรรม ธรรมาภิบาล หลักสัปปุริสธรรม เพื่อยึดเป็นหลักครองตน ครองคน ครองงาน จึงจะเป็นผู้นำที่สมบูรณ์มีคุณค่า

๒.๕.๒ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

จากการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน ปรากฏว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้หลายท่าน ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้คัดสรรผลงานนำเสนอ ดังนี้

กองแผนงาน กรมการศาสนา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน”, จากการวิจัยพบว่า กระบวนการบริหารของเจ้าอาวาสวัดทุกรูป มีกระบวนการแบบธรรมาธิปไตย กล่าวคือ การบริหารที่ทุกคนมีส่วนร่วมรับฟังข้อคิดเห็นในลักษณะการปรึกษาหารือ โดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน แบ่งเป็น ๒ ปัจจัย คือ

๑. ปัจจัยหลัก หรือปัจจัยโดยตรง ประกอบด้วย ความสามารถพิเศษหรือมองคุณลักษณะเฉพาะพิเศษของเจ้าอาวาส บุคลิกภาพ ภาวะผู้นำ เช่นความมีมนุษย์สัมพันธ์ ความซื่อสัตย์ ระยะเวลาในการบวช ระดับการศึกษา และกระบวนการบริหารในการทำงานอย่างเป็นระบบ เป็นต้น

๒. ปัจจัยเสริม หรือปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนได้แก่ สภาพแวดล้อม ทำเลที่ตั้ง บรรยากาศในวัด และการที่วัดมีลักษณะพิเศษเฉพาะเช่น เป็นโบราณสถาน มีโบราณวัตถุทางศิลปวัฒนธรรม และอื่น ๆ[๑๘๑]

---

[๑๘๐]สุรศักดิ์ ม่วงทอง,“พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ.

[๑๘๑]กองแผนงาน กรมการศาสนา, **ปัจจัยส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

พระมหาจรูญโรจน์ ปาโส ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม”, โดยมีวัตถุประสงค์ ๑.ศึกษาการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรมในชนบทภาคอีสาน รวมทั้งที่เป็นเครือข่ายของทางกลุ่มเสขิยธรรม ๒. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม ผลการศึกษาพบว่า หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์กับกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรมนำมาใช้อย่างผสมกลมกลืนได้ เรียนรู้จากกิจกรรมที่พระสงฆ์ได้ทำ การปลุกจิตสำนึกของชุมชนเพื่อเป้าหมายนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด บทบาทของพระนักพัฒนา พบว่าพระสงฆ์ควรเรียนรู้ตลอดเวลาและสร้างความเข้าใจในวิชาทางโลกจากสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมและชุมชน[๑๘๒]

พระมหาบุญมี วรรณวิเศษ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน) ผลการวิจัยพบว่าพระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัว มีอาชีพเกษตรกรรม แต่ฐานะการเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ขณะเข้าสู่ความเป็นสมณเพศ สังกัดพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ยึดถือธุดงควัตร เป็นเครื่องขัดเกลากิเลสเป็นพระสงฆ์ นักปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาของท่านมีอยู่ ๒ ด้าน คือ ด้านจิตใจ ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเน้นการนำไปปฏิบัติมากกว่าสอนให้รู้เท่านั้น ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษาสาธารณสุขและสาธารณะประโยชน์อื่น ๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ[๑๘๓]

พระมหาวิสมัญญา ทุยไธสงค์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชน เพื่อสร้างทุนชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี: กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราด”, มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และการประยุกต์หลักธรรมในการส่งเสริมองค์กรชุมชน โดยวิธีศึกษาวิจัยคุณภาพเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง กลุ่มและพื้นที่ที่ทำการศึกษา คือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ในอำเภอเมืองจังหวัดตราด จากผลการศึกษาได้พบว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เกิดจากพระสงฆ์ที่รับรู้ปัญหาของชุมชนจึงมีการประยุกต์หลักธรรมและปรับเปลี่ยนวิธีการสอน เพื่อ

---

[๑๘๒]พระมหาจรูญโรจน์ ปาโส, “การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม”,**วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต,** (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

[๑๘๓]พระมหาบุญมี อธิปุญโญ, “บทบาทของพระสังฆาธิการพัฒนาสังคม: ศึกษากรณีพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน)”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท**, (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๔), บทคัดย่อ.

ใช้แก้ปัญหาในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อสร้างทุนชุมชนและส่งเสริมการไว้เนื้อเชื่อใจกันและกัน[๑๘๔]

พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชุม เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลาวราภรณ์” จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน ด้วยการกระตุ้นปลูกจิตสำนึก นำเทคนิควิธีการในการเข้าถึงชุมชน การสื่อสารกับชุมชนผ่านการเทศบรรยาย ป้ายข้อความเสื่อด้วยหลักธรรม การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการพัฒนากิจกรรมกลุ่ม ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ชัดเจน คือชุมชนปลอกจากอบายมุขโดยขั้นตอนของกิจกรรมมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง[๑๘๕]

พระอุปกรณ์ ชูเชื้อ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า โดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการจัดการป่าด้วยการเป็นผู้ให้การศึกษา ผู้นำทางจิตใจ ผู้ให้การแนะนำส่งเสริมการประกอบอาชีพผู้นำด้านกิจกรรมกลุ่ม และผู้นำด้านการอนุรักษ์ป่า บทบาทดังกล่าวได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ จิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า[๑๘๖]

มาณี ไชยธีรานุวัฒศิริ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาท พระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ บทบาทด้านการอบรมตนทำวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนจริยธรรม แนวทางการดำรงชีวิตที่ดีงาม การอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การแต่งหนังสือทางพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณรให้ทันสมัย การสงเคราะห์

---

[๑๘๔]พระมหาวิสมัญญา ทุยไธสงค์, “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชนเพื่อสร้างทุนชุมชน:ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราด”,**วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์,** (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

[๑๘๕]พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์, “บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลาวราภรณ์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

[๑๘๖]พระอุปกรณ์ เชื้อนิล,”บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต,** (คณะสังคมศาสตร์:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

ประชาชนและพระสงฆ์ไม่ควรทำบทบาทในการทำนายโชคชะตาและการให้โชคลาภ (หวย) แก่ประชาชน ส่วนการปลุกเสกวัตถุมงคลนั้น พุทธศาสนิกชนบางส่วนในภาคใต้เห็นว่า เป็นบทบาทของพระสงฆ์เพราะถือว่าจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้แก่ประชาชน คุ้มครองความปลอดภัย และทำให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้าและกรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก ผลการวิจัยพบว่าบทบาทที่สำคัญที่สุดของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือการอบรมสั่งสอนจริยธรรมและแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดีงามถูกต้องให้แก่ประชาชนการอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การอบรมตนการทำวิปัสสนากรรมฐาน การสงเคราะห์ประชาชน บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การสอนประชาชนในฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การพัฒนาสถานเลี้ยงเด็ก โรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทาง การแต่งหนังสือพุทธศาสนา การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณร และการส่งเสริมวิชาชีพให้ชาวบ้าน[๑๘๗]

สมนึก อนันตวรวงศ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต ตามทัศนะของพระผู้นำวิชาการ”, โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาทัศนะของพระผู้นำทางวิชาการในมุมมองที่เกี่ยวกับการพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์หลักธรรม เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลกันต่อการพัฒนาชุมชนในอนาคต จากการศึกษาพบว่า การพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์หลักธรรม เพื่อให้ประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมไทยนั้น แต่สำหรับอนาคตยังต้องมีการปรับปรุงสถาบันสงฆ์ในประเด็นต่างๆ อีกมาก โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาและการพัฒนาคน ส่วนใหญ่มองไม่เห็นปัญหาสำหรับการพัฒนา[๑๘๘]

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนแต่ละท่านข้างต้นนั้นมีความสอดคล้องกัน ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำของพระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านจิตใจของชุมชนในท้องถิ่น พระสงฆ์จึงเป็นหลักแห่งความยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ และมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพัฒนาชุมชนมาก นอกจากการช่วยให้เกิดความสามัคคี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการประพฤติศีลธรรมในสังคมระดับหมู่บ้านแล้ว ฐานะของพระสงฆ์ที่ได้รับความเคารพนับถือและมีบทบาทภาวะผู้นำสำคัญในการควบคุมทางสังคมในระดับประเทศ เข้ากับหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า **พหุชนหิตายะ พหุชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ** ซึ่งแปลว่า เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก หรือแก่มวลมนุษยชาติ และทำกิจทุกอย่างเพื่อ

---

[๑๘๗]มาณี ไชยธีรานุวัฒศิริ และคณะ, “บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัฒน์ : กรณีศึกษาภาคกลางและภาคตะวันออก”, **(มหาวิทยาลัยมหิดล : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,** ๒๕๔๑), หน้า ก.

[๑๘๘]สมนึก อนันตวรวงศ์, ”สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยตามทัศนะผู้นำทางวิชาการ”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์,** (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

เห็นแก่ประโยชน์สุขของชาวโลก นี้คือจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของพระพุทธเจ้า และหมู่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่องภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือสถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านการพัฒนาจิตใจ ๒) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๓) ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ๔) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และ ๕) ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ดังแผนภาพที่ ๒.๒

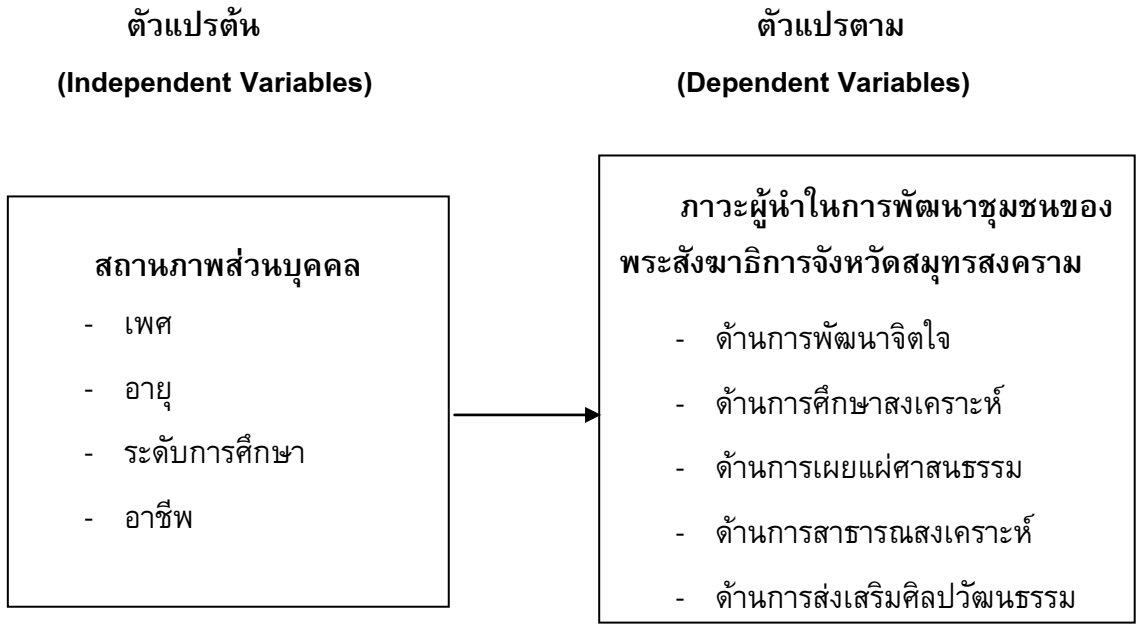

แผนภูมิที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

งานวิจัย เรื่องภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการศึกษาโดยการใช้ระเบียบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) มุ่งศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในการพัฒนาชุมชน โดยผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตามลำดับดังนี้

๑. ศึกษาหลักการ แนวคิดทฤษฎี ระเบียบ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. กำหนดกรอบแนวคิด หัวข้อปัญหา และวัตถุประสงค์ในการวิจัย

๓. กำหนดกลุ่มประชากร และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

๔. สร้างเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลการวิจัยร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษา

๕. นำเครื่องมือเสนอผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์

๖. ทดสอบเครื่องมือกับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย (Try out)

๗. ดำเนินการส่งข้อมูลให้กลุ่มตัวอย่าง และเก็บรวบรวมข้อมูล

๘. วิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลข้อมูล

๙. สรุปและรายงานผลการศึกษาวิจัย

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๒.๑ ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนในจังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน จำนวน ๑๙๔,๒๑๒ คน[๑]

๓.๒.๑ กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยผู้วิจัยได้ทำการสุ่มมาจากประชากรจำนวน ๑๙๔,๒๑๒ คน จากการเปิดตารางของยามาเน่ Taro Yamane[๒] ใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๔๐๐ คน โดยใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม (Cluster Sampling) โดยการแบ่งประชากรออกตามอำเภอ ได้ ๓ อำเภอ ตามสัดส่วนของประชากรรายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๓.๑

ตารางที่ ๓.๑ จำนวนกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามจำนวนอำเภอ

ลำดับ	ชื่ออำเภอ	จำนวนประชากร	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง	
			จำนวนแจก	ได้รับคืน
๑	อำเภอเมืองสมุทรสงคราม	๖๕,๕๔๓	๑๓๔	๑๓๔
๒	อำเภออัมพวา	๖๔,๗๓๗	๑๓๓	๑๓๓
๓	อำเภอบางคนที	๖๓,๙๓๒	๑๓๓	๑๓๓
	รวม ๓ อำเภอ	๑๙๔,๒๑๒ คน	๔๐๐ ชุด	๔๐๐ ชุด

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอน ลักษณะ และการตรวจสอบเครื่องมือ ดังนี้

---

[๑] สำนักงานสำรวจประชากรและสถิติ จังหวัดสมุทรสงคราม, ณ วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

[๒] สุวรีย์ ศิริโภคาภิรมย์, **การวิจัยทางการศึกษา**, (ลพบุรี : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

๓.๓.๑ ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือแบบสอบถาม

๑) ศึกษาหลักการและทฤษฎี ศึกษาเอกสาร ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จากเอกสาร และผลงานการวิจัยที่เคยมีผู้ดำเนินการวิจัยเอาไว้

๒) กำหนดกรอบแนวคิด ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๓) กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

๔) สร้างเครื่องมือ

๕) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

๖) นำเครื่องมือการวิจัยไปทดลองใช้กับประชากรที่มีลักษณะคล้ายกับกลุ่มตัวอย่างประชากรที่จะดำเนินการวิจัยเพื่อหาสัมประสิทธิ์ความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

๗) ปรับปรุงแก้ไข

๘) จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

๓.๓.๒ ลักษณะของเครื่องมือ

๑) ลักษณะของเครื่องมือสำหรับการแจกแบบสอบถาม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบของภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อใช้เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ ซึ่งเป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบ (Check List)

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ๕ ด้าน ซึ่งเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) แบ่งออกเป็น ดังนี้

๑. ด้านการพัฒนาจิตใจ มีคำถามทั้งหมด ๗ ข้อ ได้แก่ข้อที่ ๑–๗

๒. ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ มีคำถามทั้งหมด ๗ ข้อ ได้แก่ข้อที่ ๘-๑๔

๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม มีคำถามทั้งหมด ๗ ข้อ ได้แก่ข้อที่ ๑๕-๒๑

๔. ด้านการสาธารณสงเคราะห์ มีคำถามทั้งหมด ๗ ข้อ ได้แก่ข้อที่ ๒๒-๒๘

๕. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มีคำถามทั้งหมด ๗ ข้อ ได้แก่ข้อที่ ๒๙-๓๕

มีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

๕ หมายถึง ระดับความคิดเห็น**มากที่สุด**

๔ หมายถึง ระดับความคิดเห็น**มาก**

๓ หมายถึง ระดับความคิดเห็น**ปานกลาง**

๒ หมายถึง ระดับความคิดเห็น**น้อย**

๑ หมายถึง ระดับความคิดเห็น**น้อยที่สุด**

การแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดเกณฑ์[๓] ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น**มากที่สุด**

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น**มาก**

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น**ปานกลาง**

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น**น้อย**

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น**น้อยที่สุด**

ตอนที่ ๓ ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะอื่น ๆ ของภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open Ended Question)

๒) ลักษณะของเครื่องมือสำหรับการสัมภาษณ์

ในการวิจัยนี้ ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก Indetp Interview โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview) เป็นลักษณะเป็นคำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยสัมภาษณ์พระเถระของคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามผู้มีภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน จำนวน ๕ รูป ดังมีรายนามต่อไปนี้

๑. พระสมุทรวชิรโสภณ เจ้าคณะตำบลแม่กลอง

๒. พระครูสมุทรกวี เจ้าคณะอำเภอบางคนที

๓. พระครูสมุทรประภากร เจ้าคณะตำบลบางกระบือ

๔. พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ เจ้าคณะตำบลกระดังงา

๕. พระครูสถิตกมลธรรม เจ้าอาวาสวัดปากง่าม

---

[๓]ประกอบ กรรณสูตร, **สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๘.

๓.๓.๓ การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๑. ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบเครื่องมือที่สร้างไว้

๒. หาความเที่ยงตรง (Validity) โดยการนำแบบสอบที่สร้างเสร็จ เสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม จำนวน ๕ ท่าน ประกอบด้วย

๑) ดร.พิเชฐ ทั่งโต รักษาการรองหัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) ผศ.ดร.เติมศักดิ์ ทองอินทร์ อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓) ดร.ภัทรพล ใจเย็น รักษาการหัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔) พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตฺติปญฺโญ อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕) พระวันชัย ภทฺทจารี อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เพื่อพิจารณาทั้งในด้านเนื้อหาสาระ และโครงสร้างของคำถาม รูปแบบของแบบสอบถาม ตลอดจนภาษาที่ใช้และตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ โดยหาค่าดัชนีความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์รายข้อ (Index of Item-Objective Congruenu : IOC)[๔] ได้ค่าดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ ๐.๘๔๕

๓. หาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability)

นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้ว ไปทดลองใช้ (Try-out) กับประชาชนในจังหวัดราชบุรี ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน ๓๐ คน เพื่อหาความเชื่อมั่นด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟ่า (Alpha coefficient) ของครอนบาค (Cronbach)[๕] ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งหมด เท่ากับ .๙๔๗๕

---

[๔]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๓ - ๒๔๔.

[๕]Cronbach, Lee J. **Essentials of psychological testing,** 4 th ed., (New York: Harper & Row, 1971), p 79.

๔.นำแบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อขอความเห็นชอบ และจัดพิมพ์แบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์เป็นฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้ในการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถาม/การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

๑. การรวบรวมเอกสาร ผู้วิจัยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความ งานวิจัย และเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

๒. ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์ และขอหนังสืออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความร่วมมือไปยังหน่วยงานต่างๆ ของจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อข้อเก็บข้อมูลการวิจัย และเจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้ปกครองคณะสงฆ์เพื่อการสัมภาษณ์ จากนั้นดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓. ผู้วิจัยกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยทำการแจกแบบการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม (Cluster Sampling) กับกลุ่มเป้าหมาย คือ ประชาชนในจังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน ๔๐๐ คน ซึ่งในการแจกแบบสอบถามผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปแจก และเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเองพร้อมผู้ช่วยการวิจัย ระหว่างวันที่ ๑ – ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ รวมใช้ระยะเวลา ๑ เดือน

๔. ผู้วิจัยกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจ้าคณะพระสังฆาธิการ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเองพร้อมผู้ช่วยการวิจัย ระหว่างวันที่ ๑๕ – ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔ รวมใช้ระยะเวลา ๒ สัปดาห์

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม

๑. นำแบบสอบถามทั้งหมดมาตรวจสอบความสมบูรณ์ความถูกต้อง

๒. ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมการวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์

๓. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๑) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถามใช้ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒) ระดับความคิดเห็นจากการตอบแบบสอบถามของประชาชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างใช้สถิติการวิเคราะห์ คือ ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

๓) การเปรียบเทียบภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำแนกตามสถานภาพ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ ใช้การทดสอบค่าที (t–test) ในกรณีตัวแปรต้นสองตัว และการทดสอบค่าเอฟ (f-test) โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (one-way analysis of variance) ในกรณีตัวแปรต้นตั้งแต่สามตัวขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจึงทดสอบความแตกต่างรายคู่โดยวิธีการหาผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD)

๔) ข้อคำถามปลายเปิดที่แสดงปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะวิเคราะห์โดยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique)

๓.๕.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์

๑) จัดหมวดหมู่ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

๒) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique)

๓.๕.๓ วิธีการนำเสนอและรายงานผลการวิจัย

๑) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม นำเสนอโดยใช้ตารางประกอบด้วยค่าความถี่ และร้อยละ

๒) ข้อมูลเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นข้อมูลมาตราส่วนประเมินค่า นำเสนอในรูปแบบของตารางประกอบด้วยค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

๓) ข้อเสนอแนะจากคำถามปลายเปิด ในเรื่องความคิดเห็น ถึงปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม วิเคราะห์เนื้อหาสาระประเด็นสำคัญ แล้วนำเสนอเป็นการเขียนแบบความเรียง

๔) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าคณะผู้บริหารงานของคณะสงฆ์ จังหวัดสมุทรสงคราม ๕ รูป วิเคราะห์เนื้อหาสาระในประเด็นสำคัญ แล้วนำเสนอเป็นการเขียนแบบความเรียง

บทที่ ๔

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ผู้ศึกษานำแบบสอบถามที่รวบรวมได้ จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๔๐๐ ชุด มาวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์ โดยแบ่งการนำเสนอผลการศึกษาออกเป็น ๔ ตอน ดังต่อไปนี้

๔.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๔.๒ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

๔.๔ ปัญหาภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

๔.๕ ปัญหา ข้อเสนอแนะ และแนวทางการแก้ปัญหาภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

๔.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามสถานภาพ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ มีรายละเอียดดังตาราง ที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวน และค่าร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม (n = ๔๐๐)

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
๑. เพศ		
ชาย	**๒๑๕**	๕๓.๘
หญิง	๑๘๕	๔๖.๒
๒. อายุ		
ต่ำกว่า ๒๐ ปี	๕๖	๑๔.๐
๒๐ – ๓๐ ปี	๙๒	๒๓.๐
๓๑ – ๔๐ ปี	๑๑๕	๒๘.๗
๔๑ – ๕๐ ปี	๖๐	๑๕.๐
๕๑ – ๖๐ ปี	๕๒	๑๓.๐
๖๑ ปีขึ้นไป	๒๕	๖.๓
๓. ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	๗๖	๑๙.๐
มัธยมศึกษาตอนต้น	๘๘	๒๒.๐
มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	๑๐๖	๒๖.๕
อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	๔๖	๑๑.๕
ปริญญาตรี	๖๒	๑๕.๕
ปริญญาตรีขึ้นไป	๒๒	๕.๕
๔. อาชีพ		
ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ	๔๘	๑๒.๐
พนักงานเอกชน	๔๔	๑๑.๐
ธุรกิจส่วนตัว	๗๙	๑๙.๗
ค้าขาย	๖๒	๑๕.๕
เกษตรกรรม	๖๐	๑๕.๐
รับจ้าง	๕๑	๑๒.๘

ตารางที่ ๔.๑ (ต่อ)

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
๔. อาชีพ (ต่อ)		
แม่บ้าน	๓๐	๗.๕
นักเรียน/นักศึกษา	๒๖	๖.๕

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีจำนวนคือ ๒๑๕ คน คิดเป็นร้อย ๕๓.๘ และประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีอายุระหว่าง ๓๑ – ๔๐ ปี จำนวน ๑๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๘ มีระดับการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย/เทียบเท่า จำนวน ๑๐๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๕ ส่วนใหญ่มีอาชีพธุรกิจส่วนตัว จำนวน ๗๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๘

๔.๒ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุชมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ผลการวิเคราะห์ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม และรายด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการพัฒนาจิตใจ (๒) ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ (๓) ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม (๔) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และ (๕) ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มีรายละเอียดดังตารางที่ ๔.๒ – ๔.๗

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

(n = ๔๐๐)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	ระดับความคิดเห็นของประชาชน		
	$\overline{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. ด้านการพัฒนาจิตใจ	๓.๘๘	.๖๖๓	มาก
๒. ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์	๓.๔๑	.๖๙๘	ปานกลาง
๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม	๓.๒๗	.๗๐๘	ปานกลาง
๔. ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๓.๑๗	.๗๑๕	ปานกลาง
๕. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม	๒.๙๕	.๖๖๖	ปานกลาง
ภาพรวมทั้ง ๕ ด้าน	**๓.๓๓**	**.๕๘๙**	**ปานกลาง**

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๓๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ในด้านการพัฒนาจิตใจ ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘ ส่วนในด้านการจัดการศึกษา, ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม, ด้านการสงเคราะห์, ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม พบว่า ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการพัฒนาจิตใจ

(n = ๔๐๐)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ	ระดับความคิดเห็นของประชาชน		
	$\overline{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. พระสังฆาธิการมีการเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนเข้าใจหลักธรรมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินวิถีชีวิตในปัจจุบันได้	๔.๐๖	.๗๘๕	มาก
๒. พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมให้ประชาชนรักษาศีลอุโบสถทุกวันพระทั้งในช่วงเข้าพรรษาและนอกพรรษาเป็นประจำ	๓.๙๖	.๗๕๓	มาก
๓. พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน พร้อมอบรมความรู้ด้านศีล สมาธิ ปัญญาให้กับเด็กเยาวชน	๓.๙๐	.๘๔๒	มาก
๔. พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญของชาติ เช่น วันพ่อแห่งชาติและวันแม่แห่งชาติ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมเป็นต้น	๓.๘๐	.๘๔๕	มาก
๕. พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนเข้าวัด ศึกษา และปฏิบัติธรรมตามวิถีพุทธเพื่อเป็นคนดีของสังคม	๓.๖๙	.๗๘๘	มาก
๖. พระสังฆาธิการมีการให้คำปรึกษาทั้งปัญหาทางด้านจิตใจ และปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตให้แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อบรรเทาทุกข์แก่ประชาชน	๓.๕๙	.๘๓๖	มาก

ตารางที่ ๔.๓ (ต่อ)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ	ระดับความคิดเห็นของประชาชน		
	$\overline{X}$	S.D.	การแปลผล
๗. พระสังฆาธิการจัดให้มีการเทศนาอบรมแก่ประชาชนในด้านการพัฒนาจิตใจ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา (สมถะ/วิปัสสนา)	๓.๖๙	๓.๖๓๑	มาก
ภาพรวม	**๓.๘๘**	**.๖๖๓**	**มาก**

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาจิตใจ โดยภาพรวมแล้ว อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามอยู่ในระดับมากทุกข้อ

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการศึกษาสงเคราะห์

(n = ๔๐๐)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ	ระดับความคิดเห็นของประชาชน		
	$\overline{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. พระสังฆาธิการมีการจัดการศึกษาสงเคราะห์เน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมแก่เด็กเยาวชนและประชาชน	๓.๖๐	.๘๔๑	มาก
๒. พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้นในวัดเพื่อปลูกฝังคุณธรรม/จริยธรรมแก่เด็กเยาวชน	๓.๔๗	.๘๔๙	ปานกลาง
๓. พระสังฆาธิการมีการจัดสร้างอาคารเรียน/ห้องสมุด/จัดหาอุปกรณ์การศึกษา/อุปกรณ์การกีฬา ให้แก่โรงเรียนเพื่อให้สาธารณชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน	๓.๔๐	.๘๕๓	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๔ (ต่อ)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ	ระดับความคิดเห็นของประชาชน		
	$\overline{X}$	S.D.	การแปลผล
๔. พระสังฆาธิการมีการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์และแจกทุนการศึกษา เพื่อให้การศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กนักเรียนและเยาวชน	๓.๓๘	.๘๕๓	ปานกลาง
๕. พระสังฆาธิการมีการนำเด็กที่ขาดแคลนทุนทรัพย์เข้ามาอนุเคราะห์ เพื่อให้การศึกษาเรียนต่อในโรงเรียนปริยัติธรรม และในโรงเรียนต่างๆ ของรัฐ	๓.๓๙	.๘๖๖	ปานกลาง
๖. พระสังฆาธิการมีการมอบทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนและเยาวชนที่ยากจนขาดแคลนและบริจาคทรัพย์ส่วนตัวเพื่อการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กทั่วไป	๓.๓๕	.๘๕๑	ปานกลาง
๗. พระสังฆาธิการมีการให้การสนับสนุนพระสงฆ์ในการสอนศีลธรรม/จริยธรรมในโรงเรียน/สถานศึกษาแก่เด็กนักเรียนและประชาชน	๓.๓๒	.๘๕๓	ปานกลาง
ภาพรวม	**๓.๔๑**	**.๖๙๘**	**ปานกลาง**

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการจัดการศึกษา โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๑ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบดังนี้ในข้อที่ ๑. พระสังฆาธิการมีการจัดการศึกษาสงเคราะห์เน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมแก่เด็กเยาวชนและประชาชน ประชาชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ส่วนในข้ออื่น ๆ อยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม (n = ๔๐๐)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ	ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำ		
	$\overline{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. พระสังฆาธิการมีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมภายในวัดเพื่อเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน	๓.๔๒	.๘๓๑	ปานกลาง
๒. พระสังฆาธิการมีจัดแสดงพระธรรมเทศนา/อบรมศีลธรรม/สั่งสอนประชาชนทั้งภายในวัด ภายนอกวัดและในชุมชนต่างๆ	๓.๓๕	.๘๘๖	ปานกลาง
๓. พระสังฆาธิการมีการจัดทำหนังสือธรรระ/และสื่อธรรมะ ให้แก่ประชาชนและองค์กรต่างๆ ได้ศึกษาเรียนรู้ธรรมะเพื่อนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้	๓.๓๐	.๘๕๙	ปานกลาง
๔. พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา/จัดให้มีพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะภายในวัดและนอกวัด	๓.๒๑	.๘๒๓	ปานกลาง
๕. พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมสนับสนุน/อบรมพัฒนาพระวิทยากรให้เป็นบุคลากรที่มีความรู้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชน	๓.๑๗	.๘๖๐	ปานกลาง
๖. พระสังฆาธิการมีการจัดวัดให้เป็นเรียนรู้ด้านศีลสมาธิ ปัญญา สอนให้ประชาชนได้เข้ามาเรียนรู้ในวัดเพื่อรู้จักหน้าที่ตนเองและรู้จักผิดชอบชั่วดี	๓.๒๓	.๘๕๒	ปานกลาง
๗. พระสังฆาธิการมีทักษะและความรู้ในการเผยแผ่ธรรมให้เข้ายุคสมัยได้ และประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน	๓.๒๐	.๘๗๕	ปานกลาง
ภาพรวม	**๓.๒๗**	**.๗๐๘**	**ปานกลาง**

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๒๗ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการสาธารณสงเคราะห์

(n = ๔๐๐)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชมของพระสังฆาธิการ	ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำ		
	$\overline{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. พระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ	๓.๓๕	.๘๕๔	ปานกลาง
๒. พระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการประกอบงานการกุศลตามประเพณีท้องถิ่น	๓.๒๗	.๙๒๑	ปานกลาง
๓. พระสังฆาธิการเป็นผู้นำในการสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่ประชาชนและชุมชนตลอดจนองค์กรต่าง ๆ	๓.๒๒	.๘๖๑	ปานกลาง
๔. พระสังฆาธิการมีการแนะนำประชาชนเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีพที่เหมาะสมแก่ประชาชน โดยยึดตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	๓.๑๕	.๘๖๑	ปานกลาง
๕. พระสังฆาธิการมีการรณรงค์ให้ความรู้แนะนำทางราชาการและประชาชนและจัดกิจกรรมเพื่อป้องกันยาเสพติดแก่เด็กเยาวชนและชาวบ้านในชุมชน	๓.๑๒	.๘๕๗	ปานกลาง
๖. พระสังฆาธิการมีการรณรงค์อบรมแนะนำและให้ความรู้แก่ประชาชนและเด็กเยาวชน ในด้านการป้องกันอบายมุขต่าง ๆ	๓.๐๙	.๘๒๘	ปานกลาง
๗. พระสังฆาธิการมีการรณรงค์อบรมแนะนำให้ความรู้แก่ประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติและลดภาวะโลกร้อน	๓.๐๖	.๘๓๓	ปานกลาง
ภาพรวม	**๓.๑๗**	**.๗๑๕**	**ปานกลาง**

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ในภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๑๗ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในด้านการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ

ตารางที่ ๔.๗ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม (n = ๔๐๐)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ	ระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำ		
	$\overline{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. พระสังฆาธิการมีการสนับสนุนให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น	๓.๑๔	.๘๖๔	ปานกลาง
๒. พระสังฆาธิการมีการให้อบรมให้ความรู้แก่ประชาชนเพื่อให้รู้จักคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของชุมชนและของชาติ	๓.๑๐	.๘๕๕	ปานกลาง
๓. พระสังฆาธิการมีการนำและสนับสนุนการจัดกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดแก่อนุชนรุ่นหลัง	๓.๐๒	.๘๒๑	ปานกลาง
๔. พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมให้เด็กเยาวชนและประชาชนในชุมชนได้เข้าจึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมและหวงแหนในมรดกศิลปวัฒนธรรมของบรรพชน	๒.๙๙	.๘๒๓	ปานกลาง
๕. พระสังฆาธิการมีการให้คำแนะนำแก่ประชาชนเกี่ยวกับการประยุกต์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เห็นว่าเหมาะสมกับการปฏิบัติในสภาวะการณ์ปัจจุบัน	๒.๙๒	.๗๘๙	ปานกลาง
๖. พระสังฆาธิการมีการให้ใช้สถานที่ของวัดเป็นศูนย์กลางการอนุรักษ์ และจัดนิทรรศการที่เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรม	๒.๘๑	.๗๗๓	ปานกลาง
๗. พระสังฆาธิการมีการพัฒนาและมีความสนใจในการแสวงหาความรู้ในด้านศิลปวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของพระพุทธศาสนาและของชาติ	๒.๗๑	.๗๓๐	ปานกลาง
ภาพรวม	**๒.๙๕**	**.๖๖๖**	**ปานกลาง**

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชมของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการสงเสริมศิลปวัฒนธรรม ในภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๒.๙๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในด้านการสงเสริมศิลปวัฒนธรรม อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างตัวแปร ได้แก่ สถานภาพ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และประสบการณ์ในการเข้าวัด โดยแสดงการวิเคราะห์ด้วยค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation : S.D.) การทดสอบค่าที (t – test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ดังตารางที่ ๔.๘ – ๔.๑๘

สมมติฐานที่ ๑ ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๘ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามเพศ (n = ๔๐๐)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	เพศ				t	Sig.
	เพศชาย (๑๙๐ คน)		เพศหญิง (๒๑๐ คน)			
	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D.		
๑. ด้านการพัฒนาจิตใจ	๓.๘๗	.๖๔๔	๓.๘๘	.๖๘๕	-๐.๑๓๙	.๕๒๘
๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๓.๔๒	.๗๐๔	๓.๓๙	.๖๙๒	๐.๔๐๙	.๘๑๕
๓. ด้านการเผยแผ่	๓.๒๙	.๖๘๗	๓.๒๓	.๗๓๓	๐.๘๒๑	.๔๒๘
๔. ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๓.๑๕	.๖๙๖	๓.๒๐	.๗๓๘	-๐.๗๐๖	.๓๑๔
๕. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม	๓.๙๒	.๖๕๙	๒.๙๘	.๖๗๖	-๐.๘๔๒	.๗๖๘
ภาพรวม	**๓.๓๓**	**.๕๗๖**	**๓.๔๓**	**.๖๐๖**	**-๐.๐๙๙**	**.๓๒๔**

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม ด้วยวิธีการทดสอบค่าที (t - test) ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกัน ความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในทุกด้าน ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

สมมติฐานที่ ๒ ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๙ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามอายุ **(n = ๔๐๐)**

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	อายุ												F	Sig.
	ต่ำกว่า ๒๐ ปี (๕๖ คน)		๒๐– ๓๐ ปี (๙๒ คน)		๓๑ – ๔๐ ปี (๑๑๕ คน)		๔๑ – ๕๐ ปี (๖๐ คน)		๕๑ – ๖๐ ปี (๕๒ คน)		๖๑ ปีขึ้นไป (๒๕ คน)			
	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	$\overline{X}$	S.D	S.D	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D		
๑. ด้านการพัฒนาจิตใจ	๓.๙๘	.๖๓๖	๔.๐๕	.๖๕๕	๓.๘๒	.๖๐๕	๓.๗๙	.๖๙๘	๓.๗๒	.๗๓๖	๓.๘๔	.๖๖๘	๒.๖๑๒*	.๐๒๔
๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๓.๕๒	.๗๐๑	๓.๕๗	.๗๔๐	๓.๔๕	.๖๒๔	๓.๒๔	.๖๗๒	๓.๑๕	.๗๑๕	๓.๓๑	.๖๙๒	๓.๗๐๑*	.๐๐๓
๓. ด้านการเผยแผ่	๓.๓๖	.๖๗๘	๓.๒๗	.๗๒๗	๓.๓๙	.๖๗๓	๓.๐๖	.๗๑๙	๓.๑๑	.๗๒๒	๓.๒๖	.๗๐๑	๒.๔๙๗*	.๐๓๐
๔. ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๓.๓๒	.๖๙๐	๓.๒๒	.๗๕๑	๓.๑๘	.๗๐๒	๓.๐๖	.๖๘๙	๓.๐๖	,๗๖๘	๓.๑๗	.๖๒๖	๑.๐๘๘	.๓๖๗
๕. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม	๓.๐๒	.๖๒๒	๒.๙๗	.๗๑๘	๓.๐๔	.๖๐๒	๒.๙๕	.๖๙๓	๒.๗๘	.๗๐๓	๒.๖๗	.๕๒๕	๒.๑๑๖	.๐๖๓
ภาพรวม	**๓.๔๔**	**.๕๗๗**	**๓.๔๑**	**.๖๓๕**	**๓.๓๘**	**.๕๗๓**	**๓.๒๒**	**.๕๗๖**	**๓.๑๖**	**.๖๓๐**	**๓.๒๕**	**.๕๓๓**	**๒.๒๘๖***	**.๐๔๖**

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า ประชาชน ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม มีความแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชน ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาจิตใจ, ด้านการศึกษาสงเคราะห์และด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีความแตกต่างกัน ซึ่งยอมสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ที่ประชาชนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

ดังนั้นจึงได้ทำการเปรียบเทียบ ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้านภาพรวม ด้านการพัฒนาจิตใจ, ด้านการศึกษาสงเคราะห์, และด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำแนกตามอายุ ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD) รายละเอียดดังแสดงในตาราง ที่ ๔.๑๐ – ๔.๑๓

ตารางที่ ๔.๑๐ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามอายุ โดยภาพรวม (N = ๔๐๐)

อายุ		อายุ					
		ต่ำกว่า ๒๐ ปี	๒๐–๓๐ ปี	๓๑-๔๐ ปี	๔๑-๕๐ ปี	๕๑-๖๐ ปี	๖๐ ปีขึ้นไป
	$\overline{X}$	**๓.๔๔**	**๓.๔๑**	**๓.๓๘**	**๓.๒๒**	**๓.๑๖**	**๓.๒๕**
ต่ำกว่า ๒๐ ปี	**๓.๔๔**	-	๐.๐๓	๐.๐๖	๐.๒๒*	๐.๒๘*	๐.๑๙
๒๐-๓๐ ปี	**๓.๔๑**	-	-	๐.๐๓	๐.๑๙*	๐.๒๕*	๐.๑๖
๓๑-๔๐ ปี	**๓.๓๘**	-	-	-	๐.๑๕	๐.๒๒*	๐.๑๓
๔๑-๕๐ ปี	**๓.๒๒**	-	-	-	-	๐.๐๖	-๐.๐๓
๕๑-๖๐ ปี	**๓.๑๖**	-	-	-	-	-	-๐.๐๙
๖๐ ปีขึ้นไป	**๓.๒๕**	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า โดยภาพรวมแล้ว ประชาชนที่มีอายุระดับต่ำกว่า ๒๐ ปี และอายุระหว่าง ๒๐ - ๓๐ ปี มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม มากกว่า ประชาชนที่มีอายุในระดับอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ สำหรับประชาชนที่มีอายุในระดับอื่น ๆ มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๑ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามอายุ ด้านการพัฒนาจิตใจประชาชน (N = ๔๐๐)

อายุ	$\bar{X}$	อายุ					
		ต่ำกว่า ๒๐ ปี	๒๐–๓๐ ปี	๓๑-๔๐ ปี	๔๑-๕๐ ปี	๕๑-๖๐ ปี	๖๐ ปีขึ้นไป
		๓.๙๘	**๔.๐๕**	**๓.๘๒**	**๓.๗๙**	**๓.๗๒**	**๓.๘๔**
ต่ำกว่า ๒๐ ปี	**๓.๙๘**	-	-๐.๐๗	๐.๑๖	๐.๑๙	๐.๒๖*	๐.๑๔
๒๐-๓๐ ปี	**๔.๐๕**	-	-	๐.๒๓*	๐.๒๖*	๐.๓๓*	๐.๒๑
๓๑-๔๐ ปี	**๓.๘๒**	-	-	-	๐.๐๓	๐.๑๐	-๐.๐๒
๔๑-๕๐ ปี	**๓.๗๙**	-	-	-	-	๐.๐๗	-๐.๐๕
๕๑-๖๐ ปี	**๓.๗๒**	-	-	-	-	-	-๐.๑๒
๖๐ ปีขึ้นไป	**๓.๘๔**	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า ประชาชนที่มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี และมีอายุระหว่าง ๒๐ – ๓๐ ปี มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาจิตใจประชาชน มากกว่า ประชาชนที่มีอายุในระดับอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ สำหรับประชาชนที่มีอายุในระดับอื่น ๆ มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๒ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามอายุ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ (N = ๔๐๐)

อายุ		อายุ					
		ต่ำกว่า ๒๐ ปี	๒๐–๓๐ ปี	๓๑-๔๐ ปี	๔๑-๕๐ ปี	๕๑-๖๐ ปี	๖๐ ปีขึ้นไป
	$\overline{X}$	**๓.๕๒**	**๓.๕๗**	**๓.๔๕**	**๓.๒๔**	**๓.๑๕**	**๓.๓๑**
ต่ำกว่า ๒๐ปี	**๓.๕๒**	-	-๐.๐๕	๐.๐๗	๐.๒๘*	๐.๓๗*	๐.๒๑
๒๐-๓๐ ปี	**๓.๕๗**	-	-	๐.๑๒	๐.๓๓*	๐.๔๒*	๐.๒๖
๓๑-๔๐ ปี	**๓.๔๕**	-	-	-	๐.๒๑	๐.๓๐*	-๐.๑๔
๔๑-๕๐ ปี	**๓.๒๔**	-	-	-	-	๐.๐๙	-๐.๐๗
๕๑-๖๐ ปี	**๓.๑๕**	-	-	-	-	-	-๐.๑๖
๖๐ ปี ขึ้นไป	**๓.๓๑**	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๒ พบว่า ประชาชนที่มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี และมีอายุระหว่าง ๒๐ – ๓๐ ปี และมีอายุระหว่า ๓๑-๔๐ ปี มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ มากกว่า ประชาชนที่มีอายุในระดับอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ สำหรับประชาชนที่มีอายุในระดับอื่น ๆ มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๓ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามอายุ ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม (N = ๔๐๐)

อายุ	$\bar{X}$	อายุ					
		ต่ำกว่า ๒๐ ปี	๒๐–๓๐ ปี	๓๑-๔๐ ปี	๔๑-๕๐ ปี	๕๑-๖๐ ปี	๖๐ ปีขึ้นไป
		๓.๑๘	**๓.๑๒**	**๓.๒๗**	**๒.๘๘**	**๒.๙๑**	**๒.๙๗**
ต่ำกว่า ๒๐ปี	**๓.๑๘**	-	๐.๐๖	-๐.๐๙	๐.๐๓*	๐.๒๗	๐.๒๑
๒๐-๓๐ ปี	**๓.๑๒**	-	-	-๐.๑๕	๐.๒๔	๐.๒๑	๐.๑๕
๓๑-๔๐ ปี	**๓.๒๗**	-	-	-	๐.๓๙*	๐.๓๖*	๐.๓๐
๔๑-๕๐ ปี	**๒.๘๘**	-	-	-	-	-๐.๐๓	-๐.๐๙
๕๑-๖๐ ปี	**๒.๙๑**	-	-	-	-	-	-๐.๐๖
๖๐ ปี ขึ้นไป	**๒.๙๗**	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๓ พบว่า ประชาชนที่มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี และมีอายุระหว่าง ๓๑ - ๔๐ ปี มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม มากกว่า ประชาชนที่มีอายุในระดับอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ สำหรับประชาชนที่มีอายุในระดับอื่น ๆ มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๓ ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๔ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามระดับการศึกษา **(n = ๔๐๐)**

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	ระดับการศึกษา												F	Sig.
	ประถมศึกษาปีที่ ๖ (๗๖ คน)		มัธยมศึกษาตอนต้น (๘๘ คน)		มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า (๑๐๖ คน)		อนุปริญญาหรือเทียบเท่า (๔๖ คน)		ปริญญาตรี (๖๒ คน)		ปริญญาตรีขึ้นไป (๒๒ คน)			
	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	$\overline{X}$	S.D	S.D	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D		
๑.ด้านการพัฒนาจิตใจ	๓.๘๗	.๖๐๖	๓.๗๙	.๗๑๗	๓.๙๑	.๖๔๘	๓.๘๙	.๖๖๐	๓.๗๗	.๖๐๖	๓.๖๔	.๘๑๖	๑.๒๙๕	.๒๖๕
๒.ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๓.๓๒	.๗๔๓	๓.๕๐	.๗๑๘	๓.๕๑	.๖๔๕	๓.๔๘	.๖๖๘	๓.๒๒	.๖๔๗	๓.๒๕	.๗๘๘	๒.๓๔๖*	.๐๔๑
๓.ด้านการเผยแผ่	๓.๒๑	.๗๐๙	๓.๒๓	.๗๔๒	๓.๔๐	.๖๔๒	๓.๔๔	.๗๒๔	๓.๑๐	.๖๖๑	๓.๐๓	.๘๒๘	๒.๖๘๐*	.๐๒๑
๔..ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๓.๑๑	.๗๒๙	๓.๒๔	.๗๐๕	๓.๒๑	.๖๙๖	๓.๒๗	.๘๑๘	๓.๐๔	.๖๔๔	๓.๑๖	.๗๖๖	.๘๙๓	.๔๘๖
๕.ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม	๒.๘๗	.๖๒๑	๓.๐๓	.๖๖๙	๓.๐๐	.๖๕๖	๒.๙๙	.๗๓๐	๒.๘๓	.๖๐๒	๒.๘๘	.๘๖๓	๑.๑๐๐	.๓๖๐
ภาพรวม	๓.๒๘	.๕๘๘	๓.๔๐	.๖๓๐	๓.๔๑	.๕๔๕	๓.๔๑	.๖๑๑	๓.๑๙	.๕๒๔	๓.๑๙	.๖๙๑	๑.๘๓๑	.๑๐๖

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๔ พบว่า ประชาชน ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ประชาชนมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ซึ่งเป็นยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนในด้านการพัฒนาจิตใจ, ด้านการสาธารณสงเคราะห์, และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ที่ประชาชนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

ดังนั้นจึงได้ทำการเปรียบเทียบ ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้านการศึกษาสงเคราะห์, และด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม จำแนกตามระดับการศึกษา ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD) รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๑๕ – ๔.๑๖

ตารางที่ ๔.๑๕ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามระดับการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ (N = ๔๐๐)

ระดับการศึกษา	$\overline{X}$	ระดับการศึกษา					
		ประถมศึกษา	มัธยมศึกษาตอนต้น	มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	ปริญญาตรี	ปริญญาตรีขึ้นไป
	๓.๓๒	**๓.๕๐**	**๓.๕๑**	**๓.๔๘**	**๓.๒๒**	**๓.๒๕**
ประถมศึกษา	**๓.๓๒**	-	-๐.๑๘	-๐.๑๙	-๐.๑๖	๐.๑๐	๐.๐๗
มัธยมศึกษาตอนต้น	**๓.๕๐**	-	-	-๐.๐๑	๐.๐๒	๐.๒๘*	๐.๒๕
มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	**๓.๕๑**	-	-	-	๐.๐๓	๐.๒๙*	๐.๒๖
อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	**๓.๔๘**	-	-	-	-	๐.๒๖	๐.๒๓
ปริญญาตรี	**๓.๒๒**	-	-	-	-	-	-๐.๐๓
ปริญญาตรีขึ้นไป	**๓.๒๕**	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๕ พบว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ มากกว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาในระดับอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ สำหรับประชาชนที่มีการศึกษาในระดับอื่น ๆ มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๖ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามระดับการศึกษา ด้านการการเผยแผ่ศาสนธรรม (N = ๔๐๐)

ระดับการศึกษา	$\overline{X}$	ระดับการศึกษา					
		ประถมศึกษา	มัธยมศึกษาตอนต้น	มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	ปริญญาตรี	ปริญญาตรีขึ้นไป
	๓.๒๑	**๓.๒๓**	**๓.๔๐**	**๓.๔๔**	**๓.๑๐**	**๓.๐๓**
ประถมศึกษา	**๓.๒๑**	-	-๐.๐๒	-๐.๑๙	-๐.๒๓	๐.๑๑	๐.๑๘
มัธยมศึกษาตอนต้น	**๓.๒๓**	-	-	-๐.๑๗	-๐.๒๑	๐.๑๓	๐.๒๐
มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	**๓.๔๐**	-	-	-	-๐.๐๔	๐.๓๐*	๐.๓๗*
อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	**๓.๔๔**	-	-	-	-	๐.๓๔*	๐.๔๑*
ปริญญาตรี	**๓.๑๐**	-	-	-	-	-	๐.๐๗
ปริญญาตรีขึ้นไป	**๓.๐๓**	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๖ พบว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่า มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มากกว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาในระดับอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ สำหรับประชาชนที่มีการศึกษาในระดับอื่น ๆ มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ ๔ ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชาชุมชน แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๗ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามอาชีพ **(n = ๔๐๐)**

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	อาชีพ																F	Sig.
	ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ (๔๘ คน)		พนักงานเอกชน (๔๔ คน)		ธุรกิจส่วนตัว (๗๙ คน)		ค้าขาย (๖๒ คน)		เกษตรกรรม (๖๐ คน)		รับจ้าง (๕๑ คน)		แม่บ้าน (๓๐ คน)		นักเรียน/นักศึกษา (๒๖ คน)			
	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D	$\overline{X}$	S.D		
๑.ด้านการพัฒนาจิตใจ	๓.๙๕	.๖๖๖	๓.๘๗	.๗๐๑	๓.๗๑	.๖๗๑	๔.๐๗	.๖๐๓	๓.๘๗	.๖๐๙	๓.๘๙	.๗๖๑	๓.๙๐	.๖๒๓	๓.๗๖	.๕๙๒	๑.๖๗๑	.๑๑๕
๒.ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๓.๔๑	.๗๙๗	๓.๓๘	.๖๗๖	๓.๒๙	.๖๙๑	๓.๖๐	.๖๕๖	๓.๔๖	.๗๐๐	๓.๓๐	.๗๖๒	๓.๕๑	.๕๕๑	๓.๓๕	.๖๓๕	๑.๓๒๒	.๒๓๘
๓.ด้านกาเผยแผ่	๓.๓๕	.๗๔๑	๓.๑๔	.๖๗๕	๓.๑๕	.๗๔๖	๓.๔๑	.๖๗๘	๓.๒๙	.๖๕๓	๓.๒๕	.๗๘๒	๓.๔๐	.๖๔๔	๓.๑๖	.๖๔๑	๑.๒๗๘	.๒๖๐
๔..ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๓.๒๕	.๗๐๒	๓.๐๘	.๖๕๓	๓.๐๐	.๗๔๕	๓.๓๗	.๖๓๑	๓.๑๓	.๗๔๓	๓.๑๓	.๗๖๖	๓.๔๔	.๖๕๒	๓.๑๔	.๗๒๓	๒.๑๘๐*	.๐๓๕
๕.ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม	๒.๙๔	.๖๔๘	๒.๘๙	.๖๗๖	๒.๘๖	.๖๘๙	๓.๐๓	.๖๗๘	๓.๐๔	.๖๕๓	๒.๙๓	.๖๕๐	๓.๑๗	.๕๙๙	๒.๗๑	.๖๘๑	๑.๔๒๙	.๑๙๒
ภาพรวม	**๓.๓๘**	**.๕๙๘**	**๓.๒๗**	**.๕๗๗**	**๓.๒๐**	**.๖๑๗**	**๓.๔๙**	**.๕๖๐**	**๓.๓๖**	**.๕๕๒**	**๓.๓๐**	**.๖๒๘**	**๓.๔๘**	**.๕๕๙**	**๓.๒๓**	**.๕๔๕**	**๑.๗๘๗**	**.๐๘๘**

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๗ พบว่า ประชาชน ที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ที่ประชาชน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนในด้านอื่น ๆ ประชาชนมีความคิดเห็นไม่แตกต่าง ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

ดังนั้นจึงได้ทำการเปรียบเทียบ ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้านการสาธารณสงเคราะห์ จำแนกตามอาชีพ ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD) รายละเอียดดังแสดงในตาราง ที่ ๔.๑๘

ตารางที่ ๔.๑๘ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) จำแนกตามอาชีพ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

(n = ๔๐๐)

อาชีพ		อาชีพ							
		ข้าราชการ/ พนักงานของรัฐ	พนักงานเอกชน	ธุรกิจส่วนตัว	ค้าขาย	เกษตรกรรม	รับจ้าง	แม่บ้าน	นักเรียน/ นักศึกษา
	$\overline{X}$	๓.๒๕	๓.๐๘	๓.๐๐	๓.๓๗	๓.๑๓	๓.๑๓	๓.๔๔	๓.๑๔
ข้าราชการ/ พนักงานของรัฐ	๓.๒๕	-	๐.๑๗	๐.๒๕	-๐.๑๒	๐.๑๒	๐.๑๒	-๐.๑๙	๐.๑๑
พนักงานเอกชน	๓.๐๘	-	-	๐.๐๘	-๐.๒๙*	-๐.๐๕	-๐.๐๕	-๐.๓๖*	-๐.๐๖
ธุรกิจส่วนตัว	๓.๐๐	-	-	-	-๐.๓๗*	-๐.๑๓	-๐.๑๓	-๐.๔๔*	-๐.๑๔
ค้าขาย	๓.๓๗	-	-	-	-	๐.๒๔	๐.๒๔	-๐.๐๗	๐.๒๓
เกษตรกรรม	๓.๑๓	-	-	-	-	-	๐.๐๐	-๐.๓๑	-๐.๐๑
รับจ้าง	๓.๑๓	-	-	-	-	-	-	-๐.๓๑	-๐.๐๑
แม่บ้าน	๓.๔๔	-	-	-	-	-	-	-	๐.๓๐
นักเรียน/นักศึกษา	๓.๑๔	-	-	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๘ พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพค้าขาย และแม่บ้าน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ด้านการสาธารณสงเคราะห์ มากกว่า ประชาชนที่มีอาชีพด้านต่าง ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ สำหรับประชาชนที่มีอาชีพอื่น ๆ มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๙ สรุปโดยภาพรวมการเปรียบเทียบภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ตามสมมติฐานที่ ๑-๔

สถานภาพส่วนบุคคล	ด้านการพัฒนาจิตใจ		ด้านการศึกษาสงเคราะห์		ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม		ด้านการสาธารณสงเคราะห์		ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม	
	ยอมรับสมมติฐาน	ปฏิเสธสมมติฐาน	ยอมรับสมมติฐาน	ปฏิเสธสมมติฐาน	ยอมรับสมมติฐาน	ปฏิเสธสมมติฐาน	ยอมรับสมมติฐาน	ปฏิเสธสมมติฐาน	ยอมรับสมมติฐาน	ปฏิเสธสมมติฐาน
๑. เพศ		✓		✓		✓		✓		✓
๒. อายุ	✓		✓		✓			✓		✓
๓. ระดับการศึกษา		✓	✓		✓			✓		✓
๔ อาชีพ		✓		✓			✓			✓

จากตารางที่ ๔.๑๙ สรุปได้ว่า

ด้านการพัฒนาจิตใจ พบว่า ประชาชนที่มีอายุ ที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม แตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มี เพศ ระดับการศึกษา และอาชีพที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่าประชาชนที่มีอายุ ระดับการศึกษาที่ต่างกันมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม แตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มีเพศ และอาชีพที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม พบว่าประชาชนที่มีอายุ ระดับการศึกษาที่แตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม แตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มีเพศ และอาชีพที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม แตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มีเพศ อายุ และระดับการศึกษาที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม พบว่า ประชาชนที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๔.๔ ปัญหาภาวะ อุปสรรคของภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ปัญหาภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการพัฒนาจิตใจ (๒) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ (๓) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (๔) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และ (๕) ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ดังปรากฏตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๒๐ ปัญหา อุปสรรค และข้อแสนอแนะของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการพัฒนาจิตใจ (๒) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ (๓) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (๔) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และ (๕) ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ดังปรากฏตามตารางต่อไปนี้

ปัญหา และอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
๑. ด้านการพัฒนาจิตใจ - ภาวะผู้นำในการพัฒนาจิตใจคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามยังขาดแผนงานที่เป็นระบบที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ต่างคนต่างทำไร้ทิศทางในการปฏิบัติงานที่เป็นรูปธรรม - การจัดกิจกรรมในด้านพัฒนาจิตใจของคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามเน้นพิธีการมากเกินไป ไม่ปรับประยุกต์ใช้ให้เข้ากับภาวการณ์ในยุคปัจจุบัน ทำให้ขาดความสัมพันธ์ ขาดความร่วมมือกับประชาชนในบางกลุ่มบางพวก - คณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามยังขาดบุคลากรในการทำงานด้านการพัฒนาจิตใจแก่ประชาชนอีกมากและทำงานเชิงรับมากกว่าเชิงรุก พร้อมขาดการติดตามและประเมินผลการทำงาน ทำให้การปฏิบัติงานขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล	- คณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามต้องมีการวางแผนงานร่วมกัน และทำงานเป็นระบบที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน และมีทิศทางในการดำเนินการพัฒนาจิตใจในแนวทางเดียวกัน และต้องทำงานเป็นเครือข่ายร่วมกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น - คณะสงฆ์ควรปรับประยุกต์กิจกรรมการพัฒนาจิตใจให้เหมาะสม เน้นการพัฒนาจิตใจที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับสถานการณ์ยุคปัจจุบันและกลุ่มชนที่ร่วมกิจกรรม ไม่ควรเน้นพิธีกรรมจนมากเกินไปจนเกิดความเบื่อหน่าย - คณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามต้องเร่งสร้างเสริมบุคลากรที่มีความชำนาญการในด้านการพัฒนาจิตใจเพื่อออกปฏิบัติงานทั้งในเชิงรับและเชิงรุก พร้อมทั้งต้องมีการติดตามผลประเมินผลกระทบเพื่อปรับปรุงแนวทางในการทำงานด้านนี้ต่อไป

ตารางที่ ๔.๒๐ (ต่อ)

ปัญหา และอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
๒. ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ - การจัดการศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งในส่วนของพระภิกษุสามเณร คฤหัสถ์และเด็กเยาวชน ยังไม่สมบูรณ์แบบเกือบทุกด้าน ทั้งขาดแผนงาน ขาดบุคลากรที่มีคุณภาพ ขาดงบประมาณในการปฏิบัติงาน และที่สำคัญขาดการใส่ใจจากเจ้าคณะพระสังฆาธิการ - พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ขาดหลักสูตรการศึกษาอบรม เฉพาะสำหรับพระภิกษุ/สามเณร ที่บรรพชาอุปบทในระยะเวลาอันจำกัด ตลอดจนประชาชนที่เข้ามาศึกษาธรรมในช่วงระยะเวลาสั้นๆ - พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามยังขาดการสนับสนุนพระสงฆ์ให้มีบทบาทในการสอนศีลธรรม/จริยธรรมในโรงเรียน/สถานศึกษาแก่เด็กนักเรียนและประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม เท่าที่ทำอยู่เป็นแค่ส่วนเล็กน้อยเท่านั้นเอง	- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามควรปรับปรุง และส่งเสริมด้านการศึกษาในทุกด้าน ทั้งในส่วนของพระภิกษุสามเณรและของคฤหัสถ์ ตลอดจนเด็กและเยาวชน รวมทั้งกำหนดนโยบาย แผนงานด้านนี้โดยเฉพาะทั้งต้องเพิ่มบุคลากร งบประมาณตลอดจนความเสียสละทุ่มเทกับงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้มาก - พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามควรจัดทำหลักสูตรเฉพาะที่ใช้ในศึกษาอบรมในช่วงระยะเวลาอันสั้น เพื่อเปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณร ตลอดจนประชาชนที่มีเวลาบรรพชาอุปสมบท และมีเวลาช่วงจำกัดในการศึกษาน้อยได้ศึกษาเรียนรู้ - พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องให้การสนับสนุนพระสงฆ์ให้มีบทบาทในการสอนศีลธรรม/จริยธรรมในโรงเรียน/สถานศึกษาแก่เด็กนักเรียนและประชาชนอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนและต้องมีประสิทธิภาพด้วย
๓. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา - พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามยังขาดการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมภายในวัดเพื่อเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน และเท่าที่มีอยู่ก็ไม่มีทิศทาง ไม่มีหลักสูตรและแนวทางการปฏิบัติที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน	- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องให้การส่งเสริมสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมภายในวัดเพื่อเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน พร้อมทั้งมีจัดทำหลักสูตรและแนวทางการปฏิบัติที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ตารางที่ ๔.๒๐ (ต่อ)

ปัญหาและอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามมีการจัดกิจกรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาภายนอกหรือเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกน้อยมากทำให้เข้าถึงประชาชนที่ไม่มีเวลาเข้าวัดได้อยากมาก	- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามควรมีการส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาภายนอกโดยเน้นการข้าถึงและการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นการเผยแผ่เชิงรุก
- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามขาดการส่งเสริมสนับสนุน/อบรมพัฒนาพระวิทยากรให้เป็นบุคลากรที่มีความรู้และมีประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเท่าที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอกับความต้องการ	- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องให้การส่งเสริมสนับสนุน/อบรมพัฒนาพระวิทยากรให้เป็นบุคลากรที่มีความรู้และมีประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เพียงพอกับความต้องการของประชาชน
- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามส่วนใหญ่ยังขาดทักษะและความรู้ในการเผยแผ่ธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัย ขาดเครื่องมือสื่ออุปกรณ์ในการเผยแผ่ที่ทันสมัยและเหมาะสมตามสภาวะสถานการณ์	- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องให้การสนับสนุน และเสียสละในทุกด้านให้กับการเผยแผ่ธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัยและควรสนับสนุนเครื่องมือสื่ออุปกรณ์ในการเผยแผ่ที่ทันสมัยและเหมาะสมตามสภาวะสถานการณ์
๔. ด้านการสาธารณสงเคราะห์	
- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามให้ความสนใจและมีบทบาทน้อยมากการในความเป็นผู้นำในการสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่ประชาชนและชุมชนตลอดจนองค์กรต่าง ๆ	- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องให้ความสนใจและเพิ่มบทบาทในความเป็นผู้นำในการสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่ประชาชนและชุมชนตลอดจนองค์กรต่าง ๆ
- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามขาดความรู้ทักษะ และให้การสนับสนุนประชาชนเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีพที่เหมาะสมแก่ประชาชน โดยยึดตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องให้การสนับสนุนประชาชนเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีพที่เหมาะสมแก่ประชาชนโดยยึดตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ตารางที่ ๔.๒๐ (ต่อ)

ปัญหาและอุปสรรค	ข้อเสนอแนะ
- พระสังฆาธิการขาดการให้ความรู้และไม่สนใจในการรณรงค์อบรมแนะนำให้ความรู้แก่ประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติและลดภาวะโลกร้อน	- พระสังฆาธิการต้องให้ความรู้และให้ความสนใจในการรณรงค์อบรมแนะนำให้ความรู้แก่ประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติและลดภาวะโลกร้อน
๕. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม - พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้นมีการก่อสร้าง และการซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างศาสนสมบัติของวัดและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ควรมุ่งการใช้งานเป็นหลักและควรสร้างให้เหมาะสมและเท่าที่จำเป็น - พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามขาดการจัดกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดแก่อนุชนรุ่นหลังอย่างเป็นระบบและยังยืน ไม่เป็นระบบและไร้ทิศทาง - พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามยังขาดความรู้ความเข้าใจตลอดจนการคำแนะนำแก่ประชาชนเกี่ยวกับการประยุกต์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เหมาะสมกับการปฏิบัติในสภาวะการณ์ปัจจุบัน	- พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้นมีการก่อสร้าง และการซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างศาสนสมบัติของวัดและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ควรมุ่งการใช้งานเป็นหลักและควรสร้างให้เหมาะสมและเท่าที่จำเป็น - พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องสนับสนุนส่งเสริมการจัดกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดแก่อนุชนรุ่นหลังอย่างเป็นระบบและยังยืนเป็นระบบและมีเครือข่ายการทำงานร่วมกันทั้งจังหวัดสมุทรสงคราม - พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องสร้างภาวะผู้นำและความรู้ให้การคำแนะนำแก่ประชาชนเกี่ยวกับการประยุกต์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เหมาะสมกับการปฏิบัติในสภาวะการณ์ปัจจุบัน

๔.๕ ผลการสัมภาษณ์ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จำนวน ๕ รูป ดังนี้

๑. พระสมุทรวชิรโสภณ เจ้าคณะตำบลแม่กลอง

๒. พระครูสมุทรกวี เจ้าคณะอำเภอบางคนที

๓. พระครูสมุทรประภากร เจ้าคณะตำบลบางกระบือ

๔. พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ เจ้าคณะตำบลกระดังงา

๕. พระครูสถิตกมลธรรม เจ้าอาวาสวัดปากง่าม

ผลจากการสัมภาษณ์ สรุปได้ดังนี้

๑. โดยภาพรวมภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์ ในยุคปัจจุบันนี้ เป็นอย่างไรบ้าง

โดยภาพรวมแล้วภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามนั้นมีความสำคัญมาก เจ้าคณะสังฆาธิการมีตั้งใจและมีความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนาประชานเกือบในทุกด้าน เพราะเป็นงานที่คณะสงฆ์จะต้องถือปฏิบัติตามแนวหลักการของพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว เจ้าคณะพระสังฆาธิการต้องมีการปรับประยุกต์กระบวนการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นและในบริเวณรอบวัดของตน แต่ต้องไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัยและหลักกฎหมายของบ้านเมืองด้วย ต้องมีแนวร่วมฝ่ายบ้านเมืองทั้งในส่วนท้องถิ่นเอง และในระดับอำเภอและระดับจังหวัดเข้ามาช่วยสนับสนุนส่งเสริม การพัฒนาชุมชนถึงจะเจริญพัฒนาไปพร้อม ๆ กันทั้งในส่วนของวัดและชุมชน

๒. ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการพัฒนาจิตใจให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

โดยภาพรวมแล้ว พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามมีความตั้งใจทำกันและการพัฒนารูปแบบมากกว่าสมัยก่อนมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันนี้พระภิกษุรุ่นใหม่ ๆ ท่านมีความรู้ทั้งทางโลกทางธรรมกันมาก และมีความรู้ความเข้าใจในการอบรมพัฒนาจิตใจประชาชน โดยเฉพาะเด็กเยาวชนและนักเรียน ตลอดจนเจ้าคณะผู้ปกครองก็ให้การสนับสนุนเรื่องการพัฒนาจิตใจมาก คือมอบหมายให้วัดที่มีกำลังมีศักยภาพ มีบุคลากรและมีความพร้อมสามารถสามารถตั้งสถานปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในวัดของตนได้ ดังนั้นจึงนับได้ว่างานด้านการพัฒนาจิตใจประชาชนของคณะสงฆ์กำลังมีการพัฒนาไปสู่แนวทางและทิศทางที่ดีเป็นมรรคเป็นผล

๓. ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

โดยภาพรวมแล้ว พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้น ให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาสงเคราะห์มาก เป็นการสนองนโยบายนโยบายของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคณะใหญ่หนกลางที่มีการกำหนดให้พระสังฆาธิการจะต้องตั้งทุน แจกทุน และอุดหนุนสงเคราะห์ด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้มาก ดังนั้นพระสังฆาธิการทุกวัดจะต้องแจกทุนการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนตามสถานศึกษาต่าง ๆ เป็นการสงเคราะห์ชุมชนตามกำลังที่ตนมีนับว่าคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามนั้นมีความเสียสละและมีความตั้งใจในเรื่องนี้มาก โดยเฉพาะยิ่งวัดใดมีโรงเรียนในสังกัดของวัดตนนั้นยิ่งต้องให้การสงเคราะห์ให้มากเพราะถือว่าโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของวัด

๔. ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

โดยภาพรวม พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมให้แก่ประชาชนนั้น พระสังฆาธิการของคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามนั้นถือว่าเป็นหน้าที่จะต้องเผยแผ่หลักธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ และในช่วงเข้าพรรษานั้นพระสงฆ์จะให้การเผยแผ่กันมากเป็นพิเศษให้ประชาชนที่มาวัด มารักษาศีลอยู่เป็นนิตย์ ที่สำคัญที่คณะสงฆ์ให้ความสำคัญและสนใจคือการเผยแผ่ศาสนธรรมไปสู่สถานศึกษานับว่าสำคัญมาก เพราะเป็นการปลูกฝังหรือปลูกต้นกล้าพันธ์อันดีงามตั้งแต่เด็กให้กับชุมชน

๕. ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการสาธารณสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

โดยภาพรวม พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในด้านการสาธารณสงเคราะห์มีการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ทั้งการให้การสงเคราะห์ภายในวัดเอง และนอกวัดอีกด้วย แต่ควรเน้นการสงเคราะห์แบบนันทนาการให้มากโดยผ่านการจัดกรรมอันเป็นประโยชน์สงเคราะห์ประชาชนด้วยก็จะนับว่าเป็นการพัฒนางานด้านนี้ได้ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น สรุปได้ว่างานพัฒนาด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้นทำได้ดี

๖. ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการส่งเสริมศิลปะประเพณีวัฒนธรรมแก่ชุมชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

โดยภาพรวม พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในงานด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีนั้น ส่วนใหญ่เป็นการส่งเสริมด้านกิจกรรมต่างๆ แต่ไม่ได้ทำทุกวัด แต่ที่คณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามทำได้ดีคือยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ได้อย่างมั่นคง เช่นประเพณีสงกานต์ และลอยกระทงเป็นต้น นอกจากนั้นยังมีประเพณีการบวชนาค ความร่วมมือกันดีอยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ ประกอบกับหน่วยงานราชการต่างๆ ให้ความสนใจในเรื่องการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมกันมากกว่าเดิม เพราะเป็นจุดขายในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนแก่ประชาชนในจังหวัดสมุทรสงครามมาก

๗. ทิศทางในงานด้านการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามและคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ควรจะมีการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นในทิศทางใด

สรุปว่า ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในอนาคตนั้น ต้องมีการพัฒนาอีกมากตามสภาวการณ์ที่เปลี่ยนไป แต่ต้องไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัยและศีลธรรมอันดีงามในพระพุทธศาสนา ดั้งนั้นพระสังฆาธิการต้องมีการศึกษาเรียนรู้และนำไปสู่หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นผู้นำและเป็นตัวอย่างที่ดีในการพัฒนาชุมชนในทุกด้านแก่ประชาชน และสิ่งที่จำเป็นที่คณะสงฆ์ควรนำเอาเทคโนโลยีและการผลิตบุคลากรเสริมและลงปฏิบัติงานอย่างจริงจัง พร้อมกันนั้นคณะสงฆ์ต้องหมั่นประชุมร่วมกันหาแนวทางที่เหมาะสมในการทำงานด้านพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม ก็นับว่าเป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนต่อไป

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

๑ เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาชุมชน

๒ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ในด้านการพัฒนาชุมชน จำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล

๓ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของประชาชนเกี่ยวกับภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง จำนวน ๔๐๐ ชุด ผู้วิจัยตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามแล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงปริมาณ คือ ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์หาค่าสถิติต่าง ๆ ดังนี้

วิเคราะห์ข้อมูลของแบบสอบถาม ตอนที่ ๑ การวิเคราะห์ข้อมูลด้านสถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบ โดยการแจกแจงความถี่ และหาค่าร้อยละนำเสนอเป็นตารางประกอบการบรรยายผล

วิเคราะห์ข้อมูลของแบบสอบถาม ตอนที่ ๒ ซึ่งเป็นข้อมูลระดับความคิดเห็นประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ๕ ด้าน คือ ด้านการพัฒนาจิตใจ, ด้านการศึกษาสงเคราะห์, ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม, ด้านการสาธารณสงเคราะห์และด้านการการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติค่าเฉลี่ยเลขคณิต ($\overline{X}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) นำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย โดยกำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์ ตามแนวคิดของเบสท์และแปลความหมาย

วิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การทดสอบค่าที (t–test) ในกรณีตัวแปรต้นสองตัว และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way Analysis of Variance) ในกรณีตัวแปรต้นตั้งแต่สามตัวขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจึงทดสอบความแตกต่างรายคู่โดยวิธีหาผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD)

วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ตอนที่ ๓ เป็นการนำเสนอปัญหา และข้อเสนอแนะภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ตามความคิดเห็นของประชาชน ซึ่งเป็นแบบสอบถามปลายเปิด โดยนำปัญหาและข้อเสนอแนะมาสรุปรวมใจความและประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการบรรยายความ ผลการวิจัยสามารถนำมาสรุป อภิปรายผลและมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีจำนวนคือ ๒๑๕ คน คิดเป็นร้อย ๕๓.๘ และมีอายุในระหว่าง ๓๑ – ๔๐ ปี จำนวน ๑๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๘ มีระดับการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย/เทียบเท่า จำนวน ๑๐๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๕ ส่วนใหญ่มีอาชีพธุรกิจส่วนตัว จำนวน ๗๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๘

๕.๑.๒ ความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้ง ๕ ด้าน คือ ด้านการพัฒนาจิตใจ, ด้านการศึกษาสงเคราะห์, ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม, ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๓๓ และเมื่อจำแนกรายด้านเรียงลำดับค่าเฉลี่ยมากที่สุด ๓ อันดับแรก พบว่า ด้านการพัฒนาจิตใจ ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘ รองลงมาคือด้านด้านการศึกษาสงเคราะห์ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๑ และด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๒๗ โดยจำแนกเป็นรายด้านได้ ดังนี้

๕.๑.๒.๑ ด้านการพัฒนาจิตใจ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘ และเมื่อพิจารณารายละเอียดเป็นรายข้อสามารถเรียงลำดับความคิดเห็นจากมากไปหาน้อย ๓ อันดับ ได้แก่ ๑.พระสังฆาธิการมีการเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนเข้าใจหลักธรรมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินวิถีชีวิตในปัจจุบันได้ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๖ รองลงมา ลำดับที่ ๒.คือพระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมให้ประชาชนรักษาศีลอุโบสถทุกวันพระทั้งในช่วงเข้าพรรษาและนอกพรรษาเป็นประจำ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๖ และลำดับที่ ๓ คือพระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน พร้อมอบรมความรู้ด้านศีล สมาธิ ปัญญาให้กับเด็กเยาวชน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๐

๕.๑.๒.๒ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๑ และเมื่อพิจารณารายละเอียดเป็นรายข้อสามารถเรียงลำดับความคิดเห็นจากมากไปหาน้อย ๓ อันดับ ได้แก่ ๑.พระสังฆาธิการมีการจัดการศึกษาสงเคราะห์เน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมแก่เด็กเยาวชนและประชาชน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๐ รองลงมา คือ พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้นในวัดเพื่อปลูกฝังคุณธรรม/จริยธรรมแก่เด็กเยาวชน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๗ และลำดับที่ ๓ คือ พระสังฆาธิการมีการจัดสร้างอาคารเรียน/ห้องสมุด/จัดหาอุปกรณ์การศึกษา/อุปกรณ์การกีฬา ให้แก่โรงเรียนเพื่อให้สาธารณชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๐

๕.๑.๒.๓ ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๒๗ และเมื่อพิจารณารายละเอียดเป็นรายข้อสามารถเรียงลำดับความคิดเห็นจากมากไปหาน้อย ๓ อันดับ ได้แก่ ๑. พระสังฆาธิการมีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมภายในวัดเพื่อเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๒ รองลงมา คือ พระสังฆาธิการมีจัดแสดงพระธรรมเทศนา/อบรมศีลธรรม/สั่งสอนประชาชนทั้งภายในวัด ภายนอกวัดและในชุมชนต่างๆ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๓๕ และลำดับที่ ๓ คือ พระสังฆาธิการมีการจัดทำหนังสือธรระ/และสื่อธรรมะให้แก่ประชาชนและองค์กรต่างๆ ได้ศึกษาเรียนรู้ธรรมะเพื่อนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๓๐

๕.๑.๒.๔ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๑๗ และเมื่อพิจารณารายละเอียดเป็นรายข้อสามารถเรียงลำดับความคิดเห็นจากมากไปหาน้อย ๓ อันดับ ได้แก่ลำดับที่ ๑ คือ พระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๓๕ รองลงมา คือ พระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการประกอบงานการกุศลตามประเพณีท้องถิ่น ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๒๗ และลำดับที่ ๓ คือ พระสังฆาธิการเป็นผู้นำในการสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่ประชาชนและชุมชนตลอดจนองค์กรต่าง ๆ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๒๒

๕.๑.๒.๕ ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๒.๙๕ และเมื่อพิจารณารายละเอียดเป็นรายข้อสามารถเรียงลำดับความคิดเห็นจากมากไปหาน้อย ๓ อันดับ ได้แก่ลำดับที่ ๑ คือ พระสังฆาธิการมีการสนับสนุนให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๑๔ รองลงมา คือ พระสังฆาธิการมีการให้อบรมให้ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้รู้จักคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดี

งามของชุมชนและของชาติ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๑๐ และลำดับที่ ๓ คือพระสังฆาธิการมีการนำและสนับสนุนการจัดกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดแก่อนุชนรุ่นหลัง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๐๒

จากการสรุปผลความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้ง ๕ ด้านที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม อยู่ในระดับปานกลาง

๕.๑.๓ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ ๕.๑ สรุปผลการทดสอบสมมติฐานของการวิจัย

ตัวแปรอิสระ	ผลการทดสอบ	
	ยอมรับสมมติฐาน	ปฏิเสธสมมติฐาน
สถานภาพส่วนบุคคล	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	
เพศ	-	✓
อายุ	✓	-
ระดับการศึกษา	-	✓
อาชีพ	-	✓

๕.๓.๑ เพศ ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ไม่แตกต่างกันในทุกด้าน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๕.๓.๒ อายุ ประชาชน ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ประชาชนมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านอื่น ๆ ไม่แตกต่างกัน

๕.๓.๓ ระดับการศึกษา ประชาชน ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม

ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ประชาชนมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านอื่น ๆ ไม่แตกต่างกัน

๕.๓.๔ อาชีพ ประชาชน ที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ประชาชนมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านอื่น ๆ ประชาชนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

๕.๑.๔ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความเห็นว่าภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามสรุปได้ดังนี้

ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีความเห็นว่าภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้น ปัญหาและอุปสรรคนั้นคือ พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อการการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง และทำแบบเชิงรับอยู่กับที่อยู่กับวัดเสียเป็นส่วนใหญ่ไม่ขยายขอบเขตการทำงานลงสู่เขตชุมชนทำให้ขาดการรับรู้ข้อมูล และปัญหาที่จริง ตลอดจนความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนที่อยู่โดยบริเวณรอบวัดของตน ทำให้การพัฒนาไม่ค่อยมีประสิทธิภาพอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้น ยังขาดนโยบายและการวางแผนและมีทิศทางเป้าหมายที่ชัดเจน และขาดการทำงานเป็นระบบมีเครือข่ายเดียวกัน เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ต่างวัดต่างทำ และที่สำคัญคือขาดบุคลากรที่มีคุณภาพที่จะมาสนองงานด้านการพัฒนาแต่ละด้านอีกมาก จึงทำให้เกิดปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านทั้ง ๕ ด้าน อันได้แก่ ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ซึ่งยังคงมีปรากฏให้เห็นในชุมชนและสังคม ตลอดจนในส่วนของวัดอีกด้วยอย่างยากที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และแก้ไขอย่างเสียสละและจริงจังจากคณะสงฆ์

ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาคือเจ้าคณะพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามซึ่งเป็นผู้นำชุมชนอย่างแท้จริง จะต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะในเขตที่ตนอาศัยอยู่และปกครองบอยู่อย่างมาก และควรปฏิบัติแบบเชิงรุก โดยมีการขยายขอบเขตการทำงานลงสู่เขตชุมชนรับรู้รับทราบข้อมูล และปัญหาในการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริงในทุกด้าน ตลอดจนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนที่อยู่โดยบริเวณรอบวัดของตนให้มาก มีภาวะผู้นำการในพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพอย่างเป็นรูปธรรม โดยพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องวางนโยบายและแผนงาน กำหนดทิศทางเป้าหมายการพัฒนาที่ชัดเจนและถาวรยั่งยืน ทำงานเป็นระบบมีเครือข่ายเดียวกันทั้งจังหวัดสมุทรสงคราม และที่สำคัญต้องมีการสนับสนุนส่งเสริมบุคลากรทั้งของพระสงฆ์และของชาวบ้านให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ เพื่อจะได้ดำเนินงานไปสู่การพัฒนาในทุกด้านอย่างเต็มศักยภาพจนเกิดเกิดประสิทธิผลเจริญรุ่งเรืองแก่ทุกฝ่ายต่อไป

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ในภาพรวมทั้ง ๕ ด้านอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาผลการวิจัยรายด้านสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

๕.๒.๑ ด้านการพัฒนาจิตใจ จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามด้านการพัฒนาจิตใจมากที่สุด ในเรื่องพระสังฆาธิการมีการเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนเข้าใจหลักธรรมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินวิถีชีวิตในปัจจุบันได้ รองลงมาคือพระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมให้ประชาชนรักษาศีลอุโบสถทุกวันพระทั้งในช่วงเข้าพรรษาและนอกพรรษาเป็นประจำ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ **นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัฒน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรมผู้นำจะต้องยึดหลัก “ธรรม” เช่น พรหมวิหาร ๔ ธรรมาธิปไตย พละ ๔ และสัปปุริสธรรม ๗ เป็นต้น เป็นคุณธรรมสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างได้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้และนำพาหมู่คณะและสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป รูปแบบผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัฒน์ที่เกิดจากการประยุกต์ของภาวะผู้นำตามแนวคิดตะวันตกและหลักพุทธธรรม ย่อมประกอบด้วยหลักการ ๓ ประการ คือ หลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาตน พัฒนาคน และพัฒนาระบบงานให้มีคุณภาพและสมบูรณ์แบบ[๑]

๕.๒.๒ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่าภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการด้านการศึกษาสงเคราะห์มากที่สุดในเรื่องพระสังฆาธิการมีการจัดการศึกษาสงเคราะห์เน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมแก่เด็กเยาวชนและประชาชน รองลงมาคือเรื่องพระสังฆาธิการมีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้นในวัดเพื่อปลูกฝังคุณธรรม/จริยธรรมแก่เด็กเยาวชน ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **พระมหาจรูญโรจน์ ปาโส** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม”, โดยมีวัตถุประสงค์ ๑.ศึกษาการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่ม

---

[๑]นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๙), หน้า ก.

เสขิยธรรมในชนบทภาคอีสาน รวมทั้งที่เป็นเครือข่ายของทางกลุ่มเสขิยธรรม ๒. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม ผลการศึกษาพบว่าหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์กับกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรมนำมาใช้อย่างผสมกลมกลืนได้ เรียนรู้จากกิจกรรมที่พระสงฆ์ได้ทำ การปลุกจิตสำนึกของชุมชนเพื่อเป้าหมายนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด บทบาทของพระนักพัฒนา พบว่าพระสงฆ์ควรเรียนรู้ตลอดเวลาและสร้างความเข้าใจในวิชาทางโลกจากสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมและชุมชน[๒]

๕.๒.๓ ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่าภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมมากที่สุดในเรื่องพระสังฆาธิการมีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมภายในวัดเพื่อเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน รองลงมาคือเรื่องพระสังฆาธิการมีการจัดทำหนังสือธรระ/และสื่อธรรมะ ให้แก่ประชาชนและองค์กรต่างๆ ได้ศึกษาเรียนรู้ธรรมะเพื่อนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฏฺฐเมธี** (ศิริพันธ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, จากการศึกษาพบว่าภาวะผู้นำ เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และเป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ และความหมายของภาวะผู้นำ ยังมีมากมายแล้วแต่จะมีผู้นิยาม ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาการที่จะเป็นผู้นำที่ดีมีความสามารถ ก็ต้องสร้างภาวะผู้นำให้แก่ตนเองโดยเริ่มพัฒนาที่จิตใจของตน และยึดหลักธรรมในการบริหารงาน ส่วนหลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก ได้แก่ หลักราชสังคหวัตถุ หลักจักรวรรดิวัตร หลักสาราณียธรรม หลักทศพิธราชธรรม หลักอคติธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักสาราณียธรรม หลักอธิปไตย และหลักสัปปุริสธรรม นอกจากนี้ผู้นำต้องรู้จักใช้หลักธรรมในการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ในผลการศึกษายังพบว่าผู้นำที่มีปัญหาในการบริหารงานกับผู้ร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชาส่วนหนึ่งอันสืบเนื่องจากการขาดภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมดังกล่าวเป็นประการสำคัญ[๓]

---

[๒] พระมหาจรูญโรจน์ ปาโส, “การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม”,**วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต,**(คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

[๓] พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฏฺฐเมธี (ศิริพันธ์),“การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต รัฐประศาสนศาสตร**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

๕.๒.๔ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่าภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการด้านการสาธารณสงเคราะห์มากที่สุดในเรื่องพระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ รองลงมาคือเรื่องพระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการประกอบงานการกุศลตามประเพณีท้องถิ่น ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ **พระมหาวิสมัญญา ทุยไธสงค์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชน เพื่อสร้างทุนชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี: กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราด”, มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และการประยุกต์หลักธรรมในการส่งเสริมองค์กรชุมชนโดยวิธีศึกษาวิจัยคุณภาพเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง กลุ่มและพื้นที่ที่ทำการศึกษา คือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ในอำเภอเมืองจังหวัดตราด จากผลการศึกษาได้พบว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เกิดจากพระสงฆ์ที่รับรู้ปัญหาของชุมชนจึงมีการประยุกต์หลักธรรมและปรับเปลี่ยนวิธีการสอน เพื่อใช้แก้ปัญหาในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อสร้างทุนชุมชนและส่งเสริมการไว้เนื้อเชื่อใจกันและกัน[๔]

๕.๒.๕ ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่าภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการด้านการสาธารณสงเคราะห์ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มากที่สุดในเรื่องพระสังฆาธิการมีการสนับสนุนให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และรองลงคือเรื่องพระสังฆาธิการมีการให้อบรมให้ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้รู้จักคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของชุมชนและของชาติ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ **มาณี ไชยธีรานุวัฒศิริ และคณะ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาท พระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ บทบาทด้านการอบรมตนทำวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนจริยธรรม แนวทางการดำรงชีวิตที่ดีงาม การอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การแต่งหนังสือทางพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณรให้ทันสมัยการสงเคราะห์ประชาชนและพระสงฆ์

---

[๔]พระมหาวิสมัญญา ทุยไธสงค์, “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชนเพื่อสร้างทุนชุมชน:ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราด”,**วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์,** (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

ไม่ควรทำบทบาทในการทำนายโชคชะตาและการให้โชคลาภ (หวย) แก่ประชาชน ส่วนการปลุกเสกวัตถุมงคลนั้น พุทธศาสนิกชนบางส่วนในภาคใต้เห็นว่า เป็นบทบาทของพระสงฆ์เพราะถือว่าจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้แก่ประชาชน คุ้มครองความปลอดภัย และทำให้มีความสุข ความเจริญก้าวหน้าและกรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก ผลการวิจัยพบว่าบทบาทที่สำคัญที่สุดของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือการอบรมสั่งสอนจริยธรรมและแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดีงามถูกต้องให้แก่ประชาชนการอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การอบรมตนการทำวิปัสสนากรรมฐาน การสงเคราะห์ประชาชน บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การสอนประชาชนในฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การพัฒนาสถานเลี้ยงเด็ก โรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทาง การแต่งหนังสือพุทธศาสนา การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณร และการส่งเสริมวิชาชีพให้ชาวบ้าน[๕]

๕๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่องภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

๑. ด้านการพัฒนาจิตใจ พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจประชาชนให้มาก เพราะในปัจจุบันนี้ภาวะสถานการณ์ของคนในสังคมมีปัญหาหรือมีความทุกข์ร้อนทางด้านจิตใจกันมาก มีความต้องการผู้ที่จะมาช่วยเหลือและสงเคราะห์ด้านการพัฒนาจิตใจมาก พระสังฆาธิการผู้มีภาวะผู้นำควรใช้โอกาสนี้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ควรมีการกระจายการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาจิตใจให้ประชาชนโดยผ่านกระบวนการหรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง และควรให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยไม่ควรรวมศูนย์อำนาจอยู่เพียงแค่เจ้าคณะต่าง ๆ หรือเจ้าอาวาสพียงแค่กลุ่มเดียวเท่านั้น ควรให้พระสงฆ์และสามเณรผู้มีความรู้ความสามารถช่วยกันทำหน้าที่สงเคราะห์ด้านจิตใจให้แก่ประชาชน และที่สำคัญและจำเป็นมากที่สุดคือบุคลากรที่มีคุณภาพ คณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามต้องเร่งสร้างและสนับสนุนให้มีความพร้อมในการรองรับงานด้านการพัฒนาจิตใจโดยเฉพาะเพื่อเป็นการพัฒนาที่ยังยืนต่อไป

๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาสงเคราะห์เป็นอย่างยิ่งทั้งในส่วนของพระภิกษุสามเณร และของชุมชนด้วย ควรจัดการศึกษาสงเคราะห์เน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมแก่เด็ก

---

[๕] มาณี ไชยธีรานุวัฒศิริ และคณะ, “บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาภาคกลางและภาคตะวันออก”, **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต,** (มหาวิทยาลัยมหิดล : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ก.

เยาวชนและประชาชน และควรการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้นในวัดเพื่อปลูกฝังคุณธรรม/จริยธรรมแก่เด็กเยาวชน และต้องมีแผนงาน เป้าหมาย และจัดงบประมาณ เพิ่มบุคลากร มีการติดตามผลงาน ในการพัฒนางานด้านการศึกษาสงเคราะห์อย่างจริงจังและมีความต่อเนื่อง เพื่อปลูกฝังให้ชุมชนและคนไทยได้ใกล้ชิดและเห็นความสำคัญของวัด และที่คณะสงฆ์ควรมีการพัฒนาศักยภาพของพระสงฆ์ให้เป็นผู้มีความพร้อมในด้านการทำงานด้านการพัฒนาการศึกษาสงเคราะห์ในท้องถิ่นของตนให้มีความเข้มแข็งและมีคุณภาพต่อไป

๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามควรให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการเผยแผ่ศาสนธรรม เพราะการเผยแผ่ศาสนธรรมเป็นหัวใจและเป็นงานหลักของพระสงฆ์ที่จะต้องถือปฏิบัติอยู่แล้ว โดยเฉพาะหลักธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนา และที่สำคัญในภาวการณ์นี้ พระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือการอบรมสั่งสอนจริยธรรมและแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดีงามถูกต้องให้แก่ประชาชนการอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชน มีการเผยแผ่หลักธรรมด้านวิปัสสนากรรมฐาน ตลอดจนควรสนับสนุนใช้การสื่อสารเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อเข้าถึงกับประชาชนได้ง่ายและเข้าใจยิ่งขึ้น และคณะสงฆ์ควรมีการติดตามผลประเมินผลการทำงานด้านเผยแผ่เป็นระยะอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาได้อย่างทันเหตุการณ์อยู่เสมอ

๔. ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามควรให้ความสำคัญกับงานด้านสาธารณสงเคราะห์ให้มากเป็นพิเศษ นอกจากการสงเคราะห์ในด้านการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ และเรื่องที่พระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการประกอบงานการกุศลตามประเพณีท้องถิ่น และการให้สงเคราะห์ในเรื่องการประกอบสัมมาอาชีพ การดูแลรักษาสุขภาพ และการรณรงค์ป้องกันอบายมุขและยาเสพติดกับเด็กและเยาวชน ตลอดจนการดูแลปกป้องอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในทุก ๆ พื้นที่ นับว่าเป็นการสงเคราะห์ชุมชนอันจะนำไปสู่การพัฒนาให้ชุมชนเกิดสันติสุขและมีความเจริญอย่างยั่งยืนต่อไป

๕. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามมุ่งเน้นก่อสร้างอาคารและเสนาสนะภายในวัดอย่างมาก แต่ขาดการวางแผนในการก่อสร้างหรือมุ่งเน้นก่อสร้างเสนาสนะที่ใหญ่โตเกินความจำเป็นใช้ประโยชน์ได้น้อย ทำให้เกิดการใช้ทุนทรัพย์ไปกับการก่อสร้างมากเกินไป จนทำให้ขาดการส่งเสริมและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ เช่น วัฒนธรรมหรือเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น ดังนั้นวัดคณะสงฆ์ควรการวางแบบแผน แผนผังในการดำเนินการก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสมบัติของวัดด้วยการรักษาซ่อมแซมปรับปรุง ตกแต่งศาสนวัตถุและศาสนสถานที่มีอยู่เดิมให้มั่นคงถาวรและก่อสร้างเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับศาสนสมบัติ ตลอดจนต้องให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประจำ

ท้องถิ่นให้คงอยู่คู่กับชุมชนโดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรมอันเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ ซึ่งจำเป็นต่อการดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในสังคม เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนซึ่งเป็นศูนย์รวมทางด้านศิลปวัฒนธรรมตลอดประเพณีอันดีงามของคนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นบ่อเกิดให้มีความสามัคคีกันของประชาชนในสังคมไทยกับพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. ด้านการพัฒนาจิตใจ พระสังฆาธิการในทุกระดับของคณะสงฆ์ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจประชาชนให้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม เพราะในปัจจุบันนี้ภาวะสถานการณ์ของคนในสังคมยุคบริโภคนิยมนี้ ประชาชนมีความทุกข์ ล้วนแต่มีความต้องการผู้ที่จะมาช่วยเหลือและสงเคราะห์ด้านการพัฒนาจิตใจมาก พระสังฆาธิการควรมีการกระจายการปฏิบัติงานให้บุคลากรที่มีคุณภาพประสิทธิภาพได้ทำงานอย่างเต็มที่ พร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณ และอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ในการปฏิบัติด้วย

๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระสังฆาธิการในทุกระดับชั้นต้องให้การพัฒนาส่งเสริมสนับสนุนเพิ่มมากขึ้น ควรให้มีการสนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูลสถาบันการศึกษาภายนอกวัด สงเคราะห์เด็กและเยาวชนให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียน ยิ่งเฉพาะเด็กที่ยากจนและเด็กที่เรียนเก่ง เช่น ตั้งมูลนิธิเพื่อมอบทุนการศึกษา อุปกรณ์การศึกษา ชุดนักเรียน อุปกรณ์กีฬา ทุนอาหารกลางวัน โต๊ะ เก้าอี้ โรงอาหาร อาคารเรียน และการส่งเคราะห์การศึกษาสงเคราะห์ด้านการประกอบสัมมาอาชีพให้แก่ประชาชนก็จะเป็นประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง

๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม พระสังฆาธิการควรให้การสนับสนุนพระภิกษุสามเณร ตลอดจนบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญและมีความสามารถได้ปฏิบัติงานด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม และต้องทำเป็นแบบมีระบบ มีแผนงาน มีทิศทางการทำงานในแนวทางเดียวกัน และควรเปิดหลักสูตรเฉพาะในการอบรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่พระภิกษุ/สามเณรภายในวัดและนอกวัด เพื่อที่จะให้มีโอกาสได้แสดงธรรมตามงานต่าง ๆ อย่างทั่วถึง

๔. ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการในทุกระดับทุกวัดควรให้ความสำคัญต่อการดำเนินกิจการงานสาธารณประโยชน์ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนในชุมชนและสังคมโดยการจัดกิจกรรมอันเป็นสาธารณสมบัติหรือสาธารณกุศล เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่คนในชุมชนและการพัฒนาสังคมและชุมชน เช่น คนไม่มีเงินค่ารักษาพยาบาล คนไม่มีที่อยู่อาศัย คนไม่มีที่ดินทำกิน งานฌาปนกิจศพ สนับสนุนส่งเสริมจัดหาอุปกรการแพทย์ให้สถานีอนามัยหรือโรงยาบาล ตลอดทั้งการสนับสนุนส่งเสริมด้านอาชีพเสริมให้แก่ประชาชน เป็นต้น

๕. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม พระสังฆาธิการในทุกระดับชั้นควรให้การสิ่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมทั้งในส่วนที่มีอยู่ประจำวัดก็ดี ในส่วนประเพณีวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นให้คงอยู่คู่กับชุมชนโดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรมอันเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ ซึ่งจำเป็นต่อการดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในสังคม เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนซึ่ง

เป็นศูนย์รวมทางด้านศิลปวัฒนธรรมตลอดประเพณีอันดีงามของคนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นบ่อเกิดให้มีความสามัคคีกันของประชาชนในสังคมไทยกับพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

หากมีการวิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้นำของเจ้าคณะพระสังฆาธิการในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในลักษณะต่อไปนี้

๑. ควรศึกษาวิจัยเชิงลึกถึงคุณลักษณะหรือคุณสมบัติความเป็นผู้นำของคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ และเจ้าอาวาส ต่อการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน

๒. ควรศึกษาวิจัยเชิงลึกถึงแนวทางการบริหารและการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนของในด้านการส่งเสริมความสามัคคีและความขัดแย้งในสังคมยุคปัจจุบัน โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา

๓. ควรศึกษากระบวนการพัฒนาภาวะผู้นำและประสิทธิภาพในการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ เพื่อหาวิธีที่เหมาะสมในการพัฒนาวัดหรือพัฒนาชุมชนในภาวการณ์ยุคปัจจุบัน

๔. ควรศึกษาวิจัยในเรื่องภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการพัฒนาสัมพันธภาพอันมั่นคงและสร้างเสริมความสามัคคีระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ตามหลักพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Parimary sources)

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร **:**โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. **คู่มือการบริหารกองทุนหมู่บ้าน**. กรุงเทพมหานคร : ธันวาธุรกิจ, ๒๕๔๗.

กรมการศาสนา. **ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

กวี วงศ์พุฒ. **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาชีพบัญชี, ๒๕๔๕.

กิติ ตยัคคานนท์**. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : เชษฐการพิมพ์, ๒๕๓๐.

คณะอนุกรรมการกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. รัฐศาสตร์ตามแนว พุ ท ธ ศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กราฟฟิคอาร์ต, ๒๕๒๖.

จรูญ คูณมี. **การบริหารจัดการ**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ฉายศิลป์ เชี่ยวชาญพิพัฒน์และคณะ. **การบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

ชูชัย สมิธิไกร ผศ.ดร. **การพัฒนาบุคคลกรด้วยกลุ่มสร้างสรรค์ความงอกงามทางจิตใจ**. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘.

ชูศรี วงศ์รัตนะ. **เทคนิคการใช้สถิติเพื่อการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : เทพเนรมิตการพิมพ์, ๒๕๔๑.

เดโช สวนานนท์. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๘.

ติน ปรัชญพฤทธิ์. **ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ถวิล ธาราโภชน์. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

เถาวัลย์ นันทาภิวัฒน์. **หลักการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

ทองอินทร์ วงศ์โสธร. **หลักและระบบบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.

ทวิช เปล่งวิทยา. **จิตวิทยาผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์, ๒๕๓๐.

ธวัช บุณยมณี. ๒๕๕๐ : อ้างใน http://www.pochanukul.com. July 2008.

ธีรโชติ เกิดแก้ว. **พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม.** ปทุมธานี : สำนักพิมพ์สื่อตะวัน, ๒๕๔๗.

ธีรยุทธ พึ่งเทียร. **สถิติเบื้องต้นและการวิจัย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สูตรไพศาล, ๒๕๔๕.

นพพงษ์ บุญจิตราดุล. **หลักการบริหารการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๔.

น้อย สุปิงคลัด**. ภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน,** ๒๕๓๗.

นิตย์ สัมมาพันธ์, รศ. **ภาวะผู้นำพลังขับเคลื่อนองค์กรสู่ความเป็นเลิศ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทอินโนกราฟฟิกส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : อินโนกราฟฟิกส์, ๒๕๔๖.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. **กลวิธี-แนวทาง-วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภา, ๒๕๒๗.

บุญชม ศรีสะอาด. **การวิจัยเบื้องต้น.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕.

บุญทัน ดอกไธสง. **การจัดการองค์กร**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ประเวศ วะสี. **ประชาคมตำบล.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๑.

_____. **ภาวะผู้นำ พยาธิสภาพในสังคมไทยและวิธีการแก้ไข**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๒.

ประยูร อาษานาม. **คู่มือวิจัยทางการศึกษา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑.

ปริญญา ตันสกุล. **ศาสตร์แห่งผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จิตจักรวาล, ๒๕๔๓.

ปิ่น มุทุกันต์. **มุมสว่าง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๓.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. **วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรสโปรดักส์การพิมพ์, ๒๕๓๗.

พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์. ผศ. **พฤติกรรมองค์การ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

พระครูสิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม). **ภาวะผู้นำเชิงพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พระครูอาทรประชากิจ (อาทร สิริธมฺโม). **วัดพัฒนา ๕๑.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงฺคปญฺโญ). **การคณะสงฆ์และพระศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พระกับป่ามีปัญหาอะไร.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๓๕.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์, ๒๕๔๘.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **วิถีพุทธเฉลิมพระเกียรติ แนวคิด แนวทาง แนวทำ : โครงการสนับสนุนวัดเป็นศูนย์กลางสร้างสุขของชุมชน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๒.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ.** กรุงเทพมหานคร:บริษัท สหธรรม จำกัด, ๒๕๓๗.

_____. **การพัฒนาที่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

_____. ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____. **ภาวะผู้นำความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖.

_____. **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖.

พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม). **สารภาค ๑๕**. กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๘.

พระธรรมวรเมธี (สุชิน อคฺคชิโน). **การพัฒนาวัด.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่ผู้นำเยาวชนและเจ้าหน้าที่ ณ สำนักจิตรลดารโหฐาน. ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **ภาวะผู้นำ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐.

พระพิพิธธรรมสุนทร (สุนทร ญาณสุนฺทโร)**. คม ชัด ลึก เล่ม ๒.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๗.

พระมหาประยุทธ์ ปยุตฺโต. **บันทึกการสัมมนาเรื่องพุทธศาสนากับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนศิวพร, ๒๕๑๓.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และเสฐียรพงษ์ วรรณปก. **มณีแห่งปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๓๕๓๖.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). **การบริหารวัด.** นครปฐม: เพชรเกษมพิมพ์, ๒๕๔๘.

_____. **หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มงคลชัยพริ้นติ้ง, ๒๕๔๘.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (ปาฐกถาธรรม).** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๓๑.

พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ). **การจัดสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์ของวัด**.

พระวิสุทธิภัทรธาดา (ประสิทธิ์ พุรหฺมรังสี). **พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตฺโต). **สงฆ์ผู้นำสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

_____. **ชุดพุทธศาสนาประยุกต์ สงฆ์ผู้นำสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พิสณุ ฟองศรี. **วิจัยทางการศึกษา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เทียมฝ่าการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พุทธทาส ภิกขุ. **รากฐานที่มั่นคง แห่งความเป็นมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๑.

ไพฑูรย์ เครือแก้ว. **ลักษณะสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิธการพิมพ์, ๒๕๓๘.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. **สำนึกไทยที่พึงงานปรารถนา**. กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, ๒๕๔๔.

ไพบูลย์เสียงก้อง. **“หลักการบริหารวัด” วัดพัฒนา ๔๔.** กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๔.

ภิญโญ สาธร. **หลักการบริหารการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, ๒๕๒๖.

ยงยุทธ เกษสาคร. **ภาวะผู้นำและการจูงใจ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พานิช, ๒๕๓๓.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **การพัฒนาชุมชน : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ.** กรุงเทพมหานคร : หจก.บางกอกบล็อก, ๒๕๓๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

รังสรรค์ ประเสริฐศรี. **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : ธนธัชการพิมพ์, ๒๕๔๔.

รัศมี ภิบาลแทน. **คุณลักษณะของความเป็นผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓.

วิเชียร วิทยอุดม. **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธีระฟิล์ม และไซเท็กซ์, ๒๕๔๘.

วิทูรย์ เหลียวรุ่งเรือง ผศ.ดร. **การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๒.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การพัฒนาชุมชนประยุกต์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : เทคนิค ๑๙, ๒๕๔๐.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์, รศ. และคณะ. **พฤติกรรมองค์การ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทดวงกมลสมัย จำกัด, ๒๕๔๑.

ศูนย์ส่งเสริมและประสานการเผยแพร่อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง (ศธท.). **อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง : นโยบายและแนวการปฏิบัติ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิคตอรี่ เพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๒๗.

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. **ภาวะผู้นำ เพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนพานิช, ๒๕๓๕.

_____. **ทฤษฎีการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : หจก. เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญฺโญ). **คู่มือวิทยากร อบรมพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส**. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธศาสนสุภาษิต ฉบับรวมเล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปภัมภ์, ๒๕๔๖.

สถิต วงศ์สวรรค์. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์น วังบูรพา, ๒๕๒๙.

สมพงษ์ เกษมสิน. **การบริหาร.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. **ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **ถ้อยธรรมพระราชดำรัส.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม. **เอกสารประกอบการประชุมพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ประจำปี ๒๕๕๓**.

สมัย จิตต์หมวด. **พฤติกรรมผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. **ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีปฏิบัติ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิรัตน์ เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๓๗.

สุเทพ เชาวลิต. **หลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.

สุพานี สฤษฏ์วานิช,รศ. **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.

เสถียร เหลืองอร่าม. **หลักมนุษยสัมพันธ์ต่อการบริหารงานในองค์การ**. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๙.

เสนาะ ติเยาว์. **หลักการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

อมรเทพ แกล้วกสิกรรม. น.ท.ผ.ศ. **การพัฒนาบุคคล**. วารสารโรงเรียนนายเรือ. มค.–มีค., ๒๕๔๙.

อมร รักษาสัตย์. **"สองนักวิชาการฟันธงชี้รัฐบาลชวน ๔. เนชั่นสุดสัปดาห์**. ปีที่ ๓, สิงหาคม ๒๕๓๗.

อภิชัย พันธเสน. **แนวคิด ทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนท์พับลิชชิ้ง จำกัด, ๒๕๓๙.

อุทัย หิรัญโต. **หลักการบริหารบุคคล**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๓.

(๒) วิทยานิพนธ์

กองแผนงาน กรมการศาสนา. "ปัจจัยส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน". กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๒.

โกนิฏฐ์ ศรีทอง และคณะ. "การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพุทธศาสตร์ : กรณีศึกษาวัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี". งานวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ณัฐหทัย ชลายนวัฒน์. "การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักธรรม : กรณีศึกษา บริษัท ๕๐๕ โภคภัณฑ์ จำกัด". **วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

ดิเรก ฤกษ์หร่าย. "ภูมิปัญญาพุทธกับแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศของไทย". **ภาคนิพนธ์ปริญญาพัฒนบริหารศาสตร์มหาบัณฑิต พัฒนาสังคม**. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘.

นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย. "ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม". **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

บุญศรี พานะจิตต์. "ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี". กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาจรูญโรจน์ ปาโส. “การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต.** คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

พระมหาบุญมี อธิปุญโญ. “บทบาทของพระสังฆาธิการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณีพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน)”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท**. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๔.

พระบุญเรือง ฐิตธมฺโม. “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๙.

พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฏฐเมธี (ศิริพันธ์). “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต รัฐประศาสนนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์. “บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลาวราภรณ์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

พระมหาวิสมัญญา ทุยไธสงค์. “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชนเพื่อสร้างทุนชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราด”.**วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์.** มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

พระสามารถ อานนฺโท. “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม”. **ปริญญานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๘.

พระอุปกรณ์ เชื้อนิล. ”บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต.** คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

ภัทรพร สิริกาญจน. “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต,** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

มาณี ไชยธีรานุวัฒศิริ และคณะ. “บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาภาค กลางและภาคตะวันออก**”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต,** นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

วิทูล แจ่มกลิ้ง. “พฤติกรรมผู้นำที่ควรจะเป็นของผู้บริหารโรงเรียนเอกชนอาชีวศึกษา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตร์อุตสาหกรรมมหาบัณฑิต การบริหารอาชีวศึกษา.** สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๗.

สมจิตร แก้วนาค. “การพัฒนาและศึกษาความเป็นไปได้ของระบบการประกันคุณภาพหลักสูตรฝึกอบรมของกองทัพอากาศ”. **ปริญญานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๑.

สมนึก อนันตวรวงศ์. ”สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยตามทัศนะผู้นำทางวิชาการ” **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.** มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

(๓) บทความ/สาระสังเขปออนไลน์

จันทิรา ธนสงวนวงศ์. **ชีวิตและวัฒนธรรมไทย.** <http://mos.etech.ac.th/mdec/learning/s1301/index.html>, 24/July/2010.

๒. ภาษาอังกฤษ

BarbaraKelleman.(ed). **Laaeadership as a Political Act. in Laaeadership Multidisciplinary Perspectives.** New Jersey : Prentice – Hall, 1984.

Cattell R.B. **Human Relations**. New York : Free Press,1951.

Dubrin,1998. p.2. อ้างใน http://www.pochanukul.com. July 2008.

Earl J. Frierich. **An Introduction to Political Theory**. New York : Harper & Row Publishers,1976.

Elgie, Robert. **Political Leadership in liberal democracies**. New York : Palgrave, 1984.

Emory S. Bogardus. **Leaders and Leadership**. New York : Appleton-century-Croffs, 1934.

George R. Terry. **Principles of management**. Illinois : Richard D. Irwin, 1977.

Gary Dessler. **Management : Principles and Practices for Tomorrow’s Leaders.** 3th ed. New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004.

Hodge Billey J. & Herbert J. Johnson. **Management and Oganization Behavior.** New York : John Willey & Sons,1970.

I.L.Richardson & Sidney Baldwin. **Public Administration : Government in Action**. (Ohio : Charles E. Merrill Publishing Co,1976.

Katz L. R. **Skills and Effective Administrator**. New York : The President and Fellows of Harvard College, 1964.

Ordway Tead. **The Art of Leadership**. NewYork : McGraw HillBook Company.Inc.,1956.

Plato. **The Republic.tr.Paul Shorey**. New Jersey : Princeto University Press, 1973.

RaymondJ. Burdy**. Foundamental of Leadership Readings**. Massachusetts Addison : Wesley Publishing Co,1972.

Rasmussen, Jorgen. **The process of politics : A comparative approach**. Chicago : Aldine,1986.

Robert Tannenbaum and Others. **Leadership and Organization**. New York : McGraw Hill Book, 1961.

Ralph Stogdill. **Leadership Membership and Oraganization**. Psychological Bulletin, 1950.

Rensis Likert. **The Human Organization**. New York : McGraw – Hill,1967.

Ralph M. Stogdill. **Personal Factor Associated with Leaderpship Survey of Literature in leadership**. Marryland Penguin Books, 1967.

Tead, Ordway. **The art of leadership**. New York : McGraw Hill, 1935.

ภาคผนวก ก.

หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจเครื่องมือในการทำวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ **โทร.,โทรสาร** ๐ – ๒๔๓๔ – ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ / ๔๑๙ **วันที่** ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน อาจารย์ ดร.พิเชฐ ทั่งโต

ด้วย **พระมหานพพล ฉายา กนฺตสีโล รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๑** นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดียิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ตรวจแก้ไขเครื่องมือแล้ว
(ดร.พิเชฐ ทั่งโต)
๑ พ.ย. ๕๓

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ **โทร.,โทรสาร** ๐ - ๒๔๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ / ๔๑๘ **วันที่** ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ผศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น

ด้วย **พระมหานพพล ฉายา กนฺตสีโล รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๑** นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดียิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ยินดีให้ความอนุเคราะห์
(ผศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น)
๙/พ.ย./๕๓

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ **โทร.,โทรสาร** ๐ - ๒๔๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ / ๘๑๕ **วันที่** ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ พระมหาปราโมทย์ ปโมทิโต

ด้วย **พระมหานพพล ฉายา กนฺตสีโล รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๑** นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดียิ่ง จึงใคร่ขออาราธนาพระคุณท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ **โทร.,โทรสาร** ๐ – ๒๔๓๔ – ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ / ๗๑๙ **วันที่** ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตฺติปญฺโญ

ด้วย **พระมหานพพล ฉายา กนฺตสีโล รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๑** นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดียิ่ง จึงใคร่ขออาราธนาพระคุณท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ได้ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัยเรียบร้อยแล้ว

(พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตฺติปญฺโญ)
๒๕ / พ.ย. / ๕๓

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ **โทร.,โทรสาร** ๐ - ๒๔๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ / ๑๑๕ **วันที่** ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ พระวันชัย ภทฺทจารี

ด้วย **พระมหานพพล ฉายา กนฺตสีโล รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๑** นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดียิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

/ พ.ย. ๕๓

ภาคผนวก ข.

หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูล

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/ ๘๒๗

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนวัดศรีสุดาราม แขวงบางขุนนนท์
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๔๓๔-๒๑๒๓

๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบนมัสการ พระครูสมุทรกวี เจ้าคณะอำเภอบางคนที
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย **พระมหานพพล ฉายา กนฺตสีโล รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๑** นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระคุณท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่าน ด้วยดีและขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/ ๔๒๗

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนวัดศรีสุดาราม แขวงบางขุนนนท์
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๔๓๔-๒๑๒๓

๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบนมัสการ พระเดชพระคุณ พระสมุทรวชิรโสภณ เจ้าคณะตำบลแม่กลอง
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย **พระมหานพพล ฉายา กนฺตสีโล รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๑** นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระคุณท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณ ด้วยดีและขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๕๖๓

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนวัดศรีสุดาราม แขวงบางขุนนนท์
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๔๓๔-๒๑๒๓

๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
นมัสการ พระครูสมุทรปราการ เจ้าคณะตำบลบางคนที
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย **พระมหานพพล ฉายา กนฺตสีโล รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๑** นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระคุณท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่าน ด้วยดีและขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๙๒๗

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนวัดศรีสุดาราม แขวงบางขุนนนท์
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๔๓๔-๒๑๒๓

๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
นมัสการ พระครูสมุทรสิทธิวัฒนี (ปฐวี จิตนนฺโท) เจ้าคณะตำบลกระดังงา
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย **พระมหานพพล ฉายา กนฺตสีโล รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๑** นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระคุณท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่าน ด้วยดีและขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/ ๔๒๗

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนวัดศรีสุดาราม แขวงบางขุนนนท์
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๔๓๔-๒๑๒๓

๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
นมัสการ พระครูสถิตกมลธรรม (กมล รวิวณฺโณ) เจ้าอาวาสวัดปากง่าม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย **พระมหานพพล ฉายา กนฺตสีโล รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๑** นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง **"ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม"** เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระคุณท่าน จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่าน ด้วยดีและขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อเพื่อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
โทร/โทรสาร ๐-๒๔๓๔-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ภาคผนวก ค

การสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ พระครูสมุทรกวี (จำลอง อาสโภ) เจ้าคณะอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
ผู้สัมภาษณ์ พระมหานพพล กนฺตสีโล ผู้วิจัย
วันสัมภาษณ์ วันที่ ๑๕ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๔
สถานที่สัมภาษณ์ วัดกลางเหนือ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

<u>ประเด็นคำถาม</u>

๑. พระเดชพระคุณคิดว่า โดยภาพรวมภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ เป็นอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรกวี ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ว่า โดยภาพรวมแล้วภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามนั้น เจ้าคณะสังฆาธิการมีตั้งใจและมีความมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนาประชานเกือบในทุกด้าน เพราะเป็นงานที่คณะสงฆ์จะต้องถือปฏิบัติตามแนวหลักการของพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว

๒. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **"ด้านการพัฒนาจิตใจให้แก่ประชาชน"** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรกวี ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ว่าด้านการพัฒนาจิตใจ ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคามนั้น มีการปรับปรุงและมีความตั้งใจดีในการพัฒนาจิตใจประชาชน และพยายามให้มีความเป็นไปในทิศทางที่เดียวกัน พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ยังปฏิบัติงานด้านพัฒนาจิตใจแบบต่างๆ วัดต่างทำ ไร้ทิศทางและรูปแบบที่ชัดเจนมากนัก แต่พระสงฆ์ส่วนใหญ่ของจังหวัดสมุทรสงครามก็มีจุดมุ่งหมายและความตั้งใจดีอยากที่ช่วยให้ญาติโยมตั้งหมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ตั้งอยู่ในสมาธิ และมีปัญญา

๓. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **"ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน"** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรกวี ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ว่า การศึกษาสงเคราะห์ นั้นเป็นกิจที่พระสังฆาธิการจะต้องให้การสงเคราะห์โดยเฉพาะการศึกษาของเด็กและเยาวชนที่เป็นนักเรียนนักศึกษาตามสถานศึกษาต่างๆ และยังเป็นนโย่บายของคณะสงฆ์อยู่แล้ว ที่ให้พระสังฆาธิการทุกวัดจะต้องแจกทุนการศึกษาเป็นการสงเคราะห์ชุมชนตามกำลังที่ตนมี นับว่าคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามนั้นมีความเสียสละและมีความตั้งใจในเรื่องนี้มาก โดยเฉพาะยิ่งวัดใดมีโรงเรียนในสังกัดของวัดตนนั้นยิ่งต้องให้การสงเคราะห์ให้มาก เพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัด

๔. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรกวี ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ว่า ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมให้แก่ประชาชนนั้น พระสังฆาธิการของคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามนั้นถือว่าเป็นหน้าที่จะต้องเผยแผ่หลักธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสน โดยเฉพาะในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ และในช่วงเข้าพรรษานั้นพระสงฆ์จะให้การเผยแผ่กันมากเป็นพิเศษให้ประชาชนที่มาวัด มารักษาศีลอยู่เป็นนิตย์

๕. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการสาธารณสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรกวี ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ว่า ด้านการสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชนนั้น ในวัดต่างๆ เกือบจะทุกวัดจะให้การอุปถัมภ์ทั้งด้านสถานที่และปัจจัยด้านต่างๆ อีกมากมาย อนุเคราะห์สงเคราะห์กิจกรรมต่างๆ แก่ผู้มาร่วมบุญร่วมกุศลต่าง ๆ มากมาย

๖. พระเดชพระคุณคิดว่าภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการส่งเสริมศิลปะประเพณีวัฒนธรรมแก่ชุมชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรกวี ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ว่า ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีนั้น พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามส่วนใหญ่เป็นการส่งเสริมด้านกิจกรรมต่างๆ แต่ไม่ได้ทำทุกวัด แต่ที่คณะสงฆ์ทำได้ดีคือยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ได้อย่างมั่นคง เช่น ประเพณีสงกานต์ และลอยกระทงเป็นต้น นอกจากนั้นยังมีประเพณีการบวชนาค

๗. ขอความเมตตาอนุเคราะห์พระเดชพระคุณ ได้ช่วยชี้แนะทิศทางในงานด้านการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามและคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ควรจะมีการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นในทิศทางใด

พระครูสมุทรกวี ให้ข้อสรุปว่า ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในอนาคตนั้น ต้องมีการพัฒนาอีกมากตามสภาวการณ์ที่เปลี่ยนไป แต่ต้องไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัยและศีลธรรมอันดีงามในพระพุทธศาสนา ดั้งนั้นพระสังฆาธิการต้องมีการศึกษาเรียนรู้และนำไปสู่หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นผู้นำและเป็นตัวอย่างที่ดีในการพัฒนาชุมชนในทุกด้านแก่ประชาชน

สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ พระสมุทรวชิรโสภณ (โสภณ ธมฺมโสภโณ) เจ้าคณะตำบลแม่กลอง
จังหวัดสมุทรสงคราม
ผู้สัมภาษณ์ พระมหานพพล กนฺตสีโล ผู้วิจัย
วันสัมภาษณ์ วันที่ ๑๖ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๔
สถานที่สัมภาษณ์ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม

<u>ประเด็นคำถาม</u>

๑. พระเดชพระคุณคิดว่า โดยภาพรวมภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ เป็นอย่างไรบ้าง

พระสมุทรวชิรโสภณ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า ภาพรวมของคณะสงฆ์ในปัจจุบันนี้ยังคงอาศัยหลักการทำงานในองค์กรทั้ง ๖ ในการเข้าไปพัฒนาชุมชนและร่วมปฏิบัติงานกับชุมชน จนเกิดเป็นสังคมอันดีงามระหว่างวัด บ้าน ชุมชน ภายใต้หลักของศีล ๕ ในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชน อันเป็นพื้นฐานสำคัญของประชาชน

๒. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการพัฒนาจิตใจให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระสมุทรวชิรโสภณ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่าในด้านการพัฒนาจิตใจประชาชนนั้นการทำงานของคณะสงฆ์สมุทรสงครามนั้นอาศัยผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่นในวันธัมสวนะ หรือวันพระในการอบรมจิตใจประชาชน ให้ทำทาน รักษาศีล เจริญสมาธิ และเจริญปัญญา นอกจากนั้นพระสังฆาธิการยังมีวิธีการต่างๆ ในการพัฒนาจิตใจตามภาวะการณ์และสภาพแวดล้อมของชุมชนให้เข้าใจในหลักพระพุทธศาสนา ปัญหาในด้านการพัฒนาจิตใจนี้ก็คงจะเป็นด้านบุคลากรมีไม่เพียงพอ

๓. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระสมุทรวชิรโสภณ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในการด้านศึกษาสงเคราะห์นั้น คณะสงฆ์ให้ความสำคัญมากเพราะเป็นงานสำคัญยิ่ง และมีศักยภาพมากขึ้นไม่น้อยหน้าศาสนาอื่นๆเขา โดยเฉพาะกับชุมชนที่ขาดการอนุเคราะห์ในด้านต่างๆ ของการศึก ทั้งด้านทุนการศึกษา และอาคาร วัสดุห์อุปกรณ์ต่างๆ เจ้าคณะพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามให้การช่วยเหลือและอนุเคราะห์มาก อุปสรรคปัญหาด้านนี้ก็คงจะมีในด้านการ

สงเคราะห์ด้านการศึกษากับชุมชนนั้นยังคงกระจายไปไม่ทั่วถึงครอบคลุมในทุกพื้นที่ เรื่องนี้คณะสงฆ์ต้องหาวิธีการปรับปรุงแก้ไขก็คงจะดีมากยิ่งขึ้น

๔. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **"ด้านการเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ประชาชน"** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระสมุทรวชิรโสภณ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในด้านการเผยแผ่หลักธรรมนั้น ในจังหวัดสมุทรสงครามคณะสงฆ์เริ่มที่จะตื่นตัวและพัฒนาขึ้น อีกทั้งสมุทรสงครามเป็นจังหวัดเล็กๆ ทั้งนี้ทั้งนั้นย่อมขึ้นกับนโยบายของเจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้เป็นผู้นำจะนำพาไปสู่ผู้น้อยได้ปฏิบัติงานอย่างเต็มที่ และพระสังฆาธิการ ปัญหาที่สำคัญคือคณะสงฆ์ยังขาดใช้เทคโนโลยีมีช่วยงานเผยแผ่ให้เข้าถึงประชาชนมากยิ่งขึ้น

๕. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **"ด้านการสาธารณสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน"** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระสมุทรวชิรโสภณ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า ด้านสาธารณสงเคราะห์นั้นพระสังฆาธิการก็มีความกระตือรือร้นทำกันอยู่นะ แต่ศักยภาพและความร่วมมือยังไม่เพียงพอต้องมีการพัฒนาอีกมาก โดยเฉพาะการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์แบบองค์รวมกันทั้งจังหวัดนั้นควรจะต้องทำเป็นแบบเดียวกันและมีความเสียสละในทุกๆด้าน ทั้งบุคลากร งบประมาณ และความใส่ใจในด้านนี้ให้เต็มที่ เพราะเป็นการทำงานที่มีประโยชน์มากแก่ทั้งชุมชนและของคณะสงฆ์และวัดเองอีกด้วย

๖. พระเดชพระคุณคิดว่าภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **"ด้านการส่งเสริมศิลปะประเพณีวัฒนธรรมแก่ชุมชน"** นั้นมีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระสมุทรวชิรโสภณ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า ในด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมนั้น เจ้าอาวาสในแต่ละวัดให้ความสนใจในเรื่องนี้มากเป็นพิเศษ และประชาชนก็ให้ความร่วมมือกันดีอยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ ประกอบกับหน่วยงานราชการต่างๆ ให้ความสนใจในเรื่องการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมกันมากกว่าเดิม เพราะเป็นจุดขายในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอันสำคัญของจังหวัดสมุทรสงครามมาก

๗. ขอความเมตตาอนุเคราะห์พระเดชพระคุณ ได้ช่วยชี้แนะทิศทางในงานด้านการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามและคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ควรจะมีการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นในทิศทางใด

พระสมุทรวชิรโสภณ ให้ข้อสรุปและแนะนำว่าภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของเจ้าคณะพระสังฆาธิการนั้น มีแนวโน้มยังต้องมีการพัฒนาอีกมาก โดยเฉพาะการนำเอาเทคโนโลยีและการผลิตบุคลากรเสริมและลงปฏิบัติงานอย่างจริงจัง พร้อมกันนั้นคณะสงฆ์ต้องหมั่นประชุมร่วมกันหาแนวทางที่เหมาะสมในการทำงานด้านพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม ก็นับว่าเป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์เราอย่างมาก

สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ พระครูสมุทรประภากร (เฉลิม ปภงฺกโร) เจ้าคณะตำบลบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
ผู้สัมภาษณ์ พระมหานพพล กนฺตสีโล ผู้วิจัย
วันสัมภาษณ์ วันที่ ๑๘ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๔
สถานที่สัมภาษณ์ วัดตะโหนดราย อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

<u>ประเด็นคำถาม</u>

๑. พระเดชพระคุณคิดว่า โดยภาพรวมภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ เป็นอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรประภากร ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า ภาพรวมของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในสถานการณ์โลกยุคปัจจุบันนี้ เจ้าคณะพระสังฆาธิการต้องมีการปรับประยุกต์กระบวนการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นและในบริเวณรอบวัดของตน แต่ต้องไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัยและหลักกฎหมายของบ้านเมืองด้วย ต้องมีแนวร่วมฝ่ายบ้านเมืองทั้งในส่วนท้องถิ่นเอง และในระดับอำเภอและระดับจังหวัดเข้ามาช่วยสนับสนุนส่งเสริม การพัฒนาชุมชนถึงจะเจริญพัฒนาไปพร้อมๆ กันทั้งในส่วนของวัดและชุมชน

๒. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการพัฒนาจิตใจให้แก่ประชาชน”** นั้นมีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรประภากร ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า ในด้านการพัฒนาจิตใจประชาชนนั้นพระสังฆาธิการสมุทรสงครามซึ่งเป็นผู้นำนั้นมีการทำงานด้านนี้ตามหลักพระพุทธศาสนาอยู่แล้วแต่ก็คงใช้ลักษณะแบบเดิมๆ คือ มีเทศนาบ้าง อบรมให้ความรู้บ้าง ส่วนใหญ่จะทำในเชิงรับ คือทำเฉพาะเพียงแต่ในวัดเท่านั้น ไม่ค่อยออกไปทำงานด้านพัฒนาจิตใจนอกสถานที่หรือนอกวัดเท่าที่ควร คงเป็นเพราะอาจจะเกรงว่าเป็นพระจะไม่เหมาะสม

๓. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรประภากร ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามที่พัฒนาชุมชนโดยให้สงเคราะห์การด้านศึกษาสงเคราะห์ พระสังฆาธิการในทุกระดับให้ความสำคัญอยู่ในระดับดี เพราะเป็นนโยบายของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคณะใหญ่หนกลางที่มีการกำหนดให้พระสังฆาธิการจะต้องตั้งทุน แจกทุน และอุดหนุนสงเคราะห์ด้านการศึกษาสงเคราะห์ให้มาก แต่ปัญหาก็คงจะมีเรื่องความไม่ทั่วถึงคลอบคลุม เพราะมีงบประมาณในการ

สงเคราะห์น้อยไม่เพียงพอกับความต้องการของชุมชนเท่าไหร่นัก ดังนั้นคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามต้องหาหนทางแก้ไขปัญหาเรื่องนี้ต่อไป

๔. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **"ด้านการเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ประชาชน"** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรประภากร ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า พระสังฆาธิการของจังหวัดสมุทรสงครามในด้านการเผยแผ่หลักธรรมอันดีงามแก่ประชาชนนั้น ต้องถือว่าเป็นงานที่พระภิกษุ/สามเณรทุกรูปจะต้องช่วยกัน เพื่อความผาสุกของประชาชนและความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาอีกด้วย พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามมีความเป็นผู้นำในด้านการเผยแผ่ค่อนข้างอยู่ในระดับดี และให้ความสำคัญเรื่องนี้มากเช่นเดียวกัน แต่ก็คงยังไม่ทั่วถึง และเน้นวิธิการเดิมๆ ไม่ค่อยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเท่าที่ควร ดังนั้นการเผยแผ่จึงทำได้ดีได้ผลกับคนเพียงบางกลุ่มเท่านั้น คือกลุ่มอุบาสก-อุบาสิกา ส่วนกลุ่มเด็กและเยาวชนนั้นต้องพัฒนารูปแบบการเผยแผ่ให้เหมาะสมกับวัยก็คงจะได้ผลดียิ่งขึ้น

๕. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **"ด้านการสาธารณสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน"** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรประภากร ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามมีความเป็นผู้นำในงานด้านสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ทำได้ดีบางเรื่อง เช่นการให้บริการอำนวยความสะดวกในการใช้สถานที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ งานสาธารณสงเคราะห์ส่วนใหญ่จะไปขึ้นอยู่กับหน่วยงานของรัฐเช่น อบต. เทศบาล อำเภอ และจังหวัดเสียส่วนมาก การสาธารณสงเคราะห์ที่พระสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามที่ควรเน้นเป็นพิเศษก็คงจะเป็นด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นจำเป็นมาก ตลอดจนด้านการส่งเสริมอาชีพให้แก่ชุมชนต่าง ๆ เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่คนในท้องถิ่น

๖. พระเดชพระคุณคิดว่าภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **"ด้านการส่งเสริมศิลปะประเพณีวัฒนธรรมแก่ชุมชน"** นั้นมีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรประภากร ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในเรื่องการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมนั้น วัดในสมุทรสงครามล้วนแต่มีศิลปวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษช่วยกันสร้างและมีศิลปะที่สวยงามดีมาก ตลอดจนชาวสมุทรสงครามเองก็มีศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดี พระสังฆาธิการให้การดูแลทั้งด้านการรักษาและแนะนำอบรมประชาชนในชุมชนของตนนั้นอยู่ในระดับดี เพียงแต่ว่าพระสงฆ์มีงบประมาณน้อย และส่วน

ใหญ่เน้นในการก่อสร้างเสนาสนะเฉพาะในส่วนของวัดมากเกินความจำเป็นไป และไม่มีการวางแผนผังเป็นสัดส่วนที่สวยงาม

๗. ขอความเมตตาอนุเคราะห์พระเดชพระคุณ ได้ช่วยชี้แนะทิศทางในงานด้านการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามและคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ควรจะมีการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นในทิศทางใด

พระครูสมุทรประภากร ให้ข้อสรุปถึงทิศทางการพัฒนาภาวะผู้นำว่า พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องมีการพัฒนาตนเองก่อน คือต้องมีศึกษาเรียนรู้ที่ดี และทำความเข้าใจด้านการพัฒนาด้านต่าง ๆ ให้มากเสียก่อน ต้องสามารถ เข้าถึง และรู้จักแก้ปัญหาและมีวิธีป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตให้ได้ และที่สำคัญจะต้องวิเคราะห์ชุมชนให้ได้คือ รู้จุดแข็ง รู้จุดอ่อน รู้โอกาส และรู้ว่ามีอุปสรรคใดบ้าง ในการพัฒนาชุมชน แล้วนำมาประมวลประประยุกต์พัฒนาให้ตรงประเด็นตรงเป้าหมายความต้องการพัฒนาชุมชนที่ชัดเจน เป็นรูปธรรม จนเกิดประสิทธิผลที่ชุมชนและคณะสงฆ์พึงพอใจ แต่พระสังฆาธิการจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในทุก ๆ ด้านด้วย โดยเฉพาะด้านพระธรรมวินัยและศิลาจริยวัตรของพระภิกษุ ถ้าคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามปฏิบัติได้โดยความเข้าใจ เข้าถึง ทำได้แล้วการพัฒนาชุมชนก็คงไม่ใช้เรื่องยากที่พระสงฆ์เราจะทำไม่ได้

สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ เจ้าคณะตำบลกระดังงา จังหวัดสมุทรสงคราม
ผู้สัมภาษณ์ พระมหานพพล กนฺตสีโล ผู้วิจัย
วันสัมภาษณ์ วันที่ ๑๙ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๕๔
สถานที่สัมภาษณ์ วัดไทร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

<u>ประเด็นคำถาม</u>

๑. พระเดชพระคุณคิดว่า โดยภาพรวมภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ เป็นอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์สำคัญว่า โดยภาพรวม ๆ ในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในปัจจุบันนี้ พระสังฆาธิการให้ความใส่ใจมากเป็นบางวัดและบางวัดก็ไม่ได้ทำไม่ได้ใส่ใจเท่าที่ควร แต่ถ้าว่าโดยภาพรวมจริงๆ แล้วถือว่าดี สาเหตุเพราะพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นในทางโลกจนสามารถปรับตัว และรู้วิธีการในการพัฒนาชุมชนกว่าสมัยก่อน ตลอดจนต้องสร้างเกาะและสร้างฐานชาวพุทธแข็งขันกับศาสนาอื่นๆ ดังนั้นเจ้าคณะพระสังฆาธิการ โดยเฉพาะเจ้าอาวาสทุกวัดในเขตจังหวัดสมุทรสงครามเรา จะต้องมุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนาให้มากเป็นพิเศษ และต้องมีความเสียสละทั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังงบประมาณ

๒. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการพัฒนาจิตใจให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์สำคัญว่า ในด้านการพัฒนาจิตใจประชาชนนั้นพระสังฆาธิการสมุทรสงคราม มีความตั้งใจทำกันและการพัฒนารูปแบบมากกว่าสมัยก่อนมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันนี้พระภิกษุรุ่นใหม่ ๆ ท่านมีความรู้ทั้งทางโลกทางธรรมกันมาก และมีความรู้ความเข้าใจในการอบรมพัฒนาจิตใจประชาชน โดยเฉพาะเด็กเยาวชนและนักเรียน ตลอดจนเจ้าคณะผู้ปกครองก็ให้การสนับสนุนเรื่องการพัฒนาจิตใจมาก คือมอบหมายให้วัดที่มีกำลังมีศักยภาพ มีบุคลากรและมีความพร้อมสามารถสามารถตั้งสถานปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในวัดของตนได้ ดังนั้นจึงนับได้ว่างานด้านการพัฒนาจิตใจประชาชนของคณะสงฆ์กำลังมีการพัฒนาไปสู่แนวทางและทิศทางที่ดีเป็นมรรคเป็นผลแล้ว

๓. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไร บ้าง ? มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์สำคัญว่า การพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามด้านศึกษาสงเคราะห์ ส่วนใหญ่เน้นไปในทางการแจกทุน แจกวัสดุห์ และสร้างอาคารสถานที่เป็นหลัก ขาดการสงเคราะห์ด้านองค์ความรู้ที่ดีและหมั่นคงแก่ชุมชน โดยเฉพาะให้การศึกษาสงเคราะห์ในด้านการแก้ปัญหาชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านป้องกันยาเสพติด ตลอดจนสงบเคราะห์ด้านการส่งเสริมอาชีพ และต้องทำควบคู่ไปกับงานด้านสาธารณสงเคราะห์ถึงจะเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น คืองานทั้งสองอย่างต้องเดินไปด้วยกันนั้นเอง

๔. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์สำคัญว่า งานด้านการพัฒนาชุมชนด้านการเผยแผ่หลักศาสนธรรมของพระพุทธศาสนานั้น พระสังฆาธิการของจังหวัดสมุทรสงครามมีแนวโน้มพัฒนากระบวนการวิธีการเผยแผ่เข้ากับสังคมยุคปัจจุบันได้ค่อนข้างดี มีการใช้สื่อในรูปแบบต่าง ๆ อย่างสร้างสรรคและทันสมัยยิ่งขึ้น แต่บางวัดก็ยังอนุรักษ์คงไว้ซึ่งแบบเดิมอย่างเหมาะสม ที่สำคัญที่คณะสงฆ์ควรให้ความสนใจคือ การเผยแผ่ศาสนธรรมไปสู่สถานศึกษานับว่าสำคัญมาก เพราะเป็นการปลูกฝังหรือปลูกต้นกล้าพันธ์อันดีงามตั้งแต่เด็กให้กับชุมชน

๕. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการสาธารณสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์สำคัญว่า งานในด้านการสาธารณสงเคราะห์นั้น พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามมีการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ทั้งการให้การสงเคราะห์ภายในวัดเอง และนอกวัดอีกด้วย แต่ควรเน้นการสงเคราะห์แบบนันทนาการให้มากโดยผ่านการจัดกรรมอันเป็นประโยชน์สงเคราะห์ประชาชนด้วยก็จะนับว่าเป็นการพัฒนางานด้านนี้ได้ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น สรุปได้ว่างานพัฒนาด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามนั้นทำได้ดี

๖. พระเดชพระคุณคิดว่าภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการส่งเสริมศิลปะประเพณีวัฒนธรรมแก่ชุมชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์สำคัญว่า ในปัจจุบันจังหวัดสมุทรสงครามกำลังได้รับความสนใจในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมาก และจังหวัดสมุทรสงครามโชคดีที่มีศิลปวัฒนธรรมประเพณีมากและได้รับความสนใจจากประชาชนมากอีกด้วย พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามจึงให้ความสำคัญในเรื่องการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมาก เพราะวัดก็สามารถมีรายได้จากการส่งเสริมด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นเข้ามาอุดหนุนพัฒนาวัดพัฒนาชุมในงานด้านอื่น ๆ อีกด้วย

๗. ขอความเมตตาอนุเคราะห์พระเดชพระคุณ ได้ช่วยชี้แนะทิศทางในงานด้านการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามและคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ควรจะมีการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นในทิศทางใด

พระครูสมุทรสิทธิวัฒน์ ให้ข้อสรุปว่า สังคมไทยเราเปลี่ยนแปลงไปเร็วมาก ดั้งนั้นการพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามต้องมีการพัฒนารับสถานการณ์ให้ดีให้เหมาะสมกับสมณเพศ และวัดอีกด้วย ต้องมีการศึกษาหาเหตุ หาผล หาข้อมูล หาปัญหาความต้องการของชุมชน และพระสังฆาธิการต้องมีความเสียสละความสุขส่วนตัว เพื่อส่วนรวมให้มากให้นึกเสียว่าเราทำงานถวายพระพุทธเจ้า ถวายพระพุทธศาสนา เราต้องการให้ประชาชนมีความผาสุกทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และความเป็นอยู่ คงความเป็นไทยเอาไว้ นับว่าจะเป็นคุณประโยชน์อย่างมหาศาลต่อตนเอง ต่อสังคม ต่อประเทศไทยเรา และที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาอีกด้วย

สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ พระครูสถิตกมลธรรม (มานะ รวิวณฺโณ) เจ้าอาวาสวัดปากง่าม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

ผู้สัมภาษณ์ พระมหานพพล กนฺตสีโล ผู้วิจัย

วันสัมภาษณ์ วันที่ ๒๐ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔

สถานที่สัมภาษณ์ วัดปากงาม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

<u>ประเด็นคำถาม</u>

๑. พระเดชพระคุณคิดว่า โดยภาพรวมภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ เป็นอย่างไรบ้าง

พระครูสถิตกมลธรรม ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า โดยภาพรวม ๆ ในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยเฉพาะหลวงพ่อเจ้าอาวาสนั้นถือว่าเป็นหัวใจเป็นแกนกลางหลัก และเป็นผู้นำในการนำพาวัดนำพาประชาชนในท้องถิ่นนั้นไปสู่การพัฒนาอย่างแท้จริง ซึ่งนับว่าเป็นทั้งภาระอันหนัก และเป็นเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ของท่านคณะพระสังฆาธิการที่ได้บวชเข้ามารับใช้พระพุทธศาสนา ให้การสงเคราะห์ประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น

๒. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการพัฒนาจิตใจให้แก่ประชาชน”** นั้นมีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสถิตกมลธรรม ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในด้านการพัฒนาจิตใจประชาชนนั้นมีการพัฒนาในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ มาก โดยเฉพาะในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติ นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมในการพัฒนาจิตใจให้แก่เยาวชนอีกด้วยนับว่าเป็นนิมิตรหมายที่สำหรับพระสงฆ์เราที่มี

๓. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสถิตกมลธรรม ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในงานการด้านศึกษาสงเคราะห์นั้น ได้ถือปฏิบัติกันดีเกือบทุกวัดซึ่งต้องขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมของชุมชนและศักยภาพของวัดนั้น ๆ ด้วย โดยให้การอนุเคราะห์ต่อการศึกษาของชุมชนอย่างต่อเนื่องเสมอมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ และถือเป็นการพัฒนาและสงเคราะห์ต่อเด็กและเยาวชนและสถานศึกษาที่พระสังฆาธิการเราได้ถือปฏิบัติอยู่แล้ว

๔. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสถิตกมลธรรม ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า พระสังฆาธิการของจังหวัดสมุทรสงครามมีหลักการณ์เผยแผ่หลักพระพุทธธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้แก่ประชาชนที่มีการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น สามารถเข้าถึงและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนมากยิ่งขึ้น

๕. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการสาธารณสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสถิตกมลธรรม ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามมีการให้การสงเคราะห์แก่ชุมชนตามอัตภาพ และความเป็นอยู่ความต้องการของชุมชน ช่วยลดภาระในด้านต่าง ๆ ให้แก่ชุมชนได้มากสามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับวัดสมกับคำว่า บ้าน วัด โรงเรียน

๖. พระเดชพระคุณคิดว่าภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการส่งเสริมศิลปะประเพณีวัฒนธรรมแก่ชุมชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

พระครูสถิตกมลธรรม ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามในยุคปัจจุบันนี้ให้ความสนใจในศิลปวัฒนธรรมมาก โดยเฉพาด้านศิลปวัฒนธรรมในวัดยังคงดูแลและอนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยดังเดิมไว้เป็นอย่างดี พร้อมกันนั้นก็ให้ความสำคัญต่อประเพณีวัฒนธรรมแก่คนในชุมชนควบคู่กันไปด้วย

๗. ขอความเมตตาอนุเคราะห์พระเดชพระคุณ ได้ช่วยชี้แนะทิศทางในงานด้านการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามและคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ควรจะมีการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นในทิศทางใด

พระครูสถิตกมลธรรม ให้ข้อสรุปว่า พระสังฆาธิการในฐานะเป็นผู้นำในสังคมยุคปัจจุบันนี้ มีความจำเป็นจะต้องช่วยกันพัฒนาชุมชนในทุก ๆ ด้านเพราะในปัจจุบันนี้ประชาชนมีความเดือดร้อนกันมาก ต้องการให้พระสงฆ์มาช่วยสงเคราะห์ ต้องการให้พระสงฆ์เป็นผู้นำ ต้องการให้พระสงฆ์มามีบทบาทเป็นผู้นำพาซึ่งความอยู่ดีมีสุขให้แก่ประชาชนมาก ดังนั้นพระสังฆาธิการต้องให้การพัฒนาชุมชนให้มาก

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง: ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

<u>คำชี้แจง</u>

๑. แบบสอบถามฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทราบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ข้อมูลที่ได้รับจะนำไปใช้ประโยชน์ในทางวิชาการ และการพัฒนาภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนเของพระสังฆาธิการท่านั้น ข้อมูลจากแบบสอบถามของท่าน ผู้ศึกษาวิจัยจะถือว่าเป็นความลับที่สุดและไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อท่านแต่อย่างใด โปรดตอบคำถามให้ครบทุกข้อตามความเป็นจริงให้หมดทุกข้อคำถาม จะเป็นประโยชน์ยิ่งต่องานวิจัยนี้

๒. แบบสอบถามในงานวิจัยนี้ แบ่งเป็น ๓ ตอน คือ

<u>ตอนที่ ๑</u> เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

<u>ตอนที่ ๒</u> เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนเของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงครามทั้ง ๕ ด้าน จำนวน ๓๕ ข้อ

<u>ตอนที่ ๓</u> เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคข้อเสนอแนะ, ของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนเของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ขอขอบใจทุกๆ ท่านที่ให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม

พระมหานพพล กนฺตสีโล
พระนิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง: ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ตอนที่ ๑ สถานภาพส่วนบุคคลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ หน้าข้อความตามสภาพที่เป็นจริงเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

๑. เพศ

☐ ชาย ☐ หญิง

๒. อายุ

☐ ต่ำกว่า ๒๐ ปี ☐ ๒๐-๓๐ ปี
☐ ๓๑ – ๔๐ ปี ☐ ๔๑ – ๕๐ ปี
☐ ๕๑ – ๖๐ ปี ☐ ๖๑ ปีขึ้นไป

๓. ระดับการศึกษา

☐ ประถมศึกษา ☐ มัธยมศึกษาตอนต้น
☐ มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า
☐ อนุปริญญาหรือเทียบเท่า ☐ ปริญญาตรี
☐ ปริญญาตรีขึ้นไป

๔. อาชีพ

☐ ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ ☐ พนักงานเอกชน
☐ ธุรกิจส่วนตัว ☐ ค้าขาย
☐ เกษตรกรรม ☐ รับจ้าง
☐ แม่บ้าน ☐ อื่นระบุ .....

<u>ตอนที่ ๒</u> แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

<u>คำชี้แจง</u> โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม ท่านมีความคิดเห็นอยู่ในระดับใด ที่ตรงกับสภาพความเป็นจริง โดยกำหนดระดับคะแนน ดังนี้

๕ หมายถึง ความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการอยู่ใน **<u>ระดับมากที่สุด</u>**

๔ หมายถึง ความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการอยู่ใน **<u>ระดับมาก</u>**

๓ หมายถึง ความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการอยู่ใน **<u>ระดับปานกลาง</u>**

๒ หมายถึง ความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการอยู่ใน **<u>ระดับน้อย</u>**

๑ หมายถึง ความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการอยู่ใน **<u>ระดับน้อยที่สุด</u>**

<u>พระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม</u> ได้แก่

- **เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงคราม**
- **เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ ในจังหวัดสมุทรสงคราม**
- **เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล ในจังหวัดสมุทรสงคราม**
- **เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ในจังหวัดสมุทรสงคราม**

ข้อที่	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	ระดับความคิดเห็นของประชาชน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
	๑. ด้านการพัฒนาจิตใจ					
๑	พระสังฆาธิการมีการเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนเข้าใจหลักธรรมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินวิถีชีวิตในปัจจุบันได้					
๒	พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมให้ประชาชนรักษาศีลอุโบสถทุกวันพระทั้งในช่วงเข้าพรรษาและนอกพรรษาเป็นประจำ					
๓	พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน พร้อมอบรมความรู้ด้านศีล สมาธิ ปัญญาให้กับเด็กเยาวชน					

ข้อที่	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	ระดับความคิดเห็นของประชาชน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๔	พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญของชาติ เช่น วันพ่อแห่งชาติและวันแม่แห่งชาติ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมเป็นต้น					
๕	พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนเข้าวัด ศึกษา และปฏิบัติธรรมตามวิถีพุทธเพื่อเป็นคนดีของสังคม					
๖	พระสังฆาธิการมีการให้คำปรึกษาทั้งปัญหาทางด้านจิตใจ และปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตให้แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อบรรเทาทุกข์แก่ประชาชน					
๗	พระสังฆาธิการจัดให้มีการเทศนาอบรมแก่ประชาชนในด้านการพัฒนาจิตใจ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาในด้านสมถะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน					
	๒. ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์					
๘	พระสังฆาธิการมีการจัดการศึกษาสงเคราะห์เน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมแก่เด็กเยาวชนและประชาชน					
๙	พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้นในวัดเพื่อปลูกฝังคุณธรรม/จริยธรรมแก่เด็กเยาวชน					
๑๐	พระสังฆาธิการมีการจัดสร้างอาคารเรียน/ห้องสมุด/จัดหาอุปกรณ์การศึกษา/อุปกรณ์กีฬา ให้แก่โรงเรียนเพื่อให้สาธารณชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน					
๑๑	พระสังฆาธิการมีการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์และแจกทุนการศึกษา เพื่อให้การศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กนักเรียนและเยาวชน					

ข้อที่	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	ระดับความคิดเห็นของประชาชน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑๒	พระสังฆาธิการมีการนำเด็กที่ขาดแคลนทุนทรัพย์เข้ามาอนุเคราะห์ เพื่อให้การศึกษาเรียนต่อในโรงเรียนปริยัติธรรม และในโรงเรียนต่างๆ ของรัฐ					
๑๓	พระสังฆาธิการมีการมอบทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนและเยาวชนที่ยากจนขาดแคลน และบริจาคทรัพย์ส่วนตัวเพื่อการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กทั่วไป					
๑๔	พระสังฆาธิการมีการให้การสนับสนุนพระสงฆ์ในการสอนศีลธรรม/จริยธรรมในโรงเรียน/สถานศึกษาแก่เด็กนักเรียนและประชาชน					
	๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม					
๑๕	พระสังฆาธิการมีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมภายในวัดเพื่อเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน					
๑๖	พระสังฆาธิการมีจัดแสดงพระธรรมเทศนา/อบรมศีลธรรม/สั่งสอนประชาชนทั้งภายในวัด ภายนอกวัดและในชุมชนต่างๆ					
๑๗	พระสังฆาธิการมีการจัดพิมพ์ทำหนังสือธรรม/และสื่อธรรมะ ให้แก่ประชาชนและองค์กรต่างๆ ได้ศึกษาเรียนรู้ธรรมะเพื่อนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้					
๑๘	พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา/จัดให้มีพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะภายในวัดและนอกวัด					
๑๙	พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมสนับสนุน/อบรมพัฒนาพระวิทยากรให้เป็นบุคลากรที่มีความรู้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชน					

ข้อที่	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	ระดับความคิดเห็นของประชาชน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๒๐	พระสังฆาธิการมีการจัดวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศีล สมาธิ ปัญญา สอนให้ประชาชนได้เข้ามาเรียนรู้ในวัด เพื่อรู้จักหน้าที่ตนเองและรู้จักผิดชอบชั่วดี					
๒๑	พระสังฆาธิการมีทักษะและความรู้ในการเผยแผ่ธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัยได้ และประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน					
	๔. ด้านสาธารณสงเคราะห์					
๒๒	พระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ					
๒๓	พระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการประกอบงานการกุศลตามประเพณีท้องถิ่น					
๒๔	พระสังฆาธิการเป็นผู้นำในการสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่ประชาชนและชุมชนตลอดจนองค์กรต่างๆ					
๒๕	พระสังฆาธิการมีการแนะนำประชาชนเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีพที่เหมาะสมแก่ประชาชน โดยยึดตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา					
๒๖	พระสังฆาธิการมีการรณรงค์ให้ความรู้แนะนำทางราชการและประชาชนและจัดกิจกรรมเพื่อป้องกันยาเสพติดแก่เด็กเยาวชนและชาวบ้านในชุมชน					
๒๗	พระสังฆาธิการมีการรณรงค์อบรมแนะนำและให้ความรู้แก่ประชาชนและเด็กเยาวชน ในด้านการป้องกันอบายมุขต่างๆ					

ข้อที่	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	ระดับความคิดเห็นของประชาชน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๒๘	พระสังฆาธิการมีการรณรงค์อบรมแนะนำให้ความรู้แก่ประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติและลดภาวะโลกร้อน					
	๕. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม					
๒๙	พระสังฆาธิการมีการสนับสนุนให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น					
๓๐	พระสังฆาธิการมีการอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนเพื่อให้รู้จักคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของชุมชนและของชาติ					
๓๑	พระสังฆาธิการเป็นผู้นำและสนับสนุนการจัดกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดแก่อนุชนรุ่นหลัง					
๓๒	พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมให้เด็กเยาวชนและประชาชนในชุมชนได้เข้าถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมและหวงแหนในมรดกศิลปวัฒนธรรมของบรรพชน					
๓๓	พระสังฆาธิการมีการให้คำแนะนำแก่ประชาชนเกี่ยวกับการประยุกต์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เหมาะสมกับการปฏิบัติในสภาวะการณ์ปัจจุบัน					
๓๔	พระสังฆาธิการมีการให้ใช้สถานที่ของวัดเป็นศูนย์กลางการอนุรักษ์ และจัดนิทรรศการที่เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรม					
๓๕	พระสังฆาธิการมีการพัฒนาและมีความสนใจในการแสวงหาความรู้ในด้านศิลปวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของพระพุทธศาสนาและของชาติ					

<u>ตอนที่ ๓</u> ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ, ของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงคราม

๑. ด้านการพัฒนาจิตใจ

ปัญหาอุปสรรค.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ .....

.....

.....

.....

๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์

ปัญหา อุปสรรค.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ .....

.....

.....

.....

๓. เผยแผ่ศาสนธรรม

ปัญหา อุปสรรค.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ .....

.....

.....

.....

๔. ด้านการสาธารณสงเคราะห์

ปัญหา อุปสรรค.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ .....

.....

.....

.....

๕. ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

ปัญหา อุปสรรค.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ .....

.....

.....

.....

<u>ขอขอบคุณทุกท่านที่กรุณาตอบแบบสอบถาม</u>

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง: ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

สัมภาษณ์ เจ้าคณะอำเภอ, เจ้าคณะตำบล, เจ้าอาวาส ของคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงคราม

ผู้สัมภาษณ์ ผู้วิจัย

บันทึกข้อมูล ผู้วิจัย (จดบันทึก/บันทึกเสียง)

วันสัมภาษณ์ .....

สถานที่ .....

ส่วนที่ ๒ ข้อคำถามแบบสัมภาษณ์

๑. พระเดชพระคุณคิดว่า โดยภาพรวมภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์ ในยุคปัจจุบันนี้ เป็นอย่างไรบ้าง

๒. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการพัฒนาจิตใจให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

๓. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

๔. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

๕. พระเดชพระคุณคิดว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการสาธารณสงเคราะห์ให้แก่ประชาชน”** นั้น มีแนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

๖. พระเดชพระคุณคิดว่าภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามใน **“ด้านการส่งเสริมศิลปะประเพณีวัฒนธรรมแก่ชุมชน”** นั้นมี

แนวทางเป็นอย่างไรบ้าง มีปัญหาหรืออุปสรรคใดบ้าง และควรมีแนวทางปรับปรุงแก้ไขอย่างไรบ้าง

๗. ขอความเมตตาอนุเคราะห์พระเดชพระคุณ ได้ช่วยชี้แนะทิศทางในงานด้านการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการคณะสงฆ์จังหวัดสมุทรสงครามและคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต ควรจะมีการพัฒนาปรับปรุงให้เป็นในทิศทางใด

ภาคผนวก ง.

แบบสอบถามเพื่อการวิจัยและแบบสัมภาษณ์

ผลการหาดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม

ข้อ	รายการ	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
	๑. ด้านการพัฒนาจิตใจ								
๑	พระสังฆาธิการมีการเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนเข้าใจหลักธรรมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินวิถีชีวิตในปัจจุบันได้	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๒	พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมให้ประชาชนรักษาศีลอุโบสถทุกวันพระทั้งในช่วงเข้าพรรษาและนอกพรรษาเป็นประจำ	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๓	พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน พร้อมอบรมความรู้ด้านศีล สมาธิ ปัญญาให้กับเด็กเยาวชน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๔	พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรม เนื่องในวันสำคัญของชาติ เช่น วันพ่อแห่งชาติและวันแม่แห่งชาติ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมเป็นต้น	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๕	พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนเข้าวัดศึกษา และปฏิบัติธรรมตามวิถีพุทธเพื่อเป็นคนดีของสังคม	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๖	พระสังฆาธิการมีการให้คำปรึกษาทั้งปัญหาทางด้านจิตใจ และปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตให้แก่ประชาชนทั่วไปเพื่อบรรเทาทุกข์แก่ประชาชน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้

ข้อ	รายการ	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
๗	พระสังฆาธิการจัดให้มีการเทศนาอบรมแก่ประชาชนในด้านการพัฒนาจิตใจตามแนวทางพระพุทธศาสนาในด้านสมถะ และวิปัสสนากัมมัฏฐาน	๑	๐	๑	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
	๒. ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์								
๑	พระสังฆาธิการมีการจัดการศึกษาสงเคราะห์เน้นการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมแก่เด็กเยาวชนและประชาชน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๒	พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้นในวัดเพื่อปลูกฝังคุณธรรม/จริยธรรมแก่เด็กเยาวชน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๓	พระสังฆาธิการมีการจัดสร้างอาคารเรียน/ห้องสมุด/จัดหาอุปกรณ์การศึกษา/อุปกรณ์กีฬา ให้แก่โรงเรียนเพื่อให้สาธารณชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๔	พระสังฆาธิการมีการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์และแจกทุนการศึกษาเพื่อให้การศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กนักเรียนและเยาวชน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๕	พระสังฆาธิการมีการนำเด็กที่ขาดแคลนทุนทรัพย์เข้ามาอนุเคราะห์เพื่อให้การศึกษาเรียนต่อในโรงเรียนปริยัติธรรม และในโรงเรียนต่างๆ ของรัฐ	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้

ข้อ	รายการ	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
๖	พระสังฆาธิการมีการมอบทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนและเยาวชนที่ยากจนขาดแคลน และบริจาคทรัพย์ส่วนตัวเพื่อการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กทั่วไป	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๗	พระสังฆาธิการมีการให้การสนับสนุนพระสงฆ์ในการสอนศีลธรรม/จริยธรรมในโรงเรียน/สถานศึกษาแก่เด็กนักเรียนและประชาชน	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
	๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนธรรม								
๑	พระสังฆาธิการมีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมภายในวัดเพื่อเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๒	พระสังฆาธิการมีจัดแสดงพระธรรมเทศนา/อบรมศีลธรรม/สั่งสอนประชาชนทั้งภายในวัด ภายนอกวัดและในชุมชนต่างๆ	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๓	พระสังฆาธิการมีการจัดพิมพ์หนังสือธรรม/และสื่อธรรม ให้แก่ประชาชนและองค์กรต่างๆ ได้ศึกษาเรียนรู้ธรรมะเพื่อนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๔	พระสังฆาธิการมีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา/จัดให้มีพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะภายในวัดและนอกวัด	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๕	พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมสนับสนุน/อบรมพัฒนาพระวิทยากรให้เป็นบุคลากรที่มีความรู้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชน	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้

ข้อ	รายการ	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
๖	พระสังฆาธิการมีการจัดวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศีล สมาธิ ปัญญา สอนให้ประชาชนได้เข้ามาเรียนรู้ในวัด เพื่อรู้จักหน้าที่ตนเองและรู้จักผิดชอบชั่วดี	๑	๑	๐	๑	๐	๓	๐.๖๐	ใช้ได้
๗	พระสังฆาธิการมีทักษะและความรู้ในการเผยแผ่ธรรมให้เหมาะสมกับยุคสมัยได้ และประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
	๔. ด้านสาธารณสงเคราะห์								
๑	พระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการใช้วัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๒	พระสังฆาธิการมีการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการประกอบงานการกุศลตามประเพณีท้องถิ่น	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๓	พระสังฆาธิการเป็นผู้นำในการสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่ประชาชนและชุมชนตลอดจนองค์กรต่างๆ	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๔	พระสังฆาธิการมีการแนะนำประชาชนเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีพที่เหมาะสมแก่ประชาชน โดยยึดตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๕	พระสังฆาธิการมีการรณรงค์ให้ความรู้แนะนำทางราชการและประชาชนและจัดกิจกรรมเพื่อป้องกันยาเสพติดแก่เด็กเยาวชนและชาวบ้านในชุมชน	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๖	พระสังฆาธิการมีการรณรงค์อบรมแนะนำและให้ความรู้แก่ประชาชนและเด็กเยาวชน ในด้านการป้องกันอบายมุขต่างๆ	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้

ข้อ	รายการ	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
๗	พระสังฆาธิการมีการรณรงค์อบรมแนะนำให้ความรู้แก่ประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติและลดภาวะโลกร้อน	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
	๕ ด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม								
๑	พระสังฆาธิการมีการสนับสนุนให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๒	พระสังฆาธิการมีการอบรมให้ความรู้แก่ประชาชน เพื่อให้รู้จักคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของชุมชนและของชาติ	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๓	พระสังฆาธิการเป็นผู้นำและสนับสนุนการจัดกิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดแก่อนุชนรุ่นหลัง	๑	๑	๑	๑	๑	๕	๑.๐๐	ใช้ได้
๔	พระสังฆาธิการมีการส่งเสริมให้เด็กเยาวชนและประชาชนในชุมชนได้เข้าถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมและหวงแหนในมรดกศิลปวัฒนธรรมของบรรพชน	๑	๑	๐	๐	๑	๓	๐.๖๐	ใช้ได้
๕	พระสังฆาธิการมีการให้คำแนะนำแก่ประชาชนเกี่ยวกับการประยุกต์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เหมาะสมกับการปฏิบัติในสภาวะการณ์ปัจจุบัน	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้
๖	พระสังฆาธิการมีการให้ใช้สถานที่ของวัดเป็นศูนย์กลางการอนุรักษ์ และจัดนิทรรศการที่เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรม	๑	๑	๐	๑	๑	๔	๐.๘๐	ใช้ได้

ข้อ	รายการ	ผู้เชี่ยวชาญ/คนที่					สรุปและแปลผล		
		๑	๒	๓	๔	๕	รวม	ค่า IOC	แปลผล
๗	พระสังฆาธิการมีการพัฒนาและมีความสนใจในการแสวงหาความรู้ในด้านศิลปวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของพระพุทธศาสนาและของชาติ	๑	๑	๐	๐	๑	๓	๐.๖๐	ใช้ได้

Reliability

****** Method 1 (space saver) will be used for this analysis ******_

R E L I A B I L I T Y A N A L Y S I S - S C A L E (A L P H A)

Item-total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Alpha if Item Deleted
จิตใจ1	132.0333	241.5506	.6500	.9456
จิตใจ2	132.0333	245.1368	.4564	.9468
จิตใจ3	132.0667	240.0644	.6780	.9453
จิตใจ4	132.1000	243.1276	.5331	.9463
จิตใจ5	132.2333	241.6333	.6211	.9458
จิตใจ6	132.4333	242.2540	.4625	.9469
จิตใจ7	132.3333	243.1954	.4092	.9474
ศึกษา1	132.2333	243.0816	.4636	.9468
ศึกษา2	132.2333	242.3230	.4654	.9469
ศึกษา3	132.6000	239.0759	.6058	.9457
ศึกษา4	132.4667	240.8782	.6258	.9457
ศึกษา5	132.2667	239.5816	.6908	.9452
ศึกษา6	132.3333	241.4023	.5930	.9459
ศึกษา7	132.4333	237.9092	.6887	.9451
เผยแผ่1	132.4667	246.6023	.3774	.9473
เผยแผ่2	132.4667	241.4989	.5498	.9462
เผยแผ่3	132.3333	241.2644	.5552	.9461
เผยแผ่4	132.5333	242.2575	.5251	.9464
เผยปผ่5	132.3000	238.5621	.6592	.9453
เผยแผ่6	132.2333	240.5299	.5787	.9460
เผยแผ่7	132.3667	243.4816	.4373	.9471
สาธาร1	132.4000	247.0069	.2737	.9484
สาธาร2	132.2667	241.0299	.4737	.9469
สาธาร3	132.3667	237.2057	.6363	.9455
สาธาร4	132.4000	236.5931	.6803	.9451
สาธาร5	132.5000	237.0862	.6897	.9450
สาธาร6	132.7333	237.7195	.6335	.9455
สาธาร7	132.8000	237.6828	.6279	.9455
ศิลป1	132.5333	240.1195	.6262	.9456
ศิลป2	132.5000	239.7759	.5409	.9463
ศิลป3	132.6333	235.6195	.7031	.9449
ศิลป4	132.9000	237.9552	.5552	.9462
ศิลป5	133.1333	236.3264	.6836	.9450
ศิลป6	133.2000	236.3724	.5785	.9461
ศิลป7	133.6000	231.9724	.6666	.9453

_
R E L I A B I L I T Y A N A L Y S I S - S C A L E (A L P H A)

Reliability Coefficients

N of Cases = 30.0 N of Items = 35

Alpha = .9475

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระมหานพพล กนฺตสีโล (นพพล สายสินธุ์)

เกิด : วันจันทร์ ที่ ๖ มกราคม พ.ศ.๒๕๑๒

สถานที่เกิด : ๘๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลปราสาทสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

การศึกษา : ประถมศึกษา – โรงเรียนวัดบัวงาม จังหวัดราชบุรี
: ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) มจร.
: พุทธศาสตรบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รุ่น ๕๕ พ.ศ. ๒๕๕๒
: นักธรรมชั้นเอก
: เปรียญธรรม ๔ ประโยค

อุปสมบท : วันที่ ๑๒ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๒

สังกัด : วัดบัวงาม หมู่ที่ ๒ ตำบลบัวงาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

หน้าที่ : เลขานุการเจ้าคณะตำบลบางคนที
: ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดตะโหนดราย

ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดตะโหนดราย เลขที่ ๒๔ หมู่ที่ ๑ ตำบลบางกระบือ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม
โทร ๐๘๙ – ๘๑๘๐๖๗๕